

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Milorad Pavić
Hazar Sözlüğü

1454

] kırmızı (

ISBN 978-605-5411-01-5

HAZAR SÖZLÜĞÜ / MİLORAD PAVİÇ

(HAZARSKI REČNIK)

1. Baskı: Mayıs 2011, Kırmızı Yayınları, İstanbul

Genel Yayın Yönetmeni:

Fahri ÖZDEMİR

Kapak Tasarımı:

Serap AKÇURA

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık

Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203

Topkapı - İSTANBUL Tel: 0212 612 58 60

© Kırmızı Yayınları, 2011, İstanbul

Bütün hakları saklıdır.

Kırmızı Yayınları

Refik Saydam Cd. Akarca Sk. No: 41

Tepebaşı/Beyoğlu – İSTANBUL

Tel: 0212 253 53 25

www.kirmiziyayinlari.com

Kırmızı Yayınları bir OPUS Ltd. Şti. kuruluşudur.

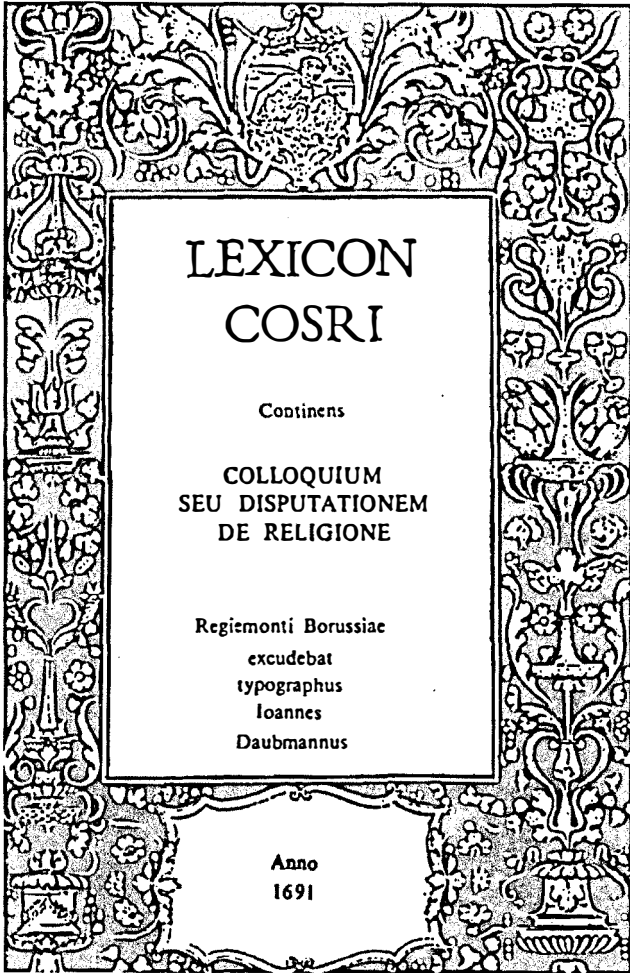
MİLORAD PAVIĆ

HAZAR SÖZLÜĞÜ

Türkçesi
İSMAİL YERGUZ

(ERDİŞİ BASIM)

*“Bu kitabı hiçbir zaman açmayacak okuyucu burada yatıyor.
Burada, ebediyen ölmüştür.”*

Hazar Sözlüğü'nün 1691'de Daubmannus tarafından yayımlanan özgün baskısının kapağı.

LEXICON COSRI

(HAZAR SORUNU ÜSTÜNE
SÖZLÜKLER SÖZLÜĞÜ)

Daubmannus'un 1692'de engizisyon tarafından imha edilmiş 1691 basımının yeniden oluşturulmuş hali. Son bilgileri de içermektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN AÇIKLAMALAR

1. Hazar Sözlüğü'nün Tarihçesi	19
2. Sözlüğün Düzenlenişi	25
3. Sözlüğün Kullanım Kılavuzu.....	28
4. Daubmannus'un İmha Edilmiş 1691 Özgün Basımının Önsözünden Kalan Parçalar (Latince'den çevrilmiştir)	30

SÖZLÜKLER

KIRMIZI KİTAP

(Hazar Sorunu Üstüne Hıristiyan Kaynakları)	33

YEŞİL KİTAP

(Hazar Sorunu Üstüne Müslüman Kaynakları)	129

SARI KİTAP

(Hazar Sorunu Üstüne Yahudi Kaynakları)	203

EK I

Hazar Sözlüğü'nün Birinci Basımının Yazarı

Peder Teoktist Nikolski	301

EK II

Dr. Ebu Kebir Muaviye'nin Öldürülmesiyle İlgili Olarak
Tanıkların Dinlenmesine Dair Mahkeme

Tutanaklarından Parçalar	323

BU SÖZLÜĞÜN YARARLARI ÜZERİNE

SON AÇIKLAMA	330

KONU DİZELGESİ	333

ERDİŞİ BASIM İÇİN

Bana göre sanatlar ‘tersine çevrilebilir’ sanatlar ve ‘tersine çevrilemeyen’ sanatlar olarak sınıflandırılabilir. Gerçekten de bireye –alan kişi– bir yapıta farklı açılardan yaklaşma, çevresinde dolaşma ve hatta bakış açısını değiştirerek bakma olanağı veren sanatlar vardır... ‘Tersine çevrilebilir’ sanatlar olan mimarlık, heykel ve resimde böyledir durum. Ama başka sanatlar da vardır... Tek yönlü sokaklara, her şeyin başlangıcından sonuna, doğumundan ölümüne doğru hareket ettiği yollara benzeyen müzik ya da edebiyat gibi ‘tersine çevrilmeyen’ sanatlar. Ben uzun zamandan beri edebiyatı –‘tersine çevrilmeyen’ sanat– ‘tersine çevrilebilir’ bir sanat yapmak istedim. Bu nedenle romanlarımın klasik anlamda ne başı ne sonu vardır. Çizgisel olmayan bir yazıyla (*nonlinear narratives*) yaratılmışlardır.

Sözelimi *Hazar Sözlüğü*’nün sözlük yapısında olan bir romandır... ‘100.000 sözcükten oluşan bir sözlük-roman’. Roman farklı dillerde alfabetik sıraya göre farklı biter. Kiril alfabesiyle yazılmış *Hazar Sözlüğü*’nün özgün basımı Latince bir alıntıyla biter: ...*sed venit ut illa impleam et confirmem, Matta*. Romanımın Yunanca basımı şu cümleyle biter: *Anında fark ettim ki bende tek değil üç korku vardı. Hazar Sözlüğü*’nün İbranice, İspanyolca, İngilizce ve Danca basımları şöyle biter: *Sonra, okuyucu geri döndüğünde tersi oluyordu ve Tibon yürürken okuma sırasında*

aldığı izlenimlere dayanarak çevirisini düzeltiyordu. Kitabın Çin ve Kore basımları aynı cümleyle biter. Latince harflerle basılan Sırpçası, Nordstedts'de yayımlanan İsveççesi, Hollandaca, Çekçe ve Almancaları şu cümleyle biter: *Bu bakış Cohen adını havaya kaydetti, fitili yaktı ve lamba eve kadar yolunu aydınlattı.* Hazar Sözlüğü'nün Macarca basımı şu cümleyle biter: *O sadece sana gerçek karakterini hatırlatmak istedi...* Fransızca, İtalyanca, Katalanca basımlar şu cümleyle biter: *Gerçekten de Hazar vazosu uzun zaman önce kaybolmuş olsa da kullanılıyor.* Tokyo Zogen Şa yayını Japoncası şu cümleyle biter: *Genç kız dünyaya bir parıltı kız getirdi -ölümü. Bu ölümden güzelliği ayran ve kesilmiş süt oldu ve dibinde kamış tutan bir ağız görülüyordu...*

Hazar Sözlüğü'nün farklı sonları olduğu gibi cinsiyeti de vardır. Bu kitap 1984'te eril ve dişil basım olarak yayınlandı... Okuyucu istediği basımı okuyabilirdi.

Kitabımın eril ve dişil basımları arasındaki temel farklılık çok sık soruldu bana. Bunun nedeni bir erkeğin dünyayı kendi bedeni dışında yaşaması, buna karşılık kadının evreni içinde taşımasıdır. Bu farklılık romanımın eril basımına da dişil basımına da yansımıştır. Şöyle söyleyebiliriz: Eril kolektif zaman ve dişil bireysel zaman içinde ayrılan zamanın yok oluşunun imajı... Jasmina Mihayloviç'in *Okuma ve Seks*'te değindiği bir konu.

Hazar Sözlüğü işte böyle, sayısız amaçları, eril ve dişil haliyle, Anthony Burgess'in deyişiyle 'yarı-hayvan' –*half an animal*– gibi bütün dünyayı dolaştı...Avrupa'dan iki Amerika'ya, Japonya'ya, Çin'e, Rusya'ya kadar gitti ve yazarının ve öteki kitaplarının iyi ve kötü yazgılarının tohumlarını ekti (bkz. <http://www.khazars.com>).

Hazar Sözlüğü bugün Kova burcunda XXI. yüzyıla giriyor ama sadece dişil basımıyla... Okuyucunun şu anda elinde tuttuğu basımdır bu; okuyucu eril basıma ise bu giriş yazısında ulaşacaktır. XX. yüzyılda iki cinsiyeti olan kitap XXI. yüzyılda erdişi

oldu. Ya da ensest gibi bir şey bu! Editoryal kaygıların zorladığı bu yeni görünümü altında bu kitabı dışıl zamanın eril zamanı da içine aldığı bir yer gibi görebiliriz. Eril basımdaki farklılık doktor Dorothea Scultz'un 11. mektubunda şu cümleden sonra yer alıyor: *Ve masada duran birkaç sayfa fotokopiyi uzattı bana.*

Eril kitap, burada romanın dışıl basımına giren Hazar ağacı şöyle:

O anda ateş edebilirdim. Bundan daha uygun bir fırsat olamazdı –bahçede tek bir tanık vardı– ve bir çocuğu bu. Ama her şey farklı bir biçimde gelişti. Elimi uzattım ve sana bu mektupla gönderdiğim şaşırtıcı sayfaları aldım. Onları alırken ateş etmek yerine tırnakları fındık gibi olan o Sarezen parmaklara bakıyordum ve Halevi'nin Hazarlarla ilgili kitabında anlattığı ağacı düşünüyordum. Her birimizin bir ağaç olduğunu düşünüyordum: yağmur ve rüzgârlarla gökyüzüne ve Tanrı'ya yükseldikçe çamur ve yeraltı suları aracılığıyla cehenneme doğru köklerimizi kazmak zorundayız. Yeşil gözlü Sarazenin verdiği bu sayfaları bu düşüncelerle okudum. Çok şaşırdım ve Muaviye'ye bu yazıları nereden bulduğunu sordum.

Milorad Pavić

ESKİ BİÇİMİNE GÖRE YENİDEN OLUŞTURULMUŞ VE TAMAMLANMIŞ İKİNCİ BASIMA ÖN AÇIKLAMALAR

Bu kitabın şimdiki yazarı, okuyucuya kitabı okuduktan sonra, ölüme mahkûm olmayacağı konusunda güvence veriyor; 1691'de *Hazar Sözlüğü* henüz ilk baskısı ve ilk yazarının dindeyken seleflerinin kaderi olmuştu bu ölüm. Söz konusu ilk baskı üstüne bazı açıklamalar yapmak gerekiyor, ama sözlükçü, lafı boşu boşuna uzatmamak için, okuyucuya bir anlaşma teklif ediyor: Sözlükçü gözlemlerini yemekten önce yazacak, okuyucu da bunları yemekten sonra okuyacaktır. Böylelikle, açlık, sözlükçüyü kısa kesmeye zorlayacak, doymuş olan okuyucu da ön bilgileri çok uzun bulmayacaktır.

1. *Hazar Sözlüğü*'nün Tarihçesi

Bu sözlükte irdelenen olay, İS 8. ya da 9. yüzyılda geçmiş tir (ya da bu yüzyıllarda benzer birçok olay olmuştur). Bu olay özel literatürde 'Hazar tartışması'[▽] diye bilinir. Hazarlar[▽], güçlü ve bağımsız bir kavim, savaşçı ve göçebe bir halktı; belirsiz bir tarihte doğudan gelmişler, tehlikeli bir sessizlik içinde büyüyüp gelişmişlerdi. 7. ve 10. yüzyıllar arasında Hazar Denizi ve Karadeniz arasındaki bir bölgede yaşadılar.¹ Onları getiren rüzgârların erkek, hiçbir zaman yağmur getirmeyen rüzgârlar olduğu biliniyor –üzerlerinde ot biten rüzgârlar, gökyüzünde

1 New York'ta bir Hazar literatürü fihristi yayımlanmıştır. (The Khazars, A Bibliography, 1939); Rus M.İ. Artamanov, Hazarların tarihi üstüne iki monogragik çalışma yapmıştır. (Leningrad, 1936 ve 1962); D.M. Dunlop da Yahudi Hazarlar Tarihi'ni yazmıştır. (History of Jewish Khazars, Princeton, 1954).

sakal gibi taşıdıkları bir ot. Geç dönem bir Slav mitolojik kaynağı Kozice adlı bir denizden söz eder, bu da ‘Hazar Denizi’ denen bir denizin var olmuş olduğunu akla getiriyor, çünkü Slavlar Hazarlara ‘Kozarlar’ derlerdi. Ayrıca Hazarların bu iki deniz arasında (Hazar Denizi ve Karadeniz) güçlü bir krallık kurdukları ve günümüzde artık unutulmuş olan bir dine inandıkları da biliniyor. Hazar kadınları, savaşta ölen kocalarının arkasından bir yastık alır ve bu savaşçılar uğruna gözyaşı akıtırlardı bu yastıklara. Hazarlar tarihe Araplarla yaptıkları savaşlar ve İS 627’de Bizans İmparatoru Herakleios’la yaptıkları ittifakla geçtiler; ama bugün, soylarını hangi ad altında ve hangi halkta arayacağımızı bize bildirecek bütün izler kaybolmuş olduğundan kökenleri bilinmemektedir. Tuna kıyılarında, gerçekten bir Hazar mezarlığı olup olmadığı bilinmeyen bir mezarlık ve halkaları altın ya da üç köşeli gümüşten –Daubmannus’a⁷ göre bir Hazar sikkesi– bir sürü anahtarlık bıraktılar. Hazarlar, tarih sahnesinden Hazar devletiyle aynı zamanda, bu kitabın ortasında yer alacak olayın arkasından ve bizim bilmediğimiz kendi dinlerinden, bugün olduğu gibi o zaman da inanılan üç dinden birine (hangisi olduğu bilinmiyor) döndükten sonra –Yahudilik, İslam ve Hristiyanlık– kayboldular. Din değiştirmelerinden kısa süre sonra Hazar Krallığı son bulur. Rus savaş senyörlerinden biri, Knyaz Svyatoslav, 10. yüzyılda, krallığı, atından bile inmeden elma gibi çıtır çıtır yemiştir. Hazarların Hazar Denizi kıyısında, Volga ağzında bulunan başkentleri, Rusların sekiz gün sekiz gecelik hiç uyumadan sürdürdükleri kuşatma sonucunda 943’te yakılıp yıkıldı; Hazar devleti de 965-970 yılları arasında yok oldu. Tanıklar, Hazar başkentinin evlerinin gölgelerinin, tahrip edilmelerinden sonra daha uzun süre varlıklarını sürdürdüklerini söylüyor. Bu gölgeler rüzgârda ve Volga’nın sularında oynuyormuş. Bir 12. yüzyıl tarihine göre 1083’te, Oleg, Hazar ülkesi arkhonu unvanını elinde tutmaktadır ama 12. yüz-

yılda, başka bir halk –Kumanlar– Hazarların eski topraklarına yerleşmiştir bile. Hazar kültürünün maddi kalıntıları çok azdır. Genel ya da özel hiçbir kayıt bulunamamıştır, Halevi'nin^{*} söz ettiği Hazar kitaplarından hiçbir iz bulunamamıştır, Kiril'in[†] kendi dinlerinde dua ettiklerini söylemesine karşın, Hazarların dilinden de bir iz yoktur. Suvar'da, eski Hazar bölgesinde ortaya çıkarılan tek yapı büyük bir olasılıkla Hazarlara ait değildir, Bulgarlardan kalmadır. Sarkil'de yapılan araştırmalar hiçbir sonuç vermemiştir; Bizans'ın Hazarların isteği üzerine orada inşa etmiş olduğu kalenin izi bile bulunamamıştır. Devletlerinin çökmesinden sonra Hazarların adından hemen hemen hiç söz edilmediğini söylemek mümkündür. 10. yüzyılda bir Macar önderi, onlara kendi topraklarında yerleşme çağrısı yapar. Hazarlar 1117'de Knyaz Vladimir Monomah'ı görmeye, Kiev'e giderler. 1309'da Pressburg'da, Katoliklerin Hazarlarla evlenmeleri yasak edilir ve 1346'da Papa bu yasağı onaylar. Hemen hemen hepsi bu kadar.

Hazarların kaderinin kesin belirleyicisi olan din değiştirme olayı şu şekilde gerçekleşmiştir. Eski günlüklerde belirtildiği gibi kağan[‡], Hazar önderi, bir düş görmüş, daha sonra bu düşünü yorumlamaları için uzak ülkelerden üç bilge kişi getirtmiş. Olay Hazar devleti için önemliymiş, çünkü Kağan, halkıyla birlikte, düşünü en akla yakın biçimde yorumlayacak olan bilgenin inancını benimsemeye karar vermişmiş. Bazı kaynaklar Kağan'ın bu kararı aldığı gün, kafasındaki saçların yok olduğunu, kendisinin de bunu bildiğini, ama bir şeyin onu devam etmeye zorladığını söyler. Böylece üç yetkili, Kağan'ın yazlık konutunda buluşur: Bir Müslüman, bir Yahudi ve bir Hıristiyan – yani bir derviş, bir haham ve bir papaz. Kağan her birine tuzdan bir bıçak verir ve tartışmaya başlarlar. Üç bilgenin görüşleri, üç ayrı dinin dogmaları üzerine oturtulmuş tartışmaları, 'Hazar tartışması'nın aktörleri ve sonucu, büyük bir merak uyandırır ve olay ve sonuçları, galipler ve mağluplar üzerine çelişkili yar-

gılar doğurur. Hazarların çok uzun süre önce kaybolmuş olmalarına karşın, Hazar tartışması yüzyıllardır İbrani, Hristiyan ve İslam çevrelerinde tartışmalara yol açmıştır. 17. yüzyılda Hazar sorununa duyulan ilgi, 1691’de Prusya’da, bu konu üstüne çok sayıda belgenin toplanıp yayınlanmasıyla birdenbire canlandı. Üç köşeli sikke örnekleri, eski yüzüklerdeki adlar, tuz küplerine kazılmış şekiller, diplomatik yazışmalar, arka planlarındaki başlıkları büyüteçle incelenen bütün bu kitaplardaki yazar portreleri, casusların raporları, vasiyetler, kaybolan Hazar dilini konuştuklarına inanılan Karadeniz kıyıları papağanlarının sesleri (partisyonların üstüne yazılmış notların çözümlendiği müzikal temalı resimler) ve hatta dövmeli bir insan derisi, ayrıca Bizans, Yahudi ve Arap kaynaklı arşivler incelendi. Tek kelimeyle, bir 17. yüzyıl insanının hayalinin yakınlık kurup hizmetine alabileceği her şeyden yararlanıldı. Ve bütün bunlar bir sözlüğün iki kapağı arasında bir araya toplandı. Olaydan bin yıl sonra, Hazar tartışmasına karşı yeniden ilgi gösterilmesinin açıklaması, bir tarihçi tarafından bazı gizemli sözlerle yapıldı: ‘Hepimiz, düşüncelerimizi tasmaından tuttuğumuz bir maymunu gezdirir gibi gezdiriyoruz onun önünde. Okuduğunda hep iki maymun çıkıyor önüne: seninki ve başkasıninki. Ya da daha kötüsü, bir maymun ve bir sırtlan. Çözümle bakalım her ikisini de doyurma işini. Çünkü sırtlan maymunun yediğini yemez...’

Ne olursa olsun, Lehçe bir sözlüğün yayımcısı, Joannes Daubmannuss* (ya da aynı soyadlı bir başkası), 1691’de, Hazar sorunu üstüne toplanmış her şeyi, kalemleri kulak küpelerinde, ağızlarını mürekkep hokkası yapmış insanların, yüzyıllardan beri biriktirdiği ya da bozduğu bütün yazıları yayımladı. Bu yayın *Lexicon Cosri* adıyla Hazarlar üstüne bir sözlük biçimini aldı. Bir kaynağa (Hristiyan) göre, bu kitap Avusturya ve Türk orduları arasında bir savaşın geçtiği yerde Hazarlar üstüne ağızlarını mürekkep hokkası yapmış insanların, yüzyıllardan beri

biriktirdiği ya da bozduğu bütün yazıları yayımladı. Bu yayın *Lexicon Cosri* adıyla Hazarlar üstüne bir sözlük biçimini aldı. Bir kaynağa (Hristiyan) göre, bu kitap Avusturya ve Türk orduları arasında bir savaşın geçtiği yerde Hazarlar üstüne değişik kökenli elyazmalarını toplayan ve bunları ezberleyen Teoktist Nikolski^E adlı bir papaz tarafından yayıncısına dikte edildi. Sonuç olarak Daubmannus'un yayını üç sözlük içeriyordu: İslam kaynaklı, bir eski ve az bilinen sözcükler sözlüğü, İbrani elyazmaları ve geleneklerinden oluşmuş metinlerle bir alefba kitabı ve Hristiyan kaynaklarından alınmış bir abece kitabı. Daubmannus'un yapıtının –Hazar Krallığı üstüne bu sözlükler sözlüğünün– kaderi biraz şaşırtıcı oldu.

Hazarlar üstüne bu ilk sözlüğün beş yüz nüshasından biri, Daubmannus tarafından zehirli bir mürekkeple basılmıştı. Altın bir kilidin koruduğu bu zehirli kitaba, kilidi gümüşten bir denetim nüshası eşlik ediyordu. 1692'de, Engizisyon Daubmannus'un yayını imha ettirdi, yalnızca zehirli nüsha ve ona eşlik eden gümüş kilitli nüsha kaldı. Sansürden kurtulabilmişlerdi. Böylelikle, yasak sözlüğü okumaya cesaret eden boyun eğmemiş ve inançsız insanlar, ölümcül bir tehlike karşısında buldular kendilerini. Kitabı açan anında felçleniyor, kendi yüreği kendisine bir iğne gibi batıyordu. Okuyucu dokuzuncu sayfadaki şu sözcükleri okuyunca da ölüyordu: *Verbum carofactum est* (Kelam beden oldu). Denetim nüshası zehirli yapıtla birlikte okunduğu takdirde, ölümün yaklaştığı anın bilinmesine olanak veriyordu. Bu denetim nüshasında aşağıdaki açıklama yer alıyordu: 'Hiçbir acı duymadan uyandığınızda, biliniz ki artık canlılar dünyasında değilsinizdir.'

Bir miras davasının, 18. yüzyılda Dorfmer ailesinin miras davasının belgeleri, sözlüğün 'altın' (zehirlenmiş) nüshasının bu Prusya ailesinde kuşaktan kuşağa el değiştirdiğini kanıtıyor: Kitabın yarısı büyük oğula kalıyor, dörtte biri de öbür iki

çocuğa düşüyordu, çocukların sayısı fazlaysa daha az pay düşüyordu. Kitabın her bir bölümüne Dorfmer mirasının öteki mallarından bir parça denk düşüyordu: Meyvelikler, tarlalar, çayırlar, evler ve göller ya da sürü. Uzun bir süre, insanların ölümü ve kitabın okunması arasında hiçbir ilişki kurulamadı. Günün birinde sürü hayvanları ölmeye başlayınca ve kuraklık baş gösterince, birisi Dorfmerlere, kitabın tümüyle, bir genç kızın, ruhu çevresindeki her şeyi kirleterek ve yok ederek dolaşan cadı Mora'ya dönüşebilmesi gibi dönüşebildiğini söyledi. Bu durumda, ruhun çıkmasını ve aile bireylerini öldürmesini engellemek için, kitabın kilidine, cadılara dönüşmüş genç kızların ağızlarına konduğu gibi ağaçtan küçük bir haç koymak gerekiyordu. *Hazar Sözlüğü* için de bu yöntem uygulandı –kilide, bir ağza sokulur gibi bir haç sokuldu– ama felaket daha da büyüdü, aile bireyleri uyurken boğulmaya ve ölmeye başladılar. O zaman bir papaza başvuruldu; papaz kitaptaki haçı çıkardı ve kırım durdu. Papaz ayrıca şunları söyledi: 'Bundan böyle kitabın üzerine haç koymamaya dikkat edin, ruh dışarda dolaşırken haçtan duyduğu ölümcül korku, onun oraya dönmesini engeller.' Böylece yaldızlı kilit kapalı kaldı ve *Hazar Sözlüğü* artık onyıllar boyunca kullanılmadı. Kitabın bulunduğu raftan geceleri acayip bir gürültü geliyordu. O tarihlerde Lvov'da tutulan bir günlükten öğrenildiğine göre, Daubmannus'un sözlüğüne, Zohar uzmanı Nehemya adlı biri tarafından yapılmış, aynı anda hem yazabilen hem de okuyabilen bir kum saati konmuştu. Bu Nehemya, kendi İbrani dilinin sessiz 'he'sinin çizgilerini kendi elinden ve eril ruhunu da 'vav' harfinden bildiğini söylüyordu. Kitaba yerleştirdiği kum saati gözle görülmüyordu ama okuma sırasında kumun tam bir sessizlik içinde akıp gittiğini işitmek mümkündü. Bütün kum akıp gittiğinde, kitabı çevirmek ve tersinden başa doğru okumaya devam etmek gerekiyordu ki bu da, onun gizli anlamının keşfedilmesine olanak sağlıyordu. Bu ara-

da başka birtakım notlar da hahamların, hemşerilerinin *Hazar Sözlüğü*'ne karşı ilgisini onaylamadıklarını ve kitabın da çoğu zaman İbrani dünyası bilginlerinin saldırılarına hedef olduğunu belirtiyordu. Hahamlar sözlüğün İbrani kaynaklarının gerçekliğinden kuşkulanmıyorlardı ama öbür kaynakları tanımıyorlardı. Nihayet şunu da söylemek gerekir ki *Lexicon Cosri*'nin şanslı İspanya'da da yaver gitmemiştir; bu ülkedeki İslam (Mağrip) çevrelerinde 'gümüş nüsha'nın sekiz yüz yıl boyunca okunması yasaklanmıştır. Bu süre henüz dolmamıştır ve yasak yürürlüktedir hâlâ. Bu durum, İspanya'da o dönemde hâlâ Hazar kökenli ailelerin bulunması olgusuyla açıklanabilir. Bu 'Son Hazarlar'ın –gözlemlenmiştir– tuhaf bir âdeti vardı. Herhangi biriyle kavga ettiklerinde, onu, uyurken, ne pahasına olursa olsun, bir taraftan uyandırmamaya dikkat ederek aşağılamaları ve lanetlemeleri gerekirdi çünkü lanetleme böylelikle daha etkili oluyordu. Hazar kadınları Büyük İskender'i bu şekilde –Daubmannus'un iddiası– lanetlemişlerdir ve bu da Hazarların Makedonyalı İskender'in egemenliğine boyun eğmek zorunda kaldıklarını söyleyen Pseudokalistenes'in tanıklığıyla doğrulanmıştır.

2. Sözlüğün Düzenlenişi

Bugün, Daubmannus'un yayımladığı *Hazar Sözlüğü*'nin (1691) nasıl bir biçimle sunulmuş olduğunu bilmemiz olanaksız, çünkü sansürden kurtulabilen iki nüsha da, zehirlenmiş olanı ve gümüş kilitli öbürü, her biri dünyanın bir ucunda kayboldu. Bir kaynağa göre, altın nüsha çok iğrenç bir biçimde tahrip olmuş. Nüshanın son sahibi Dorfmer ailesinden yaşlı biriymiş, yaman bir adam olduğunu gösteren çan sesi gibi güçlü sesiyle dikkat çekermiş. Hiç kitap okumaz ve şöyle dermiş: 'Işık yumurtalarını gözlerime bırakıyor, sineğin bir yaraya salmalarını salması gibi. Bundan ne çıkabileceği bilinir...' İhtiyarın yağlı yiyeceklere tahammülü yokmuş ve ailesinden gizli, her

gün *Hazar Sözlüğü*'nün bir yaprağını, yağını emmesi için çorba kâsesine daldırıyormuş, sonra da atıyormuş bu kirlenen yaprağı. Numarası çakılmadan önce de *Lexicon Cosri*'yi tahrip etmiş. Aynı kaynak, kitabın, ihtiyarın çorbanın tadını bozacağından, kullanmak istemediği gravürlerle süslü olduğunu da belirtiyor. Sözlüğün yalnızca bu illüstrasyonlu sayfaları kurtarılabilmiş ve bugün, bunları izlemiş olanların ilk ayak izlerinin de seçilebilmiş olmasıyla bulunmaları da mümkündür. Bir arkeoloji ve Doğu uygarlıkları profesörünün, Dr. İsaïlo Suk⁹ adında birinin *Hazar Sözlüğü*'nün bir nüshasına ya da bir kopyasına sahip olduğu sanılıyor ama ölümünden sonra eşyaları arasında bununla ilgili hiçbir şey bulunamadı. Sonuç olarak, Daubmannus'un yayımladığı sözlüğün yalnızca bazı parçaları kalmıştır bize, tıpkı bir düştten sonra insanın uykusuzluktan gözlerinin acıması gibi.

Hazar Sözlüğü'nün yazar ya da yazarlarıyla tartışanların örnek olarak gösterdiği bu parçalara göre şurası açık ve kesindir ki; (daha önce söylenmiş olduğu gibi) Daubmannus'un yayını bir tür Hazar ansiklopedisi, bir kuşun bir odayı bir baştan bir başa geçmesi gibi, Hazar Krallığı'nın gökyüzünü şu ya da bu biçimde geçmiş kişilerin bir biyografi derlemesi niteliğindeydi. Azizlerin ve Hazar tartışmasının öteki katılımcılarının yaşamları ve yüzyıllar boyunca bu konuyu dile getiren ya da araştıran insanların yaşamları, her şeyin üç bölüme ayrılmış olduğu kitabın konusunu oluşturunuyordu.

Daubmannus'un İbrani, İslam ve Hıristiyan kaynaklarıyla bölümlenmiş, Hazarların din değiştirmesine ilişkin sözlüğünün bu düzenlenişi, aynı zamanda bu ikinci basımın da ilkesini oluşturmakta. Sözlükçü, *Hazar Sözlüğü*'nde yer alan aşağıdaki cümleyi okuduktan sonra, temel belgelerin bulunmamasından kaynaklanan görülmemiş zorluklara rağmen bu kararı almıştır: 'Düş, Şeytan'ın bahçesidir ve bu dünyada çok uzun zamandan beri bütün düşler görülmüştür. Şimdi de senet karşılığı elden

ele dolaşan para gibi kullanılmış ve yıpranmış olan gerçeklikle değiştiriliyorlar yalnızca...' Böyle bir dünyada ya da daha doğrusu bu aşamaya gelmiş olan bir dünyada, insan bu seçimi yapmakta sakınca görmeyebilirdi.

Ama bir şeyi unutmamak gerekir: *Hazar Sözlüğü*'nün bu ikinci versiyonunun editörü, Daubmannus'un 17. yüzyılda yararlanmış olduğu malzemenin güvenilir olmadığının, büyük bölümünün efsanelere dayandığının, düşte yenen yemek gibi bir şeyi düşündürdüğünün ve bir ağda tutulmuş olan ayrı çağların hayalleri olduğunun bütünüyle bilincindedir. Ne olursa olsun, bu malzeme burada okuyucunun değerlendirmesine sunulmuştur çünkü bu sözlük Hazarlar üstüne modern bir görüş açısı vermeyi amaçlamamaktadır; Daubmannus'un kayıp baskısını yeniden oluşturmak için bir denemedir bu.

Aynı zamanda şunu da belirtmek gerekir ki burada, anlaşılması gereken nedenlerle, Daubmannus'un sözlüğü alfabetik düzeniyle ele alınamamıştır; bu sözlük üç alfabeye ve üç farklı dille yazılmıştır –Yunan, İbrani ve Arap– ve tarihler de üç takvime denk düşmektedir. Burada, bütün tarihler tek ve aynı takvime göre hesaplanmıştır ve Daubmannus'un metni üç ayrı dilden tek bir dile çevrilmiştir. Aynı zamanda şurası da çok açıktır ki 17. yüzyıl basımında konular, kullanılan dile göre (İbrani, Arap, Yunan) ayrı ayrı sınıflandırılmıştı çünkü harfler ayrı ayrı alfabelerde aynı yerlerde bulunmaz; aynı şekilde, kitap sayfaları aynı yönde çevrilmez ve sahnedeki başlıca kişilerin hepsi sahnenin aynı tarafında gözükmeyiz. Bu kitabın bütün çevirileri de aynı görünüm içinde olmayacaktır, çünkü *Hazar Sözlüğü*'nün konusu, kaçınılmaz olarak her dilde ve her alfabede farklı biçimlerde düzenlenecek, konular yer değiştirecek ve adlar da başka bir düzene göre sıralanacaklardır. Sonuç olarak, Daubmannus basımında da görülmüş olan Aziz Kiril⁹, Yehuda Halevi¹⁰ ve Yusuf Mesudi¹¹ ve bunlar gibi daha başka önem-

li adlar, burada *Hazar Sözlüğü*'nün ilk basımına göre farklı bir düzenleme içinde yer alacaklardır. Kuşkusuz yeni versiyonun temel kusurudur bu, çünkü yalnızca bir kitabın farklı bölümlerini doğru yönde okuyan biri dünyayı yeniden yaratabilir. Ama Daubmannus'un alfabetik düzeni korunamadığına göre başka türlü hareket etmek de olanaksızdı.

Bununla birlikte bütün bu kusurlar çok önemli değildir; kitabın gizli anlamını, onu doğru yönde okuyarak bulabilecek olan okuyucu, bu dünyayı uzun zamandan beri terk etmiştir ve bugünkü toplum, imgelemin, kendisinin değil yazarın meselesi olduğunu kabul etmektedir. Özellikle de bir sözlük söz konusu olduğunda. Böyle bir toplum için, kitabın, okumanın yönünü değiştirmenin gerektiği anı bildiren bir kum saati taşımaya ihtiyacı yoktur çünkü bugünün okuyucusu okuma biçimini değiştirmez kesinlikle.

3. Sözlüğün Kullanım Kılavuzu

Bütün zorluklara rağmen bu kitap, ilk basımının, Daubmannus'un basımının, bazı özelliklerini korumuştur. Sayısız biçimde okunabilmiştir. Kapatıldığında bile açık bir kitaptır. Aynı zamanda da tamamlanabilir bir kitaptır: Bir ilk sözlükçü çıktı, işte şimdi ikincisinin çalışması ve gelecekte başkaları da olabilir. Tıpkı kutsal kitaplar ve bulmacalar gibi maddelerden, göndermelerden oluşmuştur ve burada haç, yarım ay, Davud Yıldızı ya da başka bir işaretle gösterilen bütün adlar ve kavramlar için, bilgileri derinleştirmek amacıyla sözlüğün ilgili bölümüne bakmak uygun olacaktır. Uygulamada işaretle gösterilen adlar için:

- ✠ bu sözlüğün 'Kırmızı Kitabı'nda aramak gerekir
(Hazar sorunu üstüne Hıristiyan kaynakları)
- ✪ bu sözlüğün 'Yeşil Kitabı'nda aramak gerekir
(Hazar sorunu üstüne İslam kaynakları)
- ✧ bu sözlüğün 'Sarı Kitabı'nda aramak gerekir

(Hazar sorunu üstüne İbrani kaynakları).

▽ işaretleriyle gösterilen adlar ve kavramlar üç sözlükte de bulunur ve

E işaretleriyle gösterilmiş olanlar, kitabın sonundaki Ek I'de yer almıştır.

Okuyucu böylece bu kitabı nasıl hoşuna gidiyorsa öyle kullanabilecektir. Kimileri herhangi bir sözlükteki gibi bir kelime ya da bir ad arayacaklar, kimileriye bu kitabı herhangi bir kitap gibi, başından sonuna bir çırpıda, Hazar sorunu, belli başlı kişileri, bu konuyla ilgili hedefler ve olaylar üstüne yuvarlak bir görüşe sahip olmak için okuyacaklardır. Bu kitap, Prusya basımında olduğu gibi (İbrani ve İslam kaynakları) soldan sağa doğru ya da sağdan sola doğru da okunabilir. Bu sözlüğün üç kitabı –Sarı, Kırmızı ve Yeşil– okuyucunun vermiş olduğu karara göre okunacaktır: Sözelimi sözlüğün başladığı bölümle başlayabilir. Kuşkusuz bu nedenle, 17. yüzyıl basımında kitaplar birbirlerinden ayrı olarak ciltlenmişti, burada teknik nedenlerle mümkün olmadı bu. *Hazar Sözlüğü* aynı zamanda üç kitaptan –İslam, Hristiyan ve İbrani– bir kesit elde etmek amacıyla üstünkörü bir biçimde de okunabilir. Bu durumda en etkili okuma üç ad grubuyla yapılır: Sözelimi her üç kitapta da olduğunu bildiren ▽ işaretinden sonraki üç ad seçilir, 'Ateh', 'Kağan', 'Hazar tartışması', 'Hazarlar' adları olabilir ya da Hazar sorunu tarihçesinde aynı rolü oynamış farklı üç kişi seçilir. Böylelikle her kitaptan üç metin okuyarak, sözelimi Hazar tartışmasına katılanlar (Sangari, Kiril, İbn Kurra) ya da tarihçileri (Bekri, Metodiy, Halevi) veya Hazar sorununu 17. yüzyılda (Kohen, Mesudi, Brankoviç) ve 20. yüzyılda (Suk, Muaviye, Schultz) irdelenmiş olan araştırmacılar üstüne kesin bilgiler edinilir. Hiç kuşkusuz, üç cehennemden (İslam, İbrani ve Hristiyan) kurtulmuş olanları da unutmamak gerekir (Efrosinya Lukareviç, Sevast, Akşani). Çünkü bu kitapta amaca ulaşmak için en uzun yolu onlar kat etti.

Bununla birlikte, okuyucu bütün bu ayrıntılı tanıtma ve öğütler dolayısıyla cesaretini kaybetmemelidir. Bu girişi atlayabilir ve yer gibi okumaya başlayabilir; sağ gözünü bir çatal, sol gözünü de bir bıçak gibi kullanabilir ve kemikleri omzunun üstünden atabilir. Yeterlidir bu. Bu kitabın kelimeleri arasında yolunu şaşırabilir, tıpkı başkalarının düşlerinde kaybolan ve dönüş yolunu bulamayan, bu sözlüğün yazarlarından biri olan Mesudi gibi. Bu durumda yapabileceği tek şey, ortadan hareket ederek, kendi yolunu aç aça herhangi bir yöne doğru gitmektir. Kitabı bir ormandan geçer gibi, işaretten işarete, yönünü yıldız, aya ve güneyhaçına göre tayin ederek geçecektir. Bir başka sefer, yalnız Perşembe günleri uçan delicedoğan gibi okuyacak ya da bir Rubik küp gibi evirip çevirebilecektir. Burada hiçbir kronoloji gerekli olmayacak, hiçbir kronolojiye uyulmayacaktır. Böylece her okuyucu kendi kitabını yaratacaktır, tıpkı bir domino ya da kâğıt oyunundaki gibi, bir ayna gibi bu sözlükten verdiği kadarını alacaktır, çünkü –sözlükte yazılıdır bu– insan gerçekten oraya koymuş olduğundan daha fazlasını alamaz. Kaldı ki bu kitabı bütünüyle okuma zorunluluğu yoktur, yarısı ya da bir bölümü okunabilir yalnızca ve orada da kalınabilir, genellikle sözlükler için geçerli olduğu gibi. Ama daha fazlası istenirse daha fazlası alınır ve sebatkâr okuyucu burada bu sözlükteki terimler arasındaki bütün bağları bulacaktır. Gerisi ötekilere kalacaktır.

4. Daubmannus'un İmha Edilmiş 1691 Özgün Basımının Önsözünden Kalan Parçalar (Latineden Çevrilmiştir)

1. Yazar, okuyucuya bu kitabı mutlaka son sınırına kadar okumasını öğütlüyor. Ve şöyle bir karıştırmakla yetinse bile, bunu zihnin ve uyanıklığının her zamankinden daha keskin olduğu bir günde yapmasını istiyor ve kitabı, 'sıçrayıcı ateşe', iki

günde bir sıçrayan ve insanı yalnızca haftanın dışı günlerinde ateşlendiren hastalığa yakalanacakmış gibi okumasını öğütlüyor.

2. İki insan düşünün, her biri bir ipin iki ucundan çekiyor ve ipin ortasında da bir puma tutuyorlar böylece. Aynı anda birbirlerine yaklaşmak isteseler, puma saldıracak onlara çünkü ip gergin durmayacak; dolayısıyla pumanın her ikisinden eşit uzaklıkta kalması için ipi iyice gergin tutmaları gerekir. Yazar ve okuyucu da aynı nedenle birbirlerine yaklaşmakta zorluk çekiyor; ortak düşünceleri, her birinin kendi tarafına çektiği bir iple sıkıca gerilmiş bir halde tutuluyor. Pumaya, yani düşünceye, öbür ikisini nasıl gördüğünü sorsaydık, yenebilecek iki avın, yiyemeyecekleri bir şeyi bir ipin iki ucuna çektiğini söyleyebilirdi bize...

8. Yetkilerini bir yüzükten ve güçlerini kılıcın ışılgından alan insanları okşamakta ve ödüllendirmekte aceleci davranmaktan sakın kardeşim. Bunlar sürekli öyle davranmak zorunda oldukları için, kendilerine rağmen onlara yaltaklanan bir yığın insanla çevrilidir. Böyle davranmak zorundadırlar, çünkü onlar şapkalarının üstünde bir an taşıyorlardı ya da koltuklarının altında zeytinyağı saklıyorlardı, çünkü onlar suçüstü yakalanmıştı, özgürlükleri pamuk ipliğine bağlıdır, her şeye hazırdırlar. Yukarıdakiler, her şeyi yönetenler, bunu iyi bilirler ve bundan yararlanırlar. Sen ki masumsun, suçlularla karıştırmamaları için iyi koru kendini. Onları fazla okşarsan ve ödül dağıtmaya kaptırırsan kendinin başına gelecek budur; seni toplum dışı, hırsız ve uğursuz ilan edecekler ve senin, gözünde benek bulunanlardan olduğunu ve yaptığın her şeyi kendi özgür iradenle ve inançla değil, mecbur olduğun için, günahlarının kefaretiyi ödemek amacıyla yaptığını düşüneceklerdir. Ve o insanlar saygıyı hak etmemiştir, köpeklerin tekmelendiği gibi tekmelenirler ve daha önce gerçekleştirmiş olduklarına benzer eylemlerde bulunmaya itilirler...

9. Siz yazarlar, size gelince, siz şöyle düşünün: Okuyucu beklemeyi öğretmeniz gereken bir sirk atıdır, yapılan her iyi işten sonra ödül olarak bir parça şeker. Eğer şeker yoksa dersten de bir şey kalmaz geriye. Bir kitabı yargılayanlara gelince, edebiyat eleştirmenleri, onlar aldatılmış kocalar gibidir; haberi en son öğrenecek olanlar onlardır..

KIRMIZI KİTAP

HAZAR SORUNU ÜSTÜNE
HİRİSTİYAN KAYNAKLARI

АТЕН⁷ (9. yüzyıl) –Hazarların prensesi, din değıştirmelerinden önceki tartışmaya katılmış olduğu kesindir. Adı Hazarlarda bilincin dört durumu anlamına gelir. Geceleri, yarışlardan önce atların gözkapaklarına koyulan harfler gibi, her iki gözkapagında birer harf bulunurdu. Bunlar yasaklanmış Hazar alfabesinin harfleriydi ve onları okuma talihsizliğinde bulunan anında ölürdü. Harfler körler tarafından çizilmişti, sabahları da tuvaletini yapmadan önce, hizmetçileri gözleri kapalı olarak hizmet ederlerdi kendisine. Böylece uyurken düşmanlarından korunmuş oluyordu. Hazarlarda insanın en zayıf anının uyku anı olduğu kabul edilir. Ateh çok güzeldi ve çok dindardı, harfler çok yakışıyordu ona, masada her zaman yedi çeşit tuz bulunurdu ve canı ne zaman balık yemek istese parmaklarını her seferinde değışik bir tuza bandırırdı. Bu onun dua etme biçimiydi. Yedi çeşit tuz olduğu gibi, onun da yedi yüzü olduğu söylenirdi. Bir efsaneye göre, sabahları eline bir ayna alır ve bir modele göre makyaj yaparmış; sürekli değışen ve kesinlikle ikinci kez gelmeyen bir erkek ya da kadın köle poz verirmiş. Ve Ateh her sabah yüzünü daha önce hiç görülmemiş yeni bir yüz haline getirirmiş. Başka efsanelere göre, Ateh hiç güzel değilmış, ama ayna önünde, yüz çizgilerini kendisini çok güzel gösterecek bir biçimde düzenlemeyi başarmış. Bu yapay güzelliğı sağlayabilmesi için büyük bir güç sarf etmesi gerekiyordu ve prenses yalnız kaldığında gevşiyor ve güzelliğı bir tuz gibi dağılıyordu. Ne olursa olsun, bir 9. yüzyıl Bizans imparatoru, ‘Hazar yüzü’nü,

ünlü filozof ve Patrik Photios gibi gördü ki, bu da bu Patrik'in Hazarlarla yakın bir bağı olduğu ya da ikiyüzlü bir tutum içinde bulunduğu anlamına gelirdi.

Daubmannus'a⁶ göre, iki varsayım da yanlıştır. 'Hazar yüzü' deyiminden, bütün Hazarların, Prenses Ateh de dâhil olmak üzere, her sabah yeni ve tanınmayan bir yüzle, değişmiş olarak kalkma konusundaki ortak yeteneklerinden anlaşılır ki, insanın kendi yakınları tarafından tanınmasını bile güçleştirmektedir. Seyyahlarsa tersine, bütün Hazar yüzlerinin aynı olduğunu ve kesinlikle değişmediğini belirtiyorlar; bu da herkesin birbirini karıştırması sorununu ve tehlikelerini yaratmaktadır. Ne olursa olsun sonuç aynıdır: Hazar yüzü akılda tutulması zor bir yüzdür. Bütün bunlar Ateh'in, Kağan'ın⁷ sarayında yapılmış olan Hazar tartışmasına katılan herkese değişik bir yüzle göründüğünü belirten efsanenin açıklanmasını sağlıyor, aksi takdirde üç tane prenses Ateh olması gerekirdi –biri Müslüman misyoner ve düşüncüsü, bir diğeri Hristiyan misyoner, bir üçüncüsü de Yahudi misyoner. Bununla birlikte Hazar Sarayı'ndaki varlığı, dönemin Yunanca yazılmış ve Slavcaya çevrilmiş (*Selânikli Konstantinos'un Biyografisi, Aziz Kiril*) bir Hristiyan el yazmasında belirtilmemiştir. Ama *Hazar Sözlüğü*'ne göre, Prenses Ateh'e belli bir dönemde Bizans ve Slav keşiş çevrelerinde kült adanmıştır. Bunun, Ateh'in tartışmada Yahudi dinbilimci karşısında baskın çıktığı ve baba, koca ya da kardeş, bunların hangisinin olduğu bilinmeyen Kağan'la birlikte Hristiyan dine geçtiği inancıyla yakın ilgisi vardır. Bir Yunanca çeviride, Prenses Ateh'in kiliselerce hiçbir zaman tanınmamış olan, ama Daubmannus'un Hazar Prensesi'nin 'Pater Noster' ve "Ave Maria'sı" dediği iki duası vardır. İşte ilk metin:

Gemimizde Peder, gemiciler karınca gibi acele acele bir şeyler yapıyorlar: Bu sabah saçlarımla yıkadım onu, temiz direklere tırmanıyor ve yeşil yelkenleri taze asma yaprakları gibi karınca yu-

valarına doğru sürüklüyorlar; serdümen dümeni sökmek ve bütün bir hafta beslenebileceği bir av gibi sırtına vurmak istiyor; en zayıfları tuzlanmış halatları sürüklüyor ve inip çıkan evimizin ortasına yığıyor. Böyle bir açlığa hakkı olmayan tek kişi sensin Pederim. Onlar hızı tüketirken, en hızlı bölüm sana, kalbim, benim tek Pederim olan sana aittir. Parçalanmış rüzgârla besleniyorsun sen.

Prenses Ateh'in ikinci duası, onun Hazar yüzünün hikâyesini aşıklar gibidir:

Annemin hayatını ezberledim ve her sabah, tiyatrodaki gibi, ayna önünde bir saat oynuyorum. Yıllardır gün be gün devam eder bu. Elbiselerini giyiyorum ve yelpazesini alıyorum elime, saçlarımı da onunki gibi yapıyor, yün bir bone gibi örüyorum. Başkalarının yanında da taklit ediyorum onu, sevgilimin yatağında bile. Tutkulu anlarımda ben yaşamıyorum artık, ondan başka bir şey olamıyorum. Böyle zamanlarda onu o kadar iyi taklit ediyorum ki tutkum kaybolup gidiyor ve yerini onunkine bırakıyor. Bu yüzden bütün aşk ve sevgi okşamalarını önceden çalmıştır benden. Ama nefret etmiyorum ondan, çünkü o da aynı biçimde kendi annesi tarafından yağmalanmıştır. Şimdi birisi bana bu oyun ne işe yarıyor diye sorarsa şöyle cevap vereceğim: Dünyaya yeniden gelmek istiyorum, ama kendimi en iyi duruma getirmiş biri olarak...

Prenses Ateh'in ölmeyi asla başaramamış olduğu bilinir. Bununla birlikte, küçük deliklerle dolu bir bıçağın üstüne onun ölümünden söz eden bir kayıt işlenmiştir. Tek ve pek inanılır olmayan bu efsane, bize, Daubmannus tarafından, Prenses'in gerçek ölüm hikâyesi gibi değil, daha çok bu ölümün mümkün olmuş olsa nasıl gelebileceğinin hikâyesi gibi aktarılmıştır. Böyle bir efsaneyi anmak hiçbir sıkıntı yaratamaz, kırmızı şarap da hiçbir biçimde saçları beyazlatamaz. İşte:

HIZLI AYNA VE YAVAŞ AYNA

Bir ilkbahar günü Prens Ateh şöyle konuştu: “Giysilerime nasıl alıştıysam düşüncelerime de öyle alıştım. Bel kalınlıkları hep aynı ve ben her yerde görüyorum onları, dört yol ağzılarında bile, en kötüsü, yolların kavşak noktalarını benden saklamaları.”

Hizmetçiler, oyalanması için ona iki ayna getirdiler. Aynalar öteki Hazar aynalarından çok farklı değildi. Her ikisi de parlak tuzdan yapılmıştı, yalnız biri hızlı öbürü yavaştı. Yavaş ayna, hızlı aynanın dünyayı yansıtırken gelecekte aldıklarını, onun borcunu ödeyerek geri veriyordu çünkü hızlı ayna şimdiye göre ne kadar ilerliyorsa, yavaş ayna o kadar geriliyordu. İki ayna getirildiğinde, Prens Ateh yataktaydı daha ve gözkapaklarına çizilmiş olan harfler de silinmemişti henüz. Kendisini aynada gözleri kapalı olarak gördü ve hemen öldü. Gözkapaklarının iki kez oynayışı arasında ölmüştü, daha doğrusu gözkapaklarındaki öldürücü harfleri ilk kez okuduğu anda ölmüştü. Aynanın kendisine yansıttıklarına, bir önceki an ve bir sonraki an içinde göz kırpmıştı. Geçmişin ve geleceğin harfleriyle eşzamanlı öldürülüş olarak öldü.

BRANKOVIÇ, AVRAM (1651-1689) –Bu kitabın yazarlarından biri. Edirne’de ve İstanbul Bab-ı Âlisi nezdinde ücretli diplomat, Avusturya-Türk savaşları sırasında komutan, çeşitli tarih konuları yazarı ve bilge. Kupinik’te, Brankoviç ailesinin mülkü içindeki Azize Paraskeva Kilisesi’nin duvarlarından birine, hayır sahibi Brankoviç’in portresi çizilmiştir. Brankoviç burada, çevresinde yakınları olduğu halde, bir kılıcın üstüne yerleştirilmiş Azize Paraskeva Kilisesi’ni ninesinin ninesine (Sırp despotu ve azizesi, çok dindar Angelina Ana) takdim ederken resmedilmiştir.

Kaynaklar: Avram Brankoviç'le ilgili kaynaklar, Avusturyalı uzmanların raporlarında, özellikle de Brankoviç'in iki kâtibinden biri Nikon Sevast[†] tarafından, Prens Badenski ve General Veterani için hazırlanmış olan raporlarda dağınık biçimde bulunmaktadır. Yorgi Brankoviç (1645-1711) Eflak tarihinin ve büyük Sırp tarihlerinin bugün ne yazık ki kaybolmuş olan bölümlerinde, kuzeni Avram Brankoviç'ten söz etmektedir biraz. Brankoviç'in son günleri, uşağı ve eskrim hocası Averkiye Skila[†] tarafından anlatılmıştır. Brankoviç'in yaşam kronolojisi ve etkinlikleri, ikinci kâtibî Teoktist Nikolski'nin^E Peç (Viyan) Patriği'yle olan ilişkisine ve Peygamber Eli'nin mucizelerini anlatan bir ikona dayanılarak, açık seçik biçimde anlaşılabilir, çünkü Brankoviç, peygamberinin yaşamının her sahnesine, ayrıntılarını ikonun arkasına not ettiği kendi yaşamının olaylarını da ekliyordu.

'Avram Brankoviç, Sırp Krallığı'nın Türk egemenliği altına girmesinden sonra güneyi terk edip, Tuna ovasına yerleşen bir aileye mensuptur;' bu bilgiler Nikon Sevast'ın Viyana Sarayı'na verdiği gizli rapordan okunabilir. 'Türklerin eline geçen bölgeleri ıssız bırakan göç hareketine katılan bu ailenin üyeleri, 16. yüzyılda Lipova ve Yanova bölgelerine gittiler. O zamandan beri Brankoviçlerin Eflak dilinde yalan söyledikleri, Yunanca sustukları, Tsintsar dilinde saydıkları, kilisede ilahilerini Rusça söyledikleri, en güçlü bilgeliklerini Türkçeye gösterdikleri ve ana dillerini, Sırpçayı, yalnızca öldürecekleri zaman kullandıkları söylenir. Kökenleri Batı Hersek'teki Trebinişte bölgesine dayanır, daha ayrıntılı söylersek Yukarı Politse'lerdeki, Lastovo yakınlarındaki Koreniçi denilen yere –ikinci soyadlarını da buradan almışlardır: Koreniçi. Brankoviçler Erdel'de, oraya yerleştikleri günden beri iyi bir isim bırakmışlardır ve iki yüzyılı aşkın bir süredir Eflak ülkesinin en iyi şarabını onlar yapar ve bu özellikleri dolayısıyla şu söz yaygınlık kazanmıştır çevre-

de: 'Gözyaşlarının tek bir damlası bile sarhoş edebilir insanı.' Brankoviç ailesi iki yüzyılın kavşağında, iki devlet –Türk ve Macar– arasındaki savaşlarda kendini göstermeyi başardığından, Mureş Irmağı kıyısındaki yeni vatanında Yanova'da, Lipova'da, Pankota'da ünlü bir din adamları kolu da yetiştirdi. Moiz Brankoviç, Piskopos Matei adıyla Yanova Metropoliti oldu ve onun Tuna'ya attığı ceviz, Karadeniz'e her zaman bütün öbür cevizlerden daha çabuk ulaşırdı. Oğlu, Yanova Piskoposu olarak 1. Sava adını alan Kont Yorgi Brankoviç'in amcası Salomon, hiç atından inmeden ve yalnızca eyerinin üstünde içerek, 1607'de, Lipova Türklerden alınincaya kadar, Yanova ve Lipova eparkhiasını yönetti. Brankoviçler kesinlikle aynı adı taşıyan büyük Sırp derebeyleriyle aynı soydan geldiklerini söylüyorlar, ama servetlerinin nereden geldiğini bilmek zor. Şöyle bir özdeyiş vardır çevrede: Kavala'dan Zemun'a kadar bütün Tsintsarların düşlerinde kazandıkları, aslında Brankoviçlerin cebine gider. Mücevherleri yılan gibi soğuktur, bir kuş uçarak tüketemez bütün arazilerini ve halk şarkıları onları hüküm süren ailelerine bağlamaktadır. Brankoviçler, Eflâk'taki ve Yunanistan'da Athos Dağı'ndaki manastırların koruyucu olmuştur. Kaleler ve Alba Reale, Kupinik gibi ya da Teus adlı yerdeki gibi kiliseler inşa etmişlerdir. Kont Siegmund Rakozı, Brankoviçlerin kuzenlerine köyler, tarlalar ve kadınlar aracılığıyla soyluluk unvanları bağışlamıştır ve Brankoviçler Erdel Sekellerine bağlı olduklarından, servetlerinin bir bölümü de bağış adı altında oradan gelmektedir. Brankoviç ailesinde mirasın, sakalın rengine göre paylaşılmış olduğunu söylememiz gerekir. Kızıl sakallı (kızıl sakal kadınların tarafından geliyordu, çünkü Brankoviçler kızıl kadınlarla evlenirler) bütün mirasçılar kara sakallılar lehine feragat ediyordu, çünkü kara sakal onların erkek tarafından mirasçılar olduklarını kanıtlıyordu. Brankoviçlerin servetlerinin bugünkü değeri, yaklaşık 27.000 forint olarak tahmin edilmek-

tedir, yıllık gelirleriye 1500 forintten fazla. Soyağaçları kesin bir şekilde çizilmiş değildir ama zenginlikleri, üstünde at koş-turdıkları alan gibi kesin ve sağlamdır. İki yüzyıldan beri en küçük bir altın para çıkmamıştır sandıklarından.

“Avram Brankoviç, tabanına destek konmuş bir çizmeyle total bir halde vardı Konstantinopolis’e ve o zamandan beri de nasıl sakat kaldığı anlatılır. Henüz yedi yaşında –söylenildiğine göre– yanında birkaç uşakla dolaşırken, Türkler beklenmedik bir biçimde babasının malikânesine girmişler. Türkleri görünce bütün uşaklar kaçmış, yalnızca Avram’ı korumak isteyen biri kalmış. Elindeki uzun bir sopayla Türk atlılarının saldırılarına karşılık vermiş, komutanları ona dişlerinin arasında tuttuğu, bir kamışın içine gizlenmiş küçük bir ok atıncaya kadar... İsabet alan ihtiyar ölmüş ve kendisi de elinde bir sopa bulunduran Avram, bütün gücüyle Türklerin çizmelerine vurmaya başlamış. Ama bu darbelerdeki umutsuzluk ve nefret yeterli olmamış. Türk gülmüş, sonra da köyün yakılmasını emrederek atına binmiş ve gitmiş. Avram Brankoviç büyümüş ve olay unutulmuştur, çünkü bu arada savaşlar olmuştur ve Brankoviç artık atının üstünde, eldivenli ellerinde bayrak ve ağzında bir kamışla küçük bir ok olduğu halde askerlerinin başındaydı. Bir gün, yolda yanında küçük oğlu bulunan bir düşman casusuna rastladılar. İkisi, öyle ellerinde silah niyetine yalnızca sopalarıyla hiç çekinmeden geziyorlardı. Askerlerden biri ihtiyarı tanıdı ve teslim almak için atını üstüne sürdü. Ama ihtiyar sopasıyla korudu kendini, hem o kadar iyi korudu ki, ötekiler de bu sopanın özel bir mesaj taşıdığını sandılar. O zaman Brankoviç küçük zehirli okunu fırlattı ve ihtiyar öldü. Yanındaki küçük çocuk sopasıyla Brankoviç’e vurmaya başladı. Çocuk olsa olsa yedi yaşındaydı ancak; nefret ve aşkındaki tüm güce rağmen, Brankoviç’in canını acıtmayı bile başaramadı kesinlikle. Bu sırada Brankoviç güldü ve aynı anda bir tırpanla biçilmiş gibi devrildi atından.

“Bu sopa darbesinden sonra topal kaldı, askerlik mesleğini bıraktı ve kuzeni Kont Yorgi Brankoviç’ ona Edirne, Varşova ve Viyana’da diplomatlık görevleri verdi. Burada, Konstantinopolis’te, Brankoviç İngiliz büyükelçisi namına çalışıyor, geniş bir kulede yaşıyor: boğazda Yoros Kalesi Kulesi ve Karataş Kulesi arasında. Brankoviç bu kulenin birinci katına, Ortodoks Kilisesi’nin azize ilan ettiği ninesinin ninesi Angelina Ana’ya adanmış bir kilisenin tam yarısını inşa ettirdi, kilisenin öbür yarısı da Brankoviç’in babasının memleketi Erdel’de bulunmaktadır.

“Avram Brankoviç görünüşüyle insanı çarpan bir adam: Büyük kuş ya da küçük yırtıcı hayvan kafesi gibi geniş bir göğsü var ve sık sık haydutların hedefi oluyor –çünkü bir halk şarkısı, kemiklerinin altından olduğunu söylüyor.

“Konstantinopolis’e balıkla beslediği koca bir devenin sırtında vardı ve sürekli olarak da böyle seyahat ediyor. Hayvan altında, yularının altına sıkıştırmış olduğu şarap kadehini devirmeden koşuyor. Brankoviç ilk çocukluk yıllarından beri gözleri olan her insanın tersine geceleri hiç uyumaz, yalnız gündüzleri uyur; bununla birlikte onun ne zamandan beri saçlarını kıvırmış olduğunu hiç kimse bilemez. Uyanık olduğunda, uzun süre yerinde duramaz, yoksulların gözyaşlarıyla beslenmiştir sanki. Kendisi için her zaman iki tabak, iki iskemle ve iki kadeh hazırlanır, öyle ki yemeğin ortasında koltuğundan birdenbire atlayabilir ve yer değiştirebilir. Aynı biçimde uzun süre tek bir dille yetinemez, metres değiştirir gibi değiştirir dilini; Eflak dili, Macarca ve Türkçe konuşur yerine göre ve bir papağana Hazar dilini öğretmeye başlamıştır. Düşünde İspanyolca konuştuğundan söz edilir ama uyanır uyanmaz bilgisi dağılıp gider. Son günlerde gördüğü bir düşte birisi anlaşılmaz bir dilde bir şarkı söylemiş ona. Aklında tutmuş şarkıyı ve biz de düşünüyorum- laması için Brankoviç’in bilmediği dilleri bilen birisini bulmak

zorunda kaldık. Sonunda bir haham bulduk ve Brankoviç düşünde gördüğü dizeleri okudu ona. Uzun olmayan şiir şöyleydi:

לבי במרח ואנכי בסוף מערב
 איך אטעמה את אשראכל ואיך יערב
 איכה אשלם נדרי ואסרי בעוד
 ציון בחבל אדום ואני בכבל ערב
 יקל בעיני עוב כל־טוב ספרר כמו
 יקר בעיני ראות עפרות דביר נחרב:

Haham, şiirin daha baş kısmını duyar duymaz Brankoviç'i durdurdu ve arkasını kendisi getirdi. Sonra şairin adını söyledi. Şiir, 12. yüzyılda Yehuda Halevi* adında biri tarafından yazılmıştı. Brankoviç bu olaydan beri İbranice öğreniyor. Bu arada günlük faaliyetleri de son derece yoğun. Çünkü çok yönlü bir insandır kendisi ve gülümsemesi de sahip olduğu öteki bilimler ve yetenekler içinde bir simyadır.

“Her akşam kalkar kalkmaz savaş talimi yapar. Ünlü bir eskrim hocası eşliğinde reflekslerini güçlendirir. Bu eskrimci Averkiye Skila adlı bir Kıptidir. Kir Avram onu uşak olarak almıştır yanına. Averkiye'nin bir gözü yağlı öbürü yağsızdır ve yüzündeki bütün kırışıklıklar kaşlarının ortasında bir düğüm oluşturur. Günümüze kadar kılıçta uygulanmış olan bütün hücum şekillerinin eksiksiz ve resimli bir kataloğu vardır kendisinde ve bir yenisini defterine kaydetmeden önce canlı deri üzerinde bizzat dener. Efendi Brankoviç ve Kıpti, küçük bir çayırılık boyutlarında halı serdikleri büyük bir salona kapanıyorlar ve tamamıyla karanlık bir ortamda, kılıç kullanma eğitimi yapıyorlar. Skila sol eliyle bir deve yularını ucundan tutuyor; Kir Avram da öbür ucundan tutuyor, sağ eliyle de Averkiye Skila'nın karanlıkta elinde bulundurduğu kılıç kadar ağır bir kılıcı tutuyor. Yuları yavaş yavaş dirseklerine sarıyorlar ve birbirlerine yaklaştıklarını

anladıklarında, sağır eden bu karanlığın içinde acımasızca vuruyorlar. Saz şairleri Brankoviç'in atikliğine methiyeler düzüyorlar, geçen sonbaharda da onu bir ağacın altında, kılıcını kınından sıyrılmış, rüzgârın esmesini beklerken gördüm. İlk meyve koptuğunda düşerken ikiye böldü onu. Tavşan dudaklı ve bunu gizlemek için bıyık bırakıyor ama bıyıklarının ayrıldığı yerde, konuşmadığı zaman bile dişleri görülüyor. Dudakları yok sanki ve bıyığı dişlerinin üstünde bitiyor.

"Sırplar, onun ülkesini çok sevdiğini ve insanların tuzu ve ışığı olduğunu söylüyorlar ama bulunduğu mevkiye yakışmayan tuhaf kusurları var. Konuşmasına son vermeyi bilmiyor ve ne zaman kalkmak ve gitmek gerektiğini kestiremiyor bir türlü. Bu yüzden sürekli aksilikler çıkıyor yaşamında ve bu da geliş ve gidiş anlarında öteki insanları daha fazla şaşırtıyor ve sıkıntıya düşürüyor. Esrar içiyor ama ancak Kavalalı bir harem ağasının hazırladığını, başka hiç kimseninkini istemiyor. Ve tuhaf bir biçimde, her zaman bağımlı değil uyuşturucuya, kendisini uyuşturucudan kurtarmak için, bazen esrar kesesini mühürlenmiş bir halde bir haberciyle Pest'e kadar gönderiyor ve kese iki ay sonra, yine mühürlü olarak, ihtiyaç duyacağını sandığı bir zamanda geri geliyor kendisine. Seyahatte olmadığı zamanlar, çingiraklı büyük deve eyeri, büyük kütüphaneye konmuştur ve ayakta durarak okuması ve yazması için masa işlevi görür ona. Odaları adeta korku salan eşyalarla doludur ama yanında hiçbir zaman birbirinin aynı iki eşya bulunmaz ve hiçbir zaman da bulunmayacaktır. Her eşya, her hayvan, her insan farklı bir köyden gelmiş olacaktır. Hizmetçileri arasında Sırplar, Romenler, Bizanslılar ve Kıptiler vardır ve yakın zamanda da oda hizmetçisi olarak Anadolu'lu bir Türk almıştır. Kir Avram'ın iki yatağı vardır, biri büyük biri küçük ve dinlendiği sırada (yalnızca gündüz vaktinde olur bu) birinden ötekine geçer. Uyuduğunda oda hizmetçisi Anadolu'lu Yusuf Mesudi^C, onu kuşları öldürecek

bir bakışla izler. Ve uyandığında, Kir Avram ürkek bir havayla, yatağına oturur, Sırp Kilisesi'nin kutsal kişiler ilan ettiği ataları için troparyalar ve kontakialar söyler.

“Kadınlarla hangi noktaya kadar ilgili olduğunu söylemek zordur. Masasında doğal büyüklükte, diz çökmüş durumda, cinsel organı çok büyük tahtadan bir erkek maymun bulunur. Kir Avram'ın şöyle bir şey söyleme alışkanlığı vardır: ‘Kıçı olmayan bir kadın kilisesiz bir köye benzer!’ ve hepsi bu kadar. Efendi Brankoviç ayda bir Galata'ya, kendisine eski bir usulle ve çok yavaş hareketlerle kâğıtlardan geleceğini okuyan bir falcı kadına gider. Kadının evinde Brankoviç'e ayrılmış bir masa vardır ve rüzgârın her yön değiştirmesinde, kadın masaya yeni bir kâğıt atar. Bunun ne çeşit bir kâğıt olduğu esecik olan rüzgâra bağlıdır ve yıllardan beri böyle sürüp gider bu iş. Geçen Paskalya'da, evin eşliğini henüz geçmiştik ki, güney rüzgârı esmeye başladı ve falcı kadın Kir Avram'a yeni kehanetlerde bulundu.

“Bıyığının yarısı gümüş renginde bir adamı düşünüyorsunuz. Genç saçları kızıl ve tırnakları da camdan bu adamın, Konstantinopolis'e doğru yöneliyor ve yakında ikiniz karşılaşacaksınız...”

“Bu haber efendimi o kadar keyiflendirdi ki, hemen burnu altına altın bir halka takılmasını emretti ve bu incelikten kaçabilmek için büyük çaba harcamak zorunda kaldım.

“Viyanalı Saray'ın Efendim Brankoviç'in tasarılarına büyük ilgi gösterdiğini bilen birisi olarak şunu söyleyebilirim ki, o geleceklerine, büyük bir sebze bahçesini eker gibi özel bir dikkat ve hevesle özen gösteren insanlardan biridir. Hayatlarını koşarak geçenlerden değil o. Geleceğini yavaş yavaş ve özenle hazırlıyor.

Geleceğini, ağır ağır, bilinmeyen bir yeri keşfeder gibi keşfediyor, önce açıyor toprağı, sonra en iyi yere inşa ediyor binasını ve en sonunda da bu binada, eşyaların konumunda uzun uzun değişiklikler yapıyor. Geleceğinin, adımlarını da yürüyüşünü de yavaşlatmasını istemiyor ama acele etmemeye ve geleceğinin artık kendisinin önüne geçmemesi için, çok hızlı gitmemeye de özen gösteriyor. Bir çeşit yarış bu. En çabuk olan kaybeder bu yarışta. Bu anda, Kir Avram'ın geleceğı ekilmiş bir bahçe gibidir ve orada ne biteceğini de kendisinden başka bilen yoktur. Bununla birlikte, alçak sesle ağızdan ağza dolaşan bir hikâye, Brankoviç'in amacını sezinlememize olanak sağlayacaktır belki.

PETKUTİN VE KALİNA'NIN HİKÂYESİDİR BU

“Kir Avram Brankoviç'in büyük oğlu Gregor Brankoviç*, erkenden ayağını üzengiye koymuş ve deve bokuna saplanmış kılıcını çıkarmıştı. Kan lekeli işlemeli giysileri, annesiyle birlikte yaşadığı Gyula'dan düzenli biçimde babasının gözetiminde temizlenmeleri ve ütülenmeleri, Boğaz'ın mis kokulu rüzgârında kurutulmaları ve Bizans güneşinde beyazlamaları için Konstantinopolis'e gönderilir, daha sonra da ilk kervanla tekrar Gyula'ya geri gönderilirdi.

“Avram Brankoviç'in ikinci oğlu, bu dönemde Bačka'da bir yerde, küçük bir kilise kadar büyük, çok renkli bir sobanın arkasına yatmıştı ve acı çekiyordu. Şeytanın, çocuğun üstüne işediğı ve çocuğun da geceleri kalktığı, evden çıktığı ve sokakları temizlediğı söyleniyordu. Çünkü geceleri, Mora, bir cadı, onun kanını emiyor, topuğunu sokuyordu ve göğüslerinden erkek süt akıyordu. Kapiya bir çatal batırılıyor, başparmağı tükürülerek çocuğun göğüsleri kutsanıyordu. Boşuna! Sonunda bir kadın, kendisine, yanında sirkeye batırılmış bir bıçakla yatmasını ve Mora geldiğinde, onu bıçaklamadan önce tuz ikram etmesini öğütler. Öyle yapar o da: Mora onu emmeye geldiğinde ona tuz

verdi ve bıçağı vücuduna sapladı; aynı anda da kendisine tanıdıkmiş gibi gelen bir ses duydu. Gyula'dan gelen annesi üç gün sonra sabah Bačka'ya vardı, evin eşiğinde kendisine seslendi ve oraya yığılarak öldü. Vücudunda bir bıçak yarası görüldü ve dil değdirildiğinde yaranın ekşi olduğu fark edildi... Çocuk o günden sonra dehşete düştü, saçları dökülmeye başladı ve düşen her saç teliyle de (tedaviye gelenlerin Brankoviç'e söylediği buydu) yaşamından bir yıl yitiriyordu. Brankoviç'e, oğlunun hintkenevirine sarılmış saç tutamları gönderiliyordu, o da bunları üstünde oğlunun resminin bulunduğu bükülgen bir aynaya yapıştırıyordu ve böylelikle çocuğunun kaç yıllık bir ömrünün kaldığını öğreniyordu.

"Bu arada Kir Avram'ın üçüncü bir oğlu; evlatlık denebilir belki buna, olduğunu da kimse bilmiyordu. Annesi yoktu bu çocuğun, Brankoviç çamurdan yapmıştı onu ve canlandırmak, hayat vermek için de kırkıncı mezmuru okumuştı. Brankoviç, mezmurun, 'Uzun zaman bekledim Tanrı'yı ve bana doğru eğildi. Ve çığlıklarımı duydu. Ve beni uğultulu mağaradan ve çamurdan çıkardı ve ayaklarımı bir taşın üstüne koydu ve adımlarımı sağlamlaştırdı..' sözlerinin bulunduğu yere gelince, Dalj Kilisesi'nin çanları üç kez çaldı ve delikanlı kımıldarken şöyle konuştu:

" 'Çanın ilk çalışında Hindistan'daydım, ikincisinde Leipzig'de ve üçüncüsünde bedenime ulaştım...' O zaman Brankoviç onun saçlarına bir Süleyman düğümü attı, bir tutam saçına bir kaşık akdiken bağladı, ona Petkutin adını verdi ve dünyaya salıverdi. Sonra boynuna ucuna taş bağlanmış bir ip geçirdi ve böylece boynunda iple, Paskalya orucunun Pazar ayinine katıldı.

"Her şeyin canlılardaki gibi olması için, baba da ölümü Petkutin'in göğsünde buyur etti. Akıbetin bu embriyosu, oğlunun göğsündeki bu küçük önemsiz ölüm her şeyden önce ürkütücü ve biraz da budalaca oldu. İştahı azalmış ve uzuvları da körelmişti. Ama Petkutin'in büyümekte olduğunu görerek

keyiflendi ve Petkutin de o kadar hızlı büyüyordu ki; çevik kolları kısa sürede bir kuşun uçabilmesine olanak verecek kadar genişledi. Bununla birlikte Petkutin'de ölüm, kendisinden daha canlı ve daha zekice oluyordu, tehlikeleri ondan önce seziyordu. O zaman daha sonra söz edeceğimiz bir rakibesi çıktı ortaya. Bu rakibe sabırsızlık ve kıskançlık gösterdi ve Petkutin'in dizinde bir istek ve heves kışkırtarak dikkati üstüne çekiyordu. Dizini kaşıyor ve tırnağıyla derisinin üzerine çizülebilecek harfler yazıyordu. Haberleşme yöntemleri buydu. Ölümü her şeyden çok korkutan, Petkutin'in hastalıklarıydı. Bununla birlikte, baba da onu olabildiğince hızlı bir şekilde öteki canlı varlıklara benzeyecek biçimde donatmak zorunda kalmıştı, çünkü hastalıklar onların bir çeşit gözleri gibidir. Brankoviç kendi hastalığının olabildiğince iyi huylu olması için elinden gelen her şeyi yaptı ve ona, ilkbaharda çayırılar yan yattığında ve çiçekler polenlerini rüzgâra ve sulara yaydığında ortaya çıkan çiçek açmış ateşi sundu.

“Brankoviç, Petkutin'i Dalj'daki konutuna yerleştirdi, bu evin odaları her zaman öldürülmeleri yenmelerinden daha acil olan tazılarla doluydu. Hizmetçiler halıları ayda bir kez büyük taraklarla parlatıyor, avuç avuç, köpekkuyruklarına benzeyen uzun, alacalı bulacalı tüyler atıyorlardı. Petkutin'in işgal ettiği odalar, zamanla diğer binlerce oda arasından, kendisinininkinin tanınmasını sağlayan özel renkler alıyordu. Terinin cam kapı kollarında, yastıklarda, dirsekliklerde, çubuklarda, bıçaklarda ve büyük bira bardaklarında bıraktığı yağlı izler, kendisine özgü bir ayırtılar gökkuşağı oluşturuyordu. Bütün bunlar da bir çeşit portre, ikon ya da imza oluşturuyordu. Brankoviç kimi zaman, Petkutin'i bu geniş evin aynalarında yeşil bir sessizliğe kapanmış olarak yakalıyordu. Ona, sonbahar, kış, ilkbahar ve yazı, insanın kendisinde de bulundurduğu su, toprak, ateş ve rüzgârı bağdaştırabilmek için nasıl bir yöntem uygulamak gerektiğini anlatıyordu. Gerçekleştirmesi gereken devasa iş için çok zaman gerekliydi

ve Petkutin'in düşüncelerinde küçük nasırlar oluştu. Belleğinin kasları patlayacak kadar şişti ve Brankoviç ona açık bir kitabın bir sayfasını sol gözüyle, öbür sayfasını da sağ gözüyle okumayı, sağ eliyle Sırpça, sol eliyle Türkçe yazmayı öğretti. Sonra edebiyat kavramlarını öğretti ve Petkutin kısa süre içinde Pythagoras'ta Kutsal Kitap'ın etkilerini bulmayı başardı; bir sineğin yakalanması kadar kısa sürede ve çabuk bir biçimde adını yazıyordu.

"Tek kelimeyle, Petkutin ötekiler gibi olmadığını, yalnızca zaman zaman ve zar zor kavranabilen işaretlerle gösteren yakışıklı, bilge bir delikanlı oldu. Böylelikle, sözgelimi bir Pazartesi akşamı, Salı'nın yerine, ertesi gün yararlanabileceği gelecek günlerden birini seçebiliyordu. Ve daha önce tüketilmiş olan güne geldiğinde de onun yerini doldurmak için, bir kenara ayrılmış olduğu Salı'yı alıyordu, sonuç olarak hesap doğruydı. Doğrusunu söylemek gerekirse, böyle durumlarda günler arasındaki dikiş gerektiği kadar düzenli olmuyordu, zamanda çatlaklar vardı, ama bu Petkutin'i eğlendiriyordu sadece.

"Babasıyla ilişki aynı biçimde yürümüyordu. Babası, yapıtının mükemmelliği konusunda hiç bitmeyen bir kuşku duyuyordu ve Petkutin yirmi bir yaşına geldiğinde onu sinamaya, oğlunun gerçek insanlarla her alanda yarışıp yaşamayacağını denemeye karar verdi. Şöyle diyordu kendi kendine: 'Canlılar denedi onu, şimdi de ölülerin denemesi gerekiyor. Çünkü eğer ölüler yanılır da Petkutin'i, etiyle kemiğiyle, ısırmadan önce tuzlayan gerçek bir insan gibi görürlerse, o zaman deneyin başarılı olduğunu söyleyebileceğim.' Bu düşünceler içinde Petkutin'e bir nişanlı aradı.

"Eflak senyörleri her zaman hizmetlerinde bir beden muhafızı, bir de ruh nöbetçisi bulundururlar; Brankoviç de eskiden böyle yapardı. Ruh nöbetçileri arasında, bu dünyada her şeyin gerçek olduğunu ve son derece güzel bir kızı olduğunu söyleyen bir Tsintsar bulunuyordu. Doğarken, annesinden, gü-

zel olan her şeyini almıştı, öyle ki, kadıncağız doğumdan sonra, sonsuza kadar çirkin kaldı. Küçük kız on yaşına geldiğinde, annesi ona eskiden güzel olan elleriyle hamur yoğurmayı öğretti, babası da ölmeden önce, geleceğin sudan ibaret olmadığını söyledi. Genç kız sular seller gibi gözyaşı akıttı, öyle ki karıncalar gözyaşlarının açtığı yoldan, aşağıdan yüzüne kadar çıkabilirlerdi. Şimdi yetimdi ve Brankoviç ona Petkutin'e rastlayabileceği bir ortam hazırladı. Kızın adı Kalina'ydı, gölgesi tarçın kokuyordu ve Petkutin onun mart ayında kızılıcak yiyen birisine âşık olacağını öğrendi. Mart ayını bekledi, kızılıcak yedi ve Kalina'ya Tuna kıyılarında bir gezinti teklif etti. Ayrılma anında kız parmağından yüzüğü çıkardı ve ırmağa attı.

"Petkutin'e şunları söyledi: 'Mutluluğu bulduğumuzda onu küçük bir hoşnutsuzlukla gölgelendirmemiz gerekir; böylelikle onu daha güçlü bir biçimde anımsarız. Çünkü insan her zaman hoş olmayan keyifsiz anları, hoş ve keyifli anlardan daha uzun süre hatırlar...'

"Kısaca söylemek gerekirse Petkutin'den hoşlandı ve Petkutin de ondan hoşlandı. Nikâhları hemen sonbaharda ve büyük bir neşe içinde kıyıldı. Tanıkları kucaklaştılar çünkü uzun süren aylardan önce görüşmemeleri gerekiyordu ve böyle sarmaş dolaş rakı dolu leğenlerin çevresinde dolaştılar. İlkbahar geldiğinde, nihayet sarhoş oldular, çevrelerine baktılar ve bu uzun kış sarhoşluğundan sonra birbirlerini tanıdılar. Sonra Dalj'a döndüler ve yeni evli çiftle birlikte tüfek atarak geleneksel pikniğe çıktılar. Şunun da bilinmesi gerekir ki Dalj gençleri ilkbaharda taş sıraların ve Bizans karanlığının, tıpkı Bizans ateşinin diğer tüm ateşlerden daha aydınlık olması gibi, diğer tüm karanlıklardan daha karanlık olduğu antik harabelere giderler piknik yapmaya. Petkutin ve Kalina da oraya doğru yöneldiler. Uzaktan bakıldığında, Petkutin sanki siyah atları arabaya koşmuş sürüyordu ama bir çiçek kokusuyla tahrik olarak hapsirdi-

ğında ya da kırbaç vurduğunda, bir karasinek bulutu uçuyordu ve atların da beyaz olduğu görülebiliyordu. Ama bu Petkutin'i de Kalina'yı da hiç rahatsız etmiyordu.

“Geçen kıştan beri sevişiyorlardı. Yemeklerini sırayla aynı çatalla yiyorlardı ve Kalina onun ağzından şarap içiyordu. Petkutin, ruhu bedeninde gıcırdamasına rağmen onu okşuyordu ve Kalina ona hayran hayran bakıyor ve içine işemesini istiyordu. Kalina arkadaşlarına, gülerek, hiçbir şeyin, sevişme sırasında üç günlük bir erkek sakalından daha iyi kaşıyamayacağını anlatıyordu. Ve içinden ciddi ciddi şöyle düşünüyordu: ‘Hayatım balıkların yuttuğu sinekler gibi ölüp gidiyor. Bunları, onun açlığı için nasıl yeteri kadar besleyici yapabilirim?’ Petkutin'den, kulağından bir parçayı ısırp koparmasını ve yemesini rica ediyordu ve mutluluğun kesilmemesi için de hiçbir zaman çekmeceleeri ve kapıları arkasından kapatmıyordu. Kalina sessizdi, çünkü çevresinde her an aynı sessizliğin örülmekte olduğu tek ve aynı duayı sürekli olarak okuyan bir babanın sessizliği içinde büyümüştü. Ve pikniğe gitmekte oldukları şu anda da aynı durum söz konusuydu hemen hemen ve hoşuna gidiyordu bu. Petkutin dizginleri boynuna geçirmişti ve kitap okuyordu, bu arada da Kalina gevezelik ediyordu; bir oyun oynuyorlardı. Kalina gevezelik ederken, Petkutin'in kitapta okuduğu bir sözcüğü aynı anda telaffuz ederse, rolleri değiştiriyorlar, Kalina okumaya devam ediyor, Petkutin gevezelik etmeye başlıyordu. Böylece, Kalina parmağıyla çayırda bir koyunu gösterdiğinde ve tam o sırada da Petkutin ‘koyun’ sözcüğünü okumakta olduğunu söyleyince, Kalina ona inanmadı ve söylediğinin doğru olup olmadığını anlamak için kitabı eline aldı. Gerçekten de metin şöyleydi:

*Bana dilekler ve dualarla yalvarıldığında,
bu ölü kabilelerini,
hayvanları yakaladım: Dişi ve erkek koyunu,*

*ve çukurun üstünde boğazlarını kestim,
 ve siyah kan akıyordu orada,
 ölülerin ruhları Ereboş'un dibinde toplanıyorlardı:
 yeni gelinler, genç adamlar,
 deneyimlerle yüklü ihtiyarlar,
 yüreklerinde ilk yaslarını taşıyan körpe bakireler...*

“Ona inanmış olan Kalina, okumaya devam etti:

*ve bronz mızraklarla yaralanmış kaç savaşçı
 kanlı silahlarıyla Ares'in kurbanları!
 Geliyorlardı her yandan kitlelerle çukurun etrafına,
 müthiş bir uğultu çıkararak,
 ve ben, benzi atmış bir korku kaplıyordu beni.
 Ben, keskin kılıcımı uzun oyluğumdan çekmiş,
 orada duruyor ve ölülerin, cılız gölgelerin,
 Teresias'ı sorgulamadan önce kana yaklaşmalarını
 engelliyordum.*

“Petkutin, ‘gölgeler’ sözcüğünü okuduğu anda, bir Roma tiyatrosunun yollarının üstüne attığı gölgeyi gördü. Gelmişlerdi.

“Sanatçıların girdiği yerden geçtiler, sahnenin ortasındaki taşa, getirmiş oldukları şarap şişesini, mantarları ve domuz su-cuğunu koydular ve çabucak gölgeye çekildiler. Petkutin, kurumuş manda boku, sertleşmiş çamurlarla kaplı çalı çırpı topladı ve bunların hepsini sahneye yığdı ve ateş yaktı. Çakmaktaşının sesi, tiyatronun en üst basamağındaki en uzak noktaya kadar her yanda açık seçik duyuldu, bu sırada dışarıda, yabani otların ve yabanmersinleriyle defne dallarının kokularının yayıldığı bir yerde, içerde olup bitenlerle ilgili olarak hiçbir şey hissedilmiyordu. Petkutin tezек ve çamur kokusunu dağıtmak amacıyla ateşe tuz attı, sonra mantarları şarabın içinde yıkadı ve daha

sonra da bunları domuz sucuğuyla birlikte korun üstüne koydu. Kalina oturmuş, basamak basamak aşağı doğru inerek, tiyatroyunun çıkışına doğru yaklaşmakta olan batan güneşi seyrediyordu. Petkutinin sahnede geziniyordu ve yerlerin eski sahiplerinin basamakların ön taraflarına yazılmış adlarını fark edince, bilmeyen eski adları hecelelemeye başladı:

“ ‘Caius Veronius Aet ... Sextus Clodius Cai filius, Publilia tribu ... Sorto Servilio ... Veturia Aeia ...’

“ ‘Ölülerin adını anma!’ dedi ona Kalina. ‘Çağırma onları, gelirler yoksa!’

“Güneş tiyatroyu terk eder etmez, Kalina mantarları ve domuz sucuğunu ateşten çıkardı ve yemeğe başladılar. Ses düzeni mükemmeldi, her lokmada, çiğneme sırasında çıkardıkları ses, birinci basamaktan sekizinci basamağa kadar, her bir yanda aynı kuvvetle ama hep farklı biçimde yankılanıyor ve sahnenin ortasına kadar ulaşıyordu. Basamakların ön tarafına adları yazılmış olan eski seyirciler, kendi lokmalarını büyük bir açgözlülükle ve gürültüyle çiğniyordu. Yüz yirmi çift ölü kulak, büyük bir dikkatle dinliyordu ve bütün tiyatro, karı kocayla birlikte domuz sucuğunun kokusunu iştahla burnuna çekerek çiğniyordu. Onlar durunca, yiyecekler sanki boğazlarında kalmış gibi ölümler de duruyordu ve büzüşmüş bir halde gençlerin daha sonra yapacağı hareketi bekliyorlardı. Bu anlarda, Petkutinin yiyeceği keserken yaralanmamaya dikkat ediyordu, çünkü insan kanının kokusunun, seyircilerin soğukkanlılığını bozabileceğini hissediyordu. Acı gibi hızlıydı bunlar, basamaklardan kendisinin ve Kalina’nın üstüne atlayabilirlerdi ve, iki bin yıllık susuzluklarıyla, onları parça parça edebilirlerdi. Bir ürperti içinde, Kalina’yı kendine doğru çekti ve öptü. Kalina da öperek karşılık verdi kendisine ve o anda da yüz yirmi çift dudak gürültülü biçimde öpüştüğü duyuldu, basamakları doldurmuş olanlar sevişiyorlardı sanki.

“Yemekten sonra, Petkutin domuz sucuğundan arta kalanı, şarapla sulayarak söndürdüğü ateşe attı ve ateşin hışırtısına, basamaklardan gelen bir ‘şşşşş!’ sesi eşlik etti. Bıçağı yenisinden kılıfına soktuğu sırada, birdenbire, sahneye polen serpen bir rüzgâr çıktı. Sıcak taşa, kokusunu yayarak kan damladı...

“Ve yüz yirmi ölü can, bağırarak ve uluyarak yeni evli çiftin üstüne atıldı. Petkutin kılıcını kınından sıyrıldı, ama onların Kalina’yı, çığlıkları ölülerin çığlıklarıyla karışıp, bedeninden arta kalanları oburca yiyip yutarak şölene kendisi de katılincaya kadar parça parça edip doğramalarına engel olamadı.

“Petkutin tiyatronun çıkışının nerede olduğunu bulduğunda, aradan kaç gün geçmiş olduğunu bilmiyordu. Sahnede sönmüş ateşin ve yemek artıklarının çevresinde dolaşıp dururken kaputunu yerden aldı ve omuzlarına attı. İçinde hiç kimsenin bulunmadığı kaput ona yaklaştı ve Kalina’nın sesiyle konuştu.

“Dehşete düşmüş olan Petkutin onu kollarına aldı, ama kürkün altında ve bu sesin gizli yanlarında, kaputunun lâl renkli astarından başka bir şey görmedi.

“ ‘Söyle bana,’ dedi Petkutin, Kalina’yı kollarında sıkarak, ‘burada bin yıl önce başıma korkunç bir iş gelmiş olduğu duyguları içindeyim. Birisi parça parça edildi ve yendi ve kanı hâlâ yerde. Böyle bir şey gerçekten oldu mu, olduysa ne zaman oldu bilemiyorum. Parçalanıp yutulan kim? Sen mi, ben mi?’

“ ‘Sana bir şey olmadı, parçalayıp yedikleri sen değilsin,’ diye karşılık verdi Kalina. ‘Ve bu olay biraz önce oldu, bin yıl önce değil.’

“ ‘Ama seni görmüyorum. İkimizden hangisi öldü?’

“ ‘Beni görmüyorsun genç adam, çünkü canlılar ölüleri görmez. Ama sesimi duyabilirsin. Bana gelince, senin kim olduğunu bilmiyorum ve kanından tatmadıkça da tanıyamayacağım seni. Ama görüyorum seni, sakın ol, seni iyi görüyorum. Ve hayatta olduğunu da biliyorum.’

“ ‘Kalina!’ diye bağırdı o zaman. ‘Benim, senin Petkutin’in. Tanımıyor musun beni? Daha biraz önce, evet biraz önce öpüyordun beni.’

“ ‘Biraz önceyle bin yıl önce arasında ne fark var, şimdi olaylar oldukları gibi değiller mi?’

“Bunun üzerine, Petkutin bıçağını çıkardı, parmağını karısının görünmeyen dudaklarının bulunduğu sandığı yere yaklaştırdı ve kesti.

“Kan kokusu yayıldı, ama kan damlamadı yere, çünkü Kalina aç dudaklarıyla kapmıştı kanı. Petkutin’i tanıyarak bağırdı ve onu hayvan leşi gibi parça parça etti, kanını oburca içti ve kemiklerini ötekilerin hemen saldırdığı basamaklara doğru attı.

“Petkutin’in başına bu olayın geldiği aynı gün, Kir Avram Brankoviç şu sözleri not etti: ‘Petkutin deneyi başarıyla sonuçlandı. Rolünü o kadar güzel oynadı ki, ölüleri de canlıları da kandırmayı başardı. Şimdi işin en zor kısmına geçebilirim. İnsandan Âdem’e.’

“Böylelikle, Kir Avram Brankoviç’in projelerine geliyoruz sonunda. Geleceğinin temeli olan bu projeler, iki anahtar kişiye bağlıdır. Biri, kendisiyle ilgili olarak Viyana Sarayı’nın hiç kuşkusuz bizden daha çok şey bildiği, ünlü kuzeni Yorgi Brankoviç’tir. İkincisiyse, Kir Avram’ın Kuros (Yunancada ‘erkek çocuk’ anlamında) dediği ve buraya, Konstantinopolis’e, gelişi, Yahudiler için Mesih’in gelişiyle eşdeğer olan biri. Bilemediği kadarıyla, Brankoviç onunla hiç görüşmedi, adını bile bilmez (dolayısıyla da sevgi belirtisi bu Yunanca takma ad) ve onu yalnızca düşlerinde görür. Ama bu ‘kuros’ ona düzenli biçimde gözükür ve Brankoviç uyuduğunda, düşünde onu görür.

Verdiği tanıma göre, söz konusu insan oldukça gençtir, bıyığının yarısı gümüş rengindedir, tırnakları camdandır, gözleri de kırmızıdır. Brankoviç günün birinde onunla karşılaşma umutları içindedir ve onun yardımıyla, çok önem verdiği bir şeyi öğreneceğine ve gerçekleştireceğine inanmaktadır. Bu ‘kuros’, düşünde, Brankoviç’ten Yahudiler gibi sağdan sola okumayı ve düşlerini sondan başa doğru yaşamayı öğrendi. Kır Avram’ın ‘kuros’a ya da isterseniz Yahudi’ye dönüştüğü bu olağanüstü düşler çok önceden başlamıştır. Brankoviç de bunun, kendisine önce ruhuna bir taş gibi atılmış bir sıkıntı biçiminde gelmiş olduğunu söylüyor, bu taş bedeninde yalnızca geceleri durarak günlerce düşmüş ve taşla birlikte ruhu da düşmüştü. Sonra bu düş, yaşamına bütünüyle egemen oldu ve o bu ortamda aslına göre iki kat daha gençleşiyordu. Önce bu düşlerin kuşları kayboldular ve bir daha gözükmediler, sonra ayrılmadan önce onu öpmeye gelen kardeşleri, babası ve annesi... Sonra kendisine bildik gelen ya da belleğinde kalmış tüm yüzler ve kentler, iz bırakmadan çekip gittiler ve sonunda, yabancılaşmış bu dünyadan kendisi kayboldu, sanki geceleri hayal görürken, düşünde, aynada fark etmiş olduğu yüzü, kendisini korkutmuş olan başka birisine dönüşüyordu, sanki annesi ya da kız kardeşi sakal bırakmışlardı. Bu başkasının, gözleri kırmızıydı, bıyığının yarısı gümüş rengindeydi ve tırnakları camdandı.

“Çevresinde bulunan herkesten ayrıldığı bu düşlerde, Brankoviç, en çok ölmüş kız kardeşini görüyordu ama her seferinde onun bildiği, tanıdığı bir yanını biraz yitiriyordu, bedeninin bazı bölümlerinin yerini, bilinmeyen ve yabancı bir bedene ait başkaları almıştı. Böylelikle, görünümünü aldığı bilinmeyen bir kişiye dönüşmüştü, bu bilinmeyen kişinin önce sesini, sonra saçlarının rengini ve dişlerini almıştı ve sonunda ondan geriye, Brankoviç’in gittikçe artan bir tutkuyla sıkıldığı kolları kalmıştı yalnızca. Geriye kalan hiçbir şey o değildi artık. Bu sırada, iki

kişinin, biri Salı'da ve öbürü de Çarşamba'da olan iki kişinin, ancak el sıkışabileceği kadar kısa bir gecede, kız kardeşi ona bütünüyle değişmiş ve kendisini görenlerin korkacağı kadar güzel gözüktü. Her bir elinde iki başparmağın bulunduğu kollarıyla sarılarak boynuna atıldı. Ani bir korkuya kapılan Brankoviç önce kaçmak, düşünüyü terk etmek istedi ama kısa sürede teslim oldu ve bir şeftaliyi tutar gibi memelerinden birini tuttu, sonra bir ağaçtan toplar gibi kendi günlerini topladı üstünden, sürekli bir öncekinden daha tatlı değişik bir meyve sunuyordu ona, başka insanların geceleri kiralık evlerde metresleriyle yatması gibi, gündüzleri düşlerinde onunla yatıyordu. Ama iki başparmaklı kollarından biri kucaklamayı bırakınca, onun kendisini hangi koluyla okşadığını bilemiyordu çünkü hiçbir fark yoktu arada. Bununla birlikte, bu hayali aşk onu gerçekten bitiriyordu, o kadar ki yatağında hemen hemen tamamıyla düşleriyle dağılacak bir noktaya gelmişti. O zaman son bir kez geldi ve şunları söyledi ona:

“ Bütün acı ruhuyla lanetleyenin sesi duyulacaktır. Başka bir yaşamda, bir yerde yeniden buluşacağız belki.’

“Ve Brankoviç onun kendisine, Kir Avram Brankoviç'e mi, yoksa düşünde gördüğü, kendi kopyası olan, Brankoviç'in düşte dönüştüğü bıyığının yarısı gümüş rengindeki o Kuros'a mı hitap ettiğini hiçbir zaman bilemedi. Çünkü uzun zamandır, düş görürken, Avram Brankoviç olarak tanıyamıyor kendisini. Başka biri oldu, camdan tırnakları olan biri. Düşlerinde ve yıllardan beri, artık gerçek hayattaki gibi topallamıyor. Akşamları kendisini bir başkasının uyandırmasının yorgunluğunu hissediyor ve sabahları uykuya dalacağını hissediyor, çünkü bir yerde bir başkası, tam bir zindelik içinde uyanmaktadır. Başka bir yerde bir başkasının gözleri açılırken onun gözkapakları kapanmaktadır. Kendisinin ve o tanınmayan kişinin, güç ve kan için birinden ötekine geçen bir bileşik kapları vardır, tıpkı şarabın

sirkeye dönüşmemesi için bir kaptan öbürüne aktarılması gibi. Biri, gece ve düşünde, dinlenirken ve güçle dolup taşarken, aynı güç öbürünü yorgunluğa ve düşe doğru iterek terk ediyor. En kötüsü de, Kir Avram'ın birdenbire sokakta uyuyakalmasıydı, söz konusu olan uyku değil de bir başkasının ani uyanışının yansıması oluyordu sanki. Geçenlerde bir ay tutulmasını izlediği sırada, ansızın öyle bir düş içine düştü ki kırbaçlandığını gördü, öyle ki kırbacın düşte kendisine değdiği aynı yerde düşerek yaralanmış olduğunun farkına bile varmadı.

“Benim görüş ve düşüncem o ki bütün bunların, bu Kuros ve bu Yehuda Halevi'nin; Kir Brankoviç'in ve hizmetkârları olan bizlerin, kendimizi yıllardır adanmış olduğumuz amaçla doğrudan bağlantıları vardır. *Hazar Sözlüğü* olarak adlandırabileceğimiz, bir eski ya da az bilinen sözcükler sözlüğü ya da bir abece kitabı söz konusudur. Bu alanda aralıksız, hiç dinlenmeden ve belli bir amaçla çalışmaktadır o. Brankoviç, Viyana'dan ve Zarand bölgesinden Konstantinopolis'e kitap yüklü sekiz deve getirtti ve ayrıca daha başkaları da gelmektedir, öyle ki o, şimdi dünyadan bir sözlük ve eski elyazmaları duvarlarıyla ayrılmış durumda. Ben ki renkler, mürekkep ve harfler konusunda duyarlı ve yetenekliyimdir, rutubetli gecelerde her harfi kokusundan tanırım ve köşeme uzanmış halde, kulenin tavan arasında bir yerde yatan bu mühürlü tomarların bütün sayfalarını burnumla okuyorum. Kir Avram soğukta, üzerinde yalnızca bir gömlekle, bedenini titremelere atarak okumayı yeğliyor ve yalnızca bu titremeleri geçen ve bilincine kadar ulaşan okumasının bellekte kalmayı ve not edilmeyi hak ettiğini söylüyor. Brankoviç'in, kütüphanesinin yanında kurulmuş olan haritalığımda çeşitli konuları içeren binlerce sayfa bulunuyor: Eski Slavca dualarda iç çekmeler ve haykırışlar kataloğundan, bir tuz ve çay listesine kadar; burada efendimin cam şişelere yapıştırdığı ve böylelikle bir çeşit eski tıraş biçimleri müzesi oluşturduğu,

vaktiyle her ırktan ölümlere ve canlılara ait olmuş, her biçim ve renkte saç sakal ve bıyıktan meydana gelen çok geniş bir koleksiyonu da bulunuyor. Bununla birlikte, kendi saçları yoktur bu koleksiyonda ama saçlarının, bütün yeleklerindeki tek gözlü kartallı armasını ve 'Her efendi ölümünü sever' yazılı özlü sözünü süsleme işinde kullanılması için emir verdi.

"Brankoviç her gece, kitapları, koleksiyonları ve haritalığıyla çalışıyor ama Hazarların[▽] –eskiden Karadeniz kıyılarında kaybolmuş olan ve ölümlerini kayıklara gömen bir halk– din değiştirmesi üstüne bir sözlüğün hazırlanması işine özel bir özen gösteriyor ve bu işi büyük bir gizlilik içinde yürütüyor. Bir tür biyografi derlemesi bu, birkaç yüzyıl önce Hazarların Hıristiyanlığı kabul etmelerinde payı olanların ve daha sonra bu olayla ilgili notlar bırakmış başka kişilerin listesinden oluşmuş bir çalışma. Teoktist Nikolski ve ben, Avram Brankoviç'in *Hazar Sözlüğü*'nü görme izni olan yazıcılar yalnızca biziz. Bu önlem büyük bir olasılıkla, Brankoviç'in yalnızca Hıristiyan değil, Yahudi ve Müslüman sapkınlıklarını da incelemesiyle ve bizim Peç Patriki'nin her yıl ağustos ayında, Azize Anna'nın göğe yükseldiği gün saydığı, tekrar tekrar saydığı aforozlarından birini, öğrenseydi eğer kesinlikle kendisine de uygulayabileceği endişesiyle açıklanabilir. Brankoviç, Hazarların din değiştirmesinde payı olan Hıristiyanlığın misyonerleri ve azizleri Kiril[®] ve Metodiyle[®] ilgili ulaşabileceği bütün verilerden yararlanıyor. Bununla birlikte öteki temsilcilerin durumu aynı değil. Brankoviç, Kağan'ın[▽] sarayındaki Hazarların din değiştirmesi tartışmasına da katılmış olan Yahudi ve Arap temsilcilerini sözlüğüne alabilme konusunda, büyük güçlüklerle karşılaşılıyor. Bu Yahudi'yle Arap hakkında kesin olarak yaşamış olduklarından başka hiçbir şey bilmiyor, adlarını bile bilmiyor ve inceleyebildiği kadarıyla, Hazarlar üstüne hiçbir Bizans kaynağı da söz etmiyor onlardan. Gönderdiği elçiler, Hazarların din değiştirmesi

üstüne İbrani ve Arap belgelerinin peşinde, Eflak manastırlarını ve Konstantinopolis mahzenlerini dolaşıyorlar. Kendisi de geldi buraya, Konstantinopolis'e; Kiril ve Metodiy, dinlerini değiştirmek, elyazmalarını ve bunları inceleyen insanları bulabilmek amacıyla Hazarların başkentine buradan gitmişlerdi. Ama bir çeşme çamurla temizlenmez ve hiçbir sonuca gidemedi. Kendisinin Hazarlarla ilgilenen tek insan olduğunu ve Aziz Kiril'den günümüze kadar, bu konuyla ilgili notlar bırakmış olan Hristiyan misyonerler dışında, geçmişte de hiç kimsenin bunu yapmamış olduğuna inanmadı. Tartışmaya katılan Arapların ve Yahudilerin yaşam ve etkinliğinin ayrıntılarını bilen en azından bir derviş ve bir hahamın kesinlikle olması gerektiğine inanmaktadır, ama ne birini ne de ötekini bulabilmektedir ya da onlar bildiklerini söylemek istememektedirler yalnızca. Hazarlar üstüne, Hristiyan kaynaklarından başka, ayrıntılı Arap ve Yahudi kaynakları bulunduğunu ama bir engelin yetkili kişilerle görüşmeyi ve bilgilerinden yararlanmayı engellediğini varsaymaktadır; oysa bütün bu bilgileri bir araya toplamadan, bu sorunun açık ve eksiksiz bir tablosunu belirlemek mümkün değildir.

“ ‘Anlamıyorum,’ der sık sık, ‘düşüncelerimi kesinlikle çok erken bir dönemde durdurmak zorundayım, bendeki düşünceler, kendilerini ancak bellerine kadar gösterecek kadar, yarı yarıya oluşmuş durumdalar.’ Bana göre, Kir Avram'ın bu kadar anlamsız bir konuya duyduğu aşırı ilgiyi açıklamak zor değildir. Kir Brankoviç, Hazarlarla çok bencil nedenler dolayısıyla ilgilenmektedir. Aslında bu yolla iyileşmeye, esiri olduğu düşlerden kurtulmaya çalışmaktadır. Düşlerinin ‘Kuros’u da Hazar sorunuyla ilgilenmektedir ve Kir Avram da bunu herkesten daha iyi bilir. Onun için düşlerini kölelikten kurtarmanın tek yolu bu yabancıyı bulmaktır ama bu sonuca, öbürüne doğru götürecek tek yol olan Hazar belgeleri aracılığıyla ulaşabilecek tir ancak. Öyle sanıyorum ki bu öbürü de aynı biçimde düşün-

mektedir. Dolayısıyla buluşmaları da kaçınılmazdır, gardiyan ve mahkûmu gibi. Kir Avram'ın böyle bir gayretle, eskrim hocasının yardımıyla çalışması da şaşırtıcı değildir. Kuros'undan, gözlerini kuş yumurtaları gibi çıkarıp yutacak derecede nefret etmektedir. Onu yakalar yakalamaz... Yalnızca bir varsayımdır bu. Gerçekleşmezse, Avram Brankoviç'in Âdem üstüne sözlerini ve Petkutin'le olan başarılı deneyimlerini hatırlamak gerekir. Bu durumda Brankoviç tehlikeli bir adam olacaktır ve tasarrısı da ölçüsüz sonuçlar doğuracaktır; onun *Hazar Sözlüğü* büyük bir eylemin kitapsal hazırlığından başka bir şey değildir..."

Nikon Sevast'ın Avram Brankoviç üstüne raporu bu sözcüklerle son buluyor. Efendisinin yaşamının son günlerinin nasıl geçtiği konusunda Sevast hiç kimseye bilgi veremedi, çünkü efendi ve uşak, sisli bir Çarşamba gününde, Eflak ülkesinde bir yerde, birlikte öldürüldüler. Bu olay Brankoviç'in başka bir uşağı, daha önce adı geçen silah hocası Averkiye Skila tarafından anlatıldı. Anlatısını, mürekkebe daldırdığı kılıcının ucuyla, yere atılmış ve çizmesiyle tuttuğu bir kâğıda yazdığı anlaşılıyor.

"Konstantinopolis'te son akşam, Papas Avram, hareketinden önce" –diye yazıyordu Averkiye Skila– "üç denize bakan salonda topladı bizi. Karadeniz'den yeşil rüzgârlar esiyordu, Ege Denizi'nden mavi ve saydam rüzgârlar ve İyonya kıyılarından kuru ve acı rüzgârlar. İçeri girdiğimizde, Efendimiz devesinin semerine dayanmış, ayakta okuyordu. Yağmurun geleceğini haber veren Anadolu sinekleri ısırıyordu, ve sırtına, sineğin ısıracağı yere kamçısının ucuyla ustaca vurarak kendini koruyordu. O akşam, her zaman yaptığımız eskrim çalışmasını henüz bitirmiştik ve eğer sakat bacağını hesaba katmamış olsaydım, karanlıkta

parçalayacaktı beni. Çünkü geceleri her zaman gündüze göre daha çeviktir. O zamanlar, sakat bacağında çizme yerine bir kuş yuvası taşırdı, çünkü yuva daha iyi ısıtır.

“Oturduk, davetli olan biz dördümüz –ben, iki yazıcı ve yolculuk eşyalarını yeşil çantasına koymuş olan Mesudi. Adet olduğu üzere, bir kaşık acı biberli kiraz reçeli attık ağzımıza ve salonda bulunan ve mahzende bir yerlerde seslerimizi boğarak yankılanan kuyunun suyundan bir bardak içtik. O zaman Papas Avram bize para verdi ve istersek kalabileceğimizi bildirdi. Tüm ötekiler kendisiyle birlikte, Tuna üstüne savaşa gidiyorlardı.

“Söyleyeceği her şeyi söylemiş olduğunu ve artık bizi tutmayacağını düşünüyorduk. Ama Brankoviç’in bir özelliği vardı: Bilgeliğini en fazla gösterdiği an, konuştuğu insandan ayrıldığı andır. O zaman bir beceriksizlik numarası yapar ve topluluktan zamanından biraz daha geç bir vakitte ayrılırdı. Her şeyin söylenmiş olduğu, ötekilerin maskelerini attığı ve kendileriyle baş başa kaldıkları, yüzlerine yeniden kavuştukları anı geride bırakırdı. Bu kez de aynı biçimde davrandı. Anadolulunun elini sıktığı sırada, tüm ötekileri süzüyordu gizli gizli. Ve Mesudi ve Nikon Sevast arasındaki düşmanlığın yıldırım gibi parladığı an bu an oldu, her iki tarafın da o ana kadar dikkat ve özenle saklamaya çalıştığı bir düşmanlıktı bu. Mesudi, Papas Avram’a şunları söylediği anda patladı kavga:

“Efendim, ayrılmadan önce armağanların için teşekkür etmek istiyorum. Hoşuna gidecek bir şey söyleyeceğim sana, çünkü uzun zamandır iştirmek istiyorsun bunu. Düşünde gördüğün kişinin adı Samuel Kohen*.”

“Yalan söylüyor!” diye haykırdı o zaman Sevast ve ansızın, Mesudi’nin yeşil çantasını kaparak ateşe attı. O zaman, Mesudi telaşsız ve soğukkanlı bir tavırla Papas Avram’a doğru döndü ve parmağıyla Nikon Sevast’ı göstererek şöyle konuştu:

“Bak ona efendi, burnunda tek bir deliği var yalnızca. Ve bütün şeytanlar gibi kuyruğundan işiyor.”

“Kir Avram, pençeleri arasında bir fener tutan papağanı aldı ve yere bıraktı. Bu ışık altında, gerçekten de, Nikon Sevast’ın bir burun deliği vardı, bir tek, siyah ve ortada, bölmesiz, şeytanlarda olduğu gibi. O zaman, Papas Avram şöyle dedi ona:

“ ‘Sen ayakkabı değiştirmek zorunda olmayanlardansın demek ki!’

“ ‘Doğru Efendim ama boku korku kokanlardan değilim. Şeytanın bir yarattığı olduğumu inkâr etmiyorum,’ diye itiraf etti hiç duraksamadan, ‘Yalnızca Hristiyanların yeraltı dünyasına, Bizans dünyasının kötü ruhlarına ve Doğu Ortodoksların inancının cehennemine ait olduğumun bilinmesini istiyorum. Çünkü Yehova, Allah ve Tanrı Baba arasında paylaşılmış üstümüzdeki gök gibi, yeraltı dünyası da Asmodeus, İblis ve Şeytan arasında paylaşılmıştır. Rastlantı, benim şimdiki Türk İmparatorluğu toprakları üzerinde bulunmuş olmamı istedi ama bu Mesudi ve öteki İslam temsilcilerinin beni yargılamalarına izin vermez. Bu hak, benim için geçerli tek yargı olan Hristiyan litürjisi temsilcilerine aittir. Yoksa Hristiyan ya da Yahudi mahkemelerinin, ellerine düşmüş Müslüman cehennemi üyelerini yargılamaya başlamaları söz konusu olabilirdi. Bizim Mesudi bu uyarıyı düşünsün...’

“Papas Avram buna şöyle karşılık verdi:

“ ‘Babam İyonike Brankoviç’in seninkilere benzer deneyimleri oldu. Eflak ülkesindeki evlerimizin tümünde, her zaman birlikte yemek yediğimiz küçük büyücü hizmetçiler, küçük şeytanlar ve kurt suretinde gezdiği söylenen cadılar oldu. Onların üstüne her çeşit vampir avcıları gönderirdik, onlara deliklerini saymaları için elek verirdik ve evin çevresinde kopmuş kuyruklarını bulurduk, onlarla birlikte dut toplardık, onları kapıya ya da bir öküze bağlardık ve cezalandırmak amacıyla kırbaçlar sonra da kuyulara atardık. Bir akşam Gyula’da, babam, hela

çukuruna yerleştirilmiş dev bir kardan adam buldu. Feneriyle vurdu, öldürdü onu ve yemeğe gitti. Yemekte lahana çorbası ve yabandomuzu eti vardı. Yemeğe başladı ve birdenbire kafası tabağa düşüverdi. Ona alttan bakan kendi yüzünü öptü ve lahana çorbasında boğuldu. Bu olay gözlerimizin önünde geçti ve herhangi bir şey anlayabilecek kadar zamanımız olmadı. Hatırladığım bir de şuydu: Çorbasının içinde boğulurken, bir sevişme kucaklaması içindeymişçesine tabağı kollarıyla sarıyordu, sanki yabandomuzunun yerine, başka bir yaratığın başını sıkıyordu. Uzun lafın kısası, onu güçlü bir sarılıştan koparırcasına gömdük... Vampir olmasın diye çizmelerini Mureş'e attık. Eğer sen şeytansen ki öylesin, babam İyonike Brankoviç'in ölümünün ne anlama geldiğini söyle bakalım bana.'

" 'Bunu siz tek başınıza, benim yardımım olmadan öğreneceksiniz,' diye karşılık verdi Sevas, 'ama ben size başka bir şey söyleyeceğim. Babanızın ölmeden önce neler söylediğini biliyorum. Şunları söyledi: "Ellerimi yıkamam için biraz şarap!" Bu sözler, bu dünyayı terk ederken kulaklarında çınlıyordu. Ve işte, bütün bunları oyulmuş kemiklerimden emdiğimi söylemeyesiniz diye, bir şey daha size. Kemiklerim oyuktur çünkü.

" 'Onyıllardır Hazar sözlüğü üstüne çalışıyorsunuz, o zaman ben de, abecenize bir katkıda bulunacağım.

'Dinleyin o halde bilmediğiniz şeyi. Eski ölümler dünyasının üç ırmağı -Akheron, Phlegethon ve Cocytus- bugün, İslam, Yahudilik ve Hristiyanlığın cehennemlerine aittir; üç cehennem -Gehenna, Hades ve Muhammed'e inananların buzlu cehennemi- birbirinden ayıran eski Hazar ülkesi toprağının altından akarlar. Orada, bu üç katlı yerde, üç ölümler dünyası buluşur: Şeytan'ın yakıcı krallığı, Hristiyan cehenneminin, Lucifer'in tahtı ve Cehennem kralının bayraklarıyla dokuz halkası; İblis'in buz kesmiş acılar krallığı ve tapınağın sol tarafında kötülük, haz ve açlık güçlerinin oturduğu Geburah'ın topraklarıyla İslam ye-

raltı dünyası, Asmodeus'un hüküm sürdüğü Yahudi Cehennem-i. Bu üç yeraltı dünyası birbirine karışmaz, aralarındaki sınır, demir bir sabanla çizilmiştir ve hiç kimsenin bu sınırı geçme hakkı yoktur. Kaldı ki bu cehennemleri gözünüzde canlandırma biçiminiz yanlış, çünkü deneyiminiz yok bu konuda. Yahudi cehennemi Belial'de, melekler, karanlıklar ve günahlar krallığında, sizin sandığının tersine Yahudiler bulunmaz. Orada yalnızca size benzeyenler, yani Araplar ve Hristiyanlar yanar. Aynı biçimde Hristiyan cehenneminde de Hristiyanlar yoktur –orada ateşe, Muhammediler ve Davud'un dinine inananlar atılır, oysa İblis'in İslam cehenneminde, yalnızca Hristiyanlar ve Yahudiler bulunur, tek bir Türk ya da Arap yoktur. Şimdi, çok iyi tanıdığım korkunç Müslüman cehenneminden bu kadar korkan Mesudi'nin, Yahudi Şeol'ünde ya da onu kabul edeceğim Hristiyan Hades'inde bulunduğunu düşünün bir. İblis'in yerine Lucifer'in karşısına çıkacaktır. Bir Yahudi'nin cezasını çekmekte olduğu cehennemin üstündeki Hristiyan cennetini düşünün!

“ ‘Bunu, büyük ve yüce bir bildiri olarak kabul edin Efendim! Bilgeliklerin en derini olarak. Hiçbir ilişki yoktur üç dünya arasında: İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik! Bu dünyalarla yeraltında yapacak hiçbir şeyimizin olmaması için! Çünkü birbirlerinden nefret edenler bu dünyada hiçbir güçlÜğÜ neden olmazlar. Hep birbirlerine benzerler. Düşmanlar hep birbirinin aynıdır ya da zamanla birbirlerinin aynısı olurlar, aksi takdirde düşman olmazlardı. Gerçekten birbirlerinden farklı olanlar en büyük tehlikeyi oluştururlar. Birbirlerini tanımaya çalışırlar çünkü farklılıklar rahatsız etmez onları. Bunlar en kötülerdir. Bize kendilerinden farklı olma hakkını veren ve bunu uykularını kaçırmadan yapan herkesin hesabını, gücümüzü düşmanlarımızın gücüyle birleştirerek göreceğiz ve onları aynı anda üç tarafta mahvedeceğiz...’

“O zaman Kir Avram Brankoviç, bütün bu anlatılanlar arasından bir şeyi kaçırdığını söyledi, şöyle sordu:

“ ‘Bu durumda, şimdiye kadar niye yapmadınız bunu ve eyleme geçmek, henüz kuyruğunu yitirmemiş olan sana düşmüyorsa, o zaman niçin en yaşlılar, en deneyimliler hiçbir girişimde bulunmadılar? Biz dua ederek ev yaparken, siz ne bekliyorsunuz?’

“ ‘Uygun zamanı bekliyoruz Efendim. Ve sonra, biz şeytanlar, ancak siz insanların arkasından gelebiliriz. Her bir adımımız sizinkinin izine basmalıdır. Hep sizden bir adım geridedir, siz yemeğinizi bitirdikten sonra yeriz biz ve sizler gibi, geleceği görmeyiz. Dolayısıyla daima önce siz, sonra sizin arkınızdan biz. Ama Efendim, sana bir de şunu söylemek istiyordum: Bizi, seni izlemeye itecek olan adımı atmış değilsin henüz. Sen ya da soyundan gelenler bu adımı bir kez atsanız, adı henüz söylenmemiş haftanın gününde yakalayacağız sizi. Ama şimdilik her şey düzen içinde. Kızıl saçlı Kuros'unuzu, burada, Konstantinopolis'te ortaya çıkmış olsa da göremeyeceksiniz siz. Düşlerinizde sizin onu gördüğünüz gibi o da sizi görse, düşünce sizin gerçekliğinizi kursa ve siz de kendi kafanızda onun gerçekliğini kursanız, hiçbir zaman aynı anda uyanmadığınızdan, hiçbir zaman birbirlerinizin gözlerinin içine bakamayacaksınız. Her şeye rağmen, bizi günahın önüne koymayın. İnanın bana Efendim, bu sessiz kulede, dağınık sözcüklerden yararlanarak Hazarlar üstüne bir sözlük hazırlamak, Türklerle Avusturyalıların savaşmakta olduğu Tuna üzerinde savaşa gitmekten daha tehlikelidir; burada, Konstantinopolis'te düşlerin aniden ortaya çıkmasını beklemek, sizin efendim, çok iyi bildiğiniz bir iş olan kılıç çekerek saldırıya geçmekten çok daha tehlikelidir. Bunu düşünün ve endişelenmeden, gitmeye karar verdiğiniz yere gidin ve portakalını tuza bandıran bu Anadolu'yu dinlemeyin...’

“ ‘Gerisi Efendim,’ diye bitirdi Sevast, ‘beni Hristiyan dinsel iktidarına teslim edebilirsiniz ve büyücüleri ve şeytanları kovuşturan kilise mahkemesinde yargılayabilirsiniz. Ama daha önce, izin verirsiniz bir tek soru sormak istiyorum. Siz, kiliseni-

zin 300 yıl daha ayakta duracağına ve bugün olduğu gibi yargılama yapabileceğine inanıyor musunuz?’

“ ‘Tabii ki inanıyorum,’ diye karşılık verdi Papas Avram.

“ ‘O zaman kanıtlayın bunu: Tamı tamına 293 yıl sonra yılın bu aynı mevsiminde, burada, Konstantinopolis’te, kahvaltıda yeniden buluşacağız ve siz o zaman, beni bugün yargıladığınız gibi yargılayacaksınız...’

“Papas Avram güldü, anlaştık dedi ve kırbacının ucuyla bir sineği öldürdü.

“Şafakta, cevizli buğday pastasını pişirttik, kalıbıyla birlikte bir yastığa sardık ve Papas Avram’ı dinlenirken sıcak tutması için seyahat filesine koyduk. Gemiye bindik, Karadeniz’i geçtik ve Tuna deltasını çıktık. Son kırlangıçlar sırtüstü uçuyorlardı ve Tuna üzerindeki gölgeleri, beyaz karınları yerine kara sırtlarını gösteriyordu onların. Ormanlar ve Cerdap arasında, sağır eden ve bütün öteki sessizliklerin içine hücum ettiği ağır sessizliği taşıyan sislere daldık. Beşinci gün, Kladovo yakınlarında, ırmağın karşı yakasında, üstü başı yakıcı Romen tozlarıyla kaplanmış Erdelyi’nin atlı birliği tarafından konuk edildik. Kendimizi Prens Badenski’nin karargâhında bulur bulmaz, Kont Yorgi’nin de savaşta olduğunu, generaller Haydersheim, Veterani ve Heisel’in Türk mevzilerine saldırmaya hazırlandığını ve iki günden beri berberlerin, hiç aralıksız yürüdükleri için, çevrelerinde koşarak onları saç sakal tıraşı yaptıklarını öğrendik. Aynı gece, Efendimizin inanılmaz bir becerisine tanık olduk.

“Mevsim değişiyordu, sabahlar soğuktu ama geceler hâlâ sıcaktı –gece yarısına kadar yaz ve sabahları da sonbahardı. Papas Avram kılıcını seçti, atı eyerlendi ve Sırp cephesinden kolla-

rında canlı güvercinler taşıyan bir süvari birliği geldi. At üstünde giderken, bir yandan da atların kulaklarına, duman halkaları oluşturarak uzun ağızlıklarını üflüyorlardı. Brankoviç de atına binince yanmakta olan bir ağızlık aldı eline ve hepsi, böyle tüt-türe tüt-türe emirlerini almak üzere General Veterani'nin yanına gittiler. Tam o sırada, Avusturya cephesinden sesler duyuldu:

“ ‘Çıplak Sırplar geliyor!’ Gerçekten de, atlıların arkasından, üstlerinde takkelerinden başka bir şeyleri olmayan piyadeler çıktı ortaya. Çıplak halde, bir ana kapıdan geçer gibi ordugâh ateşinin parıltısını geçtiler ve arkalarından da, biraz daha hızlı olarak, kendilerinden iki kat yaşlı çıplak gölgeleri geçti.

“ ‘Karanlıkta saldırmayacaksınız herhalde!’ dedi Veterani, kuyruğuyla bir adamın ağzına vuracak kadar büyük köpeğini okşayarak.

“ ‘Yapacağız bunu,’ diye karşılık verdi Kir Avram, ‘kuşlar bize yol gösterecek.’

“Avusturya ve Sırp siperlerinin üstünde, hiçbir zaman yağmur düşmeyen, tepesinde Türk kalesi ve topları bulunan Rs Dağı yükseliyordu. Üç günden beri, hiçbir taraftan yaklaşmıyorlardı oraya. General, Brankoviç’e bu kaleye saldırmak gerektiğini söyledi.

“ ‘Siperi ele geçirirseniz akağaçtan bir yeşil ışık yakın,’ diye sürdürdü konuşmasını General, ‘oraya doğru yönelmemiz için.’

“Atlılar emir aldılar ve çubuklarını tütürerek yola çıktılar. Kısa süre sonra, Türk siperlerinin üstünde alev alev yanan güvercinlerin uçtuğunu gördük –bir, iki, üç, sonra birkaç silah çıtırtısı duyuldu ve aynı anda, Papas Brankoviç ve atlıları, yine uzun çubuklarını tütürerek ordugâha dönmekteydiler. Şaşırان General, niçin toplara saldırmadıklarını sordu ve Kir Avram ona çubuğuyla, yeşil bir alevin parladığı ve Türk toplarının ses-sizce durduğu dağı işaret etti. Kale alınmıştı.

“Ertesi sabah Papas Avram, Mesudi ve Nikon Sevast gece savaşından sonra zar atarlarken, çadırında dinleniyordu. Ni-

kon üç günden beri büyük paralar kaybediyordu, ama Mesudi oyunu bırakmak istemiyordu. Kurşun yağmuru altında böyle bir hedef gibi kalmak için, çok geçerli nedenleri olmalıydı: Brankoviç düşlerinde yitip gitmişti, onlar da oyunlarında. Her halükârda, onların nedenleri benimkilerden daha güçlüydü ve uygun bir zamanda kendimi güvenliğe aldım. Bu sırada Türk atlılar, bizim bulunduğumuz siperde ortaya çıktılar aniden ve ölümlere bakan ama canlılara bakmayan Trebinişteli Sabliak Paşa^c tarafından çok yakından izlenerek, hareket eden her şeyi ikiye bölmeye başladılar. Arkalarından solgun bir genç adam geldi savaş alanına, yarı yarıya yaşlanmış gibi, bıyığının yarısı gümüş rengindeydi bu adamın. Uykudaki Papas Avram'ın ipek yeleğine, üstünde tek gözlü bir kartal bulunan Brankoviçlerin arması işlenmişti. Bir Türk askeri, mızrağını işlenmiş yırtıcı kuşa o kadar kuvvetli bir şekilde sapladı ki mızrağın demirinin Avram'ın göğsünü delip geçtikten sonra altındaki taşa vurduğu işitildi. Ölümünde uyanan Brankoviç, dirseğinin üstünde doğruldu ve hayatında fark etmiş olduğu son şey, kırmızı gözlü, cam tırnaklı ve bıyığının yarısı gümüş renkli genç adam oldu. O zaman Brankoviç terlemeye başladı ve ensesinde iki ter seli düğümlendi. Kolu titremeye başladı ve sakinleştirmek için kolunu bütün ağırlığıyla ezdi. Kolu, sıkılan bir ip gibi gitgide yavaşlayarak bir süre daha titredi ve bütünüyle hareketsiz kalınca, Kir Avram tek kelime söylemeden yıkıldı. Aynı anda genç adam da, gölgesi içinde dimdik, Brankoviç'in bakışıyla biçilmiş gibi yıkıldı ve çantası omzundan yere düştü.

“ ‘Kohen öldü mü?’ diye haykırdı Paşa ve askerler oyun oynayanlardan birinin genç adama ateş ettiğini sanarak, zarları hâlâ elinde tutan Nikon Sevast'ı ikiye biçtiler. Sonra Mesudi'ye döndüler, ama o genç adamın ölmediğini, yalnızca uyumakta olduğunu bildirmek için Paşa'ya yüksek sesle ve Arapça birkaç kelime söyledi. Bu Mesudi'nin yaşamını bir gün uzattı, çünkü Paşa onun yalnızca ertesi gün öldürülmesini emretti, bu emir de yerine getirildi.”

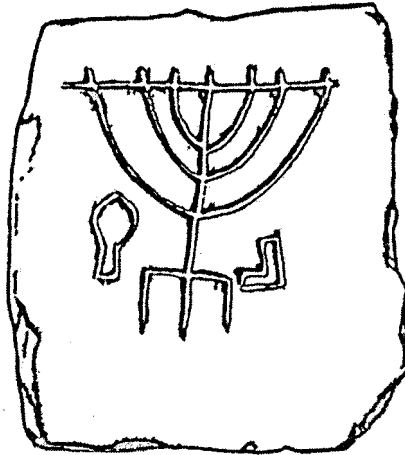
“Ben bir eskrim ustasıyım,” diye bitirdi Averkiye Skila, Avram Brankoviç üstüne notlarını “ve çok iyi biliyorum ki, insan öldürünce, her seferinde başka türlü oluyor, tıpkı yatakta hep yeni bir kadınla yatar gibi. Yalnızca daha sonra, bazılarını unutuyorsun, bazılarınıysa unutmuyorsun. Kir Avram Brankoviç’in ölümü hatırlanan ölümlerdendi. İşte olup bitenler: Paşa’nın adamları bir gerdel sıcak suyla çıkageldiler, Kir Avram’ı bu suyla yıkadılar ve boynunda kokular, pelesenkler ve örekelerle dolu üçüncü bir ayakkabı taşıyan bir ihtiyara emanet ettiler. Ben, Papas Avram’ın yaralarını tedavi edeceklerini sandım, ama ihtiyar onun yüzüne kırmızı boya ve pirinç tozu sürdü, sakalını tıraş etti, saçlarını taradı ve onu öylece Sabliak Paşa’nın çadırına götürdüler.

“ ‘İşte bir çıplak Sırp daha,’ diye düşündüm. Ertesi sabah çadırda öldü. Bu olay, Ortodoks takvimine göre 1689’da, ermiş kurban Eustachio gününde oldu. Avram Brankoviç ruhunu teslim ettiği anda, Sabliak Paşa çadırının önüne çıktı ve ellerini yıkamak için biraz şarap istedi.”

BRANKOVIÇ, GRİGOR –bkz. MÜNZEVİ

ÇELAREVO (7.-11. yüzyıl) –Yugoslavya’da, Tuna vadisinde, içinde bir ortaçağ yeraltı mezarlığı bulunan arkeolojik sit. Mezarlığı besleyen kent bulunamamıştır. Çelarevo mezarlığına kesin olarak kimin gömülmüş olduğu da bilinmemektedir, ama Avarların izleri ve mezarlardan çıkarılan eşyalardaki İran etkileri saptanmıştır. Orada menorahı (yedi kollu Yahudi litürji şamdanı) betimleyen desenler ve başka Yahudi simgeleri ve İbranice yazılar bulunmuştur. Kırım’daki Kerç arkeolojik şiflerinde de, aynı Çelarevo’daki gibi menoralar vardır. Uzmanlar bundan şu sonuçları çıkarmışlardır: Novi Sad (Çelarevo’nun bulunduğu yer) çevresinde, genellikle, Avar kökenli olduğu kabul edilen kalıntılardan farklı kalıntıların bulunması, büyük bir olasılıkla Macarların gelişinden önce Pannonia Vadisi’ne yerleşmiş olan bir halkın, bir alt katmanın varlığını hatırlatmaktadır.

Kaldı ki, yazılı izler de kalmıştır bunlardan. Gerçekten de Kral Bela'nın adı bilinmeyen bir kâtibiyile, Endülüslü Abdülhamid ve Kinnamos, Tuna kıyılarındaki bu bölgede, Horezm'den gelmiş kabilelerin mirasçıları olduklarını iddia eden Türk kökenli halkların (İsmaililer) oturduğunu iddia ediyorlar. Dolayısıyla bütün bunlar, Çelarevo yeraltı mezarlığının bir bölümünün, Yahudileşmiş Hazarlara ait olduğunu göstermektedir. Çelarevo kalıntıları üstüne ilk çalışmaları yapanlardan biri olan, bu ülkenin arkeoloğu ve Arapbilimcisi Doktor İsailo Suk⁹ bu konuyla ilgili olarak, ölümünden sonra bulunmuş bir not bırakmıştır. Bu not yalnızca Çelarevo'yu kapsamaz, bu sitle ilgili olarak öne sürülmüş fikirleri de kapsar. İşte metin: "Çelarevo'da gömülmüş olanlara gelince, Macarlar, onların Macar ya da Avar, Yahudiler Yahudi, Müslümanlar Moğol olmalarını isterlerdi, ama hiç kimse onların Hazar olmalarını istemezdi. Oysa Hazar'dır bunlar... Mezarlık, testi kırıkları ve oymalı menoralarla dolu. Oysa Yahudilerde, kırık testi yok olmuş, kaybolmuş bir insanı simgeler. Bu mezarlık, aslında bu yerde ve bu dönemde yok olan Hazarların, kaybolmuş insanların mezarlığıdır.

Çelarevo Menorahi

DÜŞAVCILARI –Koruyucusu Prens Ateh⁷ olan Hazar tarikatı. Başkalarının düşlerini açıklarlar, oraya yerleşirler ve bir yandan bunları yaparken kendilerine düşen avları avlardı – insan, eşya ya da hayvan. Düşavcılarının en yaşlısının muhafaza edilmiş olan notlarından biri, şöyle der: “Bir düşte, kendi kendimizi sudaki balık gibi hissediyoruz. Zaman zaman su yüzüne çıkıyoruz, dünyanın kıyısına bir göz atıyoruz, sonra hızla ve büyük bir istekle yeniden dalıyoruz, çünkü kendimizi yalnızca derinliklerde iyi hissedebiliyoruz. Bu kısa su yüzüne çıkışlarda, bizden daha yavaş, bizden daha farklı biçimde soluyan, bütün ağırlığıyla yere yapışmış, bizim kendi bedenimizdeymiş gibi yaşadığımız hazdan yoksun, tuhaf bir yaratık fark ediyoruz. Çünkü burada, haz ve beden birbirinden ayrılamaz, bir bütün oluştururlar. Bu yaratık, dışarıda, biz oluyoruz aynı zamanda, ama bir milyon yılda ve bu yılların dışında bizimle onun arasında, bedeni ve hazzı birbirinden ayırmış olduğu için başına gelmiş olan, o müthiş mutsuzluk var...”

En ünlü düşavcılarından biri, bir efsaneye göre, Mukaddesi el Sefer’i⁸ Sırrın en gizli noktasına kadar girmeyi başarmıştı, balıkları başkalarının düşlerinde evcilleştirmeyi, orada kapıları açmayı başarmıştı ve en derin yerlere kadar, kendisinden öncekinin gitmiş olduğundan daha derine gitmişti, Tanrı’ya kadar ulaşmıştı, çünkü her düşün derinliklerinde Tanrı vardır. Uzun süre, sona vardığına ve bu mistik sanatta daha uzağa gidilemeyeceğine inanmıştı. Yolun sonuna ulaşmanın artık yola ihtiyacı yoktur ve yol gösterilmez ona. Ama ötekiler, çevresindekiler böyle düşünmüyorlardı. Onlar, kendilerine Mukaddesi el Sefer’in durumunu anlatan Prens Ateh’e açıldılar:

Ayda bir kez, tuz bayramında, Hazar Kağanı’nın yandaşları, iç başkentimizin varoşlarında, yandaşlarım ve koruyucularıma, sizlere karşı, ölümüne bir mücadeleye girerler. Gece olunca, onların ölümleri Yahudi, Arap ve Bizans mezarlıklarına, benim ölümlerim

rim de Hazar mezarlıklarına gömüldüğünde, Kağan sakın bir tavırla, tutkusu kokulu alevi titreten bir mumla aydınlanarak, odanın bakır kapısını açar. Bu anlarda, ona bakmam, çünkü dünyanın mutluluk dolu bütün âşıklarına benzemektedir. Geceyi birlikte geçiririz, ama şafak vakti, o gittiğinde, kapımın bakırında yüzüne bakarım ve yorgunluğunda onun ne yapmak istediğini, nereden geldiğini ve kim olduğunu okurum.

Sizin düşüncelerinizle da ayındır ilişkiler. Hiç kuşkusuz sanatının zirvesine ulaşmıştır, başkalarının düşlerinin tapınaklarında dua etti ve düşçülerin vicdanında sayısız defa öldürüldü. Öyle başarılar elde etti ki var olan en güzel madde –düş maddesi– ona boyun eğmeye başladı. Ama kendisine, açıkladığı düşün başında onu görme olanağı tanıyan Tanrı'ya doğru yükselişinde hiçbir yanlış yapmadıysa da, dönüşte, tırmanmış olduğu yüksekliklerden bu dünyaya inerken, kesinlikle bir hata yaptı. Ve hatasının bedelini ödedi. Dönüşe dikkat! diye bitirdi sözünü Ateh. Kötü bir iniş, zaferle sonuçlanan bir dağa yükselişi yok edebilir.

HAZAR TARTIŞMASI – Aziz Kiril’e göre, Hristiyan kaynaklarında İS 861 yılında geçen olay, özellikle de 9. yüzyılda yazılmış olan ve elyazması Moskova Dinbilim Enstitüsü’nde saklanan ve dilbilgisi uzmanı Ladislav’ın 1469 versiyonunda da bulunan Selanikli Konstantinos’un Biyografisi. 861 yılında, bir Hazar temsilciler grubu Bizans Sarayı’na gitti. Şunları söylediler: “Biz her zaman her şeyin üstünde olan tek bir Tanrı’ya inandık ve O’na, doğuya doğru eğilerek dua ediyoruz ama inançlarımız başka özellikler de gösteriyor, pagan diyorlar bize. Yahudiler kendi dinlerini ve litürjisini kabul etmemiz için ısrar ediyorlar, Sarazenler de bize, barış ve çeşitli armağanlar sunarak kendi dinlerine çekmek istiyorlar ve şunları söylüyorlar: ‘Bizim inancımız bütün inançların en iyisidir.’ Bu durumda biz de eski dostluğumuz ve duyduğumuz sevgiden dolayı size başvuruyoruz, çünkü siz (Bizanslılar), kralı, gücünü doğrudan doğruya

Tanrı'dan alan büyük bir halksınız. Size akıl danışıyoruz ve sizden, Hazar Sarayı'na bir dinbilimci göndermenizi rica ediyoruz. Bu dinbilimci, Yahudilerle ve Sarazenlerle yapılan tartışmadan galip çıkarsa sizin dininizi kabul edeceğiz.”

Bizans İmparatoru Kiril'e, gönüllü olarak Hazarlara[∇] gitmek isteyip istemediğini sorunca, Kiril bu yolculuğu yaya olarak ve çıplak ayakla yapacağını söyledi. Daubmannus'a[✱] göre, Kiril böylelikle, bu yolculuğa hazırlanmak için Konstantinopolis'ten Kırım'a yaya olarak gitmek için ne kadar zaman gerekliyse o kadar zamana ihtiyacı olduğunu anlatmak istiyordu, çünkü Kiril bu dönemde henüz düş uzmanı değildi ve bir düşün sürgüsünün içerden nasıl açılacağını bilmiyordu; yani insanın keyfince uyanabilmesi için nasıl davranması gerektiğini bilmiyordu. Yine de bu görevi kabul etti ve yolda, Khersonesos'da İbraniceyi öğrendi ve İbrani gramerini Yunancaya çevirdi, böylelikle de ilan edilmiş olan Hazar Sarayı'ndaki tartışmaya hazırlanmış oldu. Yanında kardeşi Metodiy[✶] olduğu halde, Meot Gölü'nü ve Kafkas zirvelerinin Hazar Kapısı'nı geçti, burada Kağan'ın bir elçisi tarafından konuk edildi. Kağan'ın elçisi, filozof Konstantinos'a, konuşurken niçin önünde bir kitap bulundurduğunu sordu ve Hazarların bütün bilgilerini, sanki daha önce yutmuş gibi göğüslerinden çıkardıklarını söyledi. Konstantinos ona, kitapsız, kendisini çıplak hissettiğini ve birçok giysisi olduğunu söylese de çıplak bir insana hiç kimsenin inanmayacağını söyledi. Hazar elçisi, Konstantinos ve Metodiy'i karşılamak için, Hazar başkenti İtil, Don üzerindeki Sarkel ve oradan da Khersonesos'a kadar gitmişti. Bizans misyonerlerini daha sonra, Hazar Denizi'ndeki Semender'e, tartışmanın yapıldığı Kağan'ın yazlık konutuna götürdü. Yahudi ve Sarazen temsilcilerin daha önceden gelmiş olduğu sarayda, kendisine akşam yemeği için hangi yerin ayrılmasını istediği sorulduğunda, Konstantinos şöyle karşılık verdi: “Büyükbabam imparatorun çok yakınında bulunan soylu ve çok ünlü birisiydi, ama bu ününden kendi isteğiyle vaz-

geçince sürgüne gönderildi ve ben yoksulluk içinde, sürgünde dünyaya geldim. Büyükbabamın ününü yeniden bulabilmeyi başaramadım; ben yalnızca Âdem'in torunuyum.”

“Siz Teslis'i kutsuyorsunuz,” dedi Kağan yemekte, bir yandan konukların sağlığına kadeh kaldırırken, “oyşa biz tek bir Tanrı'yı kutsuyoruz, kitaplarda yazılı olduğu gibi, niçin?”

Filozof şöyle karşılık verdi:

“Kitaplar, Tanrı'nın sözünün ve Kutsal Ruh'un, vahiy yoluyla önceden bildirilmesidir. Birisi senin kişiliğini onurlandırır, ama sözüne de ruhuna da saygı göstermese, bu arada da bir başkası, her üçüne birden saygı gösterse, sana göre bu ikisinden hangisi daha çok onurlandırır seni?”

O zaman Yahudi temsilci de şu soruyu sordu:

“Söyle o zaman sen de bakalım bize, kadın nasıl olur da göremediği bir Tanrı'yı karnında taşıyıp, dünyaya getirebilir?”

Filozof, Kağan'ı ve başdanışmanını göstererek karşılık verdi: “Birisi, başdanışmanın Kağan'a övgüler düzemeyeceğini, ama uşaklarının en sonuncusunun onu övebileceğini ve yüceltebileceğim iddia etse, ona ne diyebiliriz biz söyleyin bana: Deli mi bilge mi?”

Bu sırada Sarazenler tartışmaya karıştılar ve filozof Konstantinos'a, bir zamanlar Samerra'da halifenin sarayında kaldığı süre içinde gözlemlediği bir âdetle ilgili düşünceleri soruldu kendisine. Sarazenler, Hristiyanların evlerine şeytanın resimlerini çiziyorlardı. Her Hristiyanın kapısında bir şeytan yüzü vardı. Ve zaten uzun zamandan beri Konstantinos'u zehirleyerek öldürmek isteyen Sarazenler, şu soruyu sordular ona:

“Sen ki filozofsun, bu âdetin anlamını biliyor musun?”

O da şu karşılığı verdi:

“Bu iblisçe resimleri gördüğümde, içinde Hristiyanların olduğunu anlıyorum; şeytanlar onlarla bir arada bulunamayacaklarından dışarı kaçıyorlar. Kapısında resim olmayan bir ev görünce anlıyoruz ki burada şeytanlar içerde ev halkıyla birlikte yaşıyorlar...”

Hazar tartışması üstüne ikinci Hristiyan kaynağı, bize çok kötü durumda, 10. yüzyılda Kiev sakinlerinin din değiştirmesi üstüne bir efsane biçiminde ulaştı. Filozof Konstantinos'un – yüz yıl önce yaşamış olmasına karşın Aziz Kiril– üç dinle ilgili Kiev tartışmasına katılanlar arasında yer aldığı bu efsanede, Hazar tartışmasından söz eden eski bir belge anılmaktadır. Bütün notlar ve 10. yüzyıldaki ve daha sonraki yüzyıllardaki ekler göz önünde bulundurulduğunda, Hazar tartışması şöyle anlatılıyor.

Peçeneklerle ve Bizanslılarla yapılan savaşlarda şansı yaver gitmiş olan ve onlardan Kırım'daki Khersonesos'u alan Hazar kağanlarından biri, askeri başarılarından sonra sefahate dalmıştı. Savaşta yitirdiği asker sayısı kadar kadına sahip olmak istedi. Bu efsanenin 1772'de Venedik'te yayımlanmış bir versiyonu “onun çok kadını olduğunu” söylüyor, “ve bütün dinlerden kadınlara sahip olmayı isteyerek, değişik idoller önünde eğilmekle yetinmiyordu, ama karılarına ve metreslerine karşı duyduğu şefkatle farklı dinleri öğretmek istedi.” Bu durum yabancıların (Bizanslılar, Araplar ve Yahudiler) Kağan'a, bir an önce onu kendi dinlerine döndürmek için misyonerler göndermelerine yol açtı. Bizans İmparatoru tarafından gönderilen Filozof Konstantios, bu kaynağa göre, Kağan'ın sarayında yapılan tartışmada, Yahudilerden ve Sarazenlerden biraz daha başarılı oldu. Ama Kağan bir türlü karar veremiyor, duraksıyordu ve sonunda bizim üçüncü kaynaktan tanıdığımız Hazar Prensesi Ateh'in⁷ safında yer aldı. Ateh yandaşları Kağan'dan, kendilerini, dinlerini yerinde incelemek amacıyla Yahudilerin, Bizanslıların ve Arapların yanına göndermelerini istediler. Bu ‘dişi’ misyonun elçileri döndüklerinde, en uygun olarak gördükleri Hristiyanlığı önerdiler ve Kağan'a, kuzini Prenses Ateh'in zaten uzun zamandan beri Hristiyanlığı kabul etmiş olduğunu söylediler.

Hazar tartışması üstüne üçüncü Hristiyan kaynağına göre -Daubmannus- bu haber Kağan'ı harekete geçirdi. Şans da, Kağan'ın, Hristiyanların da Yahudiler gibi Eski Ahit'e saygı

gösterdiklerini anladığı sırada, Yahudi misyonerden yana döndü. Konstantinos da bunu her bakımdan onaylayınca, Kağan, Bizans'tan kaçıp Hazarlara sığındıktan sonra Yahudiliği temsil eden bir Yahudi'yle ilgilenmeye başladı.

"Siz Hazarların, üç düş yorumcusundan, yalnızca benden, bu hahamdan korkmanız için hiçbir nedeniniz olmasın," dedi bu Yahudi, Kağan'a. "Çünkü Yahudilerin arkasında, ne donanmasının yeşil yelkenleriyle halife, ne ordusunun başında, salladığı haçıyla Bizans basileiosu vardır. Filozof Konstantinos'un arkasına mızraklar ve atlılar sıkışmıştır ve benim, hahamın arkasında da yalnızca dua harmanileri vardır.."

Haham böyle konuştu, Kağan da onun kanıtlarına tamamen kandı. İşte o zaman Prenses Ateh tartışmanın seyrini bir kez daha değiştirerek tartışmaya karıştı. Yahudi temsilciye cevap olan ve tartışmanın sonunu kesin biçimde belirleyen sözleri şunlar oldu:

Diyorsun ki: Zenginlik isteyen Kuzey'e dönsün, bilgeliği isteyen Güney'e doğru dönsün! Ama bu hoş ve tatlı sözleri, seni atalarının ülkesinde bekleyen Bilgeliğe söyleyeceğin yerde, niçin burada bana söylüyorsun? Niçin aydınlığın yumurtalarını yumurtladığı, yüzyılların yüzyıllarla karıştığı o yere, Ölü Deniz'in acı yağmur suyunu içmeye, Kudüs çeşmelerinden su yerine, gergin bir altın iplik gibi akan kumu kucaklamaya gitmedin? Düşümün karanlık bir geceden başka bir şey olmadığını ve bu ay ışığının yalnızca senin gerçeğinde parladığını söylüyorsun bana. Bunu bana niçin söylüyorsun?

Yeni bir hafta tamamlandı. En görkemli gününü, Filistin'de başladığımı söylediğin, şimdiye kadar kıskançlıkla sakladığın, ama sırası da gelmiş olan günü harcadı. İstemeyerek, parça parça veriyor onu, sana ait olanı al, kendi Dinlenme ve Dua gününü al ve git. Git Bilgeliği bul ve bana söylemek istediğin her şeyi ona söyle. Daha mutlu olacaksın. Ama dikkat: Kaleyi fethetmek isteyen, önce kendi ruhunu fethetmelidir..

Zaten bütün bunları boşuna anlatıyorum ben sana, çünkü sen gözlerini ağzında saklıyorsun ve ancak konuştuğun zaman görüyorsun. İşte benim çıkardığım sonuç: Ya senin atasözünün hiçbir değeri yok ya da Güney’de hiç kimse beklemiyor seni, çünkü orada başka birini bekliyorlar. Yoksa senin burada, Kuzey’de benimle birlikte olman nasıl anlaşılabilir?

Prenses Ateh’in sözlerini duyan Hazar Kağan’ı yerinden fırladı ve hahama, Yahudilerin Tanrı’larının, onları reddettiğini ve bütün dünyaya dağıttığını itiraf ettiklerinden söz edildiğini işittiğini söyledi. “Siz bizi, kendi dininize sefalet yoldaşları olmamız için mi, biz Hazarların da Tanrı tarafından cezalandırılıp, bütün dünyaya dağıtılmamız için mi istiyorsunuz?”

Böylece Kağan, filozof Konstantinos’un kanıtlarını tekrar daha inandırıcı bularak Yahudi’den yüz çevirdi. Hristiyanlığı kabul etti ve Bizans İmparatoru’na Aziz Kiril’in biyografisinde anılan bir mektup gönderdi. Şöyle diyordu mektupta:

“Tanrım, sen bize Hristiyan dininin ışığını anlatan bir insan gönderdin, bu dinin, sözleriyle ve olgularıyla tek gerçek din olduğuna inandık ve insanlara kendi istekleriyle bu dini kabul etmelerini buyurduk...”

Bir başka kaynağa göre, Kağan, Konstantinos’un kanıtlarını kabul ettikten sonra, dinlerini kabul edeceği yerde savaş açmıştır Bizanslılara birdenbire. Şunları söylemiş büyük bir olasılıkla: “Din dilenilmez, kılıç gücüyle kazanılır.” Onlara Khersonesos’da hücum etmiş ve savaşı kazandıktan sonra Bizans İmparatoru’ndan, kendisine eş olarak bir Bizans prensesi vermesini istemiştir. İmparator da tek bir koşul ileri sürmüştür: Hazar Kağanı’nın Hristiyanlığı kabul etmesi. Kağan, Konstantinopolis’in büyük şaşkınlığı içinde, bunu kabul etmiştir ve böylece Hazarlar din değiştirmiştir.

HAZARLAR[▽] –Theophanes, Hazarların kökeni üstüne şunları yazmıştır: “Hazarlardan oluşan büyük bir topluluk,

daha sonra Sarmatia adını alacak olan Berzilia'nın uzak ülkelerinden geldi ve Karadeniz'den başlayarak uzayıp giden bütün bölgeyi fethetti..." Priscus'a göre, Hazarlar, 5. yüzyılda, Akatzir adı altında, Hun İmparatorluğu'na aittiler. Aziz Kiril⁹, Hazarların Tanrı'ya ibadetlerini Yunanca, İbranice ya da Latince değil kendi dillerinde, Hazar dilinde yapan halklardan biri olmasının üstünde önemle duruyordu. Bizans kaynakları Hazarları X++++++ ya da (((((((sözcükleriyle belirtiyordu. Hazar Devleti, batıda, Kırım-Kafkasya-Volga sınırının ötelere uzanıyordu. Haziran ayında Hazar dağlarının gölgesi Sarmatia'da, on iki günlük bir yürüyüşle ulaşılabilecek bir yere kadar uzar, aralık ayındaysa bu gölge kuzeyde bir aylık bir yürüyüşle ulaşılabilecek bir yere kadar uzar. Hazar ulu kişileri, daha 700 yıllarında Boğaz'a ve Phanagoria'ya gelip geliyor, uzun süre kalabiliyorlardı buralarda. Nestor Kroniği gibi Hristiyan (Rus) kaynakları, orta Dinyeper'in güneyindeki kabilelerin 9. yüzyılda Hazarlara vergi verdiğini iddia ederler: Kişi başına bir beyaz sincap kürkü ya da bir kılıç. 10. yüzyılda, vergi paraya çevrilmişti.

Hazar sorunu üstüne Bizans kaynakları, Daubmannus¹⁰ baskısında 'Büyük Parşömen' adı altında önemli bir belgeyle doğrulanmıştır. Bu kaynağa göre, Bizans İmparatoru Theophilos bir Hazar heyetini kabul etmişti ve elçilerden birinin bedenine, Hazar dilinde ama İbrani harfleriyle, Hazar Krallığı'nın tarihi ve topografyası dövmeltilmişti. Gerçekten de, elçinin dövmeye yaptırdığı dönemde, Hazarlar eşit oranda Bizans, Yahudi ve Arap alfabelerini kullanmaktaydılar. Ama bir Hazar, Bizans dinini, İslam dinini ya da Yahudiliği kabul ettiğinde, yalnızca bu dinin alfabetini kullanıyordu ve Hazar dilini de, kendi dinlerine bağlı kalmış yurttaşlarınıninkine olabildiğince az benzemesi amacıyla kötü kullanmaya başlıyordu. Bununla birlikte bazı kaynaklar, Daubmannus'un anlattığı bu dövmeli elçi hikâyesini reddediyor. Bu kaynaklara göre, Hazar tarihini öğrenmesi için

Bizans İmparatoruna armağan olarak gönderilmiş çok zengin süslemeli bir tuz testisi söz konusuydu ve 'Büyük Parşömen' efsanesi de tümüyle, tarihsel kaynağın iyi okunamamasının sonucundan başka bir şey değildir aslında. Ama akılcı gibi gözükən bu yalanlama bir zorluk ortaya çıkarmaktadır. Tuz testisi varsayımı kabul edilirse, 'Büyük Parşömen' hikâyesinin gerisini anlamak mümkün olmaz. Bu hikâyenin geri kalan kısmı şöyledir:

'Büyük Parşömen' üstünde zaman, yalnızca savaş dönemlerini göz önünde bulunduran büyük Hazar yıllarına göre ayarlanmıştı, dolayısıyla da tekrar küçük Bizans yıllarına bölünmeleri gerekiyordu. Parşömenin başı kayıptır, çünkü elçinin, bir cezadan dolayı, bedeninin, birinci ve ikinci büyük Hazar yıllarının yazılı olduğu bölümü kesilmişti. Sonuç olarak Hazar tarihi, bedeninin kalan bölümü üstünde, 7. yüzyılda (bugünkü takvime göre) Bizans İmparatoru Heraklius'un Hazarların yardımıyla İran'a karşı savaş açtığı üçüncü büyük yılla başlamaktadır. Hazarlar, kralları Ziebel komutasında Tiflis kuşatmasına katıldılar ve 627'de, Bizans birliklerini düşman karşısında yalnız bırakarak geri çekildiler. Bir savaşın, en yüksek noktanın bu tarafında belli bir değeri vardır, bu noktanın ötesindeyse başka bir değeri vardır, diyorlardı; gidiş ve dönüş aynı yasalara bağlı olmadığından, aynı anlaşmalar, başarının öncesi ve sonrası için geçerli değildir. Bir depremten sonra, bitkiler bile öncekinden farklı biçimde biterler. Dördüncü büyük yıl, Hazarların Bulgar ittifakı karşısındaki zaferlerini anlatıyordu; bu dönemde Hun-Onogur kabilesinin bir bölümü yenilgiye uğratılırken, başlarında Asparuh'un bulunduğu öteki bölümü, batıda Tuna'ya kadar, rüzgârları kamçılaman, başlarında saç yerine ot bulunan ve dondurucu, buz gibi düşünceleri olan kabilelerin arasına çekilmişti. Beşinci ve altıncı büyük yıllar (elçinin göğsüne yazılmış olan), Hazar Krallığı'nın Basileus II. Justinianos dönemindeki savaşlarının tarihini içeriyordu. Justinianos tahttan indirilip, sakat bı-

rakılıp kovulduktan sonra Khersonesos'da hapsedildi, buradan kaçtı ve çırılçıplak, yolda soğuktan ölmek için ağır taşların altında uyuyarak Hazarların ülkesine ulaştı. Hazar Kağanı'nın^v sarayında çok iyi karşılandı ve Kağan'ın kız kardeşiyle evlendi. Hazar Kağanı'nın kız kardeşi Theodora adını (İmparatoriçe ve I. Justinianos'un karısının adı) alarak Bizans dinini kabul etti, ama Tanrı'nın Meryem'e düşünde görüldüğünü ve onu, düşünmüş bir sözcükle dölediğini kabul eden Hazar geleneğine uygun biçimde inanmaya devam etti. II. Justinianos, Hazarlar da kellesini ilk kez böyle kurtardı, ikinci kez yolunu bitirdi orada, çünkü Hazarlara sığınılabilir, ama ellerinden kurtulunamaz. Bizans İmparatoru Tiberius, Justinianos'un kendisine teslim edilmesi için Hazar Sarayı'na bir heyet gönderdiğinde, Justinianos bir kez daha kaçtı ve Konstantinopolis'e saldırdı. Yeniden basileus olan II. Justinianos Hazarların konukseverliğini unuttu ve 711'de, bir zamanlar sürgünü tattığı yer olan ve Hazar egemenliği altında bulunan Khersonesos'u cezalandırmak için bir birlik gönderdi. Hazar Krallığı'na yapılan bu saldırı onun hayatına mal oldu. Hazarlar, Bizans birliklerinin (Kırım ellerinde bulunuyordu) bir ayaklanmasını desteklediler ve çarpışmalar sırasında, Justinianos ve Hazar Prensesi'nin oğlu ve Bizans'ta Heraklius hanedanının son mirasçısı Tiberius öldürüldü. Kısacası, kovalanana kucak açmışlardı, ama kovalayanı da mahvetmişlerdi, her iki olay da tek ve aynı kişide gerçekleşmişti. Hazar elçisinin karnındaki 'Büyük Parşömen'de belirtilen yedinci ve büyük Hazar yılı, Hazarlardan başka aynı adlı başka bir kabilenin de bulunduğunu ve bu ikiz halkın gerçek Hazar kabilelerinden uzaklarda yaşadığını, bunların çoğu zaman birbirleriyle karıştırıldığını ve kimi zaman iki kıyıdaki seyyahların karşılaştıklarını bildiriyor.

Bu öteki Hazarlar ad benzerliğinden yararlanmaya çalıştılar ve bu nedenle gerçek elçinin oyluklarında, öteki dövmeli elçi-

lerin, halifelerin ve basileusların saraylarına girebileceğini, ama bedenlerinde yazılı olan tarihin Hazarların değil, aynı adlı başka bir halkın tarihi olduğunu belirten bir bildiri bulunuyordu. Bu öteki Hazarlar, Hazar dilini konuşmayı da biliyorlardı, ama bu bilgi ancak bir saçın ömrü kadar, üç ya da dört yıl sürebiliyordu yalnızca. Aniden bilgilerini yitirebiliyor ve bir tümcenin ortasında dilsiz kalabiliyorlardı. Elçi, gerçek Kağan'ın ve gerçek Hazarların habercisi olduğunu, sözle ve dövmeli bildiriyle anlatıyordu. Bir dönemde Bizanslıların, Hazarlar yerine ikizi halkla ittifak yaptığını ve bunun da yedinci büyük Hazar yılında gerçekleşmiş olduğunu önemle duyuruyordu. İS 733'te (bugünkü takvime göre), bu yedinci Hazar yılında, ikon düşmanı Basileus II. Leon (İsaurialı), oğlu Konstantinos'u, Hazar Kağanı'nın kızı İrene'yle evlendirmişti. Bu evlilikten, daha sonra Bizans İmparatoru olacak olan IV. Leon Khazaros (775-780) doğacaktır. Bu arada Basileus III. Leon'dan, Hazar Sarayı'na, Hristiyan dinini anlatacak bir misyoner gönderilmesi rica edildi. Bu istek yüz yıl kadar sonra, Basileus Theophilos döneminde (829-842), Rus Normanları ve Macarlar, Kırım, Bizans İmparatorluğu ve Hazar Devleti'ni kuşattıklarında yineleni. O zaman Kağan'ın isteği üzerine Bizanslı mühendisler Sarkel Kalesi'ni inşa ettiler, ve elçinin sol kulağında da Don üzerinde yükselen bir kale gözüküyordu net bir şekilde. Başparmaklarından birine, 862'de Kiev'e yapılan Hazar saldırısı resmedilmişti, ama bu başparmak, bu saldırı sırasında aldığı bir yara yüzünden sık sık mikrop kaptığından, resim net değildi ve özellikle de elçi Konstantinopolis'e gönderildiğinde, Kiev kuşatması henüz bitmemişti ve sonucu öğrenmek için yirmi yıl beklemek gerektiğinden sürekli bir muamma oluşturunuyordu.

'Büyük Parşömen' üstüne not burada son buluyor ve bu arada hemen 'özet'i oluşturan kişinin Bizans-Hazar ilişkileri üstüne bilgileri, 'yürüyen harfin misyonunu başka bir ülkede

sürdürmesini sağlamak amacıyla, Hazar diplomatının dövmeli derisinde bulunması gereken öteki bilgileri atlayarak yeniden kopya ettiğini söylemek mümkündür. Bir kaynağa göre, Hazar elçisi yaşamını bir halifenin sarayında, ruhunu ters çevirerek ve bir eldiven gibi şişirerek bitirmiştir. Derisi yüzüldü ve tabaklandı ve büyük bir atlas gibi bir araya getirildi; bu deri Samerra'da halifenin sarayında şeref salonundaki tahtta durmaktaydı. Başka kaynaklara göre, elçi birçok terslikle karşılaştı. Daha Konstantinopolis'teyken, bir elinin kesilmesine razı olmak zorunda kaldı, çünkü Bizans Sarayı'nın güçlü bir kişisi, elçinin sol elinde yazılı olan ikinci büyük Hazar yılını altınla satın almıştı. Daha başka kaynaklar da, elçinin taşıdığı tarihsel ve öbür verilerin düzeltilmesi amacıyla iki ya da üç kez Hazar başkentine dönmek zorunda kaldığını ya da hatta derisinde Tarih'in düzeltilmiş ve tamamlanmış versiyonunu taşıyan başka bir elçinin onun yerine geçmiş olduğunu söylüyor. Hazarların canlı bir ansiklopedisi gibi ve uzun geceler boyu hiç hareket etmeden ayakta durmak için alınmış para sayesinde –diyor *Hazar Sözlüğü*– varlığını sürdürüyordu. Duman halkalarını andıran Boğaz'ın ağaçlarının gümüşlü doruklarına dikilmiş sabit bakışlarıyla, uyanık bekliyordu. Bu sırada Bizanslı ve öteki yazıcılar, sırtına ve oyluklarına yazılmış Hazar tarihini defterlerine geçiliyorlardı. Hazar geleneğine göre camdan bir kılıçla silahlı olduğu söylenirdi ve Hazar alfabesi harflerinin yemek adlarını gösterdiğini, rakamlarına Hazarlarda bilinen yedi çeşit tuzun adıyla gösterildiğini söylüyordu. Şöyle bir özdeyiş kalmıştır: 'Hazarlara, başkentleri İtil'de daha çok değer verilseydi, aynı biçimde Konstantinopolis'te de daha çok değer verilirdi.' Aslında derisinde yazılmış olanların tersi çok şey söylüyordu.

O ya da ardıllarından biri, Kağan'ın sarayında yapılmış olan Hazar tartışmasını şöyle açıklıyordu. Kağan düşünde, kendisine şunları söyleyen bir melek görmüştü: 'Tanrı niyetlerini

onaylıyorsa da eylemlerini reddediyor.’ Hemen düşavcılarının Hazar mezhebinin en iyi mensuplarından birini çağırarak, ona düşünün anlamını sormuştu. Avcı gülümsedi ve Kağan’a şunları söyledi: “Tanrı seni tanımıyor; ne niyetlerini, ne düşüncelerini, ne de eylemlerini görüyor. Bu melek düşüne girdi, çünkü geceyi nerede geçireceğini bilmiyordu, dışarıda yağmur yağıyor olmalıydı. Çok kısa bir süre kaldıysa eğer, bunun nedeni hiç kuşkusuz pis kokudur. Bir dahaki sefere düşlerini yıka...” Kağan bu sözlere çok kızdı ve düşlerini yabancıların gelip açıklamasını istedi. ‘Evet, insanların düşleri iğrenç biçimde kötü kokuyor,’ diyordu Hazar elçisi yorumla ilgili olarak. Öldü, çünkü Hazar tarihiyle örtülü derisi kaşındırıyordu onu. Bu kaşınma dayanılmaz hale geldi ve sonunda, Tarih’ten arınmış olmanın rahatlığı ve mutluluğu içinde son nefesini verdi.

KAĞAN⁷ –Hazar hükümdarının unvanı. Başkenti İtil’di. İkametgâhı Hazar Denizi kıyısında bulunuyordu ve adı Semender’di. Bizans misyonerlerin Hazar Sarayı’na kabul edilmesinin siyasi bir kararın sonucu olduğu sanılmaktadır. Daha 740’da, Hazar kağanlarından biri, Konstantinopolis’ten, Hristiyan dogmasını bilen bir misyoner gönderilmesini istedi. 9. yüzyılda da, ortak tehlike karşısında Bizans-Hazar ittifakını güçlendirmek gerekti: Bu tehlike, bu dönemde Konstantinopolis kapılarına kalkanlarını dayamış olan ve Kiev’i Hazarlardan almış olan Ruslardı. Ama başka bir tehlike daha vardı. Dönemin kağanının varisi yoktu. Bir gün Bizans tüccarları kendisini görmeye geldi ve onları memnuniyetle kabul etti. Hepsisi kısa boylu, esmerdi ve o kadar kıllıydılar ki yalnızca göğüslerindeki bir çizgi fark edilebiliyordu. Kağan, bir dev gibi ortalarına oturmuştu ve yemek yiyordu. Fırtına yaklaşıyordu ve kuşlar camlara, sinekler aynalara vuruyordu. Yemekten sonra, Kağan konuklara armağanlar verdi ve onları geçirdi. Salona döndüğünde yemek artıklarına

öylesine bir göz attı: Bizanslıların ısırik attığı yerlerin izleri çok büyüktü, bir çocuğunkiler gibi küçücük olan kendisinininkilerle karşılaştırıldıklarında, bir devin ısıriklarıydı sanki bunlar. Hemen hizmetçilerini çağırdı ve onlardan, giden konukların konuşmalarını tekrar etmelerini istedi, ama kimse bir şey hatırlamıyordu. ‘Bizanslılar zamanın çoğunu sessiz kalarak geçirdiler,’ dediler. O sırada saraydan bir Yahudi Kağan’a yaklaştı ve sorunlarını çözeceğini söyledi.

“Bunu nasıl yapacağını görmek isterdim,” dedi Kağan kutsal tuzdan biraz yalayarak. O zaman Yahudi bir köle getirdi ve ona kolunu açmasını emretti: Kağanın sağ koluyla tıpatıp aynıydı. “Evet,” dedi Kağan, “tut onu. Tut onu ve devam et. Doğru yoldasın.”

Sonra haberciler krallığın her tarafına dağıldılar ve üç ay sonra, Yahudi, Kağan’a, ayakları tıpatıp onun ayaklarına benzeyen bir delikanlı takdim etti. Onu da sarayda tuttular. Sonra iki diz, bir kulak ve bir omuz daha buldular –hepsi Kağan’ınkilerle tıpatıp aynıydı. Sarayda yavaş yavaş –her birinin bir uzvu ya da bedenlerinin bir parçası alınmış olan– İtil’i yöneten Kağan’ınkinin tıpatıp aynısı genç bir kağan çıkarabilecek olan delikanlılardan, askerlerden, kölelerden, Aziz Francesco Tarikatı üyelerinden, Yahudilerden, Bizanslılardan, Hazarlardan ve Araplardan meydana gelmiş bir grup oluştu. Yalnızca başı eksikti. Ve bir türlü bulamıyorlardı bu başı. Kağan bir gün Yahudi’yi çağırdı yine ve şunu söyledi ona: “Ya Kağan’ın başı ya da seninki.” Yahudi hiç korkmadı ve bu durum Kağan’ı meraklandırdı.

“Bir yıl önce korktum,” dedi Yahudi, “ama bugün değil. Bir yıl önce başı bulmuştum. O zamandan beri burada tutuyorum onu, ama göstermeye cesaret edemiyorum.”

Kağan bu başın kendisine gösterilmesini emretti ve Yahudi kendisine bir genç kız takdim etti. Güzeldi ve başı kendisiyle karıştırılabilecek kadar Kağan’ın başına benziyordu. Birisi

aynada yüzüne baksa, biraz daha genç yaştaki Kağan'ı görmüş olduğuna hükmedebilirdi. O zaman Kağan, Yahudi'nin toplamış olduğu tüm öteki kişilerin getirilmesini ve onların toplanan uzuvlarıyla yeni bir Kağan oluşturulmasını emretti. Sağ kalan sakatlar saraydan ayrılırken, Yahudi, gerçek Kağan'ın yatağında doğrulan yeni Kağan'ın alnına, tıpatıp benzeri ve halefi sözcüklerini yazdı. Ama denenmesi gerekiyordu ve Yahudi onu, Kağan'ın metresi Prensese Ateh'in⁷ yanına gönderdi. Ertesi sabah Prensese gerçek Kağan'a şu mesajı yolladı:

'Dün akşam yatağıma gönderilen kişi sünnetli, oysa sen sünnetli değilsin. Dolayısıyla, bu kişi ya başka biri ve Kağan değil ya da Kağan Yahudilere teslim oldu ve başka birisi olarak kendini sünnet ettirdi. Olup bitenlerle ilgili olarak karar vermek sana düşüyor.'

Kağan Yahudi'den, bu farkın ne anlama geldiğini açıklamasını istedi. Yahudi şu yanıtı verdi:

"Sen sünnet olur olmaz ortadan kalkmayacak mı bu fark?"

Ne yapacağını bilemeyen Kağan, Prensese Ateh'e akıl danıştı. Prensese onu sarayının mahzenlerine götürdü ve benzerini gösterdi kendisine. Demir parmaklıkların arkasında zincire vurdurmuştu onu, ama o zincirlerini kırmış ve müthiş bir güçle parmaklıkları sarsıyordu. Bir gece içinde o kadar büyümüştü ki sünnetsiz gerçek Kağan, bir çocuk gibi kalıyordu yanında.

"Onu serbest bırakmamı ister misin?" diye sordu Prensese. Ama Kağan öyle bir korkuya kapıldı ki, sünnetli Kağan'ın öldürülmesini emretti. Prensese Ateh onun alnına tükürdü ve dev yığılarak öldü.

Daha sonra Kağan, Bizanslılara döndü, onlarla yeni bir ittifak yaptı ve dinlerini kabul etti.

KİRİL (Selanikli Konstantinos ya da Filozof Konstantinos) (İS 826 ya da 827-869) –Doğu Hıristiyanlığı ermişi, Hazar tar-

tışmasının[▽] Bizanslı temsilcisi, Slavların Hristiyanlaştırıcısı ve onlara okuma yazmayı öğreten ilk kişi. Selanik'te, Bizans Sarayı hesabına idari ve askeri işlere bakan vali Leon'un yedinci çocuğu, Konstantinos da birçok idari ve diplomatik görev üstlendi ve Konstantinopolis'te ikon düşmanlarının hüküm sürdüğü dönemde, ikonsuz, boş kiliselerde yetiştii. Bunlar arasında çok sayıda Selanikli vardı ve Konstantinos'un, birçok tanınmış ikon düşmanı hocası oldu. Ona Homeros'u, geometriyi, aritmetiği, astronomi ve müziği öğreten Matematikçi Leon, kuzeni Konstantinopolis Patriği Gramerci Joannes (837-843) gibi ikon düşmanı oldu; Sarazenlerle ve halifeleri Memun'la ilişki içindeydi. Konstantinos'un ikinci hocası, ona gramer, retorik, diyalektik ve felsefe öğreten Photios, Hristiyan Aristoteles takma adıyla anılırdı ve Matematikçi Leon ile birlikte, Bizans dünyasının bir kez daha, antik Helen soyundan geldiğini gösterdiği hümanist rönesansın başlatıcısı oldu. Photios, yasaklanmış olan Hermesçi bilimlerle, gökbilim ve büyücülükle uğraşıyordu; Bizans İmparatoru ona 'Hazar yüzlü' diyordu ve sarayda, Photios'un gençliğinde ruhunu bir Yahudi büyücüye sattığı anlatılıyordu. Konstantinos dillerle ilgileniyordu, dillerin rüzgârlar gibi sonsuz olduğunu kabul ediyordu ve Hazar Kağanı'nın sık sık farklı dinlerden kadın alması gibi o da sık sık değiştiriyordu dilini. Yunancadan başka, Slavca, İbranice, Hazarca, Arapça, Samerra dilini ve Gotik ve 'Rus' yazılı dilleri öğreniyordu. Büyüdü ve daha sonra sürekli bir yolculuk susuzluğu içinde yaşadı. Devamlı bir halı taşıyordu yanında ve şöyle diyordu: 'Benim halım neredeyse ülkem de orasıdır.' Yaşamının büyük bölümünü vahşi kabileler arasında geçirdi; bu kabilelerin arasındayken, ellerini sıktıktan sonra sürekli bütün parmaklarının yerinde olup olmadığını kontrol etmek zorunda kalıyordu. Hastalıklar, aslında yaşamındaki tek barış adacılarıydı. Hasta olduğunda anadili

dışındaki bütün dilleri unutuyordu. Zaten hastalıklarının da her zaman en azından iki nedeni olurdu. 843'te ikon düşmanı parti devrilince ve İmparator Theophilos'un ölümünden sonra ikon kültü yeniden düzenlenince, Konstantinos, Anadolu'da bir manastıra sığınmak zorunda kaldı. Şöyle diyordu kendi kendine: 'Tanrı da yerini dünyaya bırakmak için çekilmiştir. Gözümüz, önümüzdeki eşyalar için bir hedeftir. Göze nişan alan onlardır ve tersi söz konusu olamaz.' Daha sonra başkente dönmek ve ikonları savunarak, eski hocalarına ve vatandaşlarına karşı uluorta saldırmak zorunda kaldı. 'Düşüncelerimizin kafamızda olduğunu sanmamız bir hayaldir,' düşüncesine vardı sonunda. 'Kafa ve biz, bir bütün halinde düşüncelerin içindeyiz. Biz ve düşüncelerimiz, deniz ve akıntıları gibiyizdir –bedenimiz, denizdeki bir akıntıdır, düşünceler de denizin kendisidir. Sonuç olarak beden, dünyada, düşünceler aracılığıyla bir yer bulur kendisine. Ruha gelince, o, beden ve düşünceler için yatak işlevi görür...' "

O zaman eski hocalarından birini daha inkâr etti: Düşüncelerinden kesinlikle vazgeçmeyen öz ağabeyi Metodiy⁹. Arkasından, kardeşi ve eski kilise babasını terk etti ve böylece onun üstü oldu.

Konstantinopolis Sarayı'nın hizmetinde, önce bir Slav eyaletinin arkhonu, daha sonra da başkentin bir krallık okulunda hoca oldu; papaz olarak Konstantinopolis'te, Ayasofya Kilisesi'nde patriklik kütüphanecisi ve olağanüstü derin bilgeliği dolayısıyla Konstantinopolis Üniversitesi'nde ders verdi, onursal 'filozof' unvanını aldı ve bu unvanı ölünceye kadar elinde tuttu. İşte o zaman, akıllı balıkların etinin, aptal balıkların etinden daha sert ve daha zararlı olduğunu belirten denizcilerin özlü sözünü uygulayarak yeni bir yol izledi. Sonuç olarak, aptalları da akıllıları da yalnızca aptallar yer, oysa akıllılar yalnızca aptalları seçer ve korurlar.

O ki, hayatının ilk yarısını ikonlardan kaçmakla geçirmişti, hayatının bütün ikinci yarısında da bunları bir kalkan gibi taşı-

muştır. Bundan çıkan sonuca göre de, Meryem'in ikonuna alışmış, ama Meryem'in kendisine alışamamıştır. Gerçekten de yıllar sonra, Hazar tartışması⁷ sırasında, Meryem'i, Kağan'ın maiyetindeki nedimelerle karşılaştırdınca, kadına değil, erkeğe benzetti.

Bu dönemde, yüzyılının yarıdan fazlası akıp gitmişti ve yaşamının ortasındaydı.

Üç altın sikke aldı ve bunları çantasına koyarken, şöyle düşündü: 'İlkini bir kornocuya, ikincisini kilise şarkıcılarına, üçüncüsünü de cennetin müzikçi meleklerine vereceğim.' Ve sonu gelmez yolculuklara çıktı. Öğle yemeklerinden artanları, hiçbir zaman akşam yemeğinkilerle karıştırmayı başaramıyordu. Sürekli hareket halindeydi. 1851'de Bağdat yakınlarındaki Samena'ya, halifenin yanına gitti ve bu diplomatik seyahatten döndüğünde, aynada, 'Şarkiyün kırıksıklığı' adını verdiği ilk kırıksıklığını gördü. 859'da Konstantinos, Büyük İskender'in öldüğü yaşa gelmişti: Otuz üç.

'Benim yaşımdaki insanlardan yeraltında bulunanlar, yeryüzündekilerden daha çok ve her dönemde de böyle olmuştur,' diye düşündü; 'III. Ramses dönemi, Girit labirenti dönemi ya da Konstantinopolis'in ilk kuşatma dönemi. Ben de, günün birinde, birçok yaşayanla aynı yaşta, yeraltında olacağım. Ne var ki, burada, yeryüzünde yaşlanarak, benden daha genç olan ölümlere ihanet ediyorum.'

Sonra adını taşıdığı kentin üçüncü kuşatması geldi. 860'da, Slavlar Konstantinopolis'e saldırırken, Konstantinos, Anadolu'nun Olympos'unda onlara bir tuzak hazırladı. Manastır hüccresinin sessizliğinde, alfabelerinin ilk harflerini yarattı. Önce yuvarlak harfleri icat etti, ama Slav dili o kadar yabaniydi ki mürekkep tutamadı onu ve kafesli harflerle başka bir alfabe yaptı ve bu boyun eğmeyen dili, bir kuş gibi kapattı. Daha sonra, evcilleştirilince ve Yunancaya alışınca (çünkü diller öteki dilleri öğrenirler), Slav dili ilk Glagolitik harflerin içine hapsedildi...

Daubmannus, Slav alfabesinin yaratılışı üstüne bir hikâye anlatır.

Barbarların dili, evcilleştirilmeye olanak tanımıyordu. Üç haftalık kısa bir sonbahar döneminde, kardeşler, boşu boşuna, daha sonra Kiril adı verilecek harfleri çizmeye çalışarak, hücrelerinde oturuyorlardı. İş zor gözüküyordu. Hücrelerinden ekim ayının yarısı ve bir saatlik yürüyüş uzunluğu ve iki saatlik yürüyüş genişliği açık seçik gözüküyordu. O zaman Metodiy dışarıda, parmaklıkların öbür tarafında, pencerenin dayanağının üstünde bulunan dört testiye dikkat çekti. “Kapın kilitli olsa, bu testilerden birini almak için ne yapardın?” diye sordu. Konstantinos bunlardan birini kırdı, sonra parmaklıktan parça parça geçirdi ve tümünü ayaklarının altından aldığı bir tükürük ve balçık karışımıyla yapıştırdı. Böylece Slav diliyle çalıştılar, onu parça parça kırdılar, Kiril harflerinin çubuklarıyla ağızlarına soktular ve parçaları tükürükleriyle ve ayaklarının altından aldıkları Bizans toprağıyla yapıştırdılar.

Aynı yıl Bizans İmparatoru III. Mikhail, Hazar Kağanı'ndan⁷ bir mesaj aldı; Kağan, Konstantinopolis'ten, Hristiyanlığın temellerini açıklayabilecek birini göndermesini istiyordu kendisine. İmparator, ‘Hazar yüzlü’ dediği Photios’a akıl danıştı. Bu girişim çift yönlüydü, ama Photios isteği ciddiye aldı, öğrencisi ve kayırdığı ve koruduğu Filozof Konstantinos, o da, yanında kardeşi Metodiy olduğu halde ‘Hazar misyonu’ denilen, ikinci diplomatik misyonu için harekete geçti. Yolda, Kırım’da, Khersonesos’da durdular, Konstantinos burada amacını gerçekleştirmeye hazırlık olsun diye İbrani ve Hazar dillerini öğrendi. Şöyle düşünüyordu: ‘Herkes kurbanının haçıdır ve çiviler de haçı delip geçer.’ Kağan’ın sarayına vardığında, orada İslam ve İbrani dinlerinin temsilcileriyle karşılaştı, çünkü Kağan onları da davet etmişti. Böylece Konstantinos, daha sonra Metodiy’in Slav diline çevirdiği ‘Hazar Söylevleri’ni sergileyerek Hazar tartışmasına katıldı. Filozof Konstantinos, Yahudiliği ve İslamı savunan hahamın ve dervişin kanıtlarını çürüterek,

Hazar Kağanı'nı Hıristiyanlığı benimsemeye ikna etti, ona kırık bir haç önünde dua edilmemesi gerektiğini öğretti ve işte o zaman yüzündeki ikinci kırıksıklığı, Hazar kırıksıklığını fark etti.

863 yılı yaklaşmaktaydı ve Konstantinos'un yaşı, İskenderiyeli Philon'un öldüğü yaşı bulmuştu: Otuz yedi. Konstantinos, Slav alfabesini bitirmişti ve yanında, her zamanki gibi kardeşi olduğu halde, kendi memleketindeki Slavlara benzeyen Slavların bulunduğu Moravya'ya hareket etti.

Dinsel elyazmalarını Slav diline çevirdi ve çevresindeki kitle büyümekteydi. Bu adamların, boynuzlarının bulunması gereken yerlerinde gözleri vardı ve bu durum fark ediliyordu, bellerine kemer yerine yılan takıyorlardı, başları güneye doğru çevrilmiş durumda uyuyorlardı ve düşen dişlerini evlerin çatılarına atıyorlardı. Parmaklarıyla burunlarını karıştırmalarını ve burunlarından çıkan pisliği, birtakım dualar fısıldayarak yemelerini seyrediyordu. Ayaklarını ayakkabılarını çıkarmadan yıkıyor, yemeklerini yemeden önce içlerine tükürüyorlardı ve her 'Babamız' sözcüğünün arkasından, erkek ya da dişi barbar adlarını ekliyorlardı, öyle ki 'Babamız' bir yandan kaybolurken ekmek gibi şişti ve üç günde bir ayıklayıp temizlemek gerektiğini, çünkü kendisini yutan bu vahşi adların gıcirtısı nedeniyle görülmesi ve sesinin duyulması mümkün olmuyordu artık. Çürümüş hayvan leşi bu sürüyü dayanılmaz bir biçimde çekiyordu, düşünceleri hızlıydı ve çok güzel şarkı söylüyorlardı, Konstantinos da onları dinlerken ve alnına bir yağmur damlası gibi yanlamasına gelen üçüncü kırıksıklığını, Slav kırıksıklığını fark ederken ağladı... Moravya'dan sonra, 867'de Pannonia Knezi Kostel'e gitti, daha sonra da litürjiye layık dillerin, yalnızca Yunanca, İbranice, ve Latince olduğunu söyleyen Ücdilcilerle tartışmaya katıldığı Venedik'e geçti. Venedikliler ona şöyle bir soru sordular: "İsa'nın cellâtları, Yahuda'dan yana olanların tümü müdür yoksa bir bölümü mü?" Konstantinos, dördüncü kırıksıklığının, Venedik kırıksıklığının, orada oluşmaya başladığını fark etti; bu kırıksıklık yüzünde, daha önceki kırıksıklıklar,

Sarazen, Hazar ve Slav kırıksıklıklarıyla birleşerek, aynı balığın üstüne atılmış dört ağ gibi duruyordu. İlk altın sikkeyi, Üçdilcilere ‘Bir ordunun kendisininkinden başka borazancısı olur mu?’ sorusunu sorduğu sırada, bir kornocuya verdi. 869 yılıydı ve Konstantinos, 43 yaşında ölen Ravennalı Boetius’u düşünüyordu. Şimdi onunla aynı yaşıydı. Papa’nın isteği üzerine Roma’ya gitti ve orada, fikirlerinin doğruluğunu ve Slavca duanın yerindeliliğini kanıtlamayı başardı. Yanında kardeşi Metodiy ve papazlığa yükselmiş olan çömezleri de vardı.

Yaşamını düşünürken ve kilise şarkılarını dinlerken şöyle diyordu kendi kendine: ‘Belli bir iş konusunda yetenekli bir insanın, söz konusu işi, hasta olduğunda gayret ve beceriksizlikle yerine getirmesi gibi, aynı iş için daha az yeteneği olan başka bir insanın, bu işi hasta olmadığında aynı çaba ve aynı beceriksizlikle yapması gibi..’ Bu fırsattan yararlanılarak, Roma’da Slavca bir ayin yapıldı ve Konstantinos ikinci altın sikkesini şarkıcılara verdi. Eski bir geleneğe uyarak üçüncüsünü de dilinin altına koydu, Roma’da bir Bizans manastırına çekildi ve 869’da orada, Keşiş Kiril adıyla öldü.

MÜNZEVİ (BRANKOVIÇ, GRİGOR) (1676-1701)

–Doğu Hristiyanlığında, yaşamını bir sütunun ya da bir kulenin üstünde dua ederek geçirmeye adanmış keşişlere de ‘münzevi’ denirdi. Bu takma ad Grigor Brankoviç’e çok tuhaf bir

Bibliyografya: Kiril ve Metody üstüne yapılan çalışmalarla ilgili önemli bir bibliyografya, G. A. İlinski’nin yapıtında bir araya getirilmiştir (*Opit sistematičbeskoi kirilomefod’evskoi bibliografi*) ve bibliyografyaya, daha sonra Poprujenko, Romanski, İvanka Petroviç ve öteki bazı yazarlar tarafından sayısız ekleme yapılmıştır. F. Dvornik, *Konstantinos ve Metodiy Efsanelerinin Bizans’dan Görünüşü* (1969) adlı yapıtında, son zamanlarda yapılan çalışmaların genel bir özetini veriyor. *Hazar Sözlüğü*’nün Daubmannus baskısı (Lexicon Cosri, Regiemonti Borrusiae, excudebat Joannes Daubmannus 1691) Hazarlar ve Hazar tartışması üstüne bazı yeni görüşler getirdi, ama bu baskı kaybolmuştur.

biçimde verildi. Silahlı bir birliğin başında yüzbaşıydı. Erdelli Brankoviçler kolundan geliyordu ve 17. yüzyıl ücretli diplomatlarından ve askeri önderlerinden Avram Brankoviç'in* büyük oğluydu. Babasından sonra yalnızca on iki yıl yaşayabildi. Bir leopar gibi benekli olduğu ve gece savaşlarında çok usta olduğu söylenir. Çok değerli, bir demirci tarafından ona peş peşe dokuz kez 'Babamız' dedirtecek bir süre içinde hepsi bir arada dövülmüş yetmiş metal yapraktan oluşmuş bir kılıç taşıyordu.

Münzevi takma adını hiç bilmedi, çünkü bu adı Türklere tutsakken, ölümünden sonra aldı ancak. Halk türkülerine girmiş bu ölümün nasıl olduğunu yazıya top döküm ustası Küçük Hasan Agribirdi geçirdi. Öyle ki Grigor Brankoviç, takma adı nedeniyle Hristiyan Kilisesi'nin ermiş keşişleriyle aynı kefeye kondu.

Bu hikâyeye göre, Brankoviç, yanında bazı atlılar olduğu halde, Tuna kıyısında tesadüfen kalabalık bir Türk süvari birliğiyle karşılaşmıştı. Yeni mola vermiş olan bu atlılar, eyerlerinin üstündeydiler ve ırmağa işiyorlardı. Brankoviç onları fark eder etmez geri döndü. Türk komutan onu kesinlikle görmüştü, ama yarım bırakmadı işini. İşemesini bitirince şöyle bir silkindi, atını mahmuzladı ve Brankoviç'i yakaladı. Onu, adamları mızraklarıyla vurarak çaldığı, gümbür gümbür öten davul sesleri arasında sımsıkı bağlanmış halde ordugâha getirdiler. Türkler, daha sonra Brankoviç'i bir Bizans sütununun üstüne yerleştirdiler ve üç okçu ona nişan aldı. Başlamadan önce, beşinci oktan sonra sağ kaldığı takdirde yaşamının bağışlanacağı ve isterse kendisinin de üç okçuya ok atabileceği bildirildi. Onlara aynı anda iki ok atmamaları için yalvardı, çünkü 'acıları saymasını bilmiyordu, yalnızca çizgileri sayabiliyordu.' Okçular oklarını atıyorlardı ve o sayıyordu. İlk ok kemerinin tokasına geldi ve yaşamında hissetmiş olduğu tüm acıları uyandırarak karnına saplandı.

İkinci oku engellemeyi başardı, üçüncüsü kulağını deldi ve bir küpe gibi kaldı orada. O durmadan sayıyordu. Dördüncüsü isabet etmedi. Beşincisi dizine geldi, yön değiştirdi ve öbür bacağını deldi, o saymaya devam ediyordu. Altıncısı isabet etmedi, dokuzuncusu elini uyluk kemiğine çiviledi ve o sayıyordu. On birincisi dirseğini parçaladı, on ikincisi karnını deşti ve o hâlâ sayıyordu. On yediye kadar saydı ve nihayet öldü. Burada, günah olacağından, üzümü ne satılan ne de alınan yabancı bir bağ bitti.

SELANIKLİ METODİY (yaklaşık 815-885) –Hazar tartışmasının⁷ Bizanslı kronikçisi, Slavların Hıristiyanlaştırıcısı ve Doğu Hıristiyanlığı azizi, Selanikli Konstantinos'un –Aziz Kiril⁸– ağabeyi. Selanik'in Bizanslı valisi Leon hanedanı içinde yetişen Metodiy, yeteneklerini bir Slav bölgesinde, büyük bir olasılıkla Strumitsa (Strimon) Vadisi'nin yöneticisi olarak gösterebilme olanağı buldu. Ruhları sakallı olan ve kışın ısınmak için gömleklerinin içinde kuş taşıyan uyruklarının dilini biliyordu. 840'da, Marmara Denizi kıyısındaki Bithynia'ya gitti ve kalan tüm yaşamı boyunca Slav uyruklarının anılarını bir top gibi önünde yuvarladı. Daubmannus'un⁹ andığı kitaplar, kendisine orada bir papazın hocalık etmiş olduğunu söylüyor. Bu papaz bir gün şunları söylemiş ona: 'Okurken, yazılı olan her şeyi algılamıyoruz. Düşüncemiz başkasının düşüncesini kıskanır ve her an gizler onu, çünkü içimizde aynı anda iki kokuya birden yer yoktur. Teslis'in işaretini altında, erkek işaret altında olanlar, okurken tek cümleleri algırlar ve dört sayısının, dişi sayının işaretini altında olan bizler, okurken kitapların yalnızca çift cümlelerini algılarız. Sen ve kardeşin, aynı kitabın aynı cümlelerini okumayacaksınız, çünkü bizim kitaplarımız ancak erkek işaretin ve dişi işaretin birleşmesiyle var olabilirler...' Gerçekten de Metodiy, aynı zamanda başka bir kişi sayesinde öğreniyordu –küçük kardeşi Konstantinos. Zaman zaman, onun okumakta

olduğu kitabın yazarından daha akıllı olduğunu fark ediyordu. Metodiy o zaman vakit kaybettiğini anlıyor, kitabı kapatıyor ve kardeşiyle konuşuyordu. Metodiy, Anadolu'da Bithynia Olimpos'unda bir çileciler kolonisinde papaz oldu, daha sonra da kardeşi yanına geldi. Paskalya rüzgârının sürüklediği kumun, her bayram gününde ve her zaman yeni bir yerde, ancak adını koyup ve hemen orada, 'Pater Noster'i okuduktan sonra, bir daha gözükmeyecek biçimde gömecek kadar kısa bir süre içinde eski bir tapınağı nasıl bulduğunu inceliyorlardı. O zaman aynı anda iki düş görmeye başladı, dolayısıyla da iki mezarı olacağını söyleyen efsane doğdu. 861'de kardeşiyle birlikte Hazarlara gitti. Selanikli iki kardeş için hiç de yeni bir şey değildi bu. Hazarlarla ilişkide olan hocaları ve dostları Photios'tan, dinsel uygulamalarını kendi dilinde yapan bu güçlü halkla ilgili çok şey öğrenmişlerdi. Tahtın isteği üzerine Metodiy, artık tanık ve Konstantinos'un çalışma arkadaşı olarak, Hazar Sarayı'nda yapılan tartışmaya katılıyordu. 1691 tarihli *Hazar Sözlüğü*, Hazar Kağanı'nın[∇] bu fırsattan yararlanarak, konuklarına düşavcılar mezhebi üstüne bazı açıklamalar yaptığını söylüyor. Kağan, Hazar Prensesi Ateh'in[∇] tarafını tutan bu mezhebi hor görüyordu ve düşavcılarının verimsiz çalışmalarını, kolayca bir buğday sepetinin içine giriveren, ama karnı şişince oradan çıkamayan cıvı farenin anlatıldığı Bizans öyküsüne benzetiyordu: 'Sepetten doymuş halde çıkamazsın. Girmiş olduğun gibi aç halinle çıkabilirsin ancak oradan. Düşüyci için de aynı şey söz konusuydu: Aç halde, düş ve gerçeklik arasındaki dar çatlaktan zahmetsizce içeri giriyor, ama orada birçok avı avladıktan ve meyveleri topladıktan sonra, düşlerle doymuş olarak geri dönemiyor bir daha, çünkü ancak girildiği gibi çıkılabiliyor oradan. Bu nedenle avını bırakmak zorundadır ya da sonsuza kadar düşler içinde kalacaktır. Her iki durumda da hiçbir yararımız olmaz bizim...'

Metodiy, Hazarlar arasında yaptığı geziden sonra yeniden Anadolu'daki Olimpos'a çekildi ve orada aynı ikonları ikinci kez fark ettiğinde, yorgun gözükiyorlardı. Polikronos Manastırı'nın yöneticisi oldu; bu manastır hakkında yüzyıllarca hiçbir şey öğrenilemedi, bilinen tek şey, belki üç zamanın –Arap, Bizans ve Yahudi– birleşme noktasında inşa edildiği ve adını da buradan aldığıydı.

863'te, Metodiy Slavlar arasına döndü. Slav öğrencilerin bulunduğu, Slav alfabesinin kullanıldığı ve Yunancadan Slavcaya çevrilmiş kitapların okunduğu, Bizans manastırlı bir Slav okulu açacaktı. O ve kardeşi Konstantinos, çocukluklarından beri, Selanik kuşlarının ve Afrika kuşlarının aynı dili konuşmadıklarını, Strumitsa kırlangıçlarının ve Nil kırlangıçlarının anlamadıklarını ve yalnızca albatrosların her tarafta aynı dili konuştuklarını biliyorlardı. Bunların tümü kafalarında olduğu halde, Moravya, Slovakya ve Aşağı Avusturya'ya gittiler, çevrelerine, söylediklerini dinlemekten çok dillerinin hareket edişine bakan gençler topladılar. Metodiy, bu öğrencilerden birine çok güzel, süslü bir değnek armağan etmeye karar verdi. Hepsisi de bunu en iyi öğrenciye vereceğini düşünüyordu. Ama Metodiy değneği en kötü öğrenciye verdi. Ve şöyle dedi: 'Hoca iyi öğrencilere kısa sürede öğretir. En uzun süre birlikte bulunduğu öğrenciler en kötü olanlardır. Çünkü çabuk geçmek en çabuk olanların yazgısıdır...'

Çıplak ayakları acıtan, pürtüklü döşemeli bir odada, kendisine ve kardeşine saldırıldığını ilk kez öğrendi. Böylece, yalnızca üç litürjik dilin (Yunanca, Latince, İbranice) bulunduğunu iddia eden Ücdilcilerle, bu Alman aydınlarıyla çatışmaları başladı. Metodiy kardeşiyle birlikte, Pannonia'da, kışın saçların donduğu ve gözlerin rüzgârda bir küçük ve bir büyük göze benzediği Balaton Gölü kıyısında, Slav Knezinin başkenti Kotsel'de bir süre kaldı. Savaş zamanında Knezin askerleri, atlar ya da deve-

ler kadar ısıyor, yılanlara sopayla vurarak onları derilerinden çıkarıyor, havaya asılı, kutsal ağaca takılı kadınları doğurtuyorlardı. Balıkları Pannonia bataklıklarının çamurunda evcilleştiriyor ve yabancılara dua eden bir ihtiyarı gösteriyorlardı: Metodiy, çamurdan bir balığı çıkararak bir şahin gibi elinden fıskırtıyordu. Balık gerçekten de üstündeki çamurları silkerek ve yüzgeçlerini kanat gibi kullanarak uçuyordu.

867’de, kardeşler öğrencileriyle birlikte, her adımın büyük bir kitaptaki bir harf, her patikanın bir cümle, her durağın bir rakam gibi olduğu yolculuklardan birine çıktılar. Venedik’te aynı yıl, Üçdilcilerle yeniden çatıştılar, sonra Papa II. Hadrianus’un Selanikli kardeşlerin öğretisini doğru bulduğu ve Slav öğrencileri San Pietro Bazilikası’na papaz olarak atadığı Roma’ya vardılar. Bu fırsattan yararlanılarak, yeni evcilleştirilmiş uçsuz bucaksız Balkan topraklarından, dünyanın başkentine doğru Glagolitik harfler kafesine küçük bir hayvan gibi bağlanarak getirilen Slav dilinde ayin yapıldı. Aziz Kiril adıyla tanınan, Metodiy’in kardeşi Konstantinos, 869 yılının bir akşamında, Roma’da, ardılları sürekli birbirlerinin ağızlarına tükürürken öldü. O zaman Metodiy de Pannonia’ya döndü. 870’te Papa, kendisini Sirmium ve Pannonia Başpiskoposu olarak atayınca ve Salzburglu Başpiskopos Balaton Gölü kıyılarını terk etmek zorunda kalınca, tekrar Roma’ya gitti. Metodiy 870’te Moravya’ya döndüğünde, Alman piskoposlarının emriyle tutuklandı ve iki yıl hapis yattı ve bu dönemde Tuna’nın şırıltısından başka bir şey işitmedi, sonra Regensburg Konsili tarafından yargılandı; işkenceden geçirildi ve çırlıçıplak soyularak buz üstünde bırakıldı. Metodiy, sakalı kara degecek kadar bükülmüş bir halde kırbaçlanırken, Homeros ve İlyas Peygamber’in çağdaş olduklarını ve Homeros’un şiir imparatorluğunun Makedonyalı İskender’in imparatorluğundan daha büyük olduğunu, çünkü Pontos’dan Cebelitarık’a kadar uzandığını düşünüyordu. Homeros var

olan her şeyi bilemezdi ve imparatorluğunun denizlerinde ve kentlerinde geziniyordu, aynı biçimde Büyük İskender de kendi imparatorluğunda bulunabilecek her şeyi bilemezdi, diye konuşuyordu kendi kendine. Homeros'un, yapıtının bir yerinde Sayda kentinden ve onunla birlikte de farkında olmadan, Tanrı'nın emriyle orada kargaların beslediği Peygamber Eli'den söz etmiş olduğunu da hatırladı. Homeros'un uçsuz bucaksız şiir imparatorluğunda sayısız deniz ve kent bulunuyordu ve hiç kuşkusuz bunlardan birinde de, Sidon'da, Homeros'un ki kadar geniş, sonsuz ve güçlü yeni bir şiir imparatorluğunun –Kutsal Kitap– vatandaşı olması gereken İlyas Peygamber yaşıyordu, diye düşünüyordu kendi kendine. Ve Metodiy bir de bu iki çağdaşın –her ikisi de ölümsüz, her ikisi de yalnızca sözle silahlı, biri yüzünü geçmişe çevirmiş ve kör, öbürü kafasını geleceğe takmış ve gören, biri Yunanlı olan ve suyla ateşi bütün öteki şairlerden daha iyi dile getirmiş, öbürüyse suyu bağışın, ateşi de cezanın simgesi gibi gören ve pelerinini köprü gibi kullanan Yahudi olan, Homeros'un ve Peygamber Galaadlı Eli Tisbit'in karşılaşp karşılaşmadıklarını soruyordu kendi kendine. Metodiy şöyle düşünüyordu: 'Yeryüzünde dar bir geçit vardır, bu iki insanın karşı karşıya geldiği, on deve ölüsünün kapladığı yerden daha geniş olmayan bir geçit. Adımları arasındaki bu alan, dünyanın en dar boğazından daha dardır. Aynı büyüklükteki iki şey, hiçbir yerde buradaki kadar yakın olamaz birbirine. Ya da gözü, ayaklarının altındaki topraktan çok, anıları arayanlar gibi sayıklayıp duruyoruz...' Metodiy, Papa'nın müdahalesiyle serbest bırakıldı ve 880'de Roma'da, üçüncü kez, çalışmasının ne kadar sağlam temellere dayandığını dile getirdi ve Slav dilinde ayin yapılması düşüncesini savundu ve Papa bir kez daha bir fermanla Selanikli Metodiy'in litürjisinin meşruluğunu onayladı. Daubmannus, Metodiy'in kırbaçlanmasına ilişkin bilgilerin dışında, onun ayrıca doğumu, evliliği ve ölümü söz konusuymuş gibi

Tiber Irmağı'nda üç kez yıkandığını ve Komünyon'unu orada, üç sihirli ekmekle yaptığını belirtiyor. Metodiy, 882'de, görkemli bir biçimde Konstantinopolis Sarayı'na, daha sonra da başında hocası ve gençlik arkadaşı filozof Photios'un bulunduğu patrikliğe kabul edildi. Metodiy arkasında Kutsal Kitap'ın, Nomocanon'un ve kilise babalarının söylevlerinin Slavca çevirilerini bırakarak, 885'de Moravya'da öldü.

Hazar misyonunda filozof Konstantinos'un tanığı ve çalışma arkadaşı olan Metodiy, Hazar tartışması kronikçisi olarak iki kez ortaya çıkar. Kiril'in 'Hazar söylevleri'ni Slavcaya çevirir ve Kiril'in hajiyografisine inanılacak olursa, vaazlarını (sekiz kitapta toplanmış olan) kaleme alır. 'Hazar Söylevleri'nin Yunanca orijinali de, Metodiy'in Slavca çevirisi de muhafaza edilememiş olduğundan, Metodiy'in denetiminde yazılmış olan filozof Konstantinos'un (Kiril) Slavca biyografisi, Hazar tartışması üstüne en önemli Hıristiyan kaynağıdır. Burada tartışmanın tarihiyle (861) birlikte, Konstantinos'un, rakiplerinin ve muhataplarının, Hazar Sarayı'ndaki Yahudi ve Müslüman temsilcinin, gerçeği söylemek gerekirse, doğrulanmamış savlarının ayrıntılı anlatımı yer almaktadır. Daubmannus, Metodiy üstüne şu fikri öne sürmektedir: 'En zor olan, insanın başkalarının tarlasını ve kendi karısını işlemesidir' –diyor– 'ama mademki her erkek çarmıha gerilmiş gibi karısının üstüne çakılmıştır, insanın kendi haçını taşıması, başkasının haçını taşımasından daha zor gibidir. Hiçbir zaman kardeşinin haçını taşımamış olan Metodiy'in durumu da aynen böyle oldu... Çünkü küçük kardeşi onun manevi babasıydı.'

SEVAST, NİKON (17. yüzyıl) –Bir efsaneye göre şeytan. Balkanlar'da, Morava kıyılarında, Ovçar Boğazı'nda bu adla yaşardı. Özellikle çok kibardı ve herkese, onların adıyla değil, kendi adıyla hitap ederdi: Sevast, Aziz Nikola Manastırı'nda

başhattat olarak çalışıyordu. Oturduğu yere, iki yüz damgası bırakıyordu ve kuyruğunun yerinde bir burun vardı. Daha önceki bir yaşamda, Belial ve Geborah'a hizmet eden ve golemeleri, sinagogların çatı aralarında saklayan bir Yahudi cehennemî şeytanı olmuştu. Kuşların, yaprakları ve otları yakan zehirli boklar attığı bir sonbaharda, kendisini öldürmesi için bir adam tuttu. Yahudi cehenneminden Hristiyan cehennemine geçebilmesi ve Satan'a bu yeni yaşamda hizmet edebilmesi için tek yoldu bu.

Başka birtakım hikâyelere göreyse ölemiyordu. Bu nedenle, bir köpeğe kanından biraz emdirdi, bir Türkün mezarına girdi, onu kulaklarından yakaladı ve derisini yüzdükten sonra, kendi üstüne geçirdi. Böylece, keçi gözleriyle güzel Türk gözlerinin arkasından bakmaya başladı. Çakmaktaşıdan korkuyordu, yemeğini ötekilerden sonra yiyordu ve her yıl tuz taşı çalışıyordu. Geceleri, sabahleyin köpükten bembeyaz olmuş, örgülü yeleleriyle pislik içinde kalmış, manastırın ve komşu köylerin atlarına bindiği sanılıyor. Kaynayan şarapta pişmiş yüreğini soğutmak için böyle davrandığı söyleniyor. Atların yelelerine de, çok korktuğu Süleyman'ın mührü bağlanıyor, böylelikle, ondan ve köpek ısırıklarıyla dolu çizmelerinden korunuyordu atlar. Çok gösterişli giyiniyordu ve güzel freskler yapıyordu, çünkü efsaneye göre Başmelek Cebrail'in yeteneklerini almıştı. Freskleri hâlâ Ovçar Boğazı kiliselerinin duvarlarında görülür. Bunlar, belirli bir düzene göre, resim resim, manastır manastır okunursa bir mesaj bulunur. Resimler olduğu müddetçe, bunlar da çözümlenmeye çalışılacaktır uzun süre. Kendi yararı için bu mesajı bırakan Nikon'dur, üç yüzyıl içinde canlılar arasına dönecektir; çünkü şeytanlar, onun söylediği gibi, geçmiş yaşamlarındaki her şeyi unuturlar, dolayısıyla işlerini de bu biçimde yürütmek zorundadırlar. Ressamlık kariyerinin başında özel bir yeteneğe sahip değildi. Sol eliyle çalışıyordu, resimleri çok güzeldi, ama onları yakalamak mümkün olmuyordu, artık bakmadığınızda anında silinip gidiyorlardı duvarlardan sanki. Bir sabah Sevast, umut-

suzca resimlerine bakıyordu ve ansızın niteliği farklı bir sessizliğin, onu dağıtarak kendi suskunluğuna gelip yerleştiğini hissetti. Orada, konuşmayan başka birisi vardı. Ama Nikon'un dilinde konuşmuyordu. Nikon o zaman kendisine resim yapma yeteneği vermesi için Başmelek Cebraile yakarmaya başladı. O dönemde Yovanye, Blagoveštenye, Nikolye ve Sretenye manastırlarında genç ikonograf ve zoograf papazlar, freskler yapıyor, sessizce ve topluca dualar ederek herkesin kendi azizini en iyi biçimde resmetmesi konusunda yarışıyorlardı. Yalnızca Sevast'ın duasının işitileceğini hiç kimse düşünemezdi. Oysa böyle oldu.

1670 yılının Ağustos ayında, Yedi Efes Kurbanı şenliği ari-fesinde, maral eti yenmeye başlandığı gün, Nikon Sevast şöyle konuştu:

“Gerçek geleceğe (çünkü bir de sahte gelecek vardır) doğru gitmek için en güvenli yol, en korktuğun yöne doğru gitmektir.”

Ve ava gitti. Manastırda, kendisine kitapları güzel yazıyla süslemede yardım eden Teoktist Nikolski^E adlı bir papazı da birlikte götürdü. Ve eğer bu av efsane olduysa, hiç kuşkusuz bu papazın tuttuğu notlar sayesinde olmuştur. Sevast, tazıyı atının arkasına aldı ve geyik avına çıktılar. Bir ara tazı attan atladı, ama Teoktist önlerinde geyik falan görmedi. Oysa tazı, avı hissetmiş gibi havlıyordu ve yavaş yavaş, görülemeyen, ama ağır bir şeyi avcılara doğru kışkırlıyordu. Çalılıkların cıtırdadığı duyuluyordu. Sevast da zaten köpek gibi hareket ediyordu. Önünde bir geyik varmış gibi davranıyordu. Gerçekten de çok yakınlarında bir geyik sesi işitildi ve Teoktist bunun, Nikon'a bir geyik, Nikon Sevast'ın ruhundan başka bir şey olmayan bir geyik biçiminde gözüken Başmelek Cebraile olduğuna hükmetti. Bir başka deyişle Başmelek, Nikon'a bir ruh sunmuştu. Böylece, o sabah Nikon kendi ruhunu avladı ve yakaladı ve onunla konuşmaya başladı.

“Sonsuz sesinde, aşağıdaki yukarıdakini çağırıyor ve yukarıdaki aşağıdakini çağırıyor, seni renklerle onurlandırmama yar-

dım et!” diye bağırdı Sevast Başmeleğe, geyiğe ya da ruhuna; pek önemli değil bu. “Cumartesi’yi Pazar’dan ayıran gece resim yapmak istiyorum ve bu gecenin ortasında, görmeden de olsa, sana her yandan dualar gelmesi için, senin en güzel ikono-nu yapmak istiyorum!”

O zaman Başmelek Cebraile konuştu:

“Preobidev potasta se ozlobiti...”

Ve Papaz, Başmeleğin zamirleri atlayarak konuştuğunu anladı. Çünkü zamirler Tanrı için, fiiller de insan içindir. Ve ikonograf yanıt verdi:

“Ben solağım, sağ elle nasıl çalışabilirim?” Ama geyik kaybolmuştu bile ve Papaz Nikon’a sordu:

“Neydi bu?”

Öbürü de sakın bir şekilde karşılık verdi:

“Özel bir şey yok, bunların hepsi geçici, yalnızca Konstantinopolis’e doğru yol haline geçiyorum hepsi bu...”

Sonra devam etti konuşmasına:

“İnsanı yatağından kaldırırsan, orada kurtlar, değerli taşlar ve küf gibi küçük saydam hayvanlar göreceksin...”

O zaman ateş basmış gibi neşeyle doldu, fırçasını sol elinden sağ eline geçirdi ve boyamaya başladı. Renkler, bir sütun içinden fışkırır gibi çıkıyordu içinden ve ancak, onları yayacak kadar zamanı vardı. Bir çırpıda her şeyi öğrenmişti: Çin mürekkebinin misk kokulu geyiğin tohumuyla nasıl karıştırıldığını, sarı rengin en çabuk, siyahın da en yavaş kuruyan, gerçek yüzünü en geç sürede gösteren renk olduğunu. ‘Aziz Yuhanna beyazıyla’ ‘ejderha kanını’ büyük bir ustalıklarla kullanıyordu. Resimleri parlak renklerle kapatmıyor, havanın aydınlığını vermek için sirkeye batırılmış bir fırça kullanıyordu. Çevresinde bulunan her şeyi, kapıları ve aynaları, arı kovanlarını ve balkabaklarını, altın sikkeleri ve çarıkları, besleyerek ve özen göstererek resmediyordu. Dört İncil yazarının, Matta’nın, Markos’un,

Luka'nın ve Yuhanna'nın resimlerini atının nallarına, Tanrı'nın on emrini ellerinin parmaklarına, Mısırlı Meryem'i kuyu kovasına, iki Havva'yı, ilkini (Lilith) ve ötekini (Âdem'inki) penceresinin kanatlarına çiziyordu. Kemirilmiş kemiklerin üstüne, kendi dişlerine ve başkalarının dişlerine, ters çevrilmiş ceplere, şapkalar ve tavanlara resimler çiziyordu. Canlı kaplumbağaların üstlerine on iki havarinin resmini çizdi ve daha sonra ormana saldı. Geceler, odalar kadar sessiz olduğundan, hoşuna gideni yeğliyor, içeri giriyor, tahtaya bir fener asıyor ve bir diptik yapıyordu. Geceleyin, günahkâr bir kadının ruhunu bir günden öbürüne geçirdikleri sırada, Mikâil Salı'da ve Cebraile de Çarşamba'da olmak üzere, başmeleklerin de resimlerini yaptı böylece. Günlerin adlarının üzerinde yürüyorlardı ve harflerin uçlarıyla yaralanan ayaklarından kan fışkırıyordu. Nikon Sevast'ın kışın çalıştığı sırada, karın beyaz yansıması altında yaptığı resimler, yazın güneşte yaptıklarından daha güzeldi. Bu dönem resimlerinde bir çeşit vahşi yansıma vardı, bu resimler karanlıkta yapılmıştı, yüzlerde nisan ayında sönen ve ilk karda yeniden doğacak olan bir tür gülümseme vardı sanki. O zaman bacaklarının arasındaki kocaman uzvu, işini engellememesi için arada bir dirseğiyle iterek yeniden başlıyordu resim yapmaya.

İnsanlar onun yaptığı yaşamlarının bu yeni resimlerini hatırlıyorlardı; bu nedenle Ovçar Boğazı'nın papazları ve ressam-ları, Nikon'un resimlerini görmek için, bir düdük sesine koşar gibi Nikolye'ye koşuyorlardı. Manastırlar onu paylaşamamaya başladılar, çünkü bir ikonun bir bağ kadar para getiriyordu ve fresk çalışması da atların en hızlısından daha hızlıydı. Bir oktoekhosun sayfalarından, zoograf Nikon'un nasıl çalıştığını anlatan 1674'te yazılmış bir not kalmıştır:

‘İki yıl önce, çok Aziz Andrey Stratilat gününde, keklıkların yenmeye başladığı dönemde, Nikolye'deki hücremde oturmuş, Yeni Kudüs üstüne Kiev şairlerini okuyordum,’ diye anla-

tıyor adı bilinmeyen bir şair. “Yan taraftaki hücrede de, üç papazla bir köpek yemek yemektedirler. Aslında iki papaz, kendilerine özgü düzenli hareketlerle yemeklerini bitirmişlerdi daha önce, çünkü zoograf Sevast Nikon’un, herkesten sonra tek başına yeme alışkanlığı vardır. Çenelerin çıkardığı sestten, okuduğum şairlerin sessizliği içinde, Nikon’un, pişirilmeden önce kapının önündeki erik ağacının gövdesinde gevrekleştirilmiş bir öküz dili yediğini anlamak mümkündür. Sonra Nikon çıktı ve resim yapmak üzere yerine yerleşti ve renklerini hazırladığı sırada ona bakarken, ne yapacağını sordum.

“ ‘Renkleri karıştıran ben değilim, senin gözün karıştırıyor onları,’ diye karşılık verdi. ‘Benim yaptığım, sadece, onları duvara yan yana, oldukları gibi yaymaktır ve bakan insan, renkleri gözünde bir bulamaç gibi karıştırır. Bir sırdır bu. En iyi bulamacı yapacak olan en iyi resmi elde edecektir, ama kötü hamur kullanılırsa bulamaç bozulabilir. Bakmak, dinlemek ve okumak isteği, resim yapmak, şarkı söylemek ve yazmak isteğinden daha önemlidir.’

“Mavi ve kırmızı boyları aldı, bir meleğin gözlerini boyamak için yan yana koydu onları. Ve ben, meleğin menekşe rengi gözleri olduğunu gördüm.

“ ‘Yalnızca bir renkler sözlüğünü karıştırıyorum,’ diye ekledi Nikon, ‘ve bu sözlükten hareket ederek cümleleri ve kitapları, yani resimleri yaratan seyircidir. Sen de yazarken aynı yöntemi uygulayabilirsin. Okuyucuya, bu sözcüklerden hareket ederek bir bütün oluşturma sorumluluğunu bırakarak, sözcükleri bir kitap oluşturacak bir sözlük sunulamaz mı?’

“Sonra Nikon, fırçasıyla Nikolye Manastırı’nın önündeki tarlayı göstererek pencereye doğru döndü ve şöyle konuştu:

“ ‘Bu izi görüyor musun? Saban izi değildir bu. Bir köpeğin havlamasıyla çizilmiştir...’ Sonra biraz düşünceli bir halde, sanki kendi kendine sordu:

“ ‘Solak olduğum halde sağ elimle böyle resim çiziyorsam, sol elimi kullansaydım nasıl resim yapardım acaba?’ Ve fırça tuttuğu elini değiştirdi.

“Haber hızla yayıldı çevre manastırlara ve herkes Satan’a dönmüş olmasından ve bu nedenle cezalandırılmış olmasından korkarak dehşete düştü. Gerçekten de, kulakları tekrar bir bıçak gibi keskinleşti ve kulağıyla ekmek kesebileceği söyleniyordu. Ama sanatı eskisi gibi kaldı, sol eliyle de sağ eliyle çizdiği kadar iyi resim çiziyordu ve hiçbir şey değişmedi, Başmelek’in bedduası tutmadı. Bir sabah, Nikon Sevast, sunağının kapısını süsleyeceği Blagoveštenye Manastırı’nın başrahibini bekliyordu. Ama ne o gün, ne daha sonraki gün hiç kimse gelmedi Blagoveštenye’den. O zaman Sevast ansızın bir şeyi hatırlayarak, genellikle intihar edenlerin ruhlarının selameti için okunan beşinci ‘Pater Noster’i okudu ve söz konusu manastıra doğru hareket etti. Kilisenin önünde başrahibe rastladı ve ona alışkın olduğu biçimde kendi adıyla hitap ederek:

“ ‘Sevast, Sevast, ne oldu yahu?’ diye sordu. İhtiyar hiç konuşmadan, onu bir hücreye soktu ve açlık kadar genç bir ressamı gösterdi kendisine. Ressam kapıları resimliyordu. Nikon resme baktı ve apışıp kaldı. Genç adam, kanat çırpır gibi kaşlarını çırpıyordu ve Nikon kadar güzel resim yapıyordu. Ondan ne daha iyi ne daha kötüydü. Nikon o zaman cezanın ne olduğunu anladı. Sonra başka bir gencin, Prniavor Kilisesi’nde, Nikon Sevast kadar iyi çalıştığı söylentisi yayıldı ortalığa ve bu doğru çıktı. Hızla, daha yaşlı başka ressamlar ve zoograflar, limandan ayrılıp denize açılıyormuş gibi, o zamana kadar kendileri için önlerinde erişilmez bir model gibi duran Sevast Nikon’un sanatına yaklaşıp, gitgide daha iyi resim yapmaya başladılar. Böylece Ovçar Boğazı manastırlarının bütün duvarları canlı renklerle boyandı ve yenilendi ve Nikon da kendisini fırçayı sol elinden sağ eline aldığı noktada, çıkış noktasında buldu yeniden. Bunu hazmedemeyerek şöyle düşündü kendi kendine:

“ ‘Herkes gibi bir ikonograf olmanın ne yararı var? Şimdi herkes benim kadar iyi resim yapmasını biliyor..’

“Ve fırçaları, bir daha eline almamak üzere attı ve hiç resim yapmadı ondan sonra. Bir yumurtayı bile boyamadı. Manastırın harcına gözlerinin bütün renkleriyle ağladı ve asistanı Teoktist’le birlikte, arkasında beşinci bir at nalı izi bırakarak Aziz Nikola’yı terk etti. Giderken şunları söyledi:

“ ‘Konstantinopolis’te saçları bir at kuyruğu gibi gür, bir efendi tanıyorum, o bizi kâtip olarak tutacaktır.’

“Ve adını söyledi. Bu kişi Avram Brankoviç’ti.”

SKİLA, AVERKİYE (17. yüzyıl – 18. yüzyıl başı) – Kıpti kökenli eskrim ustası, 17. yüzyıl sonu Konstantinopolis’inin en ünlü kılıç ustalarından biri. Skila, bu kentteki bir diplomat, Avram Brankoviç*, tarafından tutuldu, her ikisi de uzun bir deri kayışla birbirlerine bağlanmış olarak zifiri karanlıkta kılıç talimi yapıyorlardı. Skila yaraları tedavi etmeyi biliyordu, üstünde her zaman bir gümüş Çin iğneleri koleksiyonuyla bir ayna bulundurdu; bu aynaya başının konturları kırmızı noktalarla, yüzündeki kırışıklıklar da yeşil noktalarla işaretlenmişti. Skila yaralandığında ya da acı duyduğunda, aynanın karşısına geçiyor ve Çin iğnelerini yüzündeki yeşil noktalı yerlere batırıyordu. Acıları ve yaraları, arkalarında, deri üstüne dövmeli bazı Çin harfleri bırakarak geçiyor ve kayboluyorlardı. Bu ayna kendisinden başka hiç kimseyi iyileştiremezdi. Nerede olursa olsun, neşeli insanlar arasında bulunmayı seviyor ve kendisini güldürmeleri için memnuniyetle para harcıyordu. Ama her şakanın fiyatını kendisine göre belirliyordu. İnsan bir kerede tek bir şeye gülerse bu basit gülmedir, diyordu. Bu daha ucuzdur. İki ya da üç şeyin aynı anda neden olduğu gülme çok daha pahalıdır. Ama bu gülüş, pahalı olan her şey gibi ender bulunuyordu.

Averkiye Skila on yıllar boyunca, savaş alanlarında ve Anadolu’daki sitelerin kenar mahallelerinde, kılıçta en iyi saldırı

oyunlarını büyük bir özenle öğrenmişti; bunları inceliyor, canlı deri üstünde deniyor, daha sonra da bu eski sanatla ilgili di-yagramların ve şemaların dolu olduğu bir albümde, bu oyun-ların nasıl gerçekleştirileceklerini anlatıyordu. Sudaki bir balığı şişlemeyi ya da gece, toprağa saplanmış kılıca bir fener asmayı ve ışığın çektiği düşmana kısa kılıçla saldırmayı biliyordu. Her hareketini, burçlardaki her bir yıldız bir ölüye denk düşecek biçimde, burçlar kuşağının değişik bir simgesiyle işaretliyordu. Skila'nın 1689'da, Kova, Yay ve Boğa burçlarını doldurduğu ve Koç burcunda olduğu biliniyor. Bu sonuncusunu tamamlamak için, bir saldırının son hareketini denemesi gerekiyordu yalnızca. Bu hareket, yılanı bir kesik, fışkırmış kan sesi gibi, sarkmış ve uğultular çıkaran bir ağız gibi müthiş bir yara oluşturunuyordu. Skila, 1702'de Venedik'e çekilmeden önce, eskrim ve kılıçtaki ustalığını anlattığı Kılıçla *En Güzel İmzalar* adlı bir kitapta yazdığına göre, yine 1689 yılında Eflak'da bir yerde, bir Avusturya-Türk savaş alanında, bu son hareketi deneme olanağı buldu. Bu yapıt eskrim pozisyonları üstüne şemalarla süslenmişti ve Averkiye Skila burçlar arasında ayakta gözüküyordu, yani bir kafesin parmaklıktan ya da bir ağın ilmikleri gibi silah hareketleriyle çevrilmiş olarak. Bilmeyenlerin gözünde, kendi çevresinde, kılıcının havadaki ısıkları ve darbeleriyle çizdiği ve inşa ettiği, güzel ve saydam bir köşke kapanmış gibiydi. Ama bu kafesin biçimleri son derece taşkındı, muhteşem kavisleri, belli belirsiz kubbeleri, merdivenleri, kemerleri ve kuleleriyle o kadar hafif ve havayı anımsatan bir görünümdeydi ki, ilk bakışta Averkiye Skila, havadaki sonsuz imzasının birdenbire okunmaz duruma geldiği bir yabanarısının uçuşuna hapsedilmiş gibiydi. Averkiye Skila'nın yüzü, bu kararlı ayrıntılı çizimlerin ya da hapishane parmaklıklarının arkasında sakin gözüküyor. Ama iki çift dudığı vardır ve sanki hep içinde bir başkasını konuşturmaktadır. Her yeni yaranın, kendi kendine atan yeni bir yürek olduğunu

söylüyordu ve bu yaraları kılıcıyla kutsuyordu. Öylesine kılı bir burnu vardı ki bu burun kendisini hemen ele veriyor ve dolayısıyla kaçılabilirdi ondan.

Averkiye Skila üstüne ilginç bir not, müzikçi ve düş yorumcusu Yusuf Mesudi^c tarafından bırakılmıştır. Konstantinopolis'te, Bab-ı Âli'de, Averkiye Skila'yla aynı diplomatın evinde çalışıyor, bir yandan da insanların düşlerinden geçen hayaletleri avlıyormuş. İki kişinin karşılıklı düş gördüğü durumda, birinin düşü öbürünün gerçeğini kurduğundan, bu düşlerin küçük bir bölümü her zaman şu ya da bu taraftan taşar. Bunlar 'düşün çocukları'dır. Düş, düşünmüş olanın gerçekliğinden daha az sürer, ama tartışmasız biçimde bütün gerçekliklerden daha derindir ve bu nedenle de her zaman, 'küçük bir fazlalık', düşünmüş olanın gerçekliğine giremeyen ve bu yüzden acı çeken ve bazı bozulmalara uğrayan, üçüncü bir kişinin gerçekliğine yapışan bazı kırıntılar kalır geriye. Bu üçüncü kişi, ilk ikisinden daha karmaşık bir konuma yerleşmiştir, onun iradesi bilinçaltıyla iki kez daha sınırlıdır, çünkü öbür ikisinin düşlerinden taşan enerji ve madde fazlalıkları sırayla onun ruhsal yaşamına dökülürler. Böylece düşçülerden zaman zaman birine, zaman zaman da ötekine giden bir tür erdişi olur.

Mesudi, Averkiye Skila'nın bu tür irade noksanlığından sıkıntı çektiğini ve kendisinin de adlarını vermiş olduğu iki düşçüyle kısır bir çekişmeye girdiğini söylüyordu. Söz konusu olanlar, efendisi ve ustası Avram Brankoviç ve Averkiye Skila'nın hiç tanımadığı Kohen^{*} adında birisiydi. Ne olursa olsun, Skila, kalın tınılı ve kalın telli bir müzik aleti gibi, yalnızca yaşamının esas sesini, en temel sesini, bir melodi iskeleti çıkarabiliyordu ancak. Geri kalan her şey ondan kaçıyor, öbür ikisine bağlı kalıyor ve onların keyfine boyun eğiyordu. En kuvvetli iç çekmeleri ve en büyük başarıları onu ancak, ötekilerin, olanaklarının yarısını kullanarak zahmetsizce varabilecekleri noktaya kadar götürebiliyordu.

Mesudi'nin anlattığına göre Averkiye Skila, kılıçla saldırı derlemesini askeri nedenlerle ya da bu sanattaki bilgilerini mükemmelleştirmek için kaleme almamıştı, onun bu yapıtı oluşturmamasının nedeni, işkencecilerinin, sonunda kılıcının menzili içine girmesini beklerken, kendisini çırpınıp durduğu kısır döngüden çıkaracak bir vuruşu aramasıydı umutsuzca. Bu son yıllarında, anlaşılmaz bir coşkuyla, Koç simgesi altına yerleşmiş olan –kendi kendine söylediği gibi– bir vuruş sayesinde bu soruna çare bulmayı umdu. Kimi zaman, düşte kurumuş gözyaşlarıyla dolu gözlerle uyanıyordu; gözlerini ovuşturduğunda, gözyaşları parmaklarının altında kırık bir camın kalıntıları gibi ya da kum gibi kırılıyor ve ufalanıyorlardı ve Kıpti bu parçalardan, bunların kendi gözyaşları olmadığını biliyordu.

Ne olursa olsun, Averkiye'nin *Kılıçla En Güzel İmzalar* adlı kitabının Venedik baskısındaki son diyagramda, Averkiye Skila, kesikli eğrilerden oluşmuş, silahın hareketleriyle çizilmiş bir kafesin içinde görülüyordu ve Koç simgesi altında, kafesten ya da ağdan kaçmaya olanak sağlayan bir geçide benzeyen yılsarı bir iz vardı. Böylece, Averkiye Skila kitabının son diyagramında, yılsarı çıkışın içinden savaş sanatının kafesini terk etmekten ve bir kapıyı aşmışçasına özgürlüğüne yeniden kavuşurken resmedilmiştir. Bu çatlaktan, bir yaradan çıkar gibi, yıldızlı hapishanesini terk ederek çıkıyor ve dünyaya, yeni bir yaşama doğuyor. Dilsiz dış dudakları arasında, ötekiler, iç dudaklar, keyifle gülümsüyorlar.

SUK, DR. İSAİLO (15.03.1930 – 02.10.1982) –Arkeolog, Arapbilimci, Novi Sad Üniversitesi'nde profesör. 1982 Nisan ayının bir sabahı, yastığının altında saçları ve ağzında hafif bir acıyla uyandı. Sert, kertikli ve pürtüklü bir şey yaralıyordu onu. İki parmağını dişlerinin arasına soktu ve cebinden tarak çekerek gibi bir anahtar çıkardı ağzından. Altın halkalı küçük bir anah-

tar. İnsan düşüncelerinin ve düşlerinin, kırılğan kalplerini yaralara karşı koruyan sert ve sapasağlam kabukları vardır, diye düşünüyordu Doktor Suk yatağında, bir yandan anahtara bakarken. Ama düşünceler, kelimelerle temas edince bozulurlar, kelimeler düşüncelerle temas ettiklerinde ne kadar çabuk bozulurlarsa, o kadar çabuk bozulurlar. Ondan bize kalan yalnızca katliamdan kurtulabilmiş olandır. Kısacası, Doktor Suk, taşak gibi hafif tüylü gözlerini boşuna kırıp duruyordu, hiçbir şey anlayamadı. Ağzında bir anahtar bulduğu için şaşırılmış değildi. İnsan tüm yaşamı boyunca, bu biricik ağzına (biricik olmasaydı, seçim yapabiliirdi belki) tıkıştırıp durmaz mı! Bir kez, bir içki aleminden sonra, boğazından halkasıyla birlikte bütün bir domuz burnu çıkarmıştı. Ama başka bir şey şaşırtıyordu onu. Tahminine göre bu anahtar, rahat rahat bin yıllık ve Profesör Suk'un arkeoloji konusunda tartışmasız genel kabul görmüş fikirleri vardı. Çünkü mesleki yeteneği hiç tartışma götürmezdi. Anahtarı pantolonunun cebine soktu ve bıyığını hafifçe ısırdı. Sabahları bıyığını ısırdığında, hemen önceki akşam yediklerini anımsıyordu. Bu sefer biber marmeladı ve sarımsakta kızarmış karaciğerdi yedikleri. Ama zaman zaman, bu gibi durumlarda, bıyığı ansızın limonlu istiridye ya da Doktor Suk'un ağzına hiç koymamış olduğu başka bir şey kokardı. O zaman bir önceki akşam yatakta, akşam yemeğinin tatlarını değiş tokuş ettiği kişiyi hatırlardı. Böylece o sabah, her sabah akşam yemeğinden önce üç Cuma'sı olduğunu düşünen o Gelsomina Mohoroviçić adı üstünde durdu. Çok müstehcen bir gülüşü ve biraz çekik gözleri var, öyle ki göz kırparken gözkapaklarıyla burnunu eziyor sanırsınız. Küçük kolları tembel ve o kadar yakıcı ki yumurta pişirilebilir üstünde. Saçları ipek gibi, Doktor Suk bu saçları yeni yıl armağanlarını bağlamak için kullanıyor ve kadınlar, kesilmiş de olsa tanıyorlar bunları.

Doktor Suk, düşünceleri içinde yitip gitmiş, kulaklarını daha yeni kazımış ve bakışları iyice bilenmiş, çıkmaya hazırlanı-

yordu. Şimdilik başkentte kalıyordu ve annesini ziyaret etmek için yararlanıyordu bu durumundan. Doktor Suk araştırmalarına otuz yıl önce bu evde başlamıştı. Araştırmalar, o zamandan beri ondan gitgide uzaklaşmışlardı ve o, yolunun, kendisine rağmen, reçineli ağaçlarla kaplı tepelerin yarısı kırılmış koca bir kara ekmek gibi yükseldiği uzak bir ülkede bir yerlerde biteceğini hissediyordu. Bununla birlikte arkeolojik araştırmaları ve Arapbilimi alanındaki çalışmaları, özellikle de uzun zamandan beri dünya sahnesinden kaybolmuş ve ruhun da anılarımızdan oluşmuş bir iskelet olduğunu söyleyen bir atasözü bırakmış eski bir halk olan Hazarlar üstüne incelemeleri, bu evle ilişkisini sürdürmüştü. Bu ev eskiden, ayakları solak olan büyükannesine aitti, bu solaklığı o da miras almıştı büyükannesinden, ama yalnızca elleri için. Şimdi annesi Bayan Anastasia Suk'un eviydi ve Doktor Suk'un kitapları kütüphanede onur köşesini işgal ediyordu. Frenküzümü kokan eski kürk mantolarla ciltlenmişti bu kitaplar ve Bayan Anastasia'nın yalnızca törenlerde kullandığı özel bir gözlükle okunuyordu. Bir alabalık gibi benekli olan Bayan Anastasia, adını, keskin bir madeni para gibi ağzında saklıyordu; bu ada hiçbir zaman cevap vermek istemedi, ölümüne kadar da anmadı bu adı. Kaz gibi güzel mavi gözleri vardı ve oğlu onu sık sık, dizlerinde kitaplarından biri, tükürerek atılmış ve biraz kan bulaşmış gibi dudaklarından sarkan bir parça adla (büyük olasılıkla babasının adı) yakalıyordu.

Bulamaç kadar kalın, içlerine girilemeyen, Doktor Suk'un on yıl boyunca arşivlerden fotokopiler, eski para fotoğrafları ve gerçeğin temel direğini oluşturmak için bir tuz testisinin parçalarını toplayarak, aralarından kendi yolunu açtığı yıllardan sonra, annesinin son zamanlarda derinliklerden çıkarak ve yaşamına yeniden yerleşerek kendisine yaklaştığı açıklık kazanmıştı. Kendi yaşlılığının içinden, kendi kırışıklıklarından, o olgunlaştıkça, çizgilerini ve özellikle de şimdi, ölmüş olan babasının çiz-

gilerini doldurarak, yüzünde ve bedeninde gitgide daha önemli bir yer almak için geri geliyordu. Açıkça ona dönüşmekteydi ve tek başına yaşamak ve dışı işleriyle uğraşmak zorunda olduğu şu günlerde, elleri yavaş yavaş babasından kendisine geçmiş olan ustalığı yitiriyordu ve parmaklarının beceriksizliğinde, çoğu zaman annesinin yavaş hareketlerini buluyordu. Ender ve daha çok yaş günlerine bağlı (o gün de böyle bir durum söz konusuydu), aile evine yapılan ziyaretler de farklı bir ritüele göre düzenlenmeye başladı. Şimdi annesi onu girişte karşılıyor, saçlarından öpüyor ve bir zamanlar bebek arabasının bulunduğu, şimdi kapının koluna domuz gibi, bir iple bağlanmış bir koltuğun görüldüğü köşeye doğru götürüyor.

“Benim küçük Şaşa’m, bana karşı hep ihmalkâr davran-dın,” dedi oğluna. “Hayatımın en güzel ve en mutlu anları ben-den o kadar büyük çabalar istediler ki, hâlâ anımsıyorum. Bun-ları anımsıyorum, dolayısıyla seni anımsıyorum, bir mutluluk olarak değil, daha çok neşeli ve neredeyse katlanılmaz bir iş ola-rak. Mutlu olmak niçin bu kadar yıpratıcı ve bu kadar zordu? Ama bütün bunlar söğüt dalında esen rüzgâr gibi çok çabuk ge-çip gitti. Mutluluğu yitirdiğimden beri daha sakınım. Yine de bak, hâlâ beni seven ve beni hatırlayan biri var!”

O zaman kendisine yazmış olduğu mektuplardan oluşan düğümlemiş paketi çıkardı.

“Düşünebiliyor musun Şaşa, Profesör Suk’un mektupları!”

Annesi bunları Gelsomina Mohoroviç’ın saçlarıyla bağ-lıyor, öpüyor ve coşku dolu bir sesle, adeta savaş şiirleriymiş gibi okuyor, öyle ki otele yatmaya giderken onu geçirmeyi unutu-yor neredeyse. Ya da alelacele öpüyor onu, oğlu, memelerini giy-sisinin altında bir armut kompostosu gibi hissediyor istemeden.

Profesör Suk, gözlerinin çabuklaştığı ve ağzının dudakları-na göre daha bir yavaşladığı, kitaplarının arkeoloji ve Arapbilim alanında sık sık referans olarak gösterildiği araştırma çalışmala-

rının üçüncü on yıllık bölümünü tamamlarken, başkente gitmesi için bir neden daha çıktı ortaya. Orada, tuzlu çörek biçimindeki büyük bir binada, İsailo Suk'un adı bir sabah, içinden küçük kâğıtlar çekilen bir şapkada bulundu ilk kez. Doğrusunu söylemek gerekirse, onun adı çekilmedi, ne o zaman, ne daha sonra. Ama şimdi Doktor Suk bu binada yapılan toplantılara düzenli biçimde davet ediliyor. Dudaklarında örümcek ağı gibi dünden kalma bir gülümsemeyle gidiyordu oraya, bu güzel binanın koridorlarında, dönen ama hiçbir zaman başladığınız yere gelemediğiniz koridorlarda kayboluyordu. Bu binanın, henüz öğrenmemiş olduğu bir dille yazılmış bir kitaba, koridorların bu yabancı dilin cümlelerine, odaların da hiçbir zaman işitmediği kelimelere benzediğini düşündü. Bir gün kendisine, bozuk kilit kokuları saçan birinci katın bu odalarından birinde sınavdan geçmesi gerektiği söylenince hiç şaşırmadı. Küçük kâğıtların çekildiği ikinci katta, kitaplarının ünü konusunda en küçük bir tartışma söz konusu değildi, ama binanın alt katında, pantolonu sanki durmadan uzuyormuş gibi bacaklarını daha kısa hissediyordu. Orada, yukarıdakine, ikinci kattakine boyun eğmiş bir dünya kımıldıyordu, ama burada kitapları önemsenmemişti ve her yıl kimliği titizce tespit edildikten sonra, sınavlardan geçiyordu. İsailo Suk, birincisinde, komisyon başkanı olarak fakültedeki asistanlarından birini görünce rahatlamış hissetti kendisini. Bu asistan, doktora sınavına girdiğinde komisyon başkanlığı yaptığını ve onu sık sık Üçüncü Çizme Hanı'nda pencerede gördüğünü anımsadı. Sınavdan sonra Doktor Suk, kesinlikle bir yere yazılmış olmasına rağmen, notunu öğrenemedi, ama sınav komisyonu başkanı, adayın mesleki kapasitelerini içten bir tavırla övdü. İsailo Suk da büyük bir rahatlık içinde annesinin evine gitti. Annesi onu her zamanki gibi yemek odasına götürdü ve kapalı gözlerle, Doktor Suk'un, göğsüne bastırıldığı ve ona ithaf edilmiş son bilimsel bildirisini gösterdi.

Nezakete icabı broşüre baktı ve kendi imzasını tanıdı, sonra annesi ona odanın bir köşesindeki küçük bir kanepeyi gösterdi ve çocukluğundaki gibi, hâlâ hatırladığı şu sözleri söyledi: “Şurada otur biraz.” Annesi o zaman, kitapta geliştirilmiş bilimsel görüş açısının temellerini açıklamaya girişti. Konuşurken sergilediği neşe, bir komedyenin hüznünden çok, bir trajedi kahramanının keyifli halini andırıyordu. Oğluna oldukça doğru biçimde, Profesör Suk’un Kırım’da, bir küp içinde bulunan anahtarların halkalarının, barbar taklidi altın, bakır ya da gümüş sikkeler olduğunu nasıl saptadığını açıkladı. Toplam olarak yüz otuz beş anahtar bulunmuştu (Doktor Suk, bu küpte on bin anahtar bulunmuş olabileceğini tahmin ediyordu), ve her anahtarda küçük bir işaret ya da harf saptamıştı. Önce dökümcünün damgası ya da böyle bir işaret sandı bunu, ama hemen sonra öbür sikkelerde biraz daha büyük bir işaret, bir kakma fark etti. Gümüş ve altın sikkelerde üçüncü bir harf daha vardı, dördüncü bir harfin daha olduğunu en azından varsayıyordu, çünkü altın halkalı hiçbir anahtar bulunamadı. Sonra dâhiyane bir şey düşünmüştü (hikâyesinin bu bölümünde annesi, rahat durmasını ve kendisini sorularıyla rahatsız etmemesini istedi ondan): Sikkeleri değerlerine göre sıraladı ve bu biçimde dizilmiş paraların her birinin içerdiği yazıyı ve mesajı okudu –‘Ate’ydi bu yazı ve bir harf de eksikti burada (bulunamamış olan altın sikkedeki harf). Doktor Suk bu eksik harfin, Yahudi alfabesinin kutsal harflerinden biri, belki ‘he’ harfi, Tanrı’nın adının dördüncü harfi olabileceğini tahmin etti... Ve bunu taşıyan anahtar da ölümü bildiren anahtar olacaktı.

“Ne hayal gücü ama!” diye haykırdı, bardağının boş olduğunu fark ederek devam etti: “Bir bardak yeter, iki bardak çok az!”

Bu arada, Doktor Suk’un adı iki ilkbaharda bir bozulmuş kilit kokan kapının arkasındaki şapkaya giriyordu. Haberli değildi bundan ve çekilişin sonucunu da bilmiyordu. Bu dönem-

de, boynuna ve sırtına derinlemesine yerleşmiş sinir uçları yumağını koparırcasına öyle bir öksürüyordu ki kendisini bundan kurtarmak dünyanın en güç işiydi onun için. Sınavlar daha sık yapılıyordu şimdi ve komisyon başkanı da her zaman aynı kişi değildi. Doktor Suk'un bir kız öğrencisi vardı, çok erken yaşta saçlarını yitirmişti bu öğrencisi, ama gece, köpeği başını yalamıştı ve kafasında çok kısa süre içinde çok renkli bir saç tabakası bitivermişti. O kadar yağlıydı ki yüzüklerini çıkaramıyordu, küçük balık kılçıkları biçiminde kaşları vardı ve bone yerine yün bir çorap geçiriyordu kafasına. Aynalarının ve taraklarının üstünde yatarak uyuyordu ve düşlerinde, yanında yatmış olan ve böylece uyumasını engellediği genç oğlunu arayarak ısıklık çalıyordu. Şimdi, yanında kel kafalı, sürekli esneyen çocuğuyla birlikte, Doktor Suk'u sınavdan geçiren oydu. Doktor Suk sınavın daha çabuk bitmesi için çocuğun sorduğu soruları da yanıtlıyordu. Ve sonunda öğle yemeğine eve döndüğünde, o kadar huzursuz ve sinirliydi ki, annesi şunları söyledi kendisine: "Dikkat et Şaşa, geleceğin geçmişini yıkacak senin! İyi görünmüyorsun. Sana masaj yaptırmak ve sırtını bir çocuğa çiğnetmek gerekiyor."

Gerçekten de, son zamanlarda onda bilinmeyen bir tür açlık filizlenmeye ve çiçeklenmeye başlamıştı ve ilk lokmadan sonra açlık gibi ölen küflenmiş ve temelsiz bir umut, bir meyve gibi olgunlaşmaktaydı içinde.

"Yahudilerin kaç çeşit ağız açma biçimi vardır biliyor musun?" diye sordu annesi ona yemek yerken. "Bilmiyorsundur kesinlikle... Geçenlerde okuduğum birisi, Doktor Suk sanıyorum, bu konuyla ilgili olarak bir şey yazdı. Avrasya steplerinde Kutsal Kitap'la ilgili tezlerin yayılmasını incelediği dönemmiş. 1959'da, Tuna kıyısında Çelarevo'da yaptığı araştırmalar sonucunda, Avarlar'dan çok daha önce yaşamış olan ve çok eski antropolojik özellikler taşıyan, bilinmeyen bir halkın yerleşim

merkezini bulmuş. 8. yüzyılda, Karadeniz'den başlayarak Tuna boyunca geçmiş olan Hazarların burada gömülü oldukları sanılıyor. Ama şimdi geç oldu. Yarın Gelsomina'nın yaş günü için geldiğinde, sana bu olayın anlatıldığı şaşırtıcı sayfayı okuyacağımı hatırlat bana. Son derece ilginç...”

Doktor Suk bu manzara içinde uyanmış ve anahtarı ağzında bulmuştu.

Sokağa çıktığında, öğle vakti son derece rahatsızdı; bir tür aydınlık veba, güneşin pırıltısını kemiriyor, hava sivilceleri ve çibanları çoğalıyor ve çürüyen ve gitgide daha yavaş bir uçuşla bozulan bir salgın hastalığı patlatıyorlardı.

Haftanın aybaşı vardı ve Pazar günü, iyileşen bir sakat gibi rüzgârları salarak, önceden pis bir koku yayıyordu. Orada, iğrenç ufkun dibinde, Suk'un geçmişinin küçük ve uzaktan bakıldığında sağlık fışkıran günleri morarıyordu; bu günler takvim adlarından yoksun, arkalarında bir toz bulutu bırakarak, kendisinden ve kaygılarından kurtulmuş bir sürü gibi uzaklaşıyordu...

Külot değiştirme oyunu oynayan çocuklardan biri, Doktor Suk'un gazetelerini almakta olduğu büfenin önünde durdu ve pantolonuna işedi. Doktor Suk, akşam, pantolon yırtmacının bütün gün açık kaldığını fark etmiş olan birinin tavrıyla döndü ve işte o anda, bilinmeyen biri müthiş bir tokat patlattı ona. Hava soğuktu ve Doktor Suk yediği tokattan, saldırganın elinin çok sıcak olduğunu anladı. Duyduğu acıya rağmen bu tokat neredeyse tatlı geldi ona. Kendisini protesto etmeye hazır durumda bu küstaha doğru döndü, ama aynı anda ıslak pantolonunun bacağına yapıştığını hissetti. Tam bu sırada, birinci adamın yanında parasının üstünü almak için bekleyen birisinden de bir tokat

geldi. Doktor Suk bütün bunlardan, uzaklaşmasının daha doğru olacağı sonucunu çıkardı, o da ikinci tokadın soğan kokması dışında kesin olarak hiçbir şey anlamaksızın öyle davrandı. Ama vakit kaybetmemek gerekiyordu, oradan geçmekte olan çok sayıda insan peşinden koşmaya başlamıştı ve çok doğal bir şeymiş gibi her yandan tokat yağıyordu. Doktor Suk o zaman; kendisine vuranlardan bazılarının ellerinin soğuk olduğunu fark etti ve bu kötü olayın içinde hoşuna gitti bu, çünkü çok terlemeye başlamıştı. Dolayısıyla, bu kaos içinde elverişli anlar da vardı. Aslında düşüncesini işletemiyordu bir türlü, çünkü iki tokat arasında pek düşünme zamanı yoktur, ama yine de tokatların arada bir ter içindeki ellerle atıldığının ve peşinden koşanların, onu meydanaandaki Aziz Marko Kilisesi'ne doğru, yani bir mağazaya gitmek için kendisinin de gitmek istediği yöne doğru sürdüklerini fark etmişti. Ve kendisini, amacına doğru götüren tokatlara bıraktı.

Hiçbir zaman hiçbir şeyin duyulmadığı ve görülmediği bir bina boyunca gitti. Şimdi hiç durmayan tokat yağmurunun itmesiyle koşmak zorunda olduğundan, çitin aralıkları gözlerinde birleşti ve ilk kez (oradan daha önce geçmiş olmasına rağmen) duvarın arkasında bir ev ve pencerelerden birinde de keman çalan bir genç gördü. Üzerinde partiyonların bulunduğu sehpayı da fark etti ve Bruch'un Sol Minör Keman ve Orkestra İçin Konçertosu'nu tanıdı hemen, ama pencere açık olmasına rağmen hiçbir ses duymadı. Doktor Suk, bir tokat yağmuru altında sağırlaşmış ve sendeleyerek, sonunda bir ok gibi sabahleyin evden çıkışının hedefi olan mağazaya daldı ve rahatlamış bir halde gürültüyle kapıyı kapattı. Burada bir kornişon kabının içi kadar yoğun bir sessizlik hüküm sürüyor ve dalga dalga bir mısır kokusu yayılıyordu ortalığa. Mağaza boştu, yalnızca bir köşede, bir şapkanın içinde yatmış bir tavuk vardı. Bir gözünü açarak Doktor Suk'a doğru baktı ve onda yenebilecek olan her şeyi saptadı. Sonra öteki gözünü açtı, sindirilmesi güç bölümlerin tümünü

gördü. Doktor Suk'un, kendisine yenilebilir ve yenilmeyen parçalardan oluşmuş bir bütün gibi gözüktüğü bekleme süresi içinde bir an sessiz kaldı ve sonunda yapması gereken şeyin ne olduğunu anladı. Daha sonra başına geleni anlatmak ona düşüyordu.

YUMURTA VE VİYOLONSEL YAYININ HİKAYESİ

Hoş bir serinlik hissediyordum ve bir cila kokusu çekiyordum içime. Keman sesleri birbirlerine karşılık veriyorlardı ve iç çekmeleriyle, satranç oyuncularının hamlelerini sıralaması gibi tam bir polonez bestelenebilirdi. Sesleri ve düzenlerini biraz altüst etmek yeterliydi. Bu müzik aletleri mağazasının sahibi Macar, tam o sırada geliyor. Gözleri bozulmuş süt rengindedir. Yumurtlayacak gibi kıpkırmızıdır ve sakalı, göbekli küçük bir karın gibidir.

Cebinden taşınır bir kül tablası çıkarıyor, içine külünü silkiyor, sonra özenle kapatıyor ve bana mağazayı şaşırp şaşırmadığımı soruyor: 'Kürkçünün mağazası onunkinin tam yanındadır. İnsanlar sürekli birbirine karıştırıyorlar mağazaları.' Yedi gündür, şaşıranlar dışında giren olmadı onun mağazasına. Aslında kapı yok mağazasında, daha çok bir kapı gıcirtısından söz etmek gerekir; kapı yok, yalnızca müşterinin daracık yere girebilmesi için kapı kolu takılmış küçük bir cam var. Fiyatı çok yüksek olmamak koşuluyla genç bir bayan için küçük bir kemanı ya da küçük bir viyolonsel olup olmadığını soruyorum.

Macar dönüyor ve biber çorbası kokusunun geldiği yere, ardiyesine girmeye hazırlanıyor. O zaman tavuk, şapkasından çıkıyor ve gıdıklayarak, daha yeni yumurtlamış olduğu yumurtaya dikkat çekiyor. Macar, yumurtayı dikkatli bir şekilde alıyor ve üstüne bir şey yazdıktan sonra bir çekmeceye koyuyor. Bir tarih bu -02.10.1982- ve ben şaşkınlıkla, bu günün birkaç gün içinde geleceğini fark ediyorum.

“Keman ya da viyolonselle ne yapmak istiyorsunuz?” diye soruyor mağazanın dibindeki küçük bölmenin eşiğinde döne- rek. “Plaklarınız, radyo, televizyon var. Keman –kemanın ne olduğunu biliyor musunuz siz? Buradan Subotitsa’ya kadar ek- mek, biçmek ve her yıl aynı şeyi tekrarlamaktır. İşte küçük bir kemanın da aynı biçimde böyle sürülmesi gerekir, anlıyor mu- sunuz efendim?” Ve kemerinde bir kılıç gibi taşıdığı yayı göste- riyor bana. Belinden çekiyor onu ve tırnak hizasında yüzüklerle çevrili parmaklarıyla, sanki kılların uçup gitmesini ya da düş- mesini engellemek için yay bileziğini sıkıyor. Sonra konuşmayı bırakıyor, kolunu aşağı koyuveriyor ve tekrar mağazanın dibine doğru yöneliyor. “Kimin bir kemana ihtiyacı olabilir ki?” diye yineliyor eşikte. “Başka bir şey alın, motorlu bisiklet ya da bir köpek satın alın ona.”

Direnerek mağazada kalıyorum, çünkü doyurucu ama pek iştah açıcı olmayan bir besin gibi belirsiz ve oynak bir dille ifa- de etmiş olduğu ısrarlı karşı çıkışını pek anlayamıyorum. Aslın- da Macar bizim dilimizi yeterince iyi anlıyor, ama her cümle- den sonra, bir pasta gibi anlamadığım Macarca bir sözcük ekli- yor. Bana öğüt vermeye devam ediyor. “Haydi efendim, küçük kızınız için başka bir mutluluk arayın. Bu çok ağır gelir onun için. Çok geç gelen bir mutluluk. Çok geç,” diye tekrarladı bi- ber çorbası kokusunun geldiği eşikten. “Kaç yaşında?” diye so- ruyor profesyonel bir tavırla.

Sonra kayboluyor ve çıkmak için hazırlandığını anlıyorum. Ona Gelsomina Mohoroviç’ın yaşını haykırıyorum: Yedi! Ra- kamı duyunca sihirli bir değnekle dokunulmuş gibi koşturu- yor. Macarcaya çeviriyor onu, çünkü öyle gözüküyor ki yalnız- ca Macarca saymasını biliyor. Sonra acayip bir koku yayılıyor odaya, dikkatimi çekiyor, onda huy değişikliğine yol açan bir kiraz kokusu bu. Şimdi ağzında, içinden kirş çektiği cam bir pipo var. Mağazayı geçiyor, küçük bir viyolonseli alırken tesa-

düfen olmuş gibi ayağıma basıyor ve bir yandan bu viyolonseli överken, sanki bana yerinin ne kadar dar olduğunu göstermek istiyormuş gibi ayağını ayağımın üstünde bırakıyor. Onun gibi, hiçbir şey fark etmemiş gibi yaparak kımıldamıyorum, ama onun durumu bana zarar veriyor, oysa benim durumum kendime zarar veriyor.

“Şunu alın,” dedi, “ağacı ikimizin yaşından fazladır ve cila-sı da iyidir. Dinleyin zaten!”

Ve parmağını tellerde gezdiriyor. Viyolonsel dört kez yinelenen bir ses çıkarıyor ve adam nihayet, sanki böyle bir ses dünyanın bütün acılarını dindirecekmiş gibi ayağını ayağımdan çekiyor.

“Duyuyor musunuz?” diye soruyor. “Bir tel, bütün ötekileri de içeriyor. Duymak için, aynı anda dört değişik şeyi dinlemek gerekiyor, ama çok tembeliz biz. Duyuyor musunuz, duymuyor musunuz? Dört yüz elli bine olur bu,” diyor fiyatını Macarcadan çevirerek. Bu rakam bir taş gibi çöküyor üstüme. Sanki cebimde okumuştı onu. Tam tamına bu kadar param var. Uzun zamandır Gelsomina için biriktirmiştim bunu. Çok önemli bir para değil biliyorum, ama bu parayı tam üç yılda büyük zahmetlerle biriktirebildim. Neşe içinde alıcı olduğumu bildiriyorum ona.

“Ne demek alıcı?” diye soruyor Macar eleştirel bir tavır içinde başını sallayarak. “Tamam mı sevgili beyefendi, bir müzik aleti böyle alınmaz. Denemek istemiyor musunuz?”

Gerçekten bir deneme yapmak istiyormuşum gibi gözükerek bu şapkadan başka oturabileceğim bir yer arıyorum bakış-larım-la.

“Mutlaka bir iskemle mi gerekiyor size?” diye bağılıyor. “Ördek suya oturur ve siz sert toprağa, nereye oturacağınızı bil-miyor musunuz? Bilmiyor musunuz?” Ve küçümser bir tavırla küçük viyolonseli alıyor, kaldırıyor ve bir keman gibi omuz boş-luğuna koyuyor.

“Nasıl?” diye ekliyor, aleti bana uzatarak.

Hayatımda ilk kez olarak elime alıyorum onu, aynen keman gibi viyolonsel çalıyorum. Beşli inici aralıklarda De Falla fena çıkmıyor, hatta kulağıma dayanan ağaçtan sesleri daha iyi işittiyimi sandım ve Macar birdenbire kokusunu değiştirdi. Bu sefer, çok güçlü erkek teri yayıntıları; pardösüsünü çıkardı, şimdi fanilalı ve koltukaltlarından iki örülmüş gri sakal sarkıyor. Bir çekmeceyi açıyor ve köşeye oturuyor, viyolonseli çekip alıyor benden ve çalmaya başlıyor. Şahane emprovizasyonu ile hayrete düşürüyor beni.

“Mükemmel çalıyorsunuz,” diyorum.

“Ben viyolonsel çalmam. Çembalo çalarım, kemanı da severim. Ama viyolonsel çalmayı bilmiyorum. Duymuş olduğunuz, hiçbir şey anlamamanıza rağmen müzik değil. Yalnızca en pesten en tize kadar zincirlenmiş sesler, aletin uyum ve öteki niteliklerini değerlendirmek amacıyla. Paketliyeyim mi?”

“Evet,” dedim, cüzdanımı ararken.

“Beş yüz bin lütfen,” dedi Macar.

Bedenimin her tarafında buz gibi bir karıncalanma oldu:

“Dört yüz elli bin demediniz mi?”

“Öyle dedim, ama yalnızca viyolonselin fiyatı bu. Üstü yay için. İstemiyor muydunuz yoksa? İhtiyacınız yok mu buna? Guzmanın² da bir yayı olduğunu sanırdım, yok mu?”

Yayı paketten çıkardı ve tekrar vitrine koydu.

Öyle tek söz etmeden duruyordum. Taş kesmiş. Sonra, bütün tokatları ve bu Macar’ı hatırlıyorum, bir hastalıktan, bir sarhoşluktan ya da bir düşten uyanmış gibi. Kendimi toparlıyorum ve Macar’ın dişlerini kaşıdığı bu komediye bir son vermek için ciddi bir tavır alıyorum. Aslında yayı düşünmemiştim ben. Onu satın alacak param da yoktu. Bunu itiraf ettim kendisine.

² Dalmaçya halklarının kullandığı tek telli, kemana benzer çalgı.

Bir naftalin kokusu yayılırken, birdenbire pardösüsünü giydi ve şöyle konuştu:

“Beyefendi, yayı satın almak için yeterince para kazanmanızı bekleyecek kadar zamanım yok. Henüz ellinize gelmediniz ya da aşmadınız ellinizi. Siz sabredebilirsiniz, ama ben sabre demem.”

İçerde beni yalnız bırakarak mağazayı terk etti. Sonra eşige döndü ve ekledi:

“Anlaşalım! Yayı taksitle satın alacaksınız.”

“Şaka mı yapıyorsunuz?” diye karşılık verdim. Bir daha oyununa gelmek söz konusu olamazdı, gitmek istiyordum.

“Hayır, şaka yapmıyorum. Bir düzenleme teklif ediyorum size. Kabul etmek zorunda değilsiniz, ama dinleyin beni.”

Macar, piposunu öyle kibirli bir tavırla yaktı ki, Peşte kentini dumanıyla göklere çıkarmıştı sanki.

“Dinliyorum,” dedim.

“Yayın dışında bir de yumurta satın alacaksınız benden.”

“Bir yumurta mı?”

“Evet, biraz önce tavuğun yumurtladığı yumurtayı gördünüz. İşte.” Yumurtayı çekmecedan çıkardı ve burnuma doğru uzattı.

Yumurtanın üstüne, kurşun kalemle tarih yazılmıştı: 02.10.1982.

“Buna da yay için ödediğiniz ücreti ödeyeceksiniz, taksitle, iki yılda...”

“Ne diyorsunuz siz?” dedim, inanamayarak. Macar’dan yine kiraz kokusu yayılıyordu.

“Tavuğunuz altın yumurta mı yumurtluyor sizin?”

“Tavuğum altın yumurta yumurtlamıyor, ama sizin de benim de yumurtlayamayacağımız bir şeyi yumurtluyor. Günler, haftalar ve yıllar yumurtluyor. Her sabah, sözgelimi bir Cuma ya da bir Salı yumurtluyor. Bugünün yumurtası, sarı renk yerine

bir Perşembe içeriyor. Yarının yumurtası bir Çarşamba içerecek. Tavuktan bir civciv yerine sahibi için bir günlük bir yaşam çıkacak! Hem de nasıl bir yaşam! Yani bu yumurtalar altın değil, zamandan yapılmıştır. Ve ben size, pahalı olmayan bir yumurtayı teklif ediyorum. Bu yumurtada efendim, yaşamınızdan bir gün var. Bu yaşam oraya kapanmıştır ve oradan çıkması ya da çıkmaması size bağlıdır.”

“Sizin masalınıza inanmış olsam bile, bende zaten bulunan bir günü niçin satın alacaktım?”

“Ama efendim, düşünün. Nasıl anlayamıyorsunuz? Kulaklarınızla mı düşünüyorsunuz siz? Şu dünyadaki tüm sorunlarımız, günlerimizi geldikleri gibi harcamamızdan kaynaklanıyor. En kötü günleri atlatamadığımızdan kaynaklanıyor bunlar. İşte sıkıntı. Cebimdeki yumurtamla, mutsuzluklara karşı korunuyorsunuz siz. Yaklaşan günün çok karanlık olacağını fark ettiğinizde, sakın bir şekilde yumurtanızı kırıyorsunuz ve bütün sıkıntıları atlatıyorsunuz. Doğrudur, sonunda bir gün eksik yaşayacaksınız, ama buna karşılık, bu kötü günden iyi bir omlet yapabileceksiniz.”

“Eğer yumurtanız gerçekten bu güce sahipse, niçin kendinize saklamıyorsunuz onu?” dedim, hiçbir şey anlamadan gözlerinin içine bakarak. Mükemmel Macar diliyle bakıyordu bana.

“Beyefendi şaka mı yapıyor? Sizce bu tavuk kaç yumurta vermiştir bana? Size göre insanın mutlu olması için kaç gününü kırması gerekir? Bin? İki bin, beş bin? İstedğim kadar yumurtam var, ama günüm yok. Zaten bütün yumurtalar gibi, bunların da ömrü sınırlı. Belli bir süre geçtikten sonra çürüyorlar ve kullanılmaz hale geliyorlar. Bu yüzden, güçlerini yitirmeden satıyorum bunları sevgili bayım. Ve siz, seçim yapacak durumda değilsiniz. Bana minnet borçlusunuz” ve imzalamam için uzattığı bir kâğıt parçasına bir şeyler karaladı.

“Sizin yumurtanız, bir eşyanın, sözgelimi bir kitabın gününü de kurtarabilir mi?” diye sordum.

“Tabii ki kurtarabilir, bunun için yuvarlak kısmından kırmak gerekir yumurtayı. Yalnız bu durumda, onu kendiniz için kullanma olanağını kaybedersiniz.”

Kâğıdı dizimin üstünde imzaladım ve bana bir makbuz verdi. O zaman, tavuğun öbür odada bir kez daha gıdıkladığını duydum, Macar, viyolonseli, yayını ve büyük bir özenle de yumurtayı paketledi ve nihayet mağazadan çıkabildim. O da çıktı benim arkamdan ve anahtarı çevirirken kapıyı kolundan iyice çekmemi istedi ve böylelikle yeniden o oyunlarından birine sokmak istedi. Bir kelime etmeden, gideceği yöne doğru yürüdü ve sokağın köşesine vardığında, döndü ve şöyle konuştu: “Unutmayın yumurtanın üstünde yazılı olan tarih, kullanım süresinin sonudur. Bu tarihten sonra yumurtanın hiçbir değeri yoktur artık...”

Doktor Suk mağazadan çıkarken, sokakta yeni bir saldırının gelmesinden korktu bir an, ama hiçbir şey olmadı. Düşüncelerine dalıp gittiği sırada yağmur yağmaya başladı. Arkasında o sabah bir gencin keman çaldığı çitin tam önünde bulunuyordu. Koşmaya başladığı sırada, direkli duvarın aralıkları yeniden birleşti ve pencereyi ve kemanlı genç adamı fark etti. Ama bir kez daha, açık pencereye rağmen bir şey işitmedi. Hiç kuşkusuz bazı sesleri duymuyordu, ama bazılarını algılaması gerekiyordu. Koşarken annesinin evine yaklaşmaktaydı ve elleri, körün el yordamıyla yolunu araması gibi derisini yokluyordu. Parmakları, yönü ve koşulmuş yolu tanıyordu. Cebinde ölümü haber veren anahtar ve onu ölüm gününden kurtarabilecek yumurta vardı... Yumurta tarihiyle, anahtar da küçük bir altın halkayla birlikte... Annesi yalnızdı, öğle sonraları şöyle bir kestirmeyi seviyordu ve hâlâ da uykuluydu.

“Gözlüğümü getir lütfen,” dedi oğluna, “ve izin ver de, sana yalnızca Hazar mezarlığıyla ilgili o pasajı okuyayım. Doktor Suk’un Çelarevo Hazarlarıyla ilgili olarak yazdıklarını dinle:

“Tuna kıyısında, oraya buraya dağılmış aile mezarlıklarında yatıyorlar, ama her mezarda bütün başlar Kudüs’e dönüktür, İkili mezarlarda, atlarıyla birlikte, gözleri kapalı ve hayvanın bulunduğu yerin tam tersine çevrilmiş durumda yatmaktadır; karılarının altına, ayaklarını karılarının karınlarına doğru çekmiş, onların yüzlerini değil, yalnızca memelerini görecektir şekilde uzanmışlardır. Kimi zaman ayakta gömülmüşlerdir ve Yahuda sözcüğünün ya da ‘siyah’ anlamında şahor sözcüğünün yazılı olduğu tuğlalarla korunarak ve gökyüzüne bakmaktan müthiş ihtiyarlamış ve neredeyse parça parça olmuş durumdadırlar. Mezarların köşelerinde ateş yakılmıştır, ayak uçlarında yiyecek vardır ve kemerlerine bıçaklar asılmıştır. Yanlarında her zaman ikinci bir hayvan yatar: bir tarafta bir koyun, bir öküz ya da bir keçi, öbür tarafta bir tavuk, bir domuz ya da bir geyik ve çocukların mezarlarına da yumurta koyarlar. Bazen aletleri, orakları, kuyumcu pensleri de yanlarında bulunuyor. Gözlerinde, kulaklarında ve ağızlarında koruyucu birtakım şeyler var; sözgeli mi kökeni Roma’ya dayanan, 3. ya da 4. yüzyıla ait, üstünde 7., 8. ya da 9. yüzyıla ait yedi kollu Yahudi şamdanı (menora) resmi bulunan bir tül parçası. Şamdanlar ve öteki Yahudi sembolleri kiremitte, sivri aletlerle, acemice, alelacele ve sanki bunların üstüne desen yapmak yasakmış gibi, belki de gizlice işlenmiş. Dahası, oymacılar eşyaların biçimlerini doğru dürüst anımsamıyorlardı sanki, hiçbir zaman bir şamdan, küçük bir ateş küreği, bir limon, bir koç boynuzunu, bir hurma dalını görmemişlerdi sanki ve bunları üçüncü bir kişinin tanımlamasına göre çizmişlerdi. Gözlere, ağza ve kulaklara konmuş bu işlemeli kapaklar, şeytanların ve *şedim*’lerin mezarlara girmelerini engelliyor, ama şimdi bütün tuğlalar ve kiremitler, sanki müthiş bir güç, yerçe-

kimi onları yerlerinden oynatmış ve sanki hiçbiri nöbetçi işlevini yerine getirmesi gereken yerde değilmiş gibi, mezarlığın içinde oraya buraya dağılmış durumdadır. Hatta ateşli ve gecikmiş bir gayretin, yolu bazı şeytanlara açıp bazılarını kapayarak, bazı mezarlar arasındaki gözler, ağızlar ve kulaklar için bu kapakların yerlerini değiştirmiş olmalarından kuşkulandırılabilirdi...” “

Bu sırada, kapının bütün zilleri çaldı ve ev konuklarla doldu. Gelsomina Mohoroviç, ayağında işveli potinleri, oturtulmuş değerli taşlar gibi kımıltısız güzel gözleriyle içeri girdi. Profesör Suk’un annesi, ona herkesin önünde viyolonsel verdi, dudaklarındaki rujla ona üçüncü bir göz çizerek alnından öptü, ve şöyle konuştu:

“Sence Gelsomina, kimden geliyor bu armağan? Tahmin et! Profesör Suk’tan! Teşekkür etmek için güzel bir mektup yazman gerekir ona. Genç ve yakışıklı bir adamdır. Masamda onur yerini her zaman ona ayırıyorum ben!”

Bayan Suk, düşünceli bir halde ve sanki ayağında bir çizmeyle üstünüze yürüyebileceği ağır gölgesiyle, sanki en önemli konuğu hâlâ bekliyormuş gibi onur yerini boş bırakarak, konuklarını masanın çevresine yerleştirdi ve Doktor Suk’u dalgın bir halde, alelacele Gelsomina’nın ve öteki gençlerin yanına, arkalarında, yapraklarından döşemeye damlayan damlalarının sesi işitilecek şekilde terleyen ve gözyaşı döken iyi sulanmış bir incir ağacının yakınına yerleştirdi.

O akşam yemekte, Gelsomina, yakıcı serçe parmağını eline koyarak Doktor Suk’a şöyle dedi:

“İnsanın eylemleri yemek gibidir, düşünceler ve duygular da bu yemeğin çeşnileridir. Kirazları tuzlayan ya da bir pastaya sirke koyan, sıkıntıya düşecektir...”

Gelsomina bunları söylerken, Doktor Suk ekmek kesiyor ve onun, burada belli bir yaşta ve başka bir yerde ve başka bir zamanda farklı bir yaşta olduğunu düşünüyordu.

Doktor Suk, ziyafetten sonra otele döndüğünde, cebinden anahtarı çıkardı, eline bir lup aldı ve inceledi onu. Halka işlevi gören altın sikkenin üstünde Yahudi harfi 'he'yi okudu. Güldü ve anahtarı bir kenara koydu, çantasından 1691'de Daubmannus tarafından yayımlanan *Hazar Sözlüğü*'nü çıkardı ve uyumadan önce, *Sütanneler* maddesini okudu. Kendisinde zehirlenmiş nüshanın, okuyucuyu dokuzuncu sayfaya geldiğinde zehirleyen nüshanın bulunduğuna inanmıştı, o da hiçbir zaman üst üste dört sayfadan fazla okumuyor, böylece tehlikeden kurtarıyordu kendisini. Şöyle düşünüyordu: 'İnsan mecbur olma-yınca yağmurlu yola girmemelidir hiçbir zaman.' O akşam seçmiş olduğu madde uzun değildi:

'Hazarlarda, kendi sütlerini zehirleyebilen sütanneler bulunurdu,' diye yazıyor Daubmannus'un sözlüğü. 'Bu nedenle çok aranılan kimselerdi bunlar. Muhammed'in Medine'den sürmüş olduğu iki Arap kabilesinden birinden geldikleri sanılıyor, çünkü dördüncü bir bedevi tanrısına, Manat'a tapıyorlardı. Kureyş kabilesinden ya da Huzaalardan geldikleri kesindi. İstenmeyen bir prensi ya da diğer mirasçıların saf dışı etmek istediği bir mirasçıyı emzirmeleri (bir kez emzirmeleri yetiyordu) için tutuluyorlardı. Bu nedenle 'zehirli süt tadicılığı' kurulmuştu. Bunlar sütannelerle yatan ve kendilerine emanet edilen çocuğu emzirmeye başlamadan önce onların sütlerini emen gençlerdi. Âşıkları hiçbir rahatsızlık hissetmedikleri takdirde, süt çocuğunun odasına girmelerine izin verilirdi...' "

Doktor Suk, Gelsomina'nın o akşam kendisine ne söylemek istediğini hiçbir zaman öğrenemeyeceğini düşünerek gün doğmadan uykuya daldı. Kendi sesini kesinlikle duymuyordu.

YEŞİL KİTAP

HAZAR SORUNU ÜSTÜNE
MÜSLÜMAN KAYNAKLARI

АТЕН⁷ (9. yüzyıl başı) –İslam kaynaklarına göre, Hazar ülkesinde, Kağan'ın çevresinde, güzelliğiyle ünlü kuzinlerinden biri yaşıyordu. Dairesinin önünde, kendi kuyruklarıyla gözlerini kamçılayan, parlak, uzun tüylü iri köpekler bulunurdu. Bu köpeklere kımıldamadan durmaları öğretilmişti ve hayvanların zaman zaman, hiç hareket etmeden ön ayakları üstüne işedikleri görülürdü. Bunlar, ünsüzleri göğüslerinin içinde taş gibi yuvarlıyorlardı ve uyumadan önce de kuyruklarını gemi halatları gibi arkalarına doluyorlardı. Ateh'in gözleri pırıl pırıl parlıyordu ve düğme yerine küçük çanlar kullanıyordu, öyle ki prenses giyiniyor muydu yoksa soyunup yatağa mı girecekti sokaktan anlaşıyordu bu. Ama çanlarının sesi duyulmazdı kesinlikle. Prensес bilgeydi ve olağanüstü bir yavaşlık yeteneğine sahipti. Başkalarının hapşırmasından daha seyrek nefes alırdı ve bu yavaşlığı içinde yöneltmek istendiği amaç onunkiyile çakışmış olsa bile, kendisini daha hızlı hareket etmeye zorlayacak birine karşı müthiş bir nefret duyardı. Konuşmasında bir başka eğilim daha ortaya çıkardı –bu yavaşlık giysisinin astarı gibi: Gerçekten de aynı konu üstünde uzun süre durmazdı kesinlikle ve insanlarla konuşurken kuş gibi daldan dala atlardı. Sonra, aradan birkaç gün geçtiğinde, birdenbire başlamış olduğu konuya geri dönerdi ve kendisinden istenmediği halde havadaki düşünceleri üstünde uçarak yarım kalmış hikâyeyi sürdürürdü. Bir konuşmada önemli olanı daha az önemli olandan ayırma konusunda gösterdiği yeteneksizlik ve bütün konuşma konuları karşı-

sındaki kayıtsızlığı, Hazar tartışması[∇] sırasında başına gelen bir felaketle açıklanıyor. Gerçekten de Ateh şairdi, ama ondan bize kadar ulaşmış sözcükler şundan ibaretti yalnızca: 'İki evet arasındaki fark, bir evet ve bir hayır arasındaki farktan büyük olabilir.' Ona mal edilen başka metinler de var, ama bunların doğruluğu, gerçeğe uygunluğu o kadar kesin değil.

Şiirlerinin ya da kendi denetiminde yazılmış metinlerden bir bölümünün Arapça çevirilerinin korunabilmiş olduğu sanılıyor. Hazar tartışmasına ayrılmış şiirler, Hazarların din değiştirme dönemini inceleyen araştırmacıların özellikle ilgisini çekmiştir. Bunlar aslında aşk şiirleriydi; ama daha sonra söz konusu tartışmada olan biteni anlatan tarihçiler tarafından belgeymiş gibi kullanılmışlardır. Ne olursa olsun Ateh bu tartışmaya büyük bir coşkuyla katılmış, Hristiyan ve Yahudi misyonerlerinin fikirlerine başarıyla karşı çıkmış ve Müslüman temsilci Fara-bi ibn Kurra'ya⁶ yardımcı olmuştur. Sonunda efendisi Hazar Kağanı'yla birlikte İslam'ı seçmiştir. Tartışmaya katılan ve kaybedeceğini hisseden Bizanslı, Yahudi elçisine katıldı ve birlikte Prenses Ateh'i iki cehennemin yeraltı güçlerine adadılar -Yahudi Belial'e ve Hristiyan Satan'a. Ateh bu kötü kaderden kendisini kurtarabilmek için, tamamen kendi isteğiyle Müslüman İblis'in egemenliğindeki üçüncü cehenneme çekilmeye karar verdi. Öteki iki cehennemin kararını tümüyle yürürlükten kaldıracak güçte olmayan İblis, cinsel organını çıkardı, bütün şiirlerini ve dilini unutmaya mahkûm etti, yalnızca tek bir sözcüğü, *ku*'yu⁶ bıraktı ona ve karşılığında da sonsuz yaşamı sundu. Ona İbn Hadraş⁶ adı altında şeytanı göndermişti. İbn Hadraş karşısına devekuşu görünümünde çıktı ve kararı bildirdi. Böylece Prenses Ateh de sonsuz bir yaşama mahkûm edildi. Hiç acele etmeden, sayısız kez her bir düşünce ve sözüne geri dönebiliyordu, çünkü sonsuzluk, zaman içinde arkadan gelecek olandan öncekini ayırt etme yeteneğini yok etmişti. Aşkı ancak düşünde tadabi-

liyordu. O zaman Prens Ateh de kendisini, tamamen, Kutsal Kitap'ın söz ettiği semavi düzenin bir versiyonunun yaratılmasına çalışan Hazarlı dindarlar olan düşavcılar tarikatına adadı. Kendisinin ve dindarların maharetiyle başkalarının düşlerine mesajlar, sözelimi kendisinin ya da başkalarının düşüncelelerini ve hatta eşyalar gönderebiliyordu. Prens Ateh, bir insanın düşünde, olduğundan bin yaş daha genç gözükebiliyordu ve kendisini düşünde gören birine herhangi bir eşyayı, şaraba boğulmuş bir at üstündeki bir habercinin yapabileceği kadar kolay bir şekilde ulaştırabiliyordu. Ama daha çabuk, çok daha çabuk... Prens Ateh'in deneyimlerinden biri anlatıldı: Odasının anahtarını ağzına koymuştu ve bir müzik sesi, ona şunları söyleyecek olan bir genç kız sesi duymayı bekliyordu: 'İnsanın eylemleri yemek gibidir, düşünceler ve duygularsa çeşnilendirme gibi. Kirazı tuzlayan ya da bir pastayı sirkeyle sulandıran biri için her şey tersine gidecektir...'

Bu sözcükler söylendiğinde, anahtar Prens'in ağzında kayboldu ve söylentiye göre değiş tokuş gerçekleşmişti. Anahtar sözcüklerin yöneltildiği kişiye gitmişti, sözcükler de anahtar karşılığında Prens Ateh'e ulaşmıştı.

Daubmannus*, Prens Ateh'in kendi döneminde hâlâ yaşadığını ve bir 17. yüzyıl lavtacısının, Mesudi^c adlı bir Anadolu Türk'ünün, kendisiyle karşılaşmış ve konuşmuş olduğunu belirtiyor. Bu adam düşavcılar sanatını öğreniyordu ve bir Hazar ansiklopedinin ya da sözlüğünün Arapça versiyonuna sahipti, ama prensesle karşılaştığı dönemde bu yapıtın bütün maddelerini bilmiyordu, dolayısıyla da o zaman Prens Ateh'in ağzından çıkmış olan *ku* sözcüğünü anlayamadı. Bu sözcük *Hazar Sözlüğü*'nde vardır, bir çeşit meyve anlamına gelir. Mesudi bunu anlamış olsaydı, önünde duran şeyi, daha sonra kendisini, sanatını öğrenmek için harcamak zorunda kalacağı çabalardan kurtaracak olan şeyi tanırdı; mutsuz prenses, düşavları konu-

sunda ona herhangi bir sözlüğün anlatabileceğinden çok daha fazlasını söyleyebilirdi. Ama Mesudi tanıyamamıştı onu ve en iyi avını, değersiz bir şey gibi görerek elinden kaçırmıştı. Bu nedenle, diyor efsane, kendi devesi onun gözlerine tükürmüştür.

BASRA PARÇASI –Ioannes Daubmannus’un* sözlük çalışmasına ait olduğu varsayılan Arapça bir metin, 18. yüzyılda yapılmış bir kopyası sayesinde bu adla korunmuştur. *Hazar Sözlüğü* adıyla bilinen ve Prusya’da yayımlanan (1691) bu baskı anında ortadan kaybolmuştur, öyle ki bu varsayım doğrulanmamıştır ve parçanın sözlükteki tam ve kesin yeri bilinmemektedir. Yine de içeriğini veriyoruz:

‘Ruhunuz, nasıl en derin yerinde bedeninizi barındırıyor, üçüncü melek Âdem Ruhani de kendi ruhunun derinliklerinde evreni barındırıyor. Âdem Ruhani, İsa’dan sonra 1689 yılında aşağı doğru inen bir yolda bulunuyor ve Ehriman Cehennemi’nin bulunduğu Ay ve Güneş’in yollarının kesişme noktasına yaklaşıyor; bu nedenle, bedenini bir kitap biçiminde yeniden yaratmaya çalışarak Âdem Ruhani’yi izleyen siz düşüncüleri* ve hayal okuyucularını, elimizde olanak olduğu halde, rahatsız ve huzursuz etmiyoruz. Ama o İsa’dan sonra 20. yüzyılın sonunda yolculuğunun iniş dönemine geldiğinde, düş durumu Yaratıcı’ya yaklaşacaktır ve biz, sizleri, başkalarının düşlerinde, bunları dünyada bedeninden yapılmış bir kitapta bir araya getirmek amacıyla Âdem Ruhani’nin parçalarını bulan ve toplayan sizleri, öldürmek zorunda kalacağız. Çünkü onun bedeninin bir krallık olmasına izin veremeyiz. Ama sanmayın ki Âdem Ruhani’yle ilgilenenler yalnızca bizler, bizim gibi önemsiz birkaç şeytandır. Siz olsa olsa parmağının ucunu ya da baltasındaki güzelliğin küçücük bir parçasını yeniden yaratabilirsiniz. Biz, burada, onun parmak ucunun ya da baltasındaki bir parça güzelliğin yeniden oluşturulmasını engellemek için bulunuyo-

ruz. Ve başka şeytanlar da, insanlar arasında bedeninin öteki parçalarını bir araya getirmek isteyenlerle ilgileniyorlar. Hayal kurmayın. Uçsuz bucaksız bedeninin –düşlerinizin krallığı– en büyük parçasına, siz insanlar arasından hiçbiriniz hafifçe dokunamamışsınızdır bile kesinlikle. Onun bedenini dünyada temsil edecek olan kitap insanların düşlerinde bulunmaktadır henüz. Üstelik bu beden bir bölümü de ölümlerin düşlerinde uyuklamaktadır. Nasıl ki kurumuş bir kuyudan su çıkarılamazsa, o beden de oradan çıkarılamaz.’

CABİR İBN AKŞANİ (17. yüzyıl) –Anadolu’da çalgıcıların (lavta ya da tambur) anlattığı bir efsaneye göre, bu adı, kendisini, Yusuf Mesudi’ye^c 17. yüzyılın en ünlü lavtacılardan biri olarak tanıtmak için kullanan bir şeytan taşımıştır. İbn Akşani aynı zamanda çok iyi bir müzisyendi. Bir ezgi için parmak basışlarından biri bulunmuş ve bu buluş onun ondan fazla parmakla çaldığının öğrenilmesine olanak sağlamıştır. Dikkat çeken bir insandı, gölgesi yoktu ve gözleri pek fazla derin değildi, o kadar ki iki küçük su birikintisine benziyordu bu gözler. Ölümle ilgili olarak düşündüklerini açıkça söylemezdi, öyküler anlatarak, düşlerini çözümlemeyi ya da ölümü anlamaları için düşavcılarını dinlemelerini öğütleyerek telkin ediyordu bu düşünceyi insanlara. İki özdeyiş kalmıştır ondan:

(1) ‘Ölümün soyadıyla rüyanın soyadı aynıdır, ama biz bilmiyoruz bunu.’

(2) ‘Düş, yaşamın günlük sonu, kız kardeşi olan ölümün küçük bir alıştırmasıdır, ama erkek kardeş kız kardeşine az çok yakındır.’

Bir kez, insanlara ölümün pratikte nasıl davrandığını göstermek istedi ve adı kaybolmamış olan bir Hristiyan general önerğini verdi: Adı Avram Brankoviç’ti* ve şeytana göre her insanın şair doğduğu, hırsız olarak yaşadığı ve vampir olarak öldüğü

Eflak'ta savaşırmıştı. Cabir ibn Akşani, belli bir dönemde Sultan Murat'ın türbesinin bekçiliğini yapmıştı ve adı belli olmayan bir ziyaretçi, düşüncelerini bu koşullarda kaleme geçirmiştir:

“Bekçi, sanki anahtarın adını kilitliyormuş gibi, içerdeki karanlıkta kilidin ağır gürültüsünü cınlatarak türbeyi kapatıyor. Aynen benim gibi tembellik ederek, yakındaki bir taşta oturuyor ve gözlerini kapıyor. Bekçi gölgelik köşesinde uyumuş olduğunu sandığım anda kolunu kaldırıyor ve türbenin sütunlu girişinin altında bir yerde, giysilerimizden ya da bina içindeki İran halılarından çıkmış uçuşan bir güveyi gösteriyor.

“ ‘Görüyor musun,’ diyor bana ilgisizce, ‘böcek uzakta, orada, yukarda, sütunlu girişin beyaz kemeri altında duruyor ve kımıldadığı için fark edilebiliyor ancak. Tonoz gökyüzü olarak kabul edilseydi, bunun uzakta bulutların üstünde bir kuş olduğu sanılabilirdi. Güve için, bu duvar kuşkusuz bir gökyüzüdür ve onun yanıldığını bilen de yalnızca bizleriz. Ve o, bizim bunu bildiğimizi de bilmez. Bizim var olduğumuzu bile bilmez. O halde, onunla ilişki kurmaya çalış becerebiliyorsan! Ona bir şey –ne olursa olsun– anlayabileceği şekilde bir şey söyleyebilir misin ve onun da hepsini anladığından emin olacağın bir şey söyleyebilir misin?’

“ ‘Bilmiyorum,’ diye karşılık verdim. ‘Ya sen, sen yapabilir misin bunu?’

“ ‘Yapabilirim,’ diye karşılık verdi ihtiyar sakın bir tavırla. Güveyi ellerinin arasında ezdi ve avcunda gösterdi bana. Ve şöyle konuştu: ‘Söylediklerimi anlamamış olabilir mi sence o?’

“ ‘Aynı biçimde bir muma, onu iki parmağının arasında ezerek var olduğunu kanıtlayabilirsin,’ dedim.

“ ‘Tabii, eğer mum ölebilseydi... Ve güve üstüne bütün bu bilgilere sahip olduğumuz şu anda bizimle ilgili olarak da o kadar şey bilen birinin var olduğunu düşün. Yerimizin nasıl, ne ile ve niçin sınırlı olduğunu bilen, gözümüzde gökyüzünün

gerçekten ne olduğunu ve kendimizi öldürerek onu sınırsız kabul ettiğimizi bilen biri –bize yaklaşacak düzeyde olmayan ve bize var olduğunu anlatmasının bir tek yolu olan biri. Öyle biri ki giysisi bizim besinimiz olsun, bizim ölümümüzü elinde bir dil gibi, bizimle bir iletişim aracı gibi taşınsın. Bu bilinmeyen kişi bizi öldürürken kendisiyle ilgili bilgiler de versin. Ve belki de, başka bir katilin yanına oturmuş başka bir serseriye ders olabilecek ölümümüz aracılığıyla, son anda, yarı açık gibi bir kapıdan başka mekânlar ve başka sınırlar da bulunduğunu fark ederiz. Ölüm kaygısının bu altıncı ve en yüksek derecesi (bellekte yer almayan) bizi, hepimizi, adı sanı bilinmeyen partnerleri, aynı oyun içinde bir araya toplar. Farklı ölümler hiyerarşisi, aslında ölümlerin, yankılar içindeki yankılar gibi durmaksızın birbirlerini yanıtladıkları, başka bir biçimde tanımlanmış bir mekân içindeki gerçekliğin bütün düzeyleri arasında mümkün olan tek ilişkidir...’

“Bekçi konuşurken ben kararımı verdim: Bana söyledikleri bir bilgelik, deneyim ya da okuma işiyse eğer, o zaman ilgilenmeye değmez bu. Ama ya şu anda bile bizden daha iyi bir görüşe sahip olduğu bir yeri işgal ediyorsa?”

Sonra, Cabir ibn Akşani beyaz bir kaplumbağanın bağasından yapılmış müzik aletiyle, bir süre daha bir serseri gibi yaşadı. Haftada iki ölçek un çalarak ya da dilenerek, oynadığı ve sihirli oklar attığı Anadolu’nun köylerinde başıboş dolaşıp duruyordu. İsa’dan sonra 1699’da ilginç bir biçimde öldü. O dönemde Perşembe günleri panayır düzenlenen köylere gidiyordu ve oturmuş durumda ya da ayakta durarak insanları eğlendiriyordu. Çubuklarına tükürüyor, arabalarının tekerleklerini birbirlerine bağlıyordu ya da türbanlarının uçlarını birbirine düğümlüyordu, öyle ki bunlar karşılıklı olarak çözülüyordu. Bazen gelip geçenleri o kadar tahrik ediyordu ki bu insanlar kendisine karşı müthiş öfkeleniyorlardı ve üstüne hücum edip onu döverler-

ken, keselerini kesiyor ve ceplerini boşaltıyordu. Vakit geçirmek istiyordu böylece sanki. Bir gün vaktin gelmiş olduğuna inandığında, sarı ineği olan bir köylü buldu ve köylüye, kendisini belli bir saatte belli bir yere götürmesi için para verdi. Bu yere bir yıldan beri tek bir ses ulaşmamıştı. Köylü kabul etti, ineği getirdi ve inek İbn Akşani'nin karnını deşti. Ölümü kolay ve çabuk oldu, uyumuş kalmıştı sanki ve bu sırada nihayet, belki de sadece bedenini almak için, gölgesi belirdi altında. Arkasında tekrar yürümeye başlayan, tekrar bir hayvan olan ve Karadeniz'e dönen bir beyaz kaplumbağa bağasından yapılmış lavtayı bırakıyordu. Lavtacılar, Cabir ibn Akşani'nin yeniden canlılar arasına döndüğü gün kaplumbağasının yeniden, gölgesinin yerini alacak olan beyaz bir lavtaya dönüşeceğini söylüyorlar.

Tırnova'da Neretva yakınlarında, hâlâ Şeytanın Mezarı diye adlandırılan bir yere gömüldü. Bir yıl sonra, Akşani'yi çok iyi tanımış olan, Neretva kıyılarından bir Hristiyan, bir iş için Selanik'e gitti. Ağza aynı anda iki çeşit et, domuz eti ve sığır eti konmasına olanak veren o iki dişli çatallardan bir tane almak için bir dükkâna girdi. Dükkân sahibi isteğini yerine getirmek için yanına geldiğinde, Hristiyan hemen tanıdı Akşani'yi ve ona bir yıl önce Tırnova'da gömülmüş olduğu halde nasıl Selanik'te bulunabildiğini sordu.

"Dostum," diye karşılık verdi Akşani, "tabii ki öldüm ben, ama Allah beni sonsuzluğa attı ve işte burada esnafılık yapıyorum, bana gerekli olabilecek her şeye sahibim, ama tartı isteme benden, çünkü artık tartma hakkım yok. Bu nedenle kılıçlar, bıçaklar, çatallar ve çeşitli aletler satıyorum, sayılabilen ve tartılmayan bütün eşyaları satıyorum. Temelli buraya yerleştim, ama yılın her on birinci Cuma günü mezarıma dönmek zorundayım. Biliyorsun, sana vadeli mal vereceğim, istediğin kadar, ama zamanı geldiğinde borcunu ödeyeceğine dair imzalı bir kâğıt vereceksin bana..."

Neretvalı adam, çubukların inlediği ve çekmediği bir günde olmalarına rağmen kabul etti teklifi. Vadesi Rebiyülevvel ayına rastlayan on birinci Cuma'nın sonrasına bir borç senedi imzaladı. Siyah sopasını bir karabuğday tanesi gibi sivriltti ve istediği bütün malları da yanına alarak eve döndü. Yolda, Neretva kıyısında, müthiş bir yaban domuzunun saldırısına uğradı ve sopası sayesinde büyük güçlükler içinde de olsa kendisini savunmayı başardı, ama yine de hayvan mavi kemerinden bir parçayı kopardı. Rebiyülevvel ayında, on birinci Cuma günü, yanına bir tabanca ve Selanik'ten satın aldığı çatalı aldı, Şeytanın Mezarı'nı açtı ve iki kişi buldu orada. Bunlardan biri sırtüstü yatmıştı ve uzun bir çubuk tütürüyordu, hafifçe yan dönmüş olan öbürü susuyordu. Tabancayı üstlerine doğrulttuğu sırada çubukla tütün içen kişi dumanı yüzüne üfledi ve şöyle dedi ona:

“Ben Nikon Sevast'ım⁹, bana bir şey yapamazsın, çünkü Tuna kıyısında gömülüyum ben.” Ve çubuğunu mezarda bırakarak anında kayboldu ortalıktan. Aynı anda öbürü döndü kendisine doğru ve köylü Akçani'yi tanıdı, Akçani serzenişte bulunarak şöyle dedi ona:

“Hey, dostum, ben seni Selanik'te öldürebilirdim, ama istemedim bunu ve tam tersine yardımcı oldum sana. Sen şimdi beni öldürme cesaretini göster ve senin Tanrı'n adına yap bunu...”

Bu sözler üzerine Akçani gülümsedi ve köylü onun ağzında mavi kemerinin parçasını gördü... İrkildi, tabancasının horozunu kaldırdı ve Akçani'ye ateş etti. Akçani onu eliyle engellemek istedi, ama çok geçti, ancak bir tırmık atabildi. Akçani böğürek yıkıldı ve mezarı kanla doldurdu.

Köylü eve döndüğünde silahı yerine koydu ve iki dişli çatalı aradı, ama bulamadı. Akçani'ye ateş ederken, Akçani de çatalı çalmıştı...

Bir başka efsaneye göre, Cabir ibn Akçani ölmemişti. Konstantinopolis'te, 1699 yılında, bir sabah bir su gerdeline

bir defneyaprağı atmıştı ve saç örgüsünü yıkamak için başını bu gerdele sokmuştu. Bir süre bu durumda kalmıştı. Nefes almak için başını sudan çıkardığında başını yıkadığı Konstantinopolis ve imparatorluk yoktu. İsa'dan sonra 1982'de, İstanbul'da, birinci sınıf bir otel olan 'Kingston' daydı, bir karısı, bir çocuğu ve bir Belçika pasaportu vardı, Fransızca konuşuyordu ve önünde, F. Primavesi & Son, Corrella, Cardiff marka lavabonun dibinde hâlâ bir defneyaprağı yüyüyordu.

FARABİ İBN KURRA (8. yüzyıl - 9. yüzyıl) –Hazar tartışmasının⁷ Müslüman temsilcisi. Kendisi hakkında çok az ve çelişkili bilgi vardır. Hazar tartışmasının en önemli tarihçisi El Bekri adını anmaz, ama bunun nedeninin Farabi ibn Kurra'ya duyduğu saygı olduğu sanılmaktadır. Gerçekten de Farabi, yanında ad, hele hele kendi adının söylenmesinden hiç hoşlanmazdı. Adsız bir dünyanın daha aydınlık ve daha temiz olduğunu kabul ediyordu. Aynı ad, hem aşkı, hem nefreti, hem yaşamı, hem de ölümü karşılamaktadır. Bu düşünce, bir balığa baktığı sırada küçük bir sineğin gözünde boğulmasıyla gelmişti ona ve bunu anlatmaktan büyük bir zevk duyuyordu. Böylelikle balık bu küçük sinekle beslenmişti. Kimi tanıklıklara bakılırsa, İbn-Kurra, Hazar başkentine kadar gelememişti hiçbir zaman, dolayısıyla da davet edilmiş olmasına rağmen ünlü tartışmaya da katılmadı. El Bekri'ye göre tartışmanın Yahudi temsilcisi onu zehirlemek ya da boğmak için birini göndermişti. Başka birtakım kaynaklara göre de, Farabi yolda gecikmiş ve ancak tartışma sona erdikten sonra varabilmişti oraya. Oysa tartışmanın sonucu göstermektedir ki, Hazar Kağanı'nın sarayında kesinlikle bir Müslüman temsilci bulunmuştu. Tartışmaya katılanlar İbn-Kurra'nın geldiğini görünce şaşırdılar, çünkü aralarından bazıları onu ölmüş biliyordu ve ölüm yemeği için kendisine yüzükler hazırlamayı düşünüyordu. İbn-Kurra ayak ayaküstüne

attı ve iki küçük soğan çorbası kabına benzeyen gözleriyle bakarak konuştu:

Çocukluğumda, çok eskiden, bir çayırdaki iki kelebeğin çarpışmasına tanık olmuştum; kanatlarının bazı renkli pulları birbirlerinininkile karışmıştı, sonra uçuşlarını sürdürmüşlerdi ve ben de bu olayı tamamıyla unutmuştum. Dün akşam yolda giderken beni başkası sanan biri kılıcını sapladı bana. Yoluma devam etmeden önce baktım ki yanağımdan kan yerine birkaç kelebek pulu damladı...

Farabi'nin İslam lehine kullandığı belli başlı kanıtlardan biri muhafaza edildi. Hazar hükümdarı üç dinin temsilcisine – Yahudi, Arap ve Bizanslı– bir madeni para göstermişti. Üçgen biçimindeki bu paranın bir yüzünde değerinin işareti vardı: Beş gözyaşı (Hazarlar para birimlerini bu sözcükle adlandırıyorlardı), öbür yüzündeysen yanındaki üç gence bir dal yığınının uzaştırırken can çekişen bir adam resmi vardı. Kağan, derviş, haham ve keşişten bu resmi yorumlamalarını istedi, İslam kaynaklarına göre, Hristiyan temsilci eski bir Bizans hikâyesinin söz konusu olduğunu söyledi: Ölüm döşeğindeki bir baba yığın halinde bulunan dalların nasıl bükülmez olduğunu, oysa birbirlerinden ayrılınca nasıl tek tek kırılacaklarını göstererek, birlikten kuvvet doğacağını anlatıyor çocuklarına. Yahudi dalların insan bedeninin uzuvları olduğunu ve bunların bir bedeni ancak ortak bir çabayla koruyabileceklerini anlattı. Farabi bu açıklamaları kabul etmedi. Üçgen paranın cehennemde dövülmüş olduğunu ve karışıklarının açıklamalarının doğru olamayacağını söyledi. Resim, zehir içmeye mahkûm edilmiş olan ve katafalkında duran bir katili gösteriyordu. Önünde de üç şeytan bulunmaktadır: Yahudi cehenneminin şeytanı Asmodeus, Müslüman cehenneminin şeytanı Ehriman ve Hristiyan cehenneminin şeytanı Satan. Katilin elinde üç sopa vardır; bu demektir ki üç şeytan kurbanın öcünü alacak olurlarsa o da ölecektir ve öç almaktan

vazgeçerlerse hayatı bağışlanacaktır. Bu durumda üçgen paranın mesajı da açıktır. Cehennem onu dünyaya, ölümlülere bir duyuru niteliğinde göndermektedir. Müslüman, Yahudi ya da Hristiyan, üç şeytanın hiçbirinin temsil etmediği bir kurbanın öcü alınmamış olacak ve katilinin hayatı bağışlanacaktır. Dolayısıyla en kötü durum, Hazarların ve Kağan'larının durumunda olduğu gibi, bu üç dünyadan hiçbirine ait olmamaktır. Sonuç olarak siz bütünüyle savunmasızsınız ve birisi sizi, hiçbir cezadan korkmaksızın öldürebilir...

Açıkça anlaşılmaktadır ki Farabi bu yolla, Kağan'ı, kendisi ve halkı için eski inançlarından vazgeçmek zorunda olduğuna ve üç büyük dinden birine, temsilcilerden, dünyayı kendisine en iyi biçimde anlatacak ve sorularına en doğru yanıt verecek olanın dinine geçmeye razı etmek istemektedir. Kağan, Farabi'nin yorumunu en inandırıcı yorum olarak değerlendirdi ve kanıtlamalarını kabul etti. İslam öğretisinden yana tavır aldı, kemerini çıkardı ve Allah'a dua etti.

Farabi ibn Kurra'nın tartışmaya kesinlikle katılmadığını ve gelirken zehirlendiği için Hazar Sarayı'na bile ulaşamadığını iddia eden İslam kaynakları, Farabi'nin yaşamöyküsü olan bir metne dayanmaktadırlar. Farabi, aslında tüm yaşamının bir kitapta yazılı olduğunu ve uzun süreden beri anlatılan bir hikâyeden uyarlanmış olduğunu sanıyordu. Binbir Gece'yi okumuştı, ayrıca benzeri bin iki hikâye okumuştı. Ama bu hikâyelerin hiçbirinde, yaşamının akışını belirlemiş olan çatıyı bulamamıştı kesinlikle. Öylesine hızlı bir ata biniyordu ki kulakları kuşlar gibi uçarken, kendisi, atın sahibi olarak yerinden kımıldamıyordu. Samerra Halifesi, Hazar Kağanı'yla konuşup, onu Müslümanlığa kazandırması için İtil'e gönderdi kendisini. Farabi ibn Kurra bu misyonu için hazırlanmaya başladı. Hatta Hazar Prensesi Ateh'in⁷ şiirlerinden oluşan bir divan bile bulmuştu yanında götürmek üzere. Bu şiirlerden biri uzun zaman-

dan beri aradığı ve kendi yaşamının da uyarlanmış olduğu gerçek hikâye gibi geldi ona. Bu metinde, ona ters gelen ve şaşırtan tek şey bir erkekten değil, bir kadından söz edilmesidir. Gerisi uyuyordu ve özellikle de Kağan'ın sarayı 'okul' sözcüğüyle belirtilmişti. Farabi, gerçeğin bir aldatmacadan başka bir şey olmadığını düşünerek bu metni Arapçaya çevirdi. İşte çeviri:

GEZGİN KADIN VE OKUL

Gezgin kadının, Doğu'da Batılı gibi kabul edilen, Batı'daysa Doğulu gibi kabul edilen bir pasaportu vardır. Dolayısıyla bu pasaporttan Doğu'da da, Batı'da da çekinilmektedir. Gezgin kadın, sağa eril, sola dişil olmak üzere iki gölge yansıtmaktadır. Uzun bir yolculuktan sonra, patikalarla dolu bir ormanda en önemli sınavını vermek zorunda olduğu ünlü okulu arar. Göbeği taze bir ekmek gibidir ve yolculuğu da o kadar uzun sürer ki yılları yer. Nihayet ormanın sınırına vardığında iki adama rastlar ve yol sorar onlara. Adamlar okulun nerede olduğunu bildiklerini söylemiş olmalarına rağmen, silahlarına yaslanmış halde ve sessizce süzerler onu. Sonra biri konuşmaya başlar: "Dosdoğru git, ilk kavşaktan sola dön, sonra yine sola ve okulun önüne varacaksın." Gezgin kadın, pasaportuna bakmadıklarından rahatlamış bir halde teşekkür eder onlara. Aksi takdirde, bir yabancı olduğundan, kesinlikle çekineceklerdi kendisinden ve art düşüncelerini kestirmeye çalışacaklardı. Tekrar yola koyulur, ilk patikadan sola döner ve tekrar sola döner, bu arada verilen bilgilerle okulu kolayca bulacağını düşünmektedir. Ama soldan ikinci patikanın sonunda, okul yerine bir gölün önüne çıkarır. İki silahlı adam da gölün kenarında durmaktadır. Gülümseyerek özür dilerler ondan:

"Doğru söylemedik. Birinci kavşakta sağa dönmen gerekiyordu, sonra yine sağa ve okul oradadır. Ama biz her şeyden önce senin niyetlerini öğrenmeliydik, yolu gerçekten mi bilmi-

yordun, yoksa bilmez gibi mi davranıyordun, öğrenmeliydik. Şimdi geç oldu artık ve bugün okula gidemezsin. Bu şu anlama gelir: Hiçbir zaman gidemeyeceksin. Çünkü yarından itibaren okul olmayacak artık. Yani sen, bu küçük doğrulama yüzünden amacına ulaşmayı kaçırdın, bütün hayatın boyunca ulaşamayacaksın amacına, ama ötekileri, okulu arayan gezginleri kötü niyetlerden korumak için gerekliydi bu, anlamın gerekir bunu. Bununla birlikte kendi kendini eleştirmemelisin. Bizim sana söylediğimiz gibi yapmayıp da ters yönde gitseydin, yani sola sapacağına sağa sapmış olsaydın, sonuç yine aynı olacaktı, çünkü o zaman bizi aldatmak istediğini, okulun yolunu bildiğini anlayacaktık ve senin oraya ulaşmanı engelleyecektik, çünkü bizden gizlemeye çalıştığın andan itibaren niyetlerin kuşkulu olmaya başladılar. Aslında okula hiçbir zaman ulaşamaz. Yine de hayatın boşa gitmiş olmayacaktı: Bu, dünyada bir şeyin doğrulamasına yaramış olacaktı. Ve bu da az şey değildir...”

Adamlar böyle konuşup duruyorlardı ve gezgin kadın da tek bir şeyle avunuyordu –göstermediği ve göl kenarındaki adamların renginden bile kuşkulanamadıkları pasaportu. Uzun sözün kısası, denetimlerinden kurtularak yine de aldatmıştı onları, bu da yaşamının boşuna feda edilmiş olduğu anlamına geliyordu. Ama bu sözcük –boşuna– onlar için ve kadın için aynı anlama gelmiyordu. Çünkü kadın onların denetimleriyle bir güzel alay ediyordu!

Ne olursa olsun sonuç ortadadır ve artık önünde olmayan yaşamının amacı, zamanın akışı içinde, kesinlikle arkasına geçmelidir. Kadın, o zaman amacın okulda değil, araştırma boş gibi gözükmüş olsa da okula doğru giden yolda bir yerde olduğunu anlar. Bu araştırmayı kafasında gitgide daha çok istemeye başlar ve hemen sonra yolculuğun bütün güzelliklerini yeniden görür. Sonunda, önemli olanın yolun bitiminde değil, çok daha önce-sinde, yolculuk sırasında, kesinlikle yolculuk boşuna mı olmuş-

tu acaba diye düşünmediği sırada gerçekleştiğine karar verdi. Mirasının dökümünü yeniden çıkaran bir emlakçı gibi anılarını sınıflamaya girişerek, belleğine belli belirsiz nakşedilmiş ayrıntıları yeniden bulmaya başlar. Durmaksızın ayıklayarak ve bu acımasız eleme ve gitgide titizleştirdiği seçmecilikle tek bir sahneyi bırakarak en önemli ayrıntıları nakleder:

Bir masa ve masada başka bir şarapla renklenmiş bir bardak şarap. Deve gübresi üstünde kızartılmış, daha yeni avlanmış bir bataklıkçulluğunun eti. Kuşun gece düşüyle besleyici hale getirilmiş. Babanın karanlık profili ve annenin göbeğini taşıyan yakıcı bir ekmek. Ve adada doğmuş bir genç ve yaşlı sürünün peynirleri. Masada yemek artıklarının yanında ucunda ateşten bir gözyaşıyla bir mum, onun yanında içinden Cemayizelahir ayının aktığı Kutsal Kitap.

HAZAR TARTIŞMASI[▽] –Dimaşki, sonunda Hazarların bir dini tercih edecekleri tartışma sırasında ülkede büyük bir çalkantı olduğunu söylüyor. Kağan'ın[▽] çok zengin sarayında yapılan tartışmanın daha başında, Hazar halkı gezinmeye, dolaşmaya başladı. Halk hareketin kendisi oldu. Bir insana aynı yerde iki kez rastlamak mümkün değildi. Bir tanık “Nereye koymamız gerekiyor bunları?” diye sorarak taş taşıyan bir grup insan gördü. Bunlar Hazar Krallığı'nın sınır taşlarıydı. Çünkü Prenses Ateh[▽], Hazarların bir dinde karar kılmalarına kadar taşların yerde değil havada kalmalarını emretmişti. Bu olayın tarihi bilinmiyor, ama El Bekri^ç, Hazarların İsa'dan sonra 737'den itibaren öteki dinler yerine İslam'ı tercih etmiş olduklarını söylüyor. Müslümanlığı kabul etmeleri ve tartışma aynı anda mı olmuştu? Bu başka bir sorun. Ama pek de mümkün gözüküyor. Tartışmanın tarihi de bilinmiyor. Buna karşılık konu son derece açık. Kağan, üç büyük dinden –İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik– birini kabul etmesi konusunda birçok baskı gördükten

sonra, kendisine üç din bilgini gönderilmesini istedi: Halifelikten kaçmış olan bir Yahudi, Konstantinopolis Üniversitesi'nden bir Bizanslı dinbilimci ve bir de Arap Kuran tefsircisi. Bu Arap tefsircinin adı Farabi ibn Kurra'ydı⁶. Tartışmaya en son gelen o oldu, çünkü birçok kişi onun bu toplantıya katılmasını engelledi. Böylece tartışma sadece Hristiyan ve Yahudi temsilciler arasında başladı. Bizanslı o kadar güzel konuşuyordu ki Kağan'ı kandırmaya başlıyordu. Bir çorba gibi ıslak gözleri ve benek benek saçlarıyla Kağan'ın masasına oturmuş, konuşuyordu:

“Bir fıçıda en önemli olan şey deliktir. Bir testide, testi olmayan şeydir önemli olan, ruhta insan olmayan, kafada kafa olmayan, bir başka deyişle söz... Siz, sessizlikle beslenmeyen siz, dinleyin o halde.

“Biz Bizanslılar, size Haç'ı sunmakla, Sarazenlerin ya da Yahudilerin yaptığı gibi sözünüzü rehin almayacağız sizin. Biz sizden, Haç'la birlikte Yunan dilini de kabul etmenizi istemiyoruz. Tersine Hazar dilinizi koruyun. Ama dikkat edin, Yahudiliği ya da Muhammed'in dinini kabul ederseniz, bu mümkün olmayacaktır. Onların hem inançlarını hem de dillerini kabul etmek zorunda kalacaksınız.”

Bu sözler üzerine Kağan, Bizanslının kanıtlarına teslim olmaya hazır gözüktü, işte o zaman Prenses Ateh girdi tartışmaya. Şöyle konuştu:

Bir kuşçu anlattı: *Hazar Denizi kıyısındaki bir kentte çok ünlü iki sanatçı yaşarmış –bir baba ve oğlu. Baba ressamdır, dedi kuşçu, sen onu mavi renginin tonundan tanıyacaksın, şimdiye kadar hiç görülmemiş bütün mavi renklerin en güzeli. Oğlu şairdir ve sen onun şiirlerini, daha önce duymuş olduğunu sanacaksın, bir insanın ağzından değil, bir bitkinin ya da bir hayvanın...*

Seyahat yüzüklerimi taktım ve Hazar Denizi kıyısına gittim. Belirtilen kentte sordum soruşturdum ve iki sanatçıyı buldum. Kuşçunun öğütleriyle her ikisini de hemen tanıdım: Baba kut-

sal resimler yapıyordu, oğul da bilinmeyen (benim için) bir dilde yüce şiirler yazıyordu. Sevdim onları, onlar da beni sevdi ve sordular bana: "Hangimizi alacaksın?"

"Oğlu tercih ettim," diye karşılık verdim, "çünkü yorumcuya ihtiyacı yoktur onun."

Bizanslı, kulak küpesinin peşinden sürüklenmedi ve erkeklerin, iki topal erkeğin birleşmesinden meydana geldikleri için ayakta durduklarını, kadınların da iki şaşı kadından oluştukları için gördüklerini iddia etti. Sözlerini açıklamak için de kendi yaşamından şu anekdotu anlattı:

Delikanlılığında bir kıza âşık oldum. Beni fark etmiyordu hiç, ama inat ettim ve bir akşam Sofya'ya (adı Sofya'ydı) aşkımdan söz etme olanağı buldum, öyle bir coşkuyla sarıldı ki bana, gözyaşlarını yanağında hissettim. Bu gözyaşlarının tadından onun kör olduğunu anladım, ama hiç üzmedi beni bu. Orada öyle, birbirimize sarılmış halde duruyorduk, hemen yakınlardaki ormandan atların ayak seslerini duyduk.

"Öpüşmelerimizin arasından geçen atın ayak sesi, bir beyaz atın mıdır?" diye sordu.

"Bilmiyoruz bunu, ancak ormandan çıktığında öğrenebileceğiz," diye karşılık verdim.

"Hiç anlayamadım," dedi Sofya ve o anda ormandan bir beyaz at çıktı.

"Hayır, anladım, her şeyi anladım," diye karşılık verdim ve gözlerimin rengini sordum ona.

"Yeşil," dedi.

"Oysa bakın, benim gözlerim mavidir."

Bizans temsilcisinin bu hikâyesi Kağan'ı müthiş şaşırttı ve neredeyse Hristiyanların Tanrı'sını kabul ediyordu. Durumu anlayan Prens Ateh salonu terk etmeye karar verdi, ama terk etmeden önce Kağan'a şunları söyledi:

Efendim bana bu sabah, yüreğimin içindekilerin, kendi yüreğindekiyle aynı şeyler olup olmadığını sordu. O zaman uzun

turnaklarım ve ıslık çalan gümüş yüzüklerim vardı ve yeşil halkalar çizen nargile içiyordum.

Efendimin sorusuna karşılık verdim: "Hayır!" –ve nargile dudaklarımdan düştü.

Efendim şaşırmış bir halde gitti. Uzaklaştığını gören ben, kendi kendime şöyle konuşuyordum ve onun haberi yoktu bundan: Evet demiş olsaydım da aynı durumda olmuş olacaktı.

Kağan bu sözler üzerine, Bizanslının melek gibi bir sese sahip olduğunu, ama gerçeğin başka yerde olduğunu anlayarak titredi. O zaman sözü, halifenin adamı Farabi ibn Kurra'ya verdi. Kendisinden, önce geçen gecelerden birinde görmüş olduğu düşü yorumlamasını rica etti. Bu düşte, mesaj getiren bir melek gelmişti; bu mesaja göre Yaradan onun niyetlerini onaylıyor, ama eylemlerini onaylamıyordu. O zaman Farabi ibn Kurra Kağan'a sordu:

"Düşündeki melek bilgi meleği miydi yoksa vahiy meleği mi? Elma ağacı biçiminde mi güzüktü yoksa başka bir biçimde mi?"

Kağan meleğin ne biri ne de öbürü olduğunu söyledi ve Kurra devam etti:

"Tabii ki ne biri ne ötekiydi, çünkü bir üçüncüydü o. Bu üçüncü Âdem Ruhani'dir ve sen ve din adamları, ona kadar yükselmeye çalışın. Niyetleriniz bunlardır ve doğrudur bu niyetler. Ama siz Âdem'i, sizin düşlerinizle ve düşüncülerinizle yazılmış bir kitap gibi kabul ederek zorlanıyorsunuz. Bunlar sizin eylemlerinizdir ve yoldan çıkmıştır, çünkü siz kitabınızı Kutsal Kitap'ın yokluğunda yaratıyorsunuz. Mademki Kutsal Kitap bize verilmiştir, bizim tarafımızdan kabul edin onu, paylaşalım ve sizinkini atın..."

Bu sözler üzerine Kağan, Farabi ibn Kurra'yı kucakladı ve olay böyle oldu işte. İslam'a döndü, ayakkabısını çıkardı, Allah'a dua etti ve doğumundan önce, Hazar geleneğine göre almış olduğu adın yakılmasını emretti.

HAZARLAR –Arapça ‘Hazar’, Çince ‘K’osa’; Türk kökenli bir halkın adı. Bu ad Türkçe *kazmak* (dolaşmak, göç etmek) ya da *kuz* (bir dağın kuzey yamacı, kuytu) sözcüğünden gelir. Ayrıca bir Ak-Hazarlar adlandırması da vardır. Bu adlandırmanın amacı hiç kuşkusuz onları İstahri’nin sözünü ettiği Kara-Hazarlardan ayırmaktır. Hazarlar büyük bir olasılıkla 552’den itibaren Batı Türk İmparatorluğu’na dâhil oldular ve belki de batı Türklerinin ilk kağanının Sul (ya da Derbent) Kalesi üzerine ilk yürüyüşüne katıldılar. Altıncı yüzyılda, Kafkasya’nın kuzeyindeki bölge, Sabirlerin (Hunların iki büyük kabilesinden biri) elindeydi. Onuncu yüzyılda, Kâtip Mesudi, Türklerin Hazarlara ‘*Sabirler*’ dediğini söylemiştir ayrıca. Her halükârda İslam kaynakları Hazarlardan söz ettiğinde aynı halkın söz konusu olup olmadığı bilinmemektedir kesinlikle. Büyük bir ihtimalle bir eşi olmuştur bu halkın, tıpkı kağanlarının yanında bir yardımcı hükümdar bulunması gibi. Ak-Hazarların ve Kara-Hazarların adları da başka bir biçimde anlaşılmış olabilir: Hazar, Arapçada ‘beyaz’ ve ‘siyah’ kuş anlamına gelir ve buna göre Ak-Hazarların gündüzleri, Kara-Hazarların da geceleri temsil ettikleri düşünülebilir. Şöyle ya da böyle, Hazarlar bilinen tarihlerinin başlangıç döneminde *Mudu al lam* (Dünya Ülkeleri) metninde adı geçen, *W-n-nd-r* adlı güçlü bir kuzey kabilesini yenilgiye uğratmışlardı. Bu kabilenin adı ‘On Uygurlar’a denk düşmektedir, bu sözcüğü Bizanslılar Bulgarlar için kullanıyorlardı. Sonuç olarak, Hazarlar, Kafkasya bölgesinde yaptıkları ilk savaşlarda Bulgarlar ve Araplarla karşı karşıya gelmişlerdi. İslam kaynaklarına göre, ilk Arap-Hazar savaşı 642’de, Kafkasya’da patlamıştır. 653’te, Balancar yakınlarındaki bir savaşta, Arap strateji öldürüldü ve çarpışmalar kesildi. Kâtip Mesudi’nin notlarına göre, o döneme kadar Balancar olan başkent, önce Semender’e, sonra da Atıl’a (ya da İtil) nakledildi. İkinci Arap-Hazar savaşı, 772’de ya da biraz daha önce başladı ve 773’te Hazarların yenilgisiyle so-

nuçlandı. Halife Muhammed Mervan dönemi-ydi bu dönem ve Kağan Müslümanlığı kabul etmişti. Hazar devleti, aşağı Volga ve aşağı Don arasında bulunuyordu ve Arap coğrafyacı İdris'in de belirttiği gibi, Sarkel ve Atıl bölgelerini de içine almaktaydı, İstahri, Hazar ülkesinden Khersonesos'a kadar bir kervan yolundan söz ediyor, ayrıca Khersonesos'dan Volga'ya doğru bir 'kral yolu'ndan da söz edilmektedir.

İslam kaynaklarına göre, Hazarlar çok usta çiftçiler ve balıkçılardı. Ülkelerinde, kışın, suyun bir göl oluşturabilecek kadar yükseldiği bir vadi vardır. Burada yetiştirdikleri bir balık türü o kadar yağlıdır ki, Hazarlar bu balığı hiç yağ kullanmadan, kendi yağıyla pişirirler. Sonra, ilkbaharda, su çekildiğinde, bu vadiye balığın gübresi sayesinde çok verimli bir buğday ekerler, öyle ki Hazarlar aynı yıl içinde, aynı yerde bir buğday hasadı ve bir de balık hasadı yaparlar. Öylesine bol ve bereketli mahsul alırlar ki ağaçlarında istiridyeler biter. Dallar bükülür ve dalların uçlarını taşlarla denizin dibine tuttururlar. İki yıl sonra ağaçlarda o kadar çok istiridye oldu ki, yeterli geldi bu kadarı, üçüncü yıl içinde dalları serbest bıraktıklarında, dallar yukarıya kalkarken su üstüne nefis istiridyeler çıktı toplanmak üzere. Hazar Krallığı'nda iki ad taşıyan bir ırmak akar, çünkü aynı yatakta, bir akıntı doğudan batıya, bir başka akıntı da batıdan doğuya doğru akar. Bu ırmağın adları Hazar takviminin iki yılının adlarıyla çakışır. Çünkü Hazarlar dört mevsimin bir değil, iki yıla karşılık olduğunu ve bu iki yılın da karşıt yönlerde (en büyük ırmaklarının akıntıları gibi) aktığını kabul ederler. Günleri ve mevsimleri oyun kâğıdını karar gibi karıştırırlar ve bundan da kış günlerinin ilkbahar günlerine ve yaz günlerinin

de sonbahar günlerine karıştığı sonucu çıkar. Hepsi bu kadar değildir: İki Hazar yılından biri gelecekte geçmişe doğru, biri de geçmişten geleceğe doğru akar.

Hazarlar, yaşamlarının bütün önemli olaylarını bir değneğe kaydederler, ama hayvan biçimindeki bu işaretler onların ruhsal durumlarını ve sürekli değişebilen huylarını belirtir, olayları değil. Bir değnekte en sık görülen hayvanın biçimi sahibinin mezarına kazınır. Bu nedenle de mezarlıklarındaki mezarlar, canlandırdıkları hayvanın biçimindedir: Kaplan, kuş, deve, leopar ya da balık, yumurta ya da keçi.

Hazarlar, Hazar Denizi'nin karanlık derinliklerinde gözleri olmayan bir balığın yaşadığına ve bu balığın evrenin tek doğru zamanını gösteren bir saat gibi düzenli bir uyum yansıttığına inanırlar. Hazar efsanelerine göre, başlangıçta, yaratılmış olan her şey, geçmiş ve gelecek, olaylar ve nesneler, zamanın yakıcı ırmağında erimiş, geçmiş ve gelecek varlıklar, sabunun suyla karışması gibi karışmıştı. O dönemde her canlı yaratık herhangi bir başkasını yaratabiliyordu. Bu durumun yol açtığı skandal karşısında Hazar tuz tanrısı kaprislerine set çekti ve onları yalnızca kendilerine benzer varlıklar yaratmaya mahkûm etti. Geçmiş gelecekte ayırdı. Sonra da tahtını şimdiki zamanda kurdu. Böylelikle her şeyi denetlemek için gelecek içinde dolaşır ve geçmişin üstünde uçar. Kendi özünden kalkarak evreni yaratır, sonra yutar onu ve gençleşmiş bir dünya kusmak amacıyla eski olan her şeyi geniş getirir. Bütün insan ırklarının yazgısı, halkların kitabı, evrende yazılıdır; her yıldız, bir yuvayı ve bir dilin ya da bir halkın tohum halindeki durumunu gösterir. Sonuç olarak, evren, insan ırklarının yıldızlar gibi parladığı, gözle görülür ve somut bir sonsuzluktur.

Hazarlar, renkleri müzik notaları ya da rakamlar gibi okumayı bilirler. Bir camiye ya da kiliseye girdiklerinde, freskleri ya da ikonları görünce, resmedilmiş ya da betimlenmiş şeyi

hecelerler, okurlar ya da şarkıyla dile getirirler ki bu, eski ressamların bu gizli ve yadsınan sanatı uygulamış olduklarını kanıtlar. Hazar Krallığı'nda Yahudi etkisi arttığında, Hazarlar, Konstantinopolis'te özellikle tasvir ve put düşmanlığı döneminde yıkıma doğru giden ve daha sonraki dönemlerde de hiçbir zaman aynı ilgiyi görmeyen bu sanatı unutarak resimden uzaklaştılar.

Hazarlar, geleceği zamanda değil mekânda tasarlarlar. Tapınakları kesin ve önceden belirlenmiş bir düzenlemeye göre inşa edilmiştir. Aralarında bir bağ kurulursa, Âdem Ruhani'nin imajı, üçüncü melek, Hazar Prensesi'nin tarikatının simgesi çıkar ortaya. Hazarlarda düş oyuncuları bir düşten öbürüne dolaşırlar ve Hazarlar da bunları bir köyden ötekine izleyebilirler. Prenses Ateh'in⁷ tarikatının din adamları bunların peşinde düşten düşe dolaşırlar; ayrıntılı ölümleriyle, peygamberlerin ya da azizlerin yaşamöyküleri gibi hayatlarını kaleme alır bunların. Hazar Kağan'ı bu düşavcılardan korkar, ama bir şey yapamaz onlara. Düşavcıları üstlerinde sürekli, gizli yetiştirdikleri ve *ku^c* (ay) adını verdikleri belli bir bitkinin yaprağını taşırlar. Bu yaprak yırtık bir örtünün ya da yaranın üstüne konduğunda, yırtık ya da yara göz açıp kapayıncaya kadar kaybolur.

Hazar devlet örgütü çok karmaşıktır ve uyrukları iki gruba ayrılmıştır: Rüzgâr altında doğmuş olanlar (asıl Hazarlar) ve rüzgârda doğmuş olan ötekiler, yani Bizanslılar, Yahudiler, Sarazenler ya da Ruslar gibi Hazar ülkesine göç etmiş olanlar. Hazarlar en kalabalık grubu oluştururlar, öbürleri küçük gruplardır. Bununla birlikte krallığın idari bölgelere ayrılması bu durumu hissettirmeyecek bir biçimde düzenlenmiştir. Devlet eyaletlere ayrılmıştır. Yahudilerin, Bizanslıların ya da Arapların ya-

şadıkları eyaletler de Yahudi, Bizans ya da Arap adları taşırlar. Oysa yalnızca Hazarların yaşadığı eyaletler olan, devletin en büyük bölümündeki eyaletler Hazar adları taşımazlar. Tek bir bölgeye Hazar eyaleti denmiştir sadece. Sözgelimi kuzeyde artık Hazar adını taşımayan ve dili ve eyaleti başka adlar almış olan yeni bir halk bulunmuştur. Çok sayıda Hazar bütün bu koşullar ve krallık içindeki elverişsiz konumları yüzünden kökenlerini ve dillerini, dinlerini ve gelenek, göreneklerini inkâr ederler ve daha iyi bir yaşam sürmek amacıyla Bizanslı ya da Arap olduklarını iddia ederek kendilerini saklarlar. Hazar devletinin batısına Bizans'tan gelmiş olan az sayıda Bizanslı ve Yahudi yerleşmiştir. Yahudiler (Bizans Krallığından sürgün edilmiş olan) daha kalabalıktırlar, ama yalnızca bu eyalettedir sayıca üstünlükleri. Durum, Hazarların Hristiyan olmadıkları kabul edilen başka bir eyalette, Hristiyanlar için aynı benzerliği gösterir. Hazarlar ve Bizans ya da Yahudi göçmenler arasındaki güç dengesi Hazarlar lehine bire beştir. Ama bu gerçek, halkın sayılma biçimiyle gizlenmiştir: Rakamlar eyalet eyalet gösterilmiş, hiçbir zaman halkın bütünü sayılmamıştır.

Eyaletlerin saraydaki temsilcileri, temsil ettikleri insan sayısına göre seçilmemiş, eyalet eyalet seçilmiştir, bu demektir ki sarayda Hazar olma (birbirlerini tanımıyor olsalar da) bir şapka gibi adlarını ve yazgılarını değiştirebilirler ve yeni bir rolle yaşamlarını sürdürebilirler. Burada yazgısını herhangi biriyle değiştirmek için kuyruğa girenler arasında Hazarlar çoğunluktadır.

Krallığın başkentinde, Hazarların en kalabalık olduğu stratejik başkentte, ödüller ve madalyalar vatandaşlar arasında eşit bir biçimde dağıtılır: Aynı sayıda madalyanın Bizanslılara, Gotlara, Araplara ve Yahudilere de verilmesine özen gösterilir. Ruslara ve ötekilere de ve hatta en kalabalık grubu oluşturmalarına rağmen kendi gümüş madalyalarını ve ödülleri öteki halklarla paylaşan Hazarlara da bu eşitlik içinde davranılır. Ama Bizanslı-

ların bulunduğu Güney eyaletleri başkentlerinde ya da Yahudilerin yerleşmiş olduğu Batı eyaletleri başkentlerinde veya İranlıların, Sarazenlerin ve öteki halkların yaşadığı Doğu eyaletleri başkentlerinde madalyalar Hazarlara değil, bu halkların temsilcilerine verilir yalnızca, çünkü bu eyaletler, ötekilerle eşit sayıda Hazar nüfusu barındırmasına rağmen Hazar eyaletleri sayılmazlar. Sonuçta Hazarlar, krallık bölgeleri içinde ekmeklerini herkesle paylaşırlar, başka bölgelerde ise onlara kimse bir kırıntı bile vermez.

Ayrıca Hazarlar en kalabalık halk olmaları nedeniyle askeri yükümlülüklerin önemli bir bölümünü de kendileri üstlenmişlerdir, ama komutanlıklar öteki halkların tümüyle birlikte eşit olarak paylaşılmıştır. Askerlere, insanların ancak savaşta denge ve uyum içinde yaşadıkları ve gerisinin hiçbir önemi olmadığı söylenir. Böylelikle Hazarlar devleti ve devletin birliğini koruma yükümlülüğünü üstlenmişlerdir, ötekiler –Yahudiler, Araplar, Bizanslılar, Gotlar ve Hazar ülkesine yerleşmiş İranlılar– her biri doğal olarak ülkeyi kendi kökenlerine doğru çekmek isterken, Hazarlar krallığı korumak ve yüceltmek durumundadırlar.

Savaş tehlikesi baş gösterdiğinde anlaşılır nedenlerle krallıktaki ilişkiler değişir. O zaman Hazarlara daha fazla özgürlük tanınır, onların parmaklarının işaret ettiği yere bakılır, geçmişteki zaferlerinin anısı yüceltilir, çünkü onlar iyi askerlerdir; mızrak atmayı, ayaklarıyla kılıç kullanmayı, her iki elle kelle uçurmayı bilirler –aslında kesinlikle ne solaktırlar ne de yalnızca sağ ellerini kullanırlar, çünkü çocuk yaşlarından itibaren savaşlarda her iki kollarını da kullanmayı öğrenmişlerdir. Ötekilerin tümü, savaş yaklaştıkça kökenlerinin geldiği ülkelere yaklaşırırlar: Bizanslılar, Bizans topluluklarıyla birlikte yağmaya girişirler ve enosis (birleşme; kendi Hristiyan ülkelerine bağlanma) isterler. Araplar halifenin ve donanmasının yanına geçerler, İranlılarsa sünnetsizleri ararlar. Buna karşılık her savaştan sonra, her şey

unutulur, yabancı halkların düşman bayrakları altında kazanmış oldukları rütbeler Hazar ordusu tarafından tanınır ve Hazarlar da ordunun renksiz ekmeği durumuna düşerler.

Renkli ekmek sorunu Hazarların kendi devletlerindeki durumunu çok iyi açıklamaktadır. Bunu üretenler onlardır, çünkü Hazar ülkesinin buğday bölgesinde onlardan başka kimse oturmaz. Kafkasya'nın dağlık bölgelerindeki kurak yerlerde, düşük fiyatla satılan bu renkli ekmek yenir. Yine Hazarların ürettiği renksiz ekmekse altın karşılığında satılır. Ve Hazarların da en pahalı olan bu renksiz ekmeği satın alma hakları vardır yalnızca. Eğer bir Hazar bu yasaya uymaz ve daha ucuz olan renkli ekmeği satın alırsa, dışkılarında da olsa anlaşılır bu. Zaman zaman Hazar helâlarını denetleyen ve yasalara karşı gelenleri cezalandıran özel gümrük servisleri vardır.

İBN (EBU) HADRAŞ –Prens Ateh'in[∇] cinsel organını alan şeytan. Cehennemde Ay ve Güneş'in kesiştiği yerde oturuyordu... Şairi ve kendisinden söz ettiği şu dizeleri yazdı:

*Kadınlarına yaklaştığımda
Habeşlerde, Bizanslılarda, Türklerde ve Slavlarda
Ne biçim bir şaşkınlık öyle...*

Hadraş'ın şiirleri El Mazrubani adlı biri tarafından derlendi; El Mazrubani şeytanların şiirlerini topluyordu ve 12. yüzyılda bir şeytani şiir kitabı (Ahmed Ebu'l-Alâ el Maarri'nin bu bilgiyi veren derlemesiyle karşılaştıran) oluşturmuştu.

Hadraş çok uzun adımlar atan bir ata binmişti. Bugün bile dörtlü gidişi işitilebilir: her gün bir toynak.

İSPANYALI EL BEKRİ (11. yüzyıl) –Hazar tartışmasının[∇] en önemli Arap tarihçisi. Marquart'ın Arapçadan çevirdiği (*Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig, 1903,

7-8) metni kısa süre önce yayımlandı (*Kunik and Rosen*, 44). El Bekri'nin metni dışında, Hazar tartışması ve özellikle de din değiştirmeleri üzerine iki rapor daha korunabilmiştir, ama eksiktir bunlar ve Hazarların Yahudiliği mi, Hıristiyanlığı mı, yoksa Müslümanlığı mı kabul etmiş oldukları bilinmemektedir hâlâ. Bu dönemle ilgili hiçbir bilgi vermeyen İstahri'nin yazısı dışında, Hazarların[▽], dinlerinden, Harun Reşid (786-809) döneminde, yani birçok Yahudi'nin, Bizans'tan ve halifelikten, hiçbir güçlkle karşılaşmadan kabul edildikleri Hazar ülkesine doğru sürüldükleri dönemde döndüklerini kabul eden, *Yeşil Otlakların* yazarı Büyük Mesudi'nin yazıları vardır. Tartışmanın üçüncü kronikçisi İbnü'l-Esir'dir. Bu konuyla ilgili metni özgün versiyonuyla korunamamıştır, ama Dimaşki tarafından aktarılmıştır. Bununla birlikte Hazar tartışması üstüne en güvenilir ve en fazla ayrıntı vermiş olan tarihçi El Bekri, Hazarların 731 yılından ve halifelere karşı savaştan sonra Araplarla anlaşma imzalarken, bir yandan da onların dinlerini kabul ettiklerini söylüyor. Gerçekten de Arap tarihçiler, İbni Rusta ve İbni Fadlan, Hazar Krallığı'ndaki birçok İslam tapınağından söz ediyorlar. Bu tarihçiler aynı zamanda 'çifte krallık'tan da söz ediyorlar. Şu anlama geliyordu bu: Hazar ülkesinde Müslümanlık başka bir dinle birlikte tam bir eşitlik içinde kabul edilmişti, Kağan, İslam'ın kurallarını ve Hazar Kralı da Yahudiliği uyguluyordu. El Bekri'nin tanıklığına göre Hazarlar daha sonra Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi. Ve nihayet tartışmanın sonunda, 763 yılında Kağan Savriel-Obadiah döneminde oylarını Yahudilikten yana kullandılar, çünkü İslam'ın elçisi tartışmada bulunmamıştı, yol-
da zehirlemişlerdi onu.

El Bekri, Hazarların Müslümanlığı kabul etmiş oldukları ilk din değiştirmelerini en önemli ve en kesin din değiştirme olarak kabul ediyordu (Daubmannus'a[☆] göre). Kutsal Kitap katmanlar halindedir, diye yazıyordu ve şu sözleri söyleyen ilk

imam tanıklık etmektedir buna: ‘Meleğin vermiş olduğu bu kitapta, benim kalemime dikte etmemiş olduğu, gökten düşmemiş tek bir sözcük yoktur, benim yüksek sesle tekrar etmediğim tek bir sözcük yazılmamıştır bu kitaba. Ve sekiz farklı biçimin her birini açıkladı bana: Gerçek anlam ve dinsel anlam, bir önceki satırın değiştirdiği satır ve bir sonraki satırı değiştiren satır, gizli anlam ve çift anlam, özel ve genel.’ Zakaria Rhazes adlı bir hekimin saptamalarına göre, El Bekri, üç dinin –Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Yahudilik– Kutsal Kitap’ın üç düzeyi gibi kabul edilebileceğini kabul ediyordu. Gerçekten de her halk, Kutsal Kitap’ın bu katmanlarını kendisine en uygun gelen şekliyle düzenliyor ve böylelikle de gerçek karakterini ortaya koyuyordu. İlk anlam kuşağına pek takılmıyordu, çünkü herkesin ve her dinin kabul ettiği, sözcüklerin görünür anlamında kullandıkları *avam* düzeyi söz konusudur, ikinci kuşak –ikinci derece anıştırmalar kuşağı, *havass* denen ve elit sınıfın anladığı sözcük– Hıristiyan dogmasını temsil eder, şimdiki anı kapsar ve Kitap’ın sesini oluşturur. *Evlîya* denen ve ilmî ledünü içeren üçüncü kuşak, Kutsal Kitap’ın Yahudi kuşağını, mistik derinlik ve sayılar kuşağını, kitabi harfler kuşağını temsil eder. Ve dördüncüsü, *enbiya* –kâhince fışkırmanın ve geleceğin kuşağı– derin anlamıyla Müslümanlığa girmeyi, Kitap’ın ruhunu, derinliğin yedinci derinliğini temsil eder. Böylelikle Hazarlar, Kutsal Kitap’ın en önce, en derin kuşağını (*enbiya*), daha sonra da öteki kuşaklarını düzensiz bir biçimde kabul ederek Müslümanlığı kabul etmelerinin kendileri için en doğru yol olduğunu gösterdiler. Gerçekten de zaman içinde Hıristiyanlık ve Yahudilikten geçmelerine rağmen Müslümanlıktan hiç ayrılmadılar.

İbnü’l-Esir’in açıkça belirttiği gibi son Kağan’ın, Hazar Krallığı’nın yıkılmasından önce, yeniden, ilk kabul edilen din olan İslam’a dönmüş olması bu olgunun başka bir kanıtı olarak görülebilir.

El Bekri'nin metni, özenli bir Arapçayla, meleklerin konuştuğu Arapçayla yazılmıştı, ama üslubu yaşamının son yıllarında değişti. Şu olay, o altmış yedi yaşına girdiği sırada oldu; bu dönemde kolları solaktı, ayaklarını kullanmadaysa sağ ayağına öncelik veriyordu ve iki küçük mavi balık gibi gözlerinden başka bir şey kalmamıştı kendine. Bir gece düşünde, kapısını vuran bir kadın gördü. Yatağından, bakirelerin yüzü gibi balık ununa bulanmış yüzünü iyice fark edebiliyordu, çünkü kapı aya doğru dönüktü. İçeri almak için yaklaştığında, kadının vurmak için kapının önünde durmadığını, yere oturmuş olduğunu gördü. Kadının yerden kalkması o kadar uzun sürdü ve boyu öylesine uzadı ki El Bekri düş gördüğü yatağında değil, su üstüne asılmış bir kafes içinde şaşkın bir halde uyandı. Yeniden ayakları solak, uzun ve bukle bukle saçlı, kendisine belli belirsiz bir şeyi anımsatan sakalıyla yirmi yaşında bir delikanlı olmuştu; sakalını şaraba batırıyordu ve sonra da bir genç kızın göğüslerini yıkıyordu o sakalıyla. Tek bir Arapça sözcük bilmiyordu, ama kıyma haline getirilmiş küçük sineklerin unuyla ekmek yapan kafes nöbetçisiyle, sürekli biçimde, kendisinin anlamadığı, ama nöbetçinin anlayabildiği bir dille konuşuyordu. Aslında El Bekri hiçbir dili anlamıyordu artık ve bu, uyanmadan önceki eski kişiliğinin tek anısıydı. Kafes suyun üstünde bir ağaca asılmıştı ve su kabardığında yalnızca başı kalıyordu dalgaların üstünde, su alçaldığıdaysa altındaki bir yengeç ya da kaplumbağayı yakalayabiliyordu. Çünkü o zaman deniz yerini ırmağa bırakmak için çekiliyordu ve o derisindeki tuzu tatlı suyla yıkayabiliyordu. Yengecin ya da kaplumbağanın kabuğuna geçirdiği dişleriyle yazıyordu, ama yazmış olduğunu okuyamıyordu ve hayvanı, dünyaya yolladığı mesajın anlamını bilemeden, suyun içine koyveriyordu. Kimi zaman da, su alçaldığında yakaladığı kaplumbağaların kabuklarına yazılmış mesajlar alıyordu, bunları okuyordu, ama tek kelime anlamıyordu. Ağaç ona yeniden

Kutsal Kitap'ın dilini öğretirken, tükruk ve diş ağırları içinde, ıslanmış tuzlu kadın memeleri düşlerken öldü.

KAĞAN –Hazarların hükümdarının unvanı. Prens anlamına gelen Tatarca han sözcüğünden gelir. İbni Fadlan'a göre Hazarlar kağanlarını su altına, derelerin dibine gömerlerdi. Kağan, iktidarı, sürekli olarak bir yardımcı hükümdarla paylaşırdı. Her zaman en önce kendisi selamlandığı ölçüde bir öncelik hakkı vardı bu yardımcının yanında. Kağan hiç kuşkusuz belki de Türk kökenli olan eski hükümdar ailesini temsil ediyordu, oysa hükümdar yardımcısı, kral ya da bey, halktan biriydi ve dolayısıyla bir Hazardı. Bir 11. yüzyıl belgesi (Yakubi) daha 6. yüzyılda Kağan'ın yanında kral yardımcısı olarak bir halife bulunduğunu söylüyor. Hazarlardaki bu ortak hükümdarlık üzerine en doğru tanıklığı El İstahri bırakmıştır. Hicri 320'de (İS 932) yazılmış olan metin şöyledir:

“Hazarların siyaseti ve yönetme sanatı konusuna gelince, Hazar Kağanı adı verilen bir hükümdarları vardır. Hazar kralına (beg ya da bey) göre yüksek bir makamdır onunkisi, ama onu atayan kraldır (kağan unvanı verir ona). Bu iş için seçilmiş insanın üstüne atlarlar ve boğulma noktasına getirinceye kadar ipek bir eşarpla boynunu sıkırlar ve sonra da sorarlar: 'Ne kadar bir süre yönetmek istiyorsun?' Ve yanıt verir: 'Şu kadar yıl.' Bu süreden önce ölürse, her şey yolunda gitmiş demektir. Aksi takdirde, süre biter bitmez öldürürler onu. Kağan'ın gücü, ileri gelenler üzerindeki otoriteyle sınırlıdır. Emretmek ve yasaklamak hakkı yoktur, ama saygı görür ve insanlar önünde diz çökerler. Kağan, gücü de parası da olmayan ileri gelenlerin arasından seçilir. Seçme anı gelince, kimse servetiyle ilgilenmez onun. Güvenilir bir tanık sokakta ekmek satan bir genç adam gördüğünü söylüyor. Ve Kağan öldüğünde, yerini bu genç adamdan daha fazla hak etmiş bir başkasının olmadığı söyleniyor. Ama bu genç adam Müslüman'dır ve yalnızca bir Yahudi Kağan olabilmektedir.”

Kağan'ın yardımcı hükümdarı genellikle çok iyi bir savaşçıydı. Bir keresinde, Hazarlar, bir zaferden sonra, düşmanlarından hoş bir gece kuşu alırlar; bu gece kuşu, ötüşleriyle, içilebilen su kaynakları fışkırtır. Düşmanlar birlikte yaşamak üzere onların yanına gelirler. Ve zaman çok yavaş akmaya başladı. Bir yıl içinde daha öncesinin yedi yılına denk yaşıyorlardı ve üç aya bölünmüş olan –güneş ayı, ay ayı ve aysız bir ay– takvimlerini değiştirmek zorunda kaldılar. Kadınlar yirmi günde doğuruyorlardı, bir yaz mevsiminde dokuz hasat kaldırıyorlardı, sonra bu hasadı yiyebilmeleri için peş peşe dokuz kış mevsimi geçmesi gerekiyordu. Günde beş kez dinleniyorlardı, on beş kez yemek hazırlıyorlar ve sofraya oturuyorlardı, süt yalnızca aysız gecelerde kesilmiyordu, bu da o kadar uzun sürüyordu ki, yolların nerede olduğunu unutuyorlardı ve nihayet şafak söktüğünde, kimileri büyüdüğünden, kimileri yaşlandığından birbirlerini tanıyamıyorlardı artık. Biliyorlardı ki yeni bir gece bastırdığında, o kuşak bir daha kesinlikle görüşemeyecekti. Düşavcılarının çizdiği harfler gitgide yükseliyordu ve tepelere, parmaklarının uçlarında yükselerek güçlkle erişebiliyorlardı. Kitaplar yetersiz kaldı ve harfleri tepelerdeki bayırlara çizmeye başladılar; ırmakların suyu büyük denize kadar korkunç bir yavaşlıkla akıyordu ve bir gece, atlar ay ışığı altında otlarken, Kağan düşünde bir melek gördü. Bu melek şunları söylemişti ona:

‘Yaratıcı senin niyetlerini onaylıyor, ama eylemlerini onaylamıyor.’ O zaman Kağan, düşavcılarına düşünün anlamını ve Hazarların felaketinin nereden kaynaklandığını sordu. Avcılardan biri büyük bir adamın geleceğini ve zamanın bu adama göre ayarlanmış olduğunu söyledi. Kağan da şu karşılığı verdi:

‘Doğru değil bu. Felaketlerimiz bizim daha küçülmüş olmamızdan kaynaklanıyor.’

Sonra din adamlarını ve düşavcılarını kovdu ve düşünüyorumlamaları için bir Yahudi, bir Arap ve bir Bizanslı bulunma-

sını emretti. Halkıyla birlikte en doğru yorumu bunlardan hangisi yaparsa, onun dinine geçmeye karar verdi. Sarayında üç din üzerine tartışma başladığında, Kağan Arap misyoneri Farabi ibn Kurra'nın^c kanıtlamalarından etkilendi. Birçok şey anlatan Farabi, Kağan'ın şu sorusuna en tatmin edici karşılığı vermişti:

“Kapalı gözkapaklarımızın zifiri karanlığında düşlerimizi aydınlatan nedir? Artık olmayan ışığın anısı mıdır, yoksa henüz gelmemiş olmasına rağmen, bir sonraki günden vakit gelmeden aldığımız geleceğin ışığı mıdır?”

“Her iki durumda da olmayan bir ışık söz konusudur,” diye karşılık verdi Farabi ibn Kurra. “Bu durumda yanıtın doğru olması fark etmiyor bizim için ve soruyu da amacı olmayan bir soru olarak kabul etmemiz gerekiyor.”

İslam'ı kabul eden Kağan'ın adı bilinmiyor. ‘Elif’ (yarımay şeklindeki Arap harfi) işareti altında gömülmüş olduğu biliniyor. Başka kaynaklar, camiye girmek için ayakkabılarını çıkarıp, ayaklarını yıkamadan önce adının Katib olduğunu iddia ediyorlar. Namazını bitirip güneşe çıktığında ayakkabı yoktu ayağında, eski adı da.

KU –*Driopteria filix chazarica*, bir tür Hazar Denizi kıyısı meyvesi. Daubmannus[☆] bu meyveye dair şunları yazmıştır: Hazarlar[▽] dünyanın başka hiçbir yerinde yetişmeyen bir tür meyve yetiştirirler. Balığın pullarına ya da çam kozalağının pullarına benzeyen bir kabuk vardır bu meyvenin üstünde. Çok yüksek bir ağaçta biter bu meyve ve ağaçların üstündeki meyveler, hancıların solungaçlarından canlı canlı kapılara çiviledikleri ve bu şekilde balık çorbası verdiklerini duyurdukları balıkları getirir akla. Kimi zaman bir ispinoz gibi ses çıkarır. Serindir ve tadı biraz tuzludur. Sonbaharda bir kalp gibi çarpan çekirdeğiyle daldan düşer ve bir süre rüzgârın dalgalarında yüzüyormuş gibi fır fır döner. Yumurcaklar atmacalarıyla avlarlar ve zaman zaman

da yanılan atmacalar balık sanarak gagalarıyla yakalarlar onu. Buradan şu ünlü Hazar özdeyişi çıkmıştır: 'Biz ku'yuz, ama Araplar, şahinler gibi bizi balık sanarak yiyecekler.' Ku sözcüğü –bu meyvenin adı– şeytanın, Prensese Ateh'in⁷ dilini unutturduktan sonra belleğinde bıraktığı tek addı.

Kimi zaman geceleri *ku-ku* sesleri duyulur. Bu, bildiği tek sözcüğü söyleyen ve yitirilmiş şiirlerini hatırlamaya çalışarak ağlayan Prensese Ateh'tir.

MESUDİ, YUSUF (17. yüzyıl ortası - 25.09.1689) –Bu kitabın yazarlarından biri, ünlü lavtacı.

Mesudi, Anadolu bir ailenin çocuğudur. Çalgı çalmayı kendisine bir kadının, müzik aletinde telleri tersine yerleştiren solak bir kadının öğrettiği söylenir. Anadolu lavtacılarının 17. ve 18. yüzyıllarda uyguladıkları parmak basışın⁸ onun eseri olduğu kanıtlanmıştır. Efsaneye göre, bir aletin değerini, dinlemeden önce bile saptayabilirmiş. Bir evde akordu bozulmuş bir lavtanın bulunması, sıkıntı ve hatta mide bulantısı verirmiş ona. Aletini yıldızlara göre akort edermiş. Çalgıcının sol elinin işini zamanla unuttuğunu, sağ elininse hiçbir zaman unutmadığını biliyormuş. Bununla birlikte genç yaşta müziği bırakmış, bir efsane de bu işin nasıl olduğunu anlatıyor:

Üç gün boyunca her gece, ailesinden bir bireyin öldüğünü gördü düşünde: önce babası, sonra karısı ve nihayet kardeşi.

Kaynaklar: Daubmannus⁹ kitabında, Mesudi üstüne 17. yüzyıl partisonlarının analizlerinden alınmış bazı bilgiler veriyor. Bu belgelere göre Mesudi üç kez adını unutmuş ve üç kez de mesleğini değiştirmiştir. Ama onun unutulmamasını sağlayan, kendisinin önce reddetmiş olduğu Anadolu müzikçileri olmuştur. 18. yüzyılda İzmir ve Kula lavta okulları, Mesudi'yle ilgili efsanelerin gerçek kaynaklarıydı. Bu efsaneler onun ünlü parmak basışlarıyla birlikte öğretiliyordu. Mesudi *Hazar Sözlüğü*'nün Arapça versiyonunun bir kopyasını da muhafaza etmişti. Kalemni Etiyopya kahvesine daldırarak kendi eliyle tamamlamıştı onu. İşedikten sonra yine çiş varmış gibi, güçlkle kanoştugu iddia edibir.

Dördüncü gece ikinci karısının, değişken gözlü, gözlerinin rengi soğukta çiçekler gibi değişen karısının öldüğünü gördü düşünde. Kapamadan önce, karısının gözlerinin çekirdekleri belli olan iki sarı üzüm tanesine benzediğini gördü. Göbeğinde bir mumla yatıyordu ve gülmesini engellemek için çenesini saçlarıyla bağlamışlardı. Mesudi o sırada uyandı ve bir daha hiç düş görmedi. Dehşete düşmüştü. Çünkü hiçbir zaman ikinci karısı olmamıştı onun. Bir dervişe başvurdu ve düşüyle ilgili olarak ne düşündüğünü sordu. Derviş, Kitap'ı açtı ve okudu:

“Ah sevgili oğlum! Kardeşlerine düşünden söz etme! Çünkü onlar sana karşı bir komplo düzenliyorlar.”

Bu yanıtı hoşnut olmayan Mesudi, düşün anlamını karısına sordu, karısı da şu karşılığı verdi kendisine:

“Düşünden kimseye söz etme! Yoksa seninle ilgili olarak değil, senin bu düşü anlattığın kişiyle ilgili gerçekleşir bu düş.”

O zaman Mesudi bir düşavcısına⁶, yani bu sorunu kendi deneyimiyle çözebilecek olan kişiye başvurmaya karar verdi. Kendisine, düşavcılarının artık seyrekleştiği, eskisinden çok daha az görüldüğü, kökenleri ve sanatları tümüyle Hazar⁷ kavminden geldiğinden, batıya değil de doğuya doğru gittiği takdirde bunlardan birine rastlama şansının daha fazla olduğu söylendi. Ve bu kavim, eskiden kara bir otun bittiği Kafkasya Dağları'nda yaşıyordu.

Mesudi lavtasını aldı, yola çıktı ve denizi doğu yönünde kat etmeye başladı. Şöyle düşünüyordu: ‘Bir insanı sana merhaba demeden aldatman gerekir, sonra çok geç olur.’ Düşavcılarını avı böylece başlamış oldu. Bir gece bir adam uyandırdı kendisini. Mesudi, önünde, sakalının ucu kirpi sırtı gibi gri olan bir ihtiyar gördü. Yabancı, düşünde, değişken gözlü, gözleri beyaz şarap rengine dönüşmüş bir kadın görüp görmediğini sordu kendisine.

“Çiçeklerin soğukta renk değiştirmesi gibi renk değiştiriyor gözleri!” diye ekledi yabancı. Mesudi, gerçekten de böyle bir düş gördüğünü söyledi.

“Ne oldu peki?”

“Öldü.”

“Nereden biliyorsun?”

“Düşümde, gözlerimin önünde öldü, ikinci karımdı benim. Göbeğinde bir mumla yatıyordu, çenesi de kendi saçlarıyla bağlanmıştı.”

O zaman ihtiyar ağlamaya başladı ve kırık bir sesle şunları söyledi: “Ölmüş! Peki, Basra’dan beri onun peşine düşmüş olan ben! Varlığı bir düştten ötekine dolaşıp duruyor ve ben, üç yıldan beri, onu düşünde görenleri arıyorum.”

Bu sırada, Mesudi nihayet aradığı kişiyi bulduğunu anladı.

“Çok uzun zamandan beri karısını izleyebilmiş düşavcısı mısınız siz?”

“Ben, düşavcısı?” diye şaşırdı ihtiyar. “Ne tuhaf soru. Düşavcısı olan sizsiniz, ben de sizin sanatınızın basit bir hayranıyım. Bir düştten ötekine dolaşıp duranlar ancak düşavcısı doğmuş birisinin düşlerinde ölebilirler. Siz düşavcıları, sizler mezarlıksınız, biz değil. Bu kadın gelip sizin düşünüzde ölmek için binlerce mil yol kat etti. Ama artık hiç düş göremeyeceksiniz. Şimdi kendi avınızın peşine düşeceksiniz. Ama gözleri beyaz şarap renkli kadının peşine düşemeyeceksiniz. Öldü o, hem sizin için, hem başkaları için. Başka bir av bulmanız gerekecek...”

Böylece Mesudi bu ihtiyardan yeni mesleğiyle ilgili ilk bilgileri aldı, sonra düşavcıları üstüne bilinebilecek her şeyi keşfetti. İhtiyar yazılı ve sözlü doğru kaynaklardan yararlanıldığı takdirde bu sanatın öğrenebileceğini söyledi. Tövbe ettikten sonra bütün yasalara saygılı olarak kendi makam’ını bulan şu sufi gibi. Herkes başarabilir bunu. Ama bu işte gerçek başarı yalnızca bu iş için doğmuş biri, Tanrı’nın semavi bilgilere ulaşması için kendisine yardımcı olduğu biri tarafından sağlanabilir. En iyi düşavcıları Hazarlar olmuştur, ama uzun zamandan beri kaybolmuştur bunlar. Yalnızca sanatları ve sanatlarını

işleyen sözlüklerinin bir bölümü kalmıştır elde. Başkalarının düşlerinde geçen kişileri izleyebilir ve hayvanların ya da şeytanların düşlerinde bile, birinden öbürüne bir av hayvanı gibi kovalayabilirlerdi onları...

“Nasıl ulaşılır buna?” diye sordu Mesudi.

“İnsanın, uyumadan önce, düş ve gerçeklik arasındaki o bulanık durumda, ağırlık duygusuyla ilişkisini dikkatli ve özenli biçimde dengelediğini fark etmişsinizdir hiç kuşkusuz. O zaman düşünceleri yerçekimi yasalarından kurtulur, bedeni üzerindeki çekimden kaçır. Bu sırada düşsel olanla gerçek dünya arasındaki sınır geçirgenleşir ve insanın düşüncelerinin, üç katlı bir elekten geçer gibi özgürlüğe doğru kaçmasına izin verir. Soğukun insan bedenine kolayca girebildiği kısa an içinde, insanın düşünceleri kendisinden taşıyabilir ve bunları fazla çaba harcamadan okumak mümkün olur. Dikkatlerini uyuyan kişi üstünde yoğunlaştıran insanlar, hiçbir alıştırma yapmaksızın o insanın o anda ne düşündüğünü ve kiminle ilgilendiğini öğrenmeyi başarabilirler. Ve eğer bu sanatı ciddi bir biçimde uygularsanız; bir insanın ruhunu açıldığı anda incelerken, bu açılma anını gittikçe uzatabilir ve gittikçe derinleştirebilirsiniz, öyle ki onu su içindeymiş gibi, gözleri açık halde yakalayabilirsiniz. Böyle düşüncesi olunur işte.

“Hazarların adlandırdıkları gibi, bu uykucuların günahlarını çıkaranlar, düş incelemelerini özenle kaydediyorlardı, tıpkı gök gözlemcilerinin ya da astrologların, güneş ve yıldızlarla ilgili olarak yaptıkları gibi. En ünlü avcılarının ve yakalamış oldukları avların biyografileri de dâhil olmak üzere bu sanatla ilgili her şey, düşüncülerinin koruyucusu Hazar Prensesi Ateh’in⁷ isteğiyle bir Hazar ansiklopedisi ya da sözlüğü biçiminde bir araya getirildi. Düşüncüler bu sözlüğü kuşaktan kuşağa aktardılar ve her biri de onu tamamlama görevini üstlendi. Anonim bir biçimde *Filozoflar Takvimi* ve *Hazar*

Ansiklopedisi'nin yayımlandığı Basra'da bu amaçla, 'saflığın kardeşliği' ya da 'sadakatin dostları' adı verilen tarikat tarafından bir okul kuruldu. Ama bu yapıtlar Halife Mustancid tarafından, bu okulun İslam kürsüsünün kitapları ve İbni Sina'nın yazılarıyla birlikte yakıldı. Böylece Prenses Ateh'in yaratmış olduğu *Hazar Sözlüğü*'nün orijinali de korunamamış oldu, benim almış olduğum metin bir Arapça versiyondur sadece ve sana bundan başka bir şey de veremem. Al bunu, ama içindeki bütün konuları öğrenmen gerekir, çünkü sanatının sözlüğünü iyi bilmezsen, en önemli avı elinden kaçırabilirsin. Dikkat et, bir düşavcısı için, *Hazar Sözlüğü*'nün kelimeleri, sıradan bir avcı için kum üstündeki aslan izleri ne anlama geliyorsa o anlama gelir.”

İhtiyar böyle konuşuyordu. Sonunda sözlüğü Mesudi'ye vererek şöyle devam etti:

“Herkes lavtadan ses çıkartabilir, ama düşavcısı olmak ancak seçilmiş birine nasip olur, Tanrı'nın bir lütfudur bu! Bırak lavtay. Çünkü lavta Lamko adlı bir Yahudi tarafından icat edildi. Bu nedenle bırak lavtay ve ava git! Benim başıma geldiği gibi, eğer avın bir başkasının düşünde yolda ölmezse, amacına ulaştıracaktır seni!”

“Düşavının amacı nedir peki?” diye sordu Mesudi.

“Düşavcılarının amacı, her uyanışın, düşlerin serbest kalmaları akışı içinde bir aşamadan başka bir şey olmadığını anlamaktır. Kendi gündüzünün bir başkasının gecesinden başka bir şey olmadığını, iki gözünün bir başkası için tek bir göze eşdeğer olduğunu anlayacak olan, düştten çıkar gibi kendi gerçeğinden çıkmasına, insanın gerçek içinde olduğundan daha uyanık olduğu bir durumu tanımasına olanak veren gerçek uyanışı sağlayan biricik gündüzün yolunu izleyecektir. Bu kişi, sonunda, iki gözü olanların yanında bir şaşı ve uyanıkların ortasında bir kör olduğunu anlayacaktır...”

Ve ihtiyar şunları anlattı Mesudi'ye:

ÂDEM RUHANİ'NİN HİKÂYESİ

İnsanların görmüş olduğu düşlerin tümü toplanmış olsaydı, bir kıta boyunda dev bir insan elde edilecekti. Ve bu insan sıradan bir insan varlığı olmayacaktı, Âdem Ruhani, ilahi Âdem, imamların söz ettiği insanın melek atası. Âdemden-önceki-Âdem, başlangıçta, dünya düzeninde üçüncü ruhtu. Ama o kadar kendisine dönük, kendisiyle ilgiliydi ki kayboldu ve bu baş dönmesinden sonra, kendine geldiğinde, kendi hatalarının ortakları İblis ve Ehriman'ı cehenneme attı ve gökyüzüne döndü. Ama orada, yeniden üçüncü ruh olacağı yerde, onuncu ruh oldu ancak, çünkü bu arada yedi kerubi sıralamada onun üstüne çıkmıştı. Dolayısıyla öncü Âdem arkada kaldı: Sıralamadaki bu yedi derece, kendi gecikmesinin bir ölçüsüdür ve işte zaman da böyle ortaya çıkmıştır. Çünkü zaman, geciken sonsuzluğun bir parçasından başka bir şey değildir. Onuncu olan bu hem erkek hem kadın üçüncü melek, bu melek Âdem ya da Âdem-öncesi, sürekli kendi kendisini yakalamaya çalışır. Zaman zaman yakalar da, ama sürekli düşer tekrar, öyle ki akıl merdiveninde onuncu ve ikinci derece arasında gidip gelmeye devam eder.

Düşler, bu gökler meleği, bu öncü-Âdem'den bize gelen insan doğasının bu bölümünde doğarlar; çünkü o, bizim düş gördüğümüzü doğru bir biçimde tahmin ediyordu. Bizim ancak düşte olabildiğimiz kadar hızlıydı ya da daha doğrusu, bizim düşlerimiz onun meleksi hızından oluşmuştur. Ve biz düşte nasıl konuşursak öyle konuşuyordu, şimdiki zaman olmadan, geçmiş zaman olmadan, yalnızca gelecek zamanda. Bizim düşlerimizde olduğumuz gibi, ne öldürebilir, ne dölleyebilirdi. Düşavcıları bu nedenle başkalarının düşlerine ve uykularına dalarlar ve oradan öncü-Âdem'in bedeninin küçük parçalarını çıkarırlar. Onları bir bütün haline getirirler ve bu bütüne *Hazar Sözlüğü* adı verilir, nihai amaç da, bütün bu kitapları bir araya toplamak ve böylelikle dünyada Âdem Ruhani'nin uçsuz bucaksız bedenini yeniden

yaratmaktır. Melek atamızı göksel merdivene tırmandığı sırada izlediğimiz takdirde, Tanrı'ya yaklaşırız. Eğer onu aşağı indiği sırada izleme bahtsızlığına düşersek, Tanrı'dan uzaklaşırız. Ama bilemeyiz bunu, ne bir durumda, ne ötekinde. Bizi yüksekliklere doğru, gerçeğin çok daha yakınlarına götürebilmesi için, aklın merdiveninde ikinci dereceye yaklaştığında onunla ilişkiye geçeceğimiz umudu içinde kadere bırakırız bunu.

Dolayısıyla bizim düşüncuları mesleğimizden beklenmedik bir yarar ya da müthiş bir felaket çıkabilir. Ama bizim elimizde değildir bu. Bizim işimiz denemektir. Gerisi kaderin işidir.

Son olarak bir uyan daha. Başkalarının düşleri arasında dolaşan yollarda kimi zaman bazı işaretler gizlidir ve bu işaretlerden, öncü-Âdem'in merdivende yukarı doğru çıktığı ya da aşağı indiği okunabilir. Bu işaretler, karşılıklı düş gören insanlardır. Bu nedenle her düşüncüsünün nihai amacı, bu düşüncü çifti keşfetmek ve onları olabildiğince iyi tanımaktır. Çünkü bu tür yaratıklar Âdem'in bedeninin çeşitli durumlarını temsil ederler ve akıl merdiveninin farklı düzeylerinde bulunurlar. Ama tabii ki, hiçbir zaman en yüksek derecede, Tanrı'nın, dilini dört tükürükle doldurarak Âdem'in ağzına tükürdüğü ikinci derecede olmazlar. Karşılıklı düş gören iki kişiye rastlarsan, amaca ulaşırsın! Bir de *Hazar Sözlüğü*'ne katkılarından ve tamamlayıcı bilgilerden oluşan metni bırakmayı unutma, her etkin düşüncüsü bırakır bunu –Basra'daki camide, kutsal kâhin Rabia'ya ithaf edilerek...

İhtiyar Mesudi'ye bunları anlattı. Böylece Mesudi müziği bıraktı ve düşüncüsü oldu.

Önce oturdu ve kendisine verilen sözlükte toplanmış olan Hazarlarla ilgili bütün notları okudu. Kitabın birinci sayfasında şunlar yazılıydı:

‘Bu eve, diğer bütün evlerde olduğu gibi herkes hoş gelmiş olmayacak ve herkes aynı ilgi ve saygıyı görmeyecektir. Kimileri masada şeref yerini işgal edecekler ve onlara en iyi yemekler ikram edilecek. Bunlar, masaya geleni ötekilerden önce görecektir ve seçimlerini yapabileceklerdir. Ötekilerin, hava akımları içinde bir yerleri olacak ve burada her lokmanın en az iki tadı ve iki kokusu olacak, kimileri de sıradan yerlere yerleştirilecekler ve burada bütün lokmalar ve bütün ağızlar aynı tatta ve aynı kokuda olacaktır. Ama yerleri kapının arkası olacak olanlar da vardır ve buraya yemek artıkları atılır ve bunlar da ancak bir hikâyecinin anlattığı bir hikâyeden aldıklarını yiyeceklerdir, yani hiçbir şey yiyemeyeceklerdir.’

Sonra *Hazar Sözlüğü*’nde, Arap alfabesine göre sıralanmış bir dizi Hazar insanının ve başka insanların, özellikle de Hazar halkının Müslümanlığı kabul etmelerine katılmış olan insanların biyografilerini buldu. Bu din değiştirme işine katılan başkışı derviş ve bilge insan Farabi ibn Kurra’ydı⁶ ve sözlük kendisinden uzun uzun söz ediyordu. Bununla birlikte metnin başka yerlerinde büyük boşluklar vardı. Üç din adamını –bir Arap, bir Yahudi ve bir Hristiyan– sarayına davet etmiş olan Hazar Kağanı, onlardan bir düşünüyorum yorumlamalarını istemişti. Ama Hazar tartışması⁷ üstüne İslam kaynakları ve *Hazar Sözlüğü*’nün Arapça çevirisi, Hazar tartışmasına katılan üç kişiden aynı kesinlik ve doğrulukla söz etmiyorlardı. İslam kaynaklarının bu tartışma için seçilmiş Hristiyan ve Yahudi öteki iki düşüncüsünden söz etmediğini kabul etmek gerekir. Her koşulda bunlarla ilgili veriler, İslam’ı savunan Arap temsilcisi İbn-Kurra’yla ilgili verilerden daha kısaydı. *Hazar Sözlüğü*’nü okurken (ve çok uzun sürmedi bu) Mesudi bir soru sordu kendi kendine: Öbür ikisi kim peki? Hristiyanlar arasında, Hazar Sarayı’ndaki bu dörtlü tartışma sırasında Hristiyanlığı savunan temsilcinin adını bilen biri var mıdır? Adı nedir? Ya hahamlar arasında, bu

tartışmada onları temsil eden öteki temsilciyle ilgili olarak bir şeyler bilen birisi var mıdır? Bizanslılar ya da Yahudiler arasında, Müslüman bilgeyle ilgili olarak şimdi Mesudi'nin ve eskiden de öncüllerinin yapmış olduğu gibi, bu tartışmada bulunmuş Hristiyan ve Yahudi bilgelerle ilgilenmiş birileri yok muydu? Bu yabancıların kanıtları Farabi ibn Kurra'ninkiler kadar güçlü ve ayrıntılı gözüküyordu. İbn Kurra'nın kanıtlamaları, gerçekten yabancıların kanıtlamalarından daha mı inandırıcıydı, yoksa bu kanıtlamalar, Hazarlarla ilgili Yahudi ya da Hristiyan kitaplarındaki –varsa tabii bu kitaplar– Arap kanıtlamalarını aşmıyor muydu? Nasıl biz onları gözümüzden kaçırdıysak, onlar da belki bizim gözümüzden kaçmış mıydı sessizce? Günün birinde, Hazar sorunu üstüne üç düşüncüsüyle ilgili üç hikâyenin bir araya getirileceği ve böylelikle bizi bu konuda gerçeğe ulaştıracak olan bir sözlük ya da bir ansiklopedi hazırlamak mümkün olacak mı? Bu *Hazar Sözlüğü*'nün belirli yerlerinde, Hazar tartışmasının Hristiyan ve Yahudi katılımcılarının adları ve biyografileriyle, alfabetik sıraya sokulmuş maddeleri olacaktı; bu maddelerde, bu tartışmanın Yahudi ve Hristiyan taraflarının diğer tarihçileriyle ilgili bilgiler yer alacaktı. Yoksa bedeninin bölümleri eksikse nasıl yaratılacaktı Âdem Ruhani?

Mesudi bunları düşünürken üstünde karıncaların dolaştığını fark etti. Giysilerinin şöyle bir gözüktüğü dolaplarının açık kapıları korkutuyordu onu ve sözlüğünü açar açmaz kapatıyordu kapıları. Hazarlar üstüne İbrani ve Bizans elyazmaları aramaya başladı. Sarığının kıvrımlarında 'Kutsal Kitap' sözcüğü okunuyordu, ama o, hak dininden olmayanların peşinde koşuyor ve yolda rastladığı Bizanslılara ve Yahudilere, kendisi için dünyayı yansıtan, ama farklı biçimde yansıtan aynalar olan dillerini öğretmeleri için para veriyordu. Ve kendini bu aynalarda görmeyi öğreniyordu. Harita koleksiyonu zenginleşiyordu ve bir gün bura ya, tamamlanmış çalışma üstüne raporlar niteliğindeki avlarının

biyografilerini eklemek istedi; Âdem Ruhani'nin uçsuz bucaksız bedenine mütevazı bir katkısı olacaktı bu onun. Ama her avcı gibi, karşısına hangi avın çıkacağını bilemiyordu önceden.

Rebiyülâhır ayında ve üçüncü Cuma sırasında Mesudi gözlerini ilk kez başkalarının düşünde açtı. Ortalık kararırken bir kervansaraya varmıştı ve yüzünü görmediği, ama şarkı söylediğini işittiği bir adamın yanına uzanmıştı. Önce ne olup bittiğini anlamadı, ama işitme duyusu düşüncesinden daha çabuk davrandı. Erkek bir kilidin içinde bir sap arayan, çukur eksenli dişi bir anahtara benzedi. Ve buldu onu. Karanlıkta, yanında bulunan adam şarkı söylemiyordu, onun içinde şarkı söyleyen başka biri vardı, bu adamın düşünüyordu biri... Kervansarayda öyle bir sessizlik hüküm sürüyordu ki, düşünün saçlarının orada, karanlığın içinde, uzadığı iştiliyordu. O sırada Mesudi, bir aynadan girercesine, geniş, yağmurdan ve rüzgârdan iyi korunamayan, yırtıcı köpeklerle ve susamış develerle dolu kumlu geniş bir düştan gizlice içeri girdi. Hemen, arkadan bir tehlikenin kendisini tehdit ettiğini anladı. Yine de, suların durumuna göre yükselip alçalıyormuş gibi gözüken kumların üstünde, hiç kuşkusuz düşünün nefes alıp vermesini izleyerek ilerledi. Düşün kıyısında oturmuş bir adam, bir ırmağın içine yıkılmış olan ve kökleri suyun akış yönüne doğru çevrilmiş bir ağaçtan bir lavta yapmaktaydı. Ağaç kurumuştı ve Mesudi, bundan, adamın üç yüz yıl önce kullanılmış ve şimdi unutulmuş olan bir teknikle çalıştığını anladı. Yani düş, düşçüden daha eskiydi. Düşadamı zaman zaman çalışmasını kesiyor ve ağzına bir lokma pilav atıyordu ve her lokması onu Mesudi'den en az yüz adım uzaklaştırıyordu. Mesudi, adamın bu sürekli gerileyişi sayesinde, biraz kokan bir ışığın sızdığı düşün gizli yanını fark edebildi. Bu ışığın arkasında, iki adamın bir atı gömmekte oldukları bir mezarlık gözüküyordu. Bunlardan biri şarkı söyleyen adamdı. Ve şimdi Mesudi şarkıyı işitmekle kalmıyor, şarkıcıyı da gö-

rüyordu: Bıyığının yarısı gümüş rengine olan bir genç adamdı bu. Mesudi, Sırp köpeklerinin havlamadan önce ısırıklarını, Eflak köpeklerinin ses çıkarmadan ısırıklarını ve Türk köpeklerinin de ısırmadan önce havladıklarını biliyordu. Dolayısıyla düştüğü adam bu kategorilerden hiçbirine girmiyordu. Mesudi şarkıyı belleğine yerleştirdi ve ertesi gün, düşü, bıyığının yarısı gümüş rengine olan genç adam tarafından ziyaret edilecek olan öteki düşüyü de yakalaması gerekiyordu. Mesudi hemen nasıl davranması gerektiğini anladı. Birkaç lavtacıyı ve şarkıcıyı, bir kışkışçı grubu gibi bir araya getirdi ve onlara kendi kurallarına göre nasıl çalacaklarını öğretti... Mesudi'nin parmaklarında çeşitli renklerde yüzükler vardı ve her yüzüğe, kullandığı on notalı ölçekteki bir nota denk düşüyordu. Şarkıcılara, parmaklarından biriyle ve yüzüğün rengine göre, bir hayvanın yiyeceğini kesin ve doğru bir biçimde seçmesi gibi, çok belirgin bir tonda cevap vermeyi öğretti. Ve şarkıyı bilmemelerine rağmen, mükemmel biçimde söylediler. Kalabalık meydanlarda, hanların önünde, çeşmelerin yanında söylüyorlardı şarkılarını ve şarkı, geceleri, üstlerinde Mesudi'nin avını taşıyan gelip geçenler için tam bir yem oldu. Bunlar duruyorlardı ve sanki güneş onlara ay ışığı yollamışçasına, büyülenmiş bir halde dinliyorlardı.

Mesudi, böyle, Karadeniz boyunca avının peşinden giderek, kendisini ilgilendiren şeylerin düşünüyüşlerini gözlemleyen özelliklerini not etmeye başladı. Düşlerinde gümüş rengi bıyıklı adamı gözlemleyen daha çok olduğu yerde tuhaf bir değişiklik oluyordu: Konuşma sırasında, fiiller, büyük bölümü silinmiş olan adlardan daha önemli bir yer tutuyordu. Genç adam bazen topluluk içinde düşünüyordu. Ermeni tüccarlar, bir öküz arabası üstüne dikilmiş bir darağacının altında görmüşlerdi onu. Cellat sakallardan çekerken o, böyle güzel bir taş kentten geçiyordu. Daha sonra, askerler onu deniz üstünde bakımlı bir mezarlığa atları gömerken görmüşlerdi. Yüzünü seçemedikleri bir kadınla bir-

likte görmüşlerdi, yalnızca, bıyığının yarısı gümüş rengindeki genç adamın öpücük izi bıraktığı yanağında, madeni para genişliğinde bazı küçük yamalar seçilebiliyordu... Sonra av hiçbir iz bırakmadan kayboldu. Oysa Mesudi bu sırada elinden gelen her şeyi yapmıştı: Yolculuğunun bütün ilginç ayrıntılarını *Hazar Sözlüğü*'ne güzelce not etmişti. Eskisiyle, yenisiyle bu notları, gittikçe ağırlaşan yeşil bir çanta içinde gittiği her yere götürüyordu. Bununla birlikte, gelmekte olan ve çok yaklaşmış birçok düşün kendisinden kaçtığını, avlanarak yakalanmaya direndiklerini ve ilgili öteki düşçülere gittiklerini hissediyordu. Üstelik düşçü sayısı da düş sayısından daha fazlaydı. Mesudi o zaman devesini incelemeye başladı. Hayvanın düşününü tespit ederek, orada, alını küçük nasırlarla dolu ve yüzünde bir ceza gibi taşıdığı bıyığı çift renkli genç adamı fark etti. Denizde hiçbir zaman batmayan takımyıldız, genç adamın üstünde pırıl pırıl parlıyordu. Bir pencerenin yanında duruyordu ve yere, ayaklarının arasına bırakılmış bir kitabı okuyordu. Kitabın adı Liber Cosri'ydi* ve Mesudi, devesinin düşününde kapalı gözlerle baktığı sırada bu sözcüklerin anlamını bilmiyordu henüz. Bu olay, düşavcılarının onu eski Hazar sınırına kadar sürüklediği dönemde geçiyordu. Çayırarda kara bir ot bitmekteydi.

Şimdi, düşlerine Liber Cosri'yi okuyan genç adamı alan insanların sayısı gitgide artıyordu. Ve Mesudi, bütün kuşakların ve toplumsal sınıfların zaman zaman aynı düşü ve bu düşte de aynı kişileri gördüklerini anladı. Ama aynı zamanda bu tür düşlerin yavaş yavaş değiştiğini ve eskidiğini ve eskiden, şimdikine göre daha sık görüldüğünü anladı. Bu kolektif düşler kesinlikle eskiyordu. Bununla birlikte, Mesudi'nin bu sınır bölgesindeki avı başka bir biçim kazandı. Uzun süredir, gümüş rengindeki bıyıklı adamın, düşçülerinden her birine bir madeni para borç verdiğini gözlemlemişti. Ve çok da avantajlı koşullarla veriyordu bu borcu: Yıllık yüzde bir faiz. Düşte verilmiş bu borç paranın,

Anadolu'nun bu uzak köşesinde teminat mektupları kadar değeri vardı. Gerçekten de düşçülerin, genç adam düşlerine girdiği sürece, karşılıklı olarak yanılmayacakları düşünülüyordu: Gerçekten de teminat mektuplarını ve hesapları muhafaza ediyordu. Dolayısıyla, gerçekliğin ve düşün başkentini içine alan ve bir araya getiren, partnerlerin bazı ticari anlaşmalarına, genel ve dile getirilmemiş uyumlarına bağlı çifte muhasebe gibi bir şey vardı...

Mesudi, kendisi için adı olmayan küçük bir köydeki bir Perşembe panayırında gösteri yapan bir İranlının çadırına girdi. İçerisi o kadar kalabalıktı ki, iğne atsanız yere düşmezdi. Ortada, üzerinde bir mangalın tüttüğü bir halı yığınının üstüne çırılçıplak bir kız çıkarıldı. Kız, ellerine sıkıştırmış olduğu iki ispinozla hafifçe inliyordu. Bazen sol elindeki ispinozu koyveriyordu ve ispinoz kanat çırttığı sırada, inanılmaz bir çabuklukla hareket ederek yakalıyordu onu. Kızın tuhaf bir hastalığı vardı: Sol eli sağ elinden çok daha hızlıydı. Hatta söylediğine göre sol eli bedeninin geri kalan kısmından daha çabuk ölecek kadar hızlıymış: 'Beni kesinlikle sol elimle birlikte gömemeyecekler! Sol elimin daha şimdiden, benden uzaklarda, adı sanı ve hiçbir işareti de olmayan küçük bir mezarda, pupasız bir geminin içindeymişçesine yattığını görüyorum...'

İranlı, seyircilerden, bir sonraki gece, iyileşmesi için kıza dair bir düş görmelerini istedi ve görecekları düşü ayrıntılı biçimde açıkladı kendilerine. Topluluk dağıldı ve Mesudi daha sonra Hazar Not Defteri'ne Etiyopya kahvesine daldırılmış kalemle yazdığı gibi, dilinde bir kemik çıktığı hissiyle çadırdan ilk çıkan kişi oldu. Buradan devşirebileceği bir şey yoktu dolayısıyla. İranlının kendi not defteri vardı kesinlikle. O da bir düşavcısıydı. Sonuç olarak Âdem Ruhani'ye çeşitli yollarla hizmet edilebilirdi. Mesudi'nin tuttuğu yol doğru yol muydu?

Sonra Cemaziyelevvel ve ikinci Cuma'sı geldi. Sisler içinde bir ırmağın kıyısındaki kumlarda, çıplak ve sıcak yeni bir kent

uzanıyordu. Sis nedeniyle gözükmüyordu kent, ama su içindeki tüm minareleri, akıntı içine saplanıp kalmış gibi yansıyor. Bu sisin arka tarafında, yerde, üç günlük derin bir sessizlik yatıyordu ve Mesudi bu sessizliğin, bu kentin ve bu susamış suyun, erkeklik güdülerini canlandırdığını hissetti. O gün dişi ekmek çekmişti canı. Kente göndermiş olduğu çığırkanlardan biri gelip kendisine bir şey bulduklarını söyledi. Bu kez düşüğü bir kadındı.

“Ana caddeye git ve zencefil kokusu duyuncaya kadar yürü. Evinin nerede olduğunu bu kokudan anlayacaksın, çünkü yemeklerini zencefilele çeşnilendiriyor o.”

Mesudi evlerin arasından aşağı doğru indi ve zencefil kokusunu duyunca durdu. Kadın küçük bir kazanın horladığı bir ateşin yanına çömelmişti, çorbasında kan çıbanları patlıyordu adeta. Çocuklar, ellerinde tencereler ve çevrelerinde köpeklerle sırada bekliyorlardı. Kadın, kazanın içindekini bir kepçeyle çocuklara ve hayvanlara dağıtıyordu ve Mesudi hemen o an, düş dağıttığını anladı. Dudakları renk değiştiriyordu ve altıdudağı ters çevrilmiş küçük bir iskemle biçimindeydi. Kadın, avının kemiklerine yaslanmış çöldeki bir köpek gibi, yarısı yenmiş bir balığın kalıntılarına yaslanmıştı. Mesudi yanına yaklaştığında ona da bir kepçe uzattı, ama Mesudi gülümseyerek reddetti. “Ben artık düş görmeyi bilmiyorum,” dedi, kadın da kepçeyi küçük kazana koydu.

Kadın, düşünde kendisini kadın sanan bir balıkçıla benziyordu. Mesudi yere, yanına uzandı onun, tırnakları uyuşmuş, bakışı kırılmış, körelmişti. Yalnızdılar şimdi, bir ağacın yaş kabuğu üzerinde iğnelerini sivrilten yabani arıların çıkardıkları ses duyuluyordu. Kadını öpmek istedi, ama yüzü aniden değişiverdi. Öpücüğünü bir başkasının yanağı kapmıştı sanki. Ne olduğunu sorduğunda kadın sadece şunları söyledi:

“Ah! Günler bunlar. Kulak asma: Benim yüzümün etrafında, senin yüzününkinden ya da devenin yüzününkinden yüz kez

hızlı dönerler. Ama boşuna yoruluyorsun sen; benim giysimin altında senin aradığın şey yok. Siyah kuzgunum yok benim. Yahudilerin ‘dibbuk’, Hristiyanların da ‘kabala’ dedikleri bedensiz ruhlar vardır, ama cinsel organı olmayan bedenler de vardır. Ruhların cinsel organları yoktur, ama bedenlerin her zaman bir cinsel organı olur. Yalnızca şeytan mahrum ederse olmayabilir. İşte benim durumum da bu. İbn Hadraş^C adlı şeytan yaşamımı başışlarken cinsel organımı aldı benim. Tek kelimeyle, şimdi benim tek âşığım Kohen’dir✧.

“Kohen kim?” diye sordu Mesudi.

“Düşümde gördüğüm ve senin peşinde olduğun Yahudi. Bıyığının yarısı gümüş rengindeki şu genç adam. Bedeni üç ruh içine hapsedilmiş, benim ruhumsa et ve kemik içine ve ben ruhumu, düşüme girdiğinde ancak onunla paylaşabilirim. Becerikli bir âşık o ve ben şikâyet etmiyorum durumdan. Kaldı ki beni hâlâ hatırlayan tek kişi odur ve ondan başka düşlerime giren kimse de yoktur...”

Böylece Mesudi ilk kez aradığı kimsenin adını bilen birine rastladı. Genç adamın adı Kohen’di.

“Nerden biliyorsun adını?” diye sordu Mesudi.

“Duydum. Birisi söyledi bu adı ve o bu ada karşılık verdi.”

“Düşte mi?”

“Evet, düşte. Konstantinopolis’e hareket ettiği gece oldu bu. Ama dikkatinizi çekerim, düşüncelerimizde, bu kent her zaman gerçek Konstantinopolis’in yüz bahçe kadar batısında bulunur.”

Kadın, giysisinin içinden küçük bir balığa benzeyen bir meyve çıkardı ve bunu Mesudi’ye uzatarak şunları söyledi:

“İşte bir ku^C; tatmak ister misin? Ya da başka bir şey ister misin?”

“Benim yanımda düşünde Kohen’i görmeni isterdim,” dedi Mesudi.

Kadın şaşkın bir halde şunları söyledi:

“Çok mütevazı bir istek bu. Koşullara göre çok mütevazı, ama sen kesinlikle bilincinde değilsin bu işin. Yine de isteğini yerine getireceğim; bu düşü özellikle senin için göreceğim, şimdiden sana sunuyorum bunu. Ama gelecekte çok dikkatli ol: Senin düşlediğin kişinin peşinde olan kadın, sana ulaşacak.”

Sonra başını bir köpeğe yasladı ve Mesudi, kadının yüzünün ve ellerinin sayısız bakışla tırmalanmış olduğunu gördü, bu bakışlar adeta yüzyıllardan beri üstüne sürtünmüştü onun. Kadın düşüne dalmıştı ve kendisine şunları söyleyen Kohen’i görüyordu:

“Intentio tua grata et accepta est Creatori, sed opera tua non sunt accepta...”

Mesudi’nin yolculuğu bitmişti. Bu kadından, daha önce öğrenmiş olduğu şeylerden çok daha fazlasını almıştı ve son derece hoşnut bir halde, süratle Konstantinopolis’e dönmek üzere devesini eyerledi. Açı başkentte beklemekteydi onu. Ve Mesudi bu son avdan sağladığı yararların hesabını yaparken, devesi gözlerine tükürdü. Mesudi, hayvan iki kamburundan su çıkarıncaya kadar, devenin, koşum takımları ıslanmış yüzüne vurdu, ama o gün yapmış olduğu bu hareketin nedenini kesinlikle anlayamadı.

Yol ayakkabılarına yapışıyordu ve Kohen’in sözlerini hiçbir şey anlamadan melodik bir cümle gibi yineleyerek yürüyor, bir yandan da ilk handa temizlenmesi gerektiğini düşünüyordu; çünkü yollar, gün içinde kendisini çığnemiş olan tabanları, bütün çamurları ona kalıncaya kadar çekiyordu.

Yunancadan başka dil bilmeyen bir Hıristiyan din adamı, Mesudi’ye duyduğu sözlerin Latince olduğunu söyledi ve onu bölgenin hahamına gönderdi. Haham Kohen’in sözlerini çevirdi ona:

“Yaratıcı, niyetini doğru ve kabul edilebilir buluyor, ama eylemlerini böyle görmüyor!”

Böylelikle Mesudi arzularının gerçekleşmekte olduğunu ve uyguladığı yöntemin de doğru olduğunu anladı. Bu sözleri

çok iyi biliyordu. Ama yalnızca Arapçasını biliyordu, yüzlerce yıl önce meleğin Hazar Kağanı'na söylediği biçimiyle. Mesudi, Kohen'in aradığı iki kişiden biri olduğunu anladı, çünkü Kohen İbrani efsanesini izleyerek Hazarlarla ilgileniyor gibiydi, oysa Mesudi bunu, İslam efsanesine uyararak gerçekleştiriyordu. Kohen, Mesudi'nin *Hazar Sözlüğü*'ne daha geç bakarak gelişini önceden kestirmiş olduğu kişiydi. Sözlük ve düşler doğal bir bütün oluşturunuyordu.

Ama tam büyük bir keşfin kıyısına geldiği anda, avının, Hazar hikâyelerinin peşine düşmüş bir çeşit ikizi olduğunu anladığı sırada, Mesudi *Hazar Sözlüğü*'nü bıraktı ve bir daha da hiç dönmedi ona. Bu olay aslında şöyle oldu.

Kırmızımsı yumacıkların estiği bir gece bir kervansaraya varmışlardı. Yatağına uzanmış olan Mesudi derin derin nefes alıp veriyordu. Kendi bedenini, dalgalarda sallanan bir gemi sanıyordu. Yan odada biri lavta çalıyordu. Çok daha sonraları, bu geceyi anlatan ve bu müzikten de söz eden bir efsane dolaşacaktır Anadolu lavtacıları arasında. Mesudi bu lavtanın özel bir alet olduğunu anladı hemen. Bu lavtanın yapıldığı ağaç, baltayla kesilmemişti, çünkü ağacın sesi ölmemişti. Ormanların suyun sesini duymadığı bir dağın tepesinden geliyordu bu lavta. Özellikle de aletin karın kısmı ağaçtan değildi, bir hayvanın bağasından yapılmıştı. Şarap içenler, nasıl beyaz şarabın verdiği sarhoşlukla siyah şarabın verdiği sarhoşluğu birbirinden ayırabilirlerse, Mesudi de bu farkı söyleyebiliyordu. Yabancıнын çaldığı melodiyi biliyordu, çok ender duyulabilen bir melodiydi bu ve bu ücra köşede duymak şaşırttı onu. Bu parçada çok zor bir pasaj vardı ve Mesudi müzikle ilgilendiği dö-

nemde lavtacıların o zamandan beri kullandıkları özel bir parmak basış tarzı bulmuştu kendisine. Ama yabancı Mesudi'nin parmak basışını uygulamıyor, onun çözemediği, çözmeyi başaramadığı çok daha mükemmel bir parmak basış tarzı uyguluyordu. Şaşkındı. Pasajın yinelenmesini bekledi ve nihayet o anda kavradı durumu. Yabancı o zor pasajı on parmakla çalacağı yerde on bir parmak kullanıyordu. O zaman Mesudi bunun bir şeytan olduğunu anladı, çünkü şeytan çalgı çalarken kuyruğunu da kullanır.

“İkimizden hangimiz, ötekini yakaladı?” diye mırıldandı Mesudi, yan odaya doğru uzanarak. Orada ince parmaklı bir adam gördü, parmaklarının tümü aynı uzunlukta idi. Sakalında gümüş rengi sürüngenler gezinip duruyordu. Adamın adı Cabir ibn Akşani'ydi^c ve önünde beyaz bir kaplumbağanın kabuğundan yapılmış bir müzik aleti duruyordu.

“Gösterin bana,” diye kekeledi Mesudi, “Gösterin bana! İştittiğim olacak şey değil...”

Cabir ibn Akşani açık dudaklarını hafifçe oynatarak esnedi. Görünmeyen bir çocuk çıkıyordu buradan sanki ve o, bu çocuğa ağzı ve diliyle son biçimini veriyordu adeta.

“Sana neyi göstermemi istiyorsun?” diye karşılık verdi gülmekten katılarak. “Kuyruğu mu? Ama sen uzun zamandan beri şarkıyla ve müzikle ilgilenmiyorsun ki. Sen şimdi düşüncüsün. Ve benimle ilgileniyorsun! Şeytanın sana yardımcı olmasını istiyorsun. Çünkü Kitap'ta söylenmiş olduğu gibi, şeytan Tanrı'yı görür, ama insanlar göremezler. Benimle ilgili olarak bilmek istediğin nedir peki? Devekuşuna binerim ve yaya yürüdüğümde yanımda bir yığın iblis, küçük şeytan bulunur, bunların arasında bir de şair vardır. Bu şair yüzyıllar boyunca, Allah insani yaratıkları, Âdem ile Havva'yı yaratmadan çok önce şarkılar yazmıştır. Bu dizeler bizden, şeytanlardan ve bizim şeytani mayamızdan söz ederler. Ama umuyorum ki, sen

bunları pek ciddiye almayacaksın, çünkü şairlerin sözleri gerçek sözler değildir. Gerçek söz her zaman gövdesinde bir yılan olan bir ağaçtaki elma gibidir, ağacın kökleri yerin altında, doruğu göklerde. Ben şimdi sana, benimle ve seninle ilgili başka bir şeyi açıklayacağım.

“Sağlam düşüncelerden hareket edelim. Kuran’ı okumuş olan herkesin bildiği düşüncelerden. Bütün şeytanlar gibi ben de ateşten meydana geldim, sen de çamurdan oluştu. Sana verdiğim ve senden aldığım güçten başka gücüm yok. Çünkü bir gerçekten, ancak bu gerçeğin içine koymuş olduğunuz şeyi alabilirsiniz. Ama yeterlidir, gerçekte her şeye yer vardır. Siz insanlar bir kez ulaşabilirsiniz eğer, göğe geldiğinizde, kendinizi istediğiniz bir şeye dönüştürebilirsiniz. Ama dünyada bulunduğunuz süre içinde, sürekli aynı biçim içinde olmaya mahkûmsunuz; dünyaya gelirken almış olduğunuz biçimdir bu. Bizim için tersi söz konusudur. Biz dünyada istediğimiz biçime gireriz ve biçimimizi istediğimiz gibi değiştiririz, ama cennet ırmağı Kevser’i aşar aşmaz, şimdi olduğumuz gibi şeytan olarak kalmaya mahkûmuzdur. Bununla birlikte ateşten hamurumuz sayesinde belleğimiz bütünüyle kaybolmaz, kilden meydana geldiğiniz için sizin için de aynı durum söz konusudur. Ben şeytan ve sen insan olarak aramızdaki temel ayrım da budur. Allah seni iki eliyle yarattı, beni tek eliyle ve benim türüm senin türünden önce yaratılmıştır. Dolayısıyla zaman açısından aramızda önemli bir fark yatmaktadır. Acılarımız atbaşı gitmektedir, ama benim türüm cehenneme senin türünden önce gelmiştir. Ve siz insanlardan sonra üçüncü bir tür gelecektir cehenneme. Senin acın kesinlikle benim acımdan daha kısa sürecektir. Çünkü Allah, bize ve size karşı yaratılacak olan üçüncü türün acılarını duymuştur: ‘Birincileri iki kez cezalandır ki, bizim acılarımız azalsın!’ Bu demektir ki, acı yok edilmez değildir. İşte buradadır düğüm, baş-

ka hiçbir kitapta olmayan şey burada başlamaktadır ve ben sana burada yararlı olabilirim. Unutma bunu: Bizim ölümümüz, sizin ölümünüzden daha eskidir. Benim türüm, şeytanların türü, ölüm konusunda insan türüne oranla daha eski bir deneyime sahiptir ve biz bu deneyimi daha iyi değerlendiriyoruz. Bu nedenle ben ölüm hakkında daha çok şey biliyorum ve bu konuda, bilge ve deneyimli de olsa, seninkilerden herhangi birinden daha çok şey söyleyebilirim sana. Biz ölümle sizden daha uzun bir süre birlikte yaşadık. Şimdi sana bir hikâye anlatıyorum; iyi dinle ve eğer kulağında bir altın küpe varsa, fırsattan yararlan. Çünkü bugün anlatan birisi, bunu ertesi gün tekrar gerçekleştirebilir; oysa dinleyen, bunu ancak bir kez gerçekleştirebilir; kendisine anlatıldığı anda.” Ve Akçani Mesudi’ye anlattı:

ÇOCUK ÖLÜMLERİNİN HİKÂYESİ

Bir çocuğun ölümü, her zaman ana babanın ölümü için bir model oluşturur. Anne çocuğuna hayat vermek için doğurur, çocuk babasının ölümüne biçim vermek için ölür. Oğul, babasından önce öldüğünde, babanın ölümü dul kalmıştır, sakatlanmıştır ve bir modeli yoktur. Biz şeytanlar, işte bu nedenle bu kadar kolay ölüyoruz, çünkü bizim soyumuz yok. Ve bizim ölümümüz için de tek bir model yoktur. Çocukları olmayan insanlar da kolay ölürler, çünkü öbür dünyadaki tüm etkinlikleri, yalnızca bir anda olup biten tek bir yok oluşun işaretini taşıyor. Kısacası, ana babanın ölümü, gidiş geliş yasasının etkisi altındaki bir ayna gibi, çocukların gelecekteki ölümelerini yansıtır. Ölüm, insana, tersine, zamanın yukarısında ve gençlerden daha yaşlılara, oğuldan babaya kalan tek şeydir –atalara soylarının ölümü miras kalır, bir soyluluk gibi. Ölümün sıkıntısı –ölümün damgası– zamanın yukarısına doğru, gelecekte geçmişi doğru gider ve böylece ölümü doğuma, zamanı sonsuzluğa, Âdem

Ruhani'yi kendisine bağlar. Ölüm aynı zamanda, ailevi ve kalıtsal olguların da bir parçasıdır. Ama burada siyah kirpiklerle ya da çiçek hastalığıyla ilgili noktaların kalıtımı düşünülmemelidir. Bireyin ölümünü yaşama biçimi söz konusudur, bu ölümün nedeni değildir söz konusu olan. İnsan kılıçla, hastalıktan ya da yaşlılıktan ölür, ama ölümünü her zaman başkasının aracılığıyla anlar. Hiçbir zaman kendi ölümünü görmez, başkasının ölümünü, gelecekteki bir ölümü görür hep. Şimdi söz ettiğimiz gibi çocuklarının ölümünü. Böylelikle ölümü kolektif bir şeye, deyim yerindeyse ailevi bir mala dönüştürür. Çocuksuz olanın yalnızca kendi ölümü olabilecektir. Bir tek ölümü. Ve tersi; çocukları olanın kendi ölümü olmayacaktır, ama onların sayısız ölümüne sahip olacaktır. Çok çocuğu olan insanların ölümü korkunçtur, çünkü yaşam ve ölüm, birebir oranda olmadığından, ölümü çok katlı yaşarlar. Bir örnek vereceğim sana. Yüzyıllar önce bir Hazar manastırında Mukaddesi el Sefer^{c*} adında bir keşiş yaşıyordu. Kendisinden başka on bin bakirenin yaşadığı bu manastırdaki dinsel görevi, bütün bu rahibeleri dölmekten ibaretti. Ve sayısız çocuğu oldu. Ölüm nedenini biliyor musun? Bir arı yutmak. Ve nasıl öldü biliyor musun? Ölümü on bin kat arttığından, aynı anda on bin biçimde. Çocuklarının her biri için bir kez öldü. Gömmeye gerek kalmadı keşişi. Ölümünü onu o kadar küçük parçalara ayırmışlardı ki, yalnızca bu hikâye kaldı ondan geriye.

Siz insanlar, değnek yığınıyla ilgili öbür hikâye gibi, çok yanlış anlıyorsunuz her şeyi. Çocuklarını yanına çağırın ve tek bir değneğin ne kadar çabuk kırıldığını gösteren ölüm döşegindeki baba onlara aslında bir tek çocuğu olan birisi için ölümün ne kadar kolay olduğunu söylemektedir. Onlara bir değnek yığını kırmanın ne kadar zor olduğunu gösterdiğinde ölümün kendisi için güç ve zahmetli bir iş olacağını hatırlatmaktadır. İnsanın çok çocuğu olduğunda ölmenin ne kadar acı verici oldu-

ğunu belirtmektedir, çünkü onların ölümleri birbirine eklenir ve baba, can çekişmelerini önceden görür. Sonuç olarak, yığının içinde ne kadar çok değnek olursa, o kadar çok acı çekersin ve tersi doğru değildir bunun. Kadınların ölümü ve dişi soya gelince; şimdilik söz etmeyelim bundan -bunlar bütünüyle ayrı bir tür oluşturlar, onların ölümlerinin, erkeklerin ölümleriyle hiçbir ilgisi yoktur ve onların yasaları başkadır...

“İşte! Ölüm konusunda siz insanlara göre biraz daha deneyimli olan biz şeytanlar, sırlardaki sırrı böyle görüyoruz. Unutma bunu, çünkü düşavcısısın ve dikkatli olursan, bunu doğru lama fırsatı bulacaksın.”

“Ne demek istiyorsun?” diye sordu Mesudi.

“Avinin amacı –bu pislik içinde bata çıka yürümeye çalışan düşavcıları iyi bilirler bunu– birbirini düşleyen iki kişi bulmaktır. Uyuyan, sürekli, uyanık olanın gerçeğini düşler. Öyle değil mi?”

“Evet.”

“Şimdi, uyanık olanın ölmekte olduğunu düşün, çünkü ölümden daha zor bir gerçek yoktur. Gerçeğini düşleyen insan aslında ölümünü düşler, çünkü o andaki başkasının gerçeği ölümdür. Dolayısıyla nasıl olunduğunu, kendisi ölmeden avucunun içi gibi görür. Ama hiçbir zaman uyanamayacaktır, çünkü öbürü, ölen, artık hayatta olmayacaktır ve hayatta olanın gerçeğini düşleyemeyecektir, gerçeğinin ipini örececek bir ipek böceği bulunmayacaktır artık. Sonuç olarak, uyanık olanın ölümünü düşleyen artık bir daha uyanamayacaktır, düşünde görmüş olduğunu bir daha hiç anlatamayacaktır bize ve böyle bir deneyime doğrudan tanık olduğu halde, ölenin deneyimiyle ölümün nasıl olduğunu da anlatamayacaktır bize kesinlikle. Sen,

düş okuyucusu olarak onun düşünüyü okuyabilir, onun düşün-
de ölümle ilgili her şeyi bulabilir ve öğrenebilir, benim türümün
deneyimini doğrulayabilir ve tamamlayabilirsin. Herkes mü-
zikle ilgilenebilir, bir müzik aleti çalabilir ya da bir sözlük dü-
zenleyebilir. Sen bu işi başkalarına bırak, çünkü yalnızca senin
gibi ender ve istisnai insanlar, iki bakış arasında açılmış yarı-
tan ölümün krallığını görebilirler. Büyük bir av yakalamak için
düşavcılığı yeteneğinden yararlan. Emir veren sensin, o zaman
karar vereceğin şeye de bak,” dedi Cabir ibn Akşani ve Kutsal
Kitap’tan alıntı yaparak sözlerini bitirdi.

Dışarıda gece kanıyordu, şafak sökmüştü. Kervansarayın
önündeki çeşmenin sesi duyuluyordu. Su, demirden tüylerle
kaplı iki metal yumurta ile tunçtan bir erkek cinsel organı biç-
mindeki bir borudan akıyordu. Borunun ağza alınan uç kısmı
çok kaygandı. Mesudi içti ve bir kez daha meslek değiştirdi. *Ha-
zar Sözlüğü*’nü yazmaya ve gezgin Yahudi’siyle ilgili notlar almaya
kesinlikle son verdi. Avında, ölümün gerçekliği üstüne bir elkit-
bı gibi ihtiyacı olmasaydı, kahveye daldırdığı kalemle yazarak
kararttığı sayfaları ve bunların bulunduğu çantayı atacaktı. Böy-
lelikle sürekle avını, başka bir amaçla ama yine aynı avla sürdürdü.

Safer ayının ilk Cumartesi günüydü ve Mesudi yaprakların
düşmesi gibi düşünmeye başladı. Düşünceleri saplarından peş
peşe kopuyor ve düşüyordu; önünde dönüp duran bu düşün-
celeri bakışıyla izliyordu, sonra bunlar sonbaharlarının dibin-
de, bir daha gözükmemek üzere kaybolup gidiyorlardı. Lavta-
cılarını ve şarkıcılarını, paralarını verip göndermişti ve gözleri
kapalı, sırtını bir palmyeye dayamış oturup kalmıştı, bu arada
çizmeleri tabanlarını yakıyordu ve kendisiyle rüzgâr arasında

buz gibi soğuk ve acı bir ter akıyordu. Tuzlamak için katı bir yumurta daldırdı bu terin içine. Yaklaşan Cumartesi onun için bir Cuma kadar büyüktü ve yerine getirmek zorunda olduğu şeylerin hepsini açık seçik hissetti. Kohen'in Konstantinopolis'e gideceğini biliyordu. O halde arkasından koşmanın ve daha önce kendisinin tecavüze uğradığı, kurban edildiği ve bir sürü gibi sidikle ıslatıldığı başkalarının düşlerindeki patikalarda onu izlemesi gerekmiyordu. Şimdi önemli olan, Kohen'i kentler kenti Konstantinopolis'te nasıl bulabileceğini bilmesiydi. Ama Mesudi onu orada aramak zorunda kalmayacaktı; bir başkası bulacaktı onu, Mesudi için. Kohen'i düşleyenin yerini saptamak yeterliydi. Ve bu üçüncü kişi, iyi düşünüldüğünde, tek bir kişi olabilirdi yalnızca. Mesudi'nin zaten hissettiği kişi.

'İhlamur balının kokusu, güllü çay kokusunu almayı nasıl engellerse, çevremdeki insanların Kohen'le ilgili gördükleri düşleri açık seçik görmemi ve anlamamı engelleyen bir şey var,' diye düşünüyordu Mesudi. 'Biri var, beni rahatsız eden biri, araya giren biri...'

Mesudi uzun zamandan beri, dünyada, kendisinden başka Hazar sorunu üstüne Arap kaynaklarıyla ilgilenen en az iki kişi daha olduğunu düşünüyordu. Biri, Kohen, Hazarların din değiştirmesi üstüne İbrani kaynaklarıyla ilgileniyordu, şimdilik adı bilinmeyen öbürüyse hiç kuşkusuz Hristiyan kaynaklarını inceliyordu. Şimdi bu üçüncü adamın peşine düşmek gerekiyordu; bu adam belki bir Bizanslıydı ya da sadece Hazarlarla ilgilenen bir Hristiyan'dı. Kesinlikle Kohen'in Konstantinopolis'te de arayacağı kişiydi bu. Bulmak zorunda olduğu üçüncü kişi bu adamdı. Ve Mesudi, hemen nasıl davranması gerektiğini anladı. Ama her şey hazır olduğunda, Mesudi tekrar bir başkasının düşüne girdi ve kendisine rağmen avlanmaya başladı orada. Bu kez çevrede ne insan ne hayvan vardı. Kumdan başka bir şey yoktu, gökyüzü kadar geniş susuz bir alan ve arkasında da kentler ken-

ti. Güçlü, derin, tatlı ve öldürücü sular uğulduyordu düşte. Mesudi, Kutsal Kitap'ın beşinci suresinin bir sözcüğünü oluşturan biçimde sarılmış sarığının tüm kıvrımlarına giren uğultuları nedeniyle, iyice belleğine yerleştirdi bunları. Gerçek mevsimle düşteki mevsimin aynı olmadığını farkına vardı. Ve o zaman düşü görenin, sırtını yasladığı palmiye olduğunu anladı. Suyu düşlüyordu. Ve başka bir şey değil. Bembeyaz bir sarık gibi ustaca sarılmış ırmağın uğultusundan başka bir şey değildi düşlediği... Mesudi Konstantinopolis'e Şaban ayının kavurucu sıcakta içinde girdi ve büyük pazarda *Hazar Sözlüğü*'nün tomarlarından birini satışa çıkardı. Tek öneri, efendisi adına Teoktist Nikolski^E adında Bizanslı bir keşişten geldi. Keşiş, fiyatını falan sormadan elyazmasını satın aldı ve hemen elinde başka nüshalar bulunup bulunmadığını sordu ona. Mesudi amaca ulaşmakta olduğunu ve karşısındaki kişinin aradığı, Kohen'i düşleyen ve Mesudi'ye onu yakalaması için yem işlevi görecek olan üçüncü düşçü olduğunu anladı. Çünkü Kohen hiç kuşkusuz onun için geliyordu Konstantinopolis'e. Mesudi'nin çantasından çıkarılmış Hazar tomarının zengin müşterisi, Konstantinopolis'te Osmanlı Devleti nezdinde İngiltere elçisi hesabına çalışan bir diplomattı ve adı da Avram Brankoviç'ti^F. Eflak, Erdelli bir Hıristiyan'dı, çok gösterişli ve şıktı, bir kuyu kadar iriydi. Mesudi ondan iş istedi ve uşak olarak işe alındı. Avram Efendi bütün gece kütüphanesinde çalışıyordu ve gündüzleri uyuyordu. Mesudi, daha geldiği sabahtan başlayarak gözetlemek için Brankoviç'in düşünüyü kullanmaya başladı. Avram Brankoviç'in düşünde Kohen, sırayla bir ata ve bir deveye biniyordu, İspanyolca konuşuyordu ve Konstantinopolis'e yaklaşıyordu. Mesudi ilk kez birinin güpegündüz Kohen'i düşlediğini görüyordu. Brankoviç ve Kohen'in sırayla birbirlerini düşledikleri açıktı. Böylelikle çember kapanıyor ve karar saati yaklaşıyordu.

"Peki," dedi Mesudi, "dişi deveyi bağlayınca onu son damlasına kadar sağ, çünkü yarın kime hizmet edeceğini bilemez-

sin!” Ve efendisinin çocuklarıyla ilgili bilgi edinmeye başladı. Böylece Avram Efendi’nin Erdel’de iki oğlu olduğunu, küçüğünün bir saç hastalığına tutulduğunu ve son saç telini yitirdiği gün bu hastalıktan öleceğini öğrendi. Avram’ın öbür oğlu kılıç ustasıydı. Adı Gregor Brankoviç’ti⁹ ve Türk kılırlarıyla kaplı bir eyeri vardı... Hepsi bu kadardı ve Mesudi’ye yetti bunlar. Gerisi zamana ve sabra kalıyor, diye düşünüyordu; önce ilk aşkını, müziği, unutarak vakit geçirmeye çalıştı. Şarkıları tümünden unutmuyordu, her şarkıyı parça parça unutuyordu, en alt tonlar en önce terk ediyordu belleğini ve unutma dalgası en üst tonlara doğru yükselen bir dalga gibi yükseliyordu. Sonra şarkıların bedeni kayboluyordu ve sonunda Mesudi’ye, bir iskelet gibi ritimlerini bırakıyorlardı yalnızca. Sonra kelime kelime defterini unutmaya başladı ve bir akşam Brankoviç’in hizmetçilerinden biri sözlüğünü ateşe attığında çok fazla üzülmeydi...

Ve işte o zaman beklenmedik bir olay oldu. Avram Efendi, geriye doğru, başından kuyruğuna doğru uçmayı bilen yeşil ağaçkakan gibi Şevval ayının son Cuma günü Konstantinopolis’i terk etti. Diplomatlık görevini bıraktı ve maiyeti ve uşaklarıyla birlikte Tuna üstündeki savaşa katılmaya gitti. İsa’ya göre 1689’da Kladovo’ya, Prens Badenski’nin Avusturya ordugâhına gittiler ve Brankoviç onun hizmetine girdi. Mesudi artık ne düşüneceğini, ne yapacağını bilemiyordu, çünkü Yahudisi Kladovo’ya değil Konstantinopolis’e doğru yöneliyordu ve bu da onun planlarını altüst ediyordu. Tuna kıyısına oturmuştu ve ırmağın çalkantısını işittiğinde sarığını sarmaktaydı. Su çok derindi, ama Kuran’ın beşinci suresinin bir kelimesinin yazıldığı sarığının kıvrımlarıyla tam bir uyum içinde olan bu sesi tanıdı. Birkaç ay önce, Konstantinopolis yakınlarında, kumdaki palmiye’nin düşlediği aynı suydı ve bu Mesudi için her şeyin yolunda olduğunun ve yolculuğunun burada, Tuna kıyısında biteceğinin işareti oldu. Günlerce Brankoviç’in kâtiplerinden biriyle zar

attı. Kâtip sürekli kaybediyordu ama oyunu bırakmak istemiyordu, Türk topları siperleri altüst ettiğinde bile yitirdiklerini yeniden kazanma umudu içindeydi. Öte yandan Mesudi de, tekrar Kohen'i düşleyen Brankoviç'i terk etmek istemiyordu. Kohen şimdi Brankoviç'in düşünde akan bir ırmağın şırıltısı içinde ata biniyordu ve Mesudi, bu şırıltının, gerçekte işitilebileceği şekliyle Tuna'nın şırıltısı olduğunu biliyordu. O sırada bir esinti üzerine çamur sıçrattı ve vaktin gelmiş olduğunu hissetti. Zar atarken sidik kokan bir Türk süvari birliği siperlerine girdi ve yeniçeriler etraftaki herkesi öldürürlerken Mesudi onların arasında, fal taşı gibi açılmış gözleriyle bıyığının yarısı gümüş rengindeki genç adamı arıyordu. Ve birdenbire gördü bu adamı. Mesudi Kohen'i, başkalarının düşlerinde avladığı şekliyle buldu –kıızıl saçlı, omzunda çantasıyla, gümüş rengi bıyığının altında hafifçe gülümseyen, küçük adımlarla ilerlerken. Bu sırada askerler kâtibi ikiye biçtiler, uyuyan Avram Brankoviç'i süngüyle delik deşik ettiler ve Mesudi'nin üstüne gittiler. Kohen kurtardı onu. Brankoviç'i fark eden Kohen yere düştü ve çantasındaki kâğıtlar etrafa saçıldı. Mesudi, Kohen'in hiçbir zaman uyanamayacağı en derin uykusuna daldığını hemen anladı.

"Öldürülen dilmaç mı?" diye sordu neredeyse keyifli bir halde Türk Paşası askerlerine ve Mesudi Arapça yanıt verdi ona:

"Hayır, uyudu!" ve bu Mesudi'nin yaşamını bir gün daha uzattı. Çünkü Paşa bu cevaba şaşırdı ve Mesudi'ye bunu nereden bildiğini sordu. Mesudi ona, Cabir ibn Akşani'nin salık vermiş olduğu gibi karşılık verdi. Mesudi bilgece şöyle dedi: Başkalarının düşlerinin ucunu çözen ve bağlayan, kendisi, Mesudi, avı için yem işlevi gören ve şimdi, aldığı süngü yarısından ölmekte olan kişiyi takip ederek buraya kadar gelmişti ve Brankoviç'in ölümünün düşünüyü gören Kohen'in düşünüyü izleyebilmesi için hayatının sabaha dek bağışlanması için yalvarıyordu.

"Öbürü uyanıncaya kadar yaşamasına izin verin!" dedi Paşa ve askerler Kohen'in uyuyan bedenini Mesudi'nin sırtına

yüklediler. Böylece Mesudi, avını taşıyarak Türk askerlerini izledi. Kohen Brankoviç'i düşlüyordu, bu Mesudi'de bir değil iki kişi taşıyormuş gibi bir duygu uyandırdı. Sırtındaki genç adam, düşünde, uyanık olduğu her zamanki gibi Avram Efendi'yi görüyordu, çünkü Kohen'in düşü hâlâ Brankoviç'in gerçeği idi. Eğer Brankoviç süngüyle delik deşik olmuş bedeniyle uyanmış olsaydı sorun kalmayacaktı; ölümde uyku yoktur. Mesudi için Cabir ibn Akşani'nin sözünü ettiği fırsattı bu. Kohen'in düşünüyordu, Kohen'se bu sırada, Brankoviç'in, daha önce nasıl yaşamını düşlemişse, öyle ölümünü düşlüyordu.

Ve işte öyle oldu. Mesudi bütün günü ve geceyi, ağzının sarayının çatısındaki yıldızlar gibi, Kohen'in düşlerinin peşinde geçirdi. Ve söylentiye göre, Brankoviç'in kendisinin de gördüğü gibi, ölümünü gördü onun. Sabahın erken saatinde, kaşları beyazlamıştı, kulakları titriyordu ve tırnakları uzundu ve pis kokuyordu. O kadar hızlı düşünüyordu ki, kendisini bir çırpıda, kemeri hiç açılmadan düşecek biçimde boydan boya ikiye bölen adamı fark etmedi bile. Kılıç darbesinden sonra, yılan gibi kıvrılmış bir yarık açık kaldı öylece, anlaşılmasın bir sözcük söyleyen, etin haykırışını anlatan bir ağız gibi. Kılıcın açtığı müthiş yarığı görmüş olanların, onu hiçbir zaman unutamamış oldukları söylenir ve onu anımsayanlar da, Averkiye Skila⁹ adında birinin yazdığı ve en ünlü vuruşları tanıttığı *Kılıçla En Güzel İmzalar* adlı kitapta gördüklerini söylerler. 1702'de Venedik'te yayımlanan bu kitapta, bu vuruş Koç burcundan bir yıldızın adını taşıyordu. Bu korkunç ölümün Mesudi'ye yararlı olup olmadığı ve ölmeden önce Paşa'ya söylediklerini kimse bilmiyor. Kıldan ince ve kılıçtan keskin olan ve insanı cehennemin üstünden cennete kadar götüren Sırat Köprüsü'nü geçip geçemediğini, yalnızca konuşmayanlar biliyor. Bir efsaneye göre, onun şarkısı cennette yükseldi ve kendisi cehenneme atıldı. Cehenneme atılmadan önce de şunları söylemişti: "Keşke tek bir şarkı bile söylememiş olsaydım,

bütün rezillerle ve serserilerle cennette buluşurdum! Gerçek elimin altında dururken, müzik beni hayal âlemine attı.” Üzerinde Tuna’nın şırıldadığı Mesudi’nin mezarına şu yazı kazınmıştır:

Kazandığım ve öğrendiğim her şey, dışlerimin arasındaki kaşığın çinlamasıyla uçup gitti.

MUAVİYE, DR. EBU KEBİR (1930 - 1982) –Arap İbrânilimci, Kahire Üniversitesi’nde profesör. Yakın Doğu dinlerini inceliyordu. Kudüs Üniversitesi’nde öğrenim görmüş ve ABD’de ‘11. yüzyıl İspanyasında İbrani Düşüncesi ve Muttezilelerin Öğretileri’ adlı bir doktora tezi hazırlamıştı. Fark edilmeyen bir insan değildi. Dirsekleri birbirine kavuşamayacak kadar geniş omuzluydu, Yehuda Halevi’nin* şiirlerinin çoğunu ezbere biliyordu ve 1691’de Daubmannus* tarafından yayımlanan *Hazar Sözlüğü*’nün hâlâ eski bir rafta durduğundan emindi. Bu düşünceden destek alarak, kitabın 17. ve sonraki yüzyıllarda izlemiş olduğu yolu yeniden oluşturdu ve daha sonra, yok edilen bütün nüshaların ve kurtulmuş olan az sayıda nüshanın dökümünü çıkardı ve bütün bunlardan, bu kitabın henüz bulunamamış iki nüshasının daha olduğu sonucuna vardı. Bir yumurtayı bir bakışla yutabilecek yetekte olmasına rağmen bunların izini hiçbir zaman bulmaya kalkışmadı. 1967’de, eşi görülmemiş çalgınca bir çalışmayla üç bininci makalesini yayımladığında, İsrail-Mısır Savaşı patlak verdi. Mısır ordusunun bir subayı olarak savaş alanına koştu. Yaralandı ve tutsak düştü. Askeri belgelere göre, başındaki ve bedenindeki ağır yaralar sonucu cinsel gücünü yitirdi. Evine döndüğünde, yüzünün çevresinde sıkıntılı gülüşler dolaşır duruyor ve bir eşarp gibi arkasından sürükleniyordu. Sonunda bir otele giderek üniformasını çıkardı ve ilk kez yaralarını gördü. Yaralar baştankara boku kokuyordu ve bundan böyle bir kadınla yatamayacağını anladı. Yavaş yavaş giyinirken, bir

yandan da şöyle düşünüyordu: ‘Otuz yılı aşkın bir süre aşçılık yaptım ve yavaş yavaş, benim, kendim olan yemeği hazırladım; kendi kendimin fırıncısı ve hamuruydum, kendi kendimden istediğim ekmeği yaparken, şimdi elinde bıçağıyla başka bir aşçı çıktı ortaya ve benden, göz açıp kapayıncaya kadar hiç bilinmeyen başka bir yemek yaptı. Şimdi Tanrı’nın –olmayan– kız kardeşiyim!’

Kahire’ye, ailesinin yanına dönmedi ve üniversitedeki işini bıraktı. Babasının İskenderiye’deki boş evine yerleşti; orada, balıkların solungaçlarından çıkan kabarcıklar gibi, tırnaklarının altından dünyaya doğru kaçan küçük beyaz kabarcıkları seyredererek hızlı bir yaşam sürdü. Saçlarını gizliyordu, toynak izi bırakan bedevi sandalları giyiyordu ayağına ve öküzgözü kadar koca damlaların düştüğü yağmurlu bir gecede, son düşünüyordu. Şöyle not etti bu düşünüy:

İki kadın, açık ve değişken renkli küçük bir hayvanın kordundan çıkıp, yoldan geçtiğini gördüler; hayvan, iki küçük ayak üstüne konmuş pudralı bir yüz gibiydi. Bağırarak şöyle konuştu kadınlar: Bak, ...bu (adını söylediler hayvanın). Yavrularından birini öldürdüler ya da yuvasını yıktılar. Çünkü vahşet onu değiştirir ve daha güzelleştirir. Şimdi ona bir kitap ve bir kalem ya da reçel vermek gerekir. Okumaya ve bir şeyler yazmaya çalışacaktır, kâğıt üstüne değil çiçeklere...

Bu, Doktor Ebu Kebir Muaviye’nin düşüyordu. Ertesi akşam aynı düşünüy yeniden gördü, ama ilkinde olduğu gibi, hayvanın adını aklında tutamadı gene. Sonra bütün düşlerini peş peşe yeniden gördü, ama ters yönde. Önce sondan bir öncekini, sonra bir önceki, sonra bir önceki daha ve böyle gitgide hızlanarak bir yıl içinde gördüğü bütün düşleri bir geceye sıkıştırdı. Otuz yedi gece sonra amacının ucunu fark etti ve uyanırken kesinlikle hatırlayamayacağı, çocukluğunun en uzak düşlerine kadar vardı. O zaman, yıkadığı bulaşığı sakalıyla kurulayan melezi uşağı Aslan’ın, yalnızca yüzerken sıçtığını ve ekmeği çıplak

ayaklarıyla kırdığını, artık onun otuz yedi yıl önceki kendisine benzediğinden çok kendisine benzediğini anladı. Böylelikle son düşüne ulaştı. Bütün bu geceler boyunca zamanı yaşamın sonundan başına doğru, Hazar zamanı gibi geçiyordu ve sonuna kadar akıp gitti. Sonra Muaviye artık bir daha hiç düş görmedi. Tertemizdi. Yeni bir yaşam için hazır. O zaman her akşam Dişi Köpeğin Yeri tavernasına gitmeye başladı.

Dişi Köpeğin Yeri'nde yalnızca oturduğun iskemlenin parasını ödüyordun, ne içki ne de yiyecek bir şey veriliyordu, müşteriler buraya kendi getirdiklerini içmek ve yemek için geliyorlardı ya da sadece uyumak için masaya oturuyorlardı. Salon kimi zaman hiç kimse birbirini tanımaksızın doluyordu ve kimi zaman da bütün ağızlar, tek kelime etmeden çiğniyordu. Ne tezgâh, ne mutfak, ne ateş, ne garson vardı, yalnızca girişte iskemle parası alan bir kapıcı bulunuyordu. Muaviye taverna müşterileri arasına yerleşiyor, piposunu yakıyor ve şu egzersizi yapıyordu: Hiçbir düşüncesinin, piposundan çıkan duman kıvrımından daha uzun sürmesine izin vermiyordu. O zaman kötü kokuyu içine çekiyor ve öbürlerinin 'delinmiş külöt' adını verdikleri küçük bayat ekmekleri ya da üzümlü balkabağı reçelini yutmalarını seyrediyordu, onları, lokmalarını acı bakışlarının arasından geçirirken, dişlerini mendilleriyle kurularken ve düşlerinde hareket ettiklerinde gömleklerini sökerken seyrediyordu.

Onlara bakarken, kendi zamanının ve onların zamanının her anının, geçmiş yüzyılların eskimiş bir anını bir malzeme gibi kullandığını düşünüyordu. Çünkü geçmiş, beslendiği şimdiki zaman içinde hapsolmuştur ve başka gereç yoktur. Geçmişin, çeşitli binalar için kullanılan taşları gibi, yüzyıllar boyunca tekrar tekrar kullanılmış bu sayısız anları, eğer dikkatle bakmasını bilirsek, Vespasianus döneminin bir altın parasının pazarda belirlenmesi ve saptanması gibi, bugünüümüzü açık seçik belirleyebilirler...

Bununla birlikte bu düşünceler hiçbir biçimde rahatlatamıyordu onu. Daha ziyade, gelecekte yalnızca bir tek şey bekleyen bu insanları seyretmek avutuyordu onu; geleceğin onları aldattığı gibi başkalarını da aldatması düşüncesiydi bu. Bu endişeli çiğneyiciler kitlesi, onun yeni yaşamını anlamasına yardımcı oluyordu. Buradan Anadolu'ya kadar böyle bir koku çıkaranlardan çok azının, kendisinden daha mutsuz olduklarını söylebileceklerini düşünerek teselli buluyordu. Ama her şeyin üstünde, Dişi Köpeğin Yeri tavernası Muaviye için bir barış sığınaydı. Deniz tuzuyla parlatılmış masaları, balık yağıyla yanan fenerleriyle, olduğundan en aşağı yetmiş yıl eski görünüyordu ve bu da Muaviye'yi rahatlatıyordu. Çünkü o, kendisi ve geçmişiyle bağ kurabilecek olan bir şeye tahammül edemiyordu artık. Ve şimdiki zamanda ona tiksinti veren özgünlüğü gibi, geçmişte de bekliyordu onu, opal ve yeşim taşının henüz üvey kardeş oldukları, guguk kuşunun bir insanın hayatının geriye kalan gün sayısını öttüğü ve hâlâ iki tarafı körletilmiş bıçakların dövüldüğü bir tür yarı-geçmişe sığınıyordu...

Keçi ve öküz kulaklarından oluşan akşam yemeğini yedikten sonra, babasının evinin uzunca bir süredir kapılan açılmamış odalarını dolaşmaya çıkıyor ve orada gece geç vakitlere kadar, 19. yüzyıl sonunda İskenderiye'de Fransızca ve İngilizce olarak yayınlanmış bir gazete yığınınını karıştırıyordu. Bağdaş kurarak oturuyor ve bedenini besleyici karanlığının içinde kırıştığını hissederek, büyük bir ilgiyle bu gazeteleri okuyordu, çünkü bunların onunla hiçbir çeşit bağı olamazdı. Küçük ilanlar bu niyetine özellikle uygun düşüyordu.

Böylelikle, her akşam, uzun süre önce ölmüş insanların ölüm ilanlarına yön veren gazeteleri karıştırıyordu. Artık hiçbir anlamı olmayan bu ilanlar, kendisinden daha yaşlı bir toz çıkarıyorlardı. Bu sararmış sayfalarda, kemik hastalıklarına karşı bir Fransız likörü, erkek ağızlarına karşı bir su ve kadın ağızlarına

karşı da başka bir su öneriliyordu; Macar August Ziegler, hastane, hekim ve ebe gereçleri sağlamada uzman olan mağazasının, mide ağrıları için ilaçlar, varis çorapları, takma ve şişirilebilen ayaklar ürettiğini ilan ediyordu. Bir 16. yüzyıl halifesinin soyundan gelen birisi, Tunus kıyılarının en güzel yerinde bulunan, deniz içinde, suyun yalnızca yirmi metre altındaki 1500 odalı aile şatosunu satıyordu. Şato açık ve güzel havalarda, gündüzleri ve güney rüzgârı tam estiğinde görülebilirdi. Adı bilinmeyen yaşlı bir kadın, sizi gül kokularıyla ya da inek bokuyla uyandıran bir çalar saat satıyordu; cam kumaştan saçlar ya da takar takmaz kollarınızı yiyecek bilezikler tavsiye ediliyordu. Teslis Kilisesi'nin yanındaki Hristiyan Eczacı Doktor Leman'ın, kızıl lekelerle karşı, sıkıntı ve takıntılardan kaynaklanan mantar hastalıklarına karşı losyonunun ve develer, atlar ve koyunlar için geliştirdiği tozunun reklamını yapıyordu; bu toz hayvanların iştahını açıyor ve tay hastalığını ve uyuzu iyileştiriyor ve hayvanların yalakta bitip tükenmelerini engelliyordu. Adını açıklamak istemeyen bir alıcı nefes denen üçüncü derece bir Yahudi ruhu satın almak istiyordu taksitle. Ünlü bir mimar, cennetin göğünde müşterinin zevkine göre ve ucuza, lüks bir tatil evi yapacağını vaat ediyordu; evin anahtarları, bedeli inşaatçıya değil de Kahire halkına öder ödemez sahibine teslim edilecekti. Balayında saç dökülmesine karşı preparatlar tavsiye ediliyordu, sizi isteğinize göre kertenkeleye ya da bir Çin gülüne dönüştüren büyü bir sözcük satılıyordu ya da makul bir ücretle Rebiülâhir ayının her üçüncü Cuma'sında bir gece gökkuşağının seyredilebildiği bir toprak parçası satılıyordu. Her kadın sivilcelerden, kızıl lekelerinden ve benlerinden, parazitlerinden kurtulabilir ve İngiliz Rony & Son firmasının pudrası sayesinde güzelleşebilirdi. Yeşil çay için, yanında civcivleriyle bir İran tavuğu biçiminde porselen bir takıma sahip olabildiniz, içinde belli bir süre yedinci imamın ruhunun kalacağı bir çaydanlık da veriliyordu yanında...

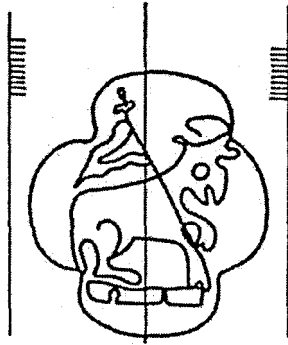
Sayırsız ilan, artık olmayan ticarethanelerin, eski tüccarların ve uzun zamandır kapanmış olan mağazaların adresleri, eski gazetelerin sayfalarını kaplıyordu ve Doktor Muaviye, kaybolmuş bu dünyanın içine, çıkar gözetmeyen ve kurtarıcı yeni bir yaşamdaymış gibi, mutsuzluklarından ve kaygılarından uzak bir halde dalmıştı. Doktor Muaviye bir 1971 yılı akşamında, dişlerinden her birini, kafasındaki bir harf gibi gördüğü sırada, nihayet oturdu ve 1896 tarihli bir ilana cevap vermeye girişti. İskenderiye'deki sokağın hâlâ bulunup bulunmadığını bilmeden, özenle isim ve adresi yazdı ve postaladı. Sonra her akşam değişik bir 19. yüzyıl sonu ilanına yanıt verdi. Böyle mektup yığınları gitti bilinmeyen bir yöne doğru ve bir sabah ilk yanıt geldi. Yabancı, Doktor, Muaviye'nin mektubunda sözünü ettiği Fransız Toutroule beratını ithal etme hakkına sahip olmadığını, ama elinde önerebileceği başka bir şey bulunduğunu yazıyordu. Gerçekten de, hemen ertesi sabah bir genç kız ve bir papağan geldi Muaviye'ye. Sabolardan söz eden bir düet yaptılar ona. Sonra papağan, Doktor'un bilmediği bir dilde tek başına şarkı söyledi. Muaviye ikisinden hangisinin satılık olduğunu sorduğunda, genç kız tercihte bulunabileceğini söyledi. Doktor Muaviye kıza baktı –gözleri güzeldi ve memeleri rafadan yumurta gibiydi– sonra aklını başına toplayarak, Aslan'a çatıdaki büyük odalardan birini boşaltmasını ve oraya büyük bir cam kafes yerleştirmesini emretti ve papağanı aldı. Yavaş yavaş, mektuplarına eski reklam verenlerin ardılları tarafından gönderilen cevaplar geldikçe, oda doldu. Yeniden tuhaf biçimli ve ne işe yaradığı bilinmeyen eşyalar görülmeye başladı: Büyük bir deve eyeri, düğme yerine küçük çanlar takılmış olan bir kadın giysisi, tavana asılmış insanların içine tıklandığı bir demir kafes, birisi hareketleri geç yansıtan öbürü de kırılmış iki ayna, ve bilinmeyen bir dilde bilinmeyen bir şiirin yazılı olduğu eski bir elyazması. İşte şiir:

*Zaludu feigliesem farchala ad freche
 Kadeu gniemu ti obargani uecche
 Umifto mayagha, sa ifkah ya freta
 Obras mai ftabieghe ad glietana glieta
 Uarccliamti darouay, ereni fmani ni
 Okade obarg tuoi za maipe gamini*

Bir yılın sonunda, çatıdaki oda doldu ve Doktor Muaviye bir sabah odaya girdiğinde, şaşkınlık içinde, aldığı eşyaların anlamlı bir bütün oluşturmaya başladıklarını gördü. Eşyaların bir bölümü bir hastane, insanların, günümüzdeki gibi tedavi edilmedikleri eski bir hastane olabilecek araç gereci oluşturuyordu adeta. Muaviye'nin hastanesi, tuhaf bir biçimde delinmiş koltuklar, oturanların bağlanacağı halkaları olan banklar, sol göz ya da sağ göz için ya da alındaki bir üçüncü göz için delikleri olan tahta başlıklarla donatılmıştı. Muaviye bu eşyaları ayrı bir odaya yerleştirdi. Fakülteden bir arkadaşını çağırdı ve ona gösterdi eşyaları. 1967 savaşından beri ilk kez üniversiteden bir arkadaşını görüyordu. Arkadaşı eşyalara her taraftan baktı ve şunları söyledi: "Bir akşam bir ölü, ailesiyle birlikte akşam yemeği yemek için eve döndü. Ama hayattayken olduğu kadar aptaldı. Ölüm onu daha zeki yapmamıştı... Bu, düşleri, daha doğrusu düşte ortaya çıkabilecek miyopluğu tedavi etmek amacıyla kullanılan çok eski bir donanımdır. Çünkü bazı inançlara göre, uykumuzda, uyanık olduğumuzdan farklı bir göz kullanırız..."

Doktor Muaviye bu sonuca gülümsedi ve papağanlı büyük odadaki öteki eşyalara verdi dikkatini. Buradaki nesneler arasında bir bağ kurmak daha güçtü, düşlerde kör olmamaya yardımcı olan araçlardaki gibi değildi durum. Uzun süre, bütün bu eski püskü şeyler arasında bir ortak payda bulmaya çalıştı ve sonunda, bir bilimadamı olarak geçirdiği daha önceki hayatında kullandığı yöntemlerden birinden yararlanmaya karar

verdi. Bilgisayar kullanmaya karar verdi. Kahire'deki eski meslektaşlarından birine, bir olasılıklar hesabı uzmanına telefon etti ve kendisinden, bir mektupla bildireceği bütün eşyaların adını bilgisayara girmesini rica etti. Bilgisayar üç gün sonra sonuçları verdi ve Doktor Muaviye Kahire'den raporu aldı. Şiir konusunda, makine bunun bir Slav dilinde, 1660'da üretilmiş bir kâğıda yazılmış olduğunu ve kâğıttaki damgada üç yapraklı yonca biçimindeki bir flamanın altında bir kuzu olduğunu belirtiyordu. Eşyalara gelince, papağan, çingiraklı deve eyeri, çam kozalağı biçiminde ve balığa benzeyen kurutulmuş meyve, insanlar için yapılmış kafes ve öbür eşyaların tümünün tek bir ortak paydası vardı, içlerinde, özellikle Doktor Muaviye'nin kendi çalışmalarının da bulunduğu, bilgisayara sağlanan verilerden çıkan sonuca göre bu eşyaların tümünden, bugün kaybolmuş olan *Hazar Sözlüğü*'nde bahsedilmiştir.

Doktor Ebu Kebir Muaviye'nin koleksiyonundaki damga

Böylece Doktor Muaviye, hâlâ çıkış noktasında, savaşa giderken olduğu yerde bulunuyordu. Bir kez daha Dişi Köpeğin Yeri'ne gitti, piposunu yaktı, etrafına bir göz gezdirdi, söndürdü piposunu, sonra üniversitedeki eski görevine yeniden başlamak için Kahire'ye döndü. Masasında yığınla mektup bekliyor-

du onu, ayrıca sayısız bilimsel kongre daveti vardı. Bunlardan bir tanesini seçti ve Ekim 1982’de İstanbul’da yapılması öngörülen bilimsel toplantı için bildiri hazırlamaya başladı. Toplantının konusu şuydu: ‘Ortaçağda Karadeniz Kıyısı Uygarlıkları’. Yehuda Halevi’yi, özellikle Hazarlarla ilgili kitabını tekrar okudu, bildirisini yazdı ve İstanbul’a hareket etti. Orada, Hazar sorunuyla ilgili olarak kendisinden biraz daha fazla bilgisi olan birisiyle karşılaşabileceğini düşünüyordu. Doktor Muaviye’yi İstanbul’da öldüren adam, tabancasını ona doğru doğrulturken şu emri vermişti:

“Ağzını aç, dişlerine zarar vermek istemiyorum!”

Doktor Muaviye ağzını açtı ve öteki öldürdü onu. O kadar iyi nişan almıştı ki Doktor Muaviye’nin dişlerine hiçbir şey olmamıştı.

MUKADDEŞİ EL SEFER* (9. 10. ve 11. yüzyıllar) –Bir kadınlar manastırında yaşamış olan Hazar din adamı. Bir ikinci yaşamda, başka bir manastırın keşişiyle, tahtası ve taşları olmaksızın satranç oynadı. Karadeniz’den Hazar Denizi’ne kadar uzanan uçsuz bucaksız alanda yılda bir hamle yapıyorlardı. Şahini sırayla, taş niyetine kullandıkları hayvanların üstüne salıyorlardı. Hayvanların yakalandıkları yerler satranç tahtasında bir kare olarak kabul edilmemiş ve yerin yüksekliği de göz önünde bulundurulmuştu. Mukaddesi el Sefer, Hazarların en iyi düşüvcülerinden biriydi. Düşler sözlüğünde Âdem Ruhani’nin bir tüyünü yeniden oluşturmuş olduğuna inanılır (bkz. Mesudi, Yusuf^c).

Dua etme biçimi ve uymak zorunda olduğu dinsel kurallar, onu yaşam boyunca on bin bakire rahibeyi hamile bırakmaya zorladı. Ona yatak odasının anahtarını gönderen son kişi Prenses Ateh[∇] oldu. Halka yerinde küçük bir altın parçası olan, küçücük dişi bir anahtar. Bu anahtar din adamının hayatına mal oldu, çünkü Kağan’ın kıskançlığını çekti. Su üstüne asılmış bir kafese hapsedilmiş olarak öldü.

MUSTA BEY SABLI AK (17. yüzyıl) –Trebenişte Türk valilerinden biri. Yaşıtları, Musta Bey’in yediklerini tutamadığını, güvercin gibi aynı anda yerken sıçtığını söylüyorlar. Sefere çıkarken, yanında kendisine meme veren sütanneler götürürmüş. Kadınlarla da erkeklerle de görüşmezmiş; yalnızca can çekişmekte olan kişilerle yatabilirmiş ve çadırına, bu amaç için yeni satın alınıp yıkanan ve giydirilen can çekişen kadınlar, erkekler ve çocuklar getirilirmiş. Geceleri ancak bu tür yaratıklarla geçirebilirmiş, hayatta kalacak bir varlığı döllemekten korkarmış sanki. Zaten bu dünya için değil, öbür dünya için çocuk yaptığını söylüyormuş.

“Bilmiyorum, hangi cennet ya da cehennem için yapıyorum bunları,” diye ağlayıp sızlanırmış. “Yahudi meleklerin ya da Hıristiyan şeytanların arasına karışacaklar, ben de sıram geldiğinde, öbür dünyaya, cehenneme gittiğimde göremeyeceğim onları...” dermiş.

Bu tür eğilimlerinin nedenini, çok basit bir şekilde bir derviş anlattı. “Aşk ve ölüm yan yana konduğunda, bu dünya ve öbür dünya yan yana, ikisi üstüne çok şey öğrenilir bu konuda. Zaman zaman öbür dünyaya giden maymunlar için de aynı şey söz konusudur. Geri döndüklerinde, her ısırlıkları katıksız bir bilgelik kaynağıdır. Dolayısıyla bazı kimselerin kollarını maymunlara ısırtmaları, sonra bu ısırlan yerdeki diş izlerinde gerçeği okumalarında şaşırtıcı bir şey yoktur. Benim ihtiyacım yok buna...”

Böylece Musta Bey Sabliak, sevdiği ama binmediği atlara ilaveten sevmediği ama bindiği, can çekişmekte olan atlar satın alıyordu. Bey’in deniz kenarında, mermer içine oyulmuş ve Samuel Kohen^{*} adlı bir Yahudi tarafından bakılan güzel bir at mezarlığı vardı. Samuel Kohen, Eflak’ta bir sefer sırasında Sabliak Paşa’nın ordugâhında geçen bir olayı anlatan bir not bırakmıştır.

Paşa’nın birliğinden bir askerin bir suç işlemiş olduğundan kuşkulanılmakta, ama durum kanıtlanamamaktaydı. Tuna kıyı-

larındaki bir düşmanla yapılan çatışmadan sağ kurtulmuş tek askerdir. Birlik komutanı, yaşamını kurtarmak için kaçmış olduğunu söylemişti, oysa asker tersine, geceleyin çıplak askerlerin saldırısına uğradıklarını, kendisinin, sonuna kadar savaşmış tek asker olduğunu ve yaşamını kurtarmasını korkuya pabuç bırakmamış olmasına borçlu olduğunu söylüyordu. Suçlu ya da masum olduğuna karar vermesi için Sabliak Paşa'nın huzuruna çıkardılar onu. Gömleğinin kolu yırtıldı ve Paşa'nın önüne oturuldu asker, Paşa dava süresince, bu sessiz yargılamanın öteki tanıkları gibi tek kelime etmedi. Sonra birdenbire yırtıcı bir hayvan gibi genç adamın üstüne atıldı, kolunu ısırdı, daha sonra rahat bir tavır içinde vazgeçti, bu sırada zavallı adamı çadırın dışına itmekteydiler. Genç adamı ancak şöyle böyle görmüş olan ve kendisiyle tek kelime konuşmayan Paşa, şimdi bir yemeğin tadını tekrar hatırlamaya çalışan ya da bir şarabın tadına bakan biri gibi, koparılmış et parçasını sakın sakın çiğniyordu. Sonra tükürdü ağızındakileri, bu, dışarıdaki askerin suçlu olduğu anlamına geliyordu. Hemen oracıkta öldürüldü.

“Kısa bir süredir Paşa'nın hizmetinde olduğumdan,” diye bitiriyor Kohen, “çok fazla dava izlemiş değilim, ama Paşa'nın, her et parçası yutuşunda davanın anında düştüğünü ve aklanmış kişinin özgürlüğüne kavuştuğunu biliyorum.”

Sabliak Paşa uzun ve şekilsiz bir adamdı. Sanki eti giysilerinin üstünde, sarı da kafatası ve saçları arasındaydı.

MÜZİĞİN USTASI –Hazarlarda, rüzgârların yolunda devasa tuz bloklarını yontan ve toplayan ustalar vardı. Kırk Hazar rüzgârının (yarısı tatsız, yarısı tuzluydu) her birinin yolu üzerinde, tuz taşlarından oluşan bir duvar yükseltirdi ve yılda bir kez, rüzgârların dönüş anında, insanlar burada toplanırlar ve en güzel şarkıyı hangi ustanın bestelediğini açıklamak amacıyla kulak kesilirlerdi. Çünkü tuz kütleleriyle temas eden rüzgârlar, bunları

çevreleyerek ve doruklarını okşayarak, yağmurlarla sonsuza kadar yıkanmış, gelip geçenlerin bakışıyla kamçılanmış ve koyunlar ve öküzler tarafından yalanmış taş yığını ve ustalar birlikte kayboluncaya kadar sürekli başka bir hava çalarlardı.

Bu müzik ustalarından biri, bir Arap, bir Yahudi ve bir Hazar eşliğinde, ilkbaharda kendi taşlarının şarkısını dinlemeye gitti. Yahudi ve Hazar, birlikte ortak düşlerin görülebileceği bir tapınağın yanında tartıştılar ve birbirlerini öldürdüler. Bu sırada tapınakta uyumakta olan Arap, Yahudi'yi öldürmekle suçlandı, çünkü her ikisinin komşu olduğu ve pek anlaşılmadığından biliniyordu. Bu nedenle Yahudiler onun kellesini istediler. Arap düşünüyordu: 'Üç tarafın gözünden düşen biri, dördüncü taraftan kellesini kurtaramayacaktır. Hazar Devleti'nde Hıristiyan yasası Bizanslıları korur, Yahudi yasası Yahudileri, İslam yasası Arapları ve bunlar Hazar Devleti'nin çok ötesinde de uygulanan yasalar...'. O zaman Arap şu konuşmayı yaparak kendisini savundu... (metin burada okunmuyor). Sonunda, öldürülmedi ve bir kadirgada kürek çekmeye mahkûm edildi, daha sonra yine, insanın alnını ezecek kadar katı bir sessizlikte çökmeden önce duvarların müziğini işitecek kadar yaşadı.

PARMAK BASIŞ –Müzikte, bir enstrümanda bir melodinin çıkartılması için parmakların en uygun biçimde kullanılması ifade eden bir terim. On yedinci yüzyıl Anadolu lavtacıları arasında Yusuf Mesudi'nin parmak basışları özellikle beğenilir, takdir edilirdi. 'Şeytan Parmak Basışı' geçişin son derece zor olduğunu ifade eder.

'Şeytan Parmak Basışı'nın Mağripliler tarafından kullanılan bir İspanyol versiyonu vardır. Yalnızca on birinci parmağın nasıl kullanıldığına gösterildiği gitara uyarlanmış hali korunmuştur; bir efsaneye göre şeytan, çalmak için on parmağını ve kuyruğunu kullanırdı. Kimileri 'Şeytan Parmak Basışı'nın önceleri tamamıyla farklı bir anlam taşıdığını söylerler –gerçekten de

ATEH[∇] (8. yüzyıl) –Hazar prensesi. Hazarların[∇] Yahudileşmesi döneminde yaşamıştır. Daubmannus[☆], adının İbrani versiyonunu ve At'h sözcüğünün harflerinin anlamını veriyor.

Bu harfler Hazar Prensesi'nin karakterinin özelliklerini ortaya çıkartıyor.

Adının ilk harfi 'Alef', Yüce Taht'ı, bilgeliği, dolayısıyla aynı zamanda yukarıya ve aşağıya doğru bakışı simgeliyor, tıpkı bir annenin çocuğuna bakışı gibi. Böylelikle Ateh, çocuğunun erkek mi dişi mi olacağını anlamak için âşığının tohumunun tadına bakmak zorunda değildi. Çünkü yukarıda olan her şey, tıpkı aşağıdaki her şey gibi bilgeliğin gizinin bir parçasıdır: görünmez. Alef başlangıçtadır, bu harf bütün öteki harfleri içine alır. Aynı zamanda haftanın yedi gününün belirtilmesinin de başlangıcıdır.

'Tet', Yahudi alfabesinin dokuzuncu harfidir ve sayısal değeri basit bir dokuzdur. *Temunah* kitabında Tet, Sebt'i gösterir, bu demektir ki Satürn yıldızının ve ilahi huzurun etkisi altındadır. Ama aynı zamanda da gelin anlamına da gelir, çünkü Cumartesi bir gelindir ve Hezekiel'in (14:23) bir cümlesinde geçer. Sarı katırtırnaklarıyla süpürmeyle bir bağlantısı vardır, bunun anlamı şudur: İnançsızlığın yok edilmesi ve reddedilmesi, aynı

zamanda da: güç. Prenses Ateh ünlü Hazar tartışmasında⁷ Yahudi temsilciyi destekledi. Kemerine, âşığı Mukaddesi el Sefer'in⁸ kara toprak ve tuzlu suyla beslediği kafatasını asmıştı. Göz çukurlarına, öbür dünyada mavi rengi görmesi için mavi-kantaron çiçekleri ekiyordu.

'He', Tanrı'nın adının dördüncü harfidir. Kolu, gücü, büyük atılımı, direnci (sol kol) ve merhameti (sağ kol), yerden göğe doğru uzanan asma çardağını simgeler. Prenses Ateh, Hazar tartışması sırasında çok güzel konuştu. Şunları söyledi bu konuyla ilgili olarak: "Düşünceler gökyüzünden üstüme kar gibi yağıyordu. Daha sonra kendimi ısıtmak ve yaşama dönmek için çok zorluk çektim..."

Prenses Ateh, Hazar tartışması sırasında İslam temsilcisinin kanıtlamalarını boş çıkararak Yahudi temsilci İzak Sangari'ye⁹ yardımcı oldu ve Hazar Kağanı Yahudi dinini tercih etti. Kimileri Ateh'in şiir yazdığını, Hazar tartışmasının Yahudi tarihçisi Yehuda Halevi'nin¹⁰ esinlendiği bu şiirlerin 'Hazar Kitapları'nda muhafaza edildiğini söylüyorlardı. Başka birtakım kaynaklara göre Ateh, tarihleri, dinleri ve düşavcılarını¹¹ üstüne zengin bilgilerle, ilk Hazar sözlüğü ya da ansiklopedisi girişimini başlatan kişidir. Bu yapıtta her şey, alfabetik sıraya göre yerleştirilmiş bir şiirler döngüsü biçimindeydi ve Hazar Kağanı'nın sarayındaki tartışma da burada şiir biçiminde yer almıştı. Kendisine tartışmanın galibinin kim olacağı sorulduğunda, Ateh şu yanıtı vermişti: "İki savaşçı çarpıştığında, yaralarını en uzun süre kim tedavi ederse o galip gelecektir." *Hazar Sözlüğü*, mayanın etrafındaki ekmek gibi büyümeye başladı Prenses'in derlemesinin çevresinde; derlemenin adı Sözcüklerin Tutkusu Üstüne'ydi bir kaynağa göre. Eğer bütün bunlar doğruysa, Prenses Ateh bu kitabın ilk yazarı, ilk yaratıcısıdır. Bununla birlikte bu ilk Hazar sözlüğünde, bugünkü üç dil yoktur henüz. Yapıt tek bir dille yazılmıştı ve tek bir sözlüktü. Bu ilk ansiklopediden günümüze

kadar çok az şey gelmiştir. Gerçekten de çocukların, bir köpeğin havlamalarını taklit ederek üzüntülerini aktarabilmelerinin ötesinde başka bir şey yoktur.

Kağan, dua pelerinini ve Prenses Ateh'in müdahalesinden sonra da Tevrat'ı kabul ettiğinde, tartışmanın öteki temsilcileri acılar içinde kalmışlardı. O zaman Müslüman şeytanı, Prenses'i, dilini ve tüm şiirlerini unutturarak cezalandırdı. Ve de âşığının adını bile unutturdu; belleğinde saklayabildiği tek şey balık biçimindeki bir meyvenin adı oldu. Prenses Ateh, olaydan hemen önce tehlikeyi sezerek konuşma yeteneği olan çok sayıda papağan toplanmasını emretti. *Hazar Sözlüğü*'nün her maddesi için bir papağan getirilmişti böylece: Papağan, ilgili dizeleri ezbere öğreniyordu ve bunları gündüz ya da gece, herhangi bir vakitte tekrarlayabiliyordu. Tabii ki şiirler Hazarca yazılmıştı ve papağanlar bunları bu dilde okuyorlardı. Hazarlar için artık dinlerini bırakma zamanı geldiğinde, dil de kaybolmaya başladı. Ateh, *Hazar Sözlüğü*'nü öğrenmiş olan tüm papağanları özgürlüklerine kavuşturdu. Şunları söyledi onlara: "Gidin ve şiirlerinizi öteki kuşlara da öğretin, çünkü burada, çok yakında onları bilen kimse kalmayacak..." Kuşlar Karadeniz kıyısındaki ormanlara doğru uçtular. Ve orada, şiirlerini öteki papağanlara öğrettiler, bu papağanlar da bunları ötekilere aktardılar, öyle ki, bir döneme gelindiğinde bu şiirleri ve Hazar dilini yalnızca papağanlar biliyordu artık. On yedinci yüzyılda Karadeniz kıyısında bilinmeyen bir dilde şiirler okuyan bir papağan yakalandı. Konstantinopolisli bir diplomat olan sahibi Avram Brankoviç⁹ bu dilin Hazar dili olduğunu söyledi ve kâtiplerinden birine papağanın çıkardığı bütün sesleri kaydetmesini söyledi; böylece 'papağanların şiirleri'ni, yani Prenses Ateh'in şiirlerini tekrar ele geçirebileceği umudundaydı. Öyle anlaşıyor ki 'papağanların şiirleri' Daubmannus'un *Hazar Sözlüğü*'ne böyle eklenebildi.

Prenses Ateh'in, düşüncüleri ya da okuyucuları adı verilen Hazar dinsel tarikatının en güçlü koruyucusu olduğunu söyle-

mek gerekir. Ansiklopedisi, bu düşavcılarının yüzyıllar boyunca tuttukları notların bir araya toplanması girişiminden başka bir şey değildi. Âşığı da tarikattandı ve genç ve gözlerinin de taze olmasına karşın, bu tarikatın en ünlü üyelerinden biri oldu. Prenses Ateh'in bir şiiri bu tarikatı çağrıştırmaktadır:

Akşam uykuya teslim olduğumuzda, hepimiz birer aktör oluyoruz ve rolümüzü oynamak üzere her seferinde başka bir sahneye giriyoruz. Ya gündüz? Gündüz vakti gerçek dünyada, bu rolü öğreniyoruz. Bazen kötü öğreniyoruz bu rolü ve sahneye çıkmaya cesaret edemiyoruz ve o günün sözcüklerini ve yürüyüşünü daha iyi bilen öteki aktörlerin arkasına gizleniyoruz.

Ama sen, tiyatroya bir rol oynamak için değil, bizi seyretmeye geliyorsun. Ben rolümü iyi öğrendiğim anda gözün üstümde olsun, çünkü hiç kimse haftanın yedi günü akıllı ve güzel değildir!

Bir efsane daha vardır ki, buna göre, Hazar Sarayı'ndaki Yahudi temsilciler, kendisinin yerine âşığı düşavcısının cezalandırılmasını sağlayarak Prenses Ateh'i Hristiyan ve Arap misyonerlerin gazabından korumuşlardır. Prenses Ateh teklifi kabul etti ve âşığı cezalandırıldı ve su üstünde asılı bir kafese kapatıldı. Bununla birlikte bu durum bile Prenses'i cezadan kurtaramadı.

DAUBMANNUS, IOANNES (17. yüzyıl) –Polonyalı matbaacı, “*typographus loannes Daubmannus*”. On yedinci yüzyılın ilk yarısında Prusya'da Lehçe-Latince bir sözlük yayımladı. Ama aynı ad, 1691'de, *Lexicon Cosri-continens coloauium seu disputationem de religione* adıyla başka bir sözlüğün ilk sayfasında da yer almaktadır... Böylelikle Daubmannus, okurun bugün ikinci baskısını elinde bulundurduğu kitabın ilk yayımcısı olarak ortaya çıkmaktadır. Daubmannus tarafından yayımlanan *Hazar Sözlüğü*, 1692'de Engizisyonun emriyle imha edildi, ama iki nüshası bu akıbetten kurtuldu. Daubmannus, Hazar sorunu üstüne üç sözlükten oluşan sözlüğünde kullandıklarını Ortodoks Hristi-

yan bir keşişten edinmişti büyük bir olasılıkla. Ama Daubmannus bu malzemeyi *Hazar Sözlüğü*'nün yalnızca yayımcısı değil, editörü sıfatıyla da tamamlamıştı. Bu, yapıtında kullandığı dillerden açıkça anlaşılmaktadır. Sözlükte yer alan Latince metnin yazarı hiç kuşkusuz Daubmannus'un kendisidir, çünkü keşiş kesinlikle Latince bilmiyordu. Sözlük yayımcıya verilmiş olduğu şekliyle Arapça, İbranice, Yunanca ve Sırpça basıldı.

Bununla birlikte bir Alman kaynağı, 1691'de *Hazar Sözlüğü*'nü yayımlayan Daubmannus ile 17. yüzyılın ilk yarısındaki Lehçe sözlüğün editörünün aynı kişi olmadığını belirtiyor. Bu Prusya kaynağına göre, bu iki Daubmannus'dan daha genç olanı çocukluğunda önemli bir hastalık geçirmiştir. Bu dönemde adı Ioannes Daubmannus değil, Yakov Tam David ben Yahya idi ve gerçek adıydı onun bu. "Lanet olsun sana gece gündüz!" diye bağırmıştı ona karşı bir hırdavatçı. Bu lanetlemenin nedeni bilinmiyor, ama etkili oldu. Adar'ın ilk ayının başında, delikanlı, kar altında, bir kılıç gibi eğik halde dönmüştü eve. O zamandan beri, bir elini yerde sürüyerek, öbür eliyle de başını saçlarından tutarak yürüyordu, çünkü göğsüne düşüyordu başı. Hemen matbaacılık işine soyunmaya karar verdi, çünkü omzuna yatmış başı rahatsız etmeyecekti ve hatta bu duruş çok yararlı olacaktı ona. Gülümsemiş ve şunları söylemişti: "Gece bakış gibidir!" Ve gerçek Daubmannus'un, daha yaşlı olan Ioannes'in hizmetine girdi, pişman da olmadı buna. Nasıl Âdem, haftanın her gününe bir ad koyduysa, ciltleme sanatlarının yedisinin her birine bir ad vermişti o da. Tahta dolaplardaki harfleri seçerken şarkı söylüyordu ve her bir harf için değişik bir şarkısı vardı, ilk bakışta, hastalığıyla barış içinde yaşıyor gibiydi. Tam o sıralarda Prusya'dan ünlü bir üfürükçü geçti, Elohim'in Âdem'i ruhuyla nasıl evlendirdiğini bilen ender üfürükçülerden biriydi bu. Yaşlı Daubmannus, Yakov Tam David'i tedavi olması için üfürükçüye gönderdi. Çünkü Yakov genç bir adam olmuştu, yüzünde

dünyanın en keyifli gülümsemesini taşıyordu, ‘iyice tuzlanmış’ dedikleri türden bir gülümsemeydi bu. Pantolonunun her bir paçası farklı renkliydi ve Elul ayında, yazın sobanın serin havalı oluğunda muhafaza edilmiş yumurtalardan yapılmış omleti, on tavuğun yumurtlamasından daha hızlı bir biçimde yiyordu. Bu teklifi duyduğunda, genç adamın bakışı, ekmek kesmekte olduğu bıçağın ağzında parladı, sonra bıyığını düğüm yaptı ve başını eliyle tutarak kayboldu. Ne kadar süre gözükmediği bilinmiyor, ama Yakov Tam David ben Yahya güneşli bir günde, sağ salim, dimdik ve upuzun ve yeni bir adla Almanya’dan geri döndü. Velinimeti yaşlı Daubmannus’un, kendisini kamburuyla uzaklara gönderen ve şimdi neşeyle şunları söyleyerek ağırlayan insanın adını almıştı: “Yarım bir ruhtan söz edilemez! Yoksa o ruhun bir yarısını cennette, öbür yansını da cehennemde sakladık! Sen durumun böyle olmadığının canlı kanıtısın.”

Gerçekten de genç Daubmannus, yeni adıyla yeni bir yaşama başladı. Ama bu yaşam iki dipli bir Erdel tabağı gibi çift yüzlü oldu. Küçük Daubmannus çok şıktı, özenle giyiniyordu ve panayıra gittiğinde, biri kafasında, biri kemerinde asılı duran iki başlıkla dolaşıyordu ve daha yakışıklı gözükmek için zaman zaman değiştiriyordu bunları. Gerçekten güzeldi, İyar ayında bitmiş olan saçları keten kumaş gibiydi ve yüzünün, Sivan ayı gibi otuz çeşit farklı günden yararlanan sayısız çekici ifadesi vardı. Evlenme vaktinin geldiğini düşünüyordu insanlar. Ama iyileşir iyileşmez güzel gülüşünün yüzünü terk ettiği anlaşıldı. Gerçekten de sabah matbaaya girerken bu gülümsemeyi dudaklarından kovuyor, akşam da atölyenin kapısının önünde bekleyen küçük bir köpek gibi, aynen eskisi gibi kavuşuyordu ona. Üst dudağıyla, sahte bir bıyığın düşmesini engellemek için yakalar gibi uçarken yakalıyordu onu. Çünkü bu gülüşü aynı biçimde taşıyordu. Genç matbaacının, kamburunu kaybettikten sonra, bunalıma girmiş olduğu fısıldanıyordu çevrede. Çevrede, eski-

den sokaktaki en küçük şeyden daha küçük olan onun, dünyayı şimdi görmekte olduğu yükseklikte tanıyamadığı yeni ufuklardan ve özellikle de şimdi yanlarından geçtiği insanlarla karşı karşıya gelmekten korktuğu fısıldanıyordu.

Bununla birlikte, bu dört yol ağzı dedikodularının ötesinde, ırmak dibindeki vazodan daha ağır başka dedikodular da fısıldanıyordu gizliden gizliye. Bu müthiş hikâyelerden birine göre, Daubmannus'un hastalığına rağmen eski neşe ve coşkusu, böyle kambur ve bükülmüş haliyle kendi kendisini emzirebilmesinden geliyordu; çünkü böylelikle erkek tohumunun tadıyla dişi sütünün tadının aynı olduğunu kanıtlıyordu. Ve bu biçimde yeniden hayat buluyordu. Doğrulduğu gün bu mümkün olamadı artık... Çevrede anlatılanlar da bir insanın geçmişini geleceği kadar mat yapan bu dedikodulardan kaynaklanıyordu. Ama herkes, genç Daubmannus'un iyileştiğinden beri, atölyedeki gençler arasındaki uğursuz kaba şakalara teslim olduğunu görüyordu. Bir ara işini bırakıyor, bir elini yere dayıyor, öbür eliyle başını saçlarından tutuyor ve yukarı doğru kaldırıyor. O zaman iyice tuzlanmış gülümsemesi yeniden açılıyor ve eskinin ben Yahya'sı şarkı söylemeye başlıyordu yeniden. Bundan bir sonuç çıkarmak zor değildi: Matbaacı iyileşmek için, kendini daha çok akıldan yoksun bırakmak zorunda kalmıştı ve "Almanya düşümde sindirilmemiş bir yemek gibi geri geliyor bana," demesi boşuna değildi. En kötüsü de matbaada eskisi kadar çalışmayı sevmemesiydi. Tüfeğini kurşun harflerle dolduruyor ve ava gidiyordu. Ama en önemli olay, bir kayanın aynı ırmağın sularını bölüp, bunları iki farklı denize yöneltmesi gibi, bir kadına rastlaması oldu. Uzaktan geliyordu bu kadın ve Türk işgali altındaki Yunanistan Yahudileri gibi açık mor renkli giysiler içindeydi ve bir zamanlar Kavala bölgesinde kaşkaval peyniri yapan bir Romanyalının dul karısıydı. Daubmannus sokakta fark etmişti onu. Yürekleri gözlerinde bu-

luşmuştu, ama Daubmannus iki parmağını ona doğru uzattığında kadın şunları söylemişti: “Yahudi inancına uygun kesilmemiş kuşlar pençeleriyle bir dalı üç artı bir değil, daha çok çiftter çiftter tutmasıyla tanınır...” Ve itti onu. Bu kadarı da fazlaydı. Genç Daubmannus deli gibi oldu. Yaşlı Daubmannus birdenbire öldüğünde her şeyi bırakıp gitmeye karar vermişti neredeyse. Bir akşam kendisine miras kalan matbaaya, heybesinde bir şişe geçirilmiş üç lahana ve domuz yağı taşıyan bir Hristiyan keşiş girdi. Üstündeki kazanda su kaynayan ateşin yanına oturdu, kazana tuz ve domuz yağı attı, lahanaları doğradı ve şöyle konuştu: “Kulaklarım Tanrı’nın sözleriyle, ağzım da lahanayla dolu...”

Adı Nikolski’ydi^E ve Bakkha’ların uzun süre önce Orpheus’u paramparça ettikleri o Moravya kıyısındaki Aziz Nikola manastırında hattatlık yapmıştı. Daubmannus’a biraz tuhaf, belki de hiç kimsenin yayınlamaya cesaret edemeyeceği kadar tuhaf bir kitap basmak isteyip isteyemeyeceğini sordu. Yaşlı Daubmannus böyle bir öneriyi kesinlikle reddederdi, ama genç Daubmannus, karmakarışık kafasıyla uygun bir fırsat gördü kendisi için bu işte. Kabul etti ve Nikolski sözlüğü ezberle dikte etmeye başladı. Ancak yedi gün sonra, kitap bittiğinde durdu; aynı zamanda hem dikte etmeyi hem de burnundan çıkmış gibi gözükecek kadar uzun kesici dişleriyle lahana yemeyi başarmıştı. Daubmannus elyazmasını okumadan dizgiciye vererek şöyle dedi: “Bilgi nazik ve hassas bir maldır, çabuk ekşir. Tıpkı gelecek gibi.” Sözlüğün klişeleri hazır olur olmaz, Daubmannus zehirli mürekkeple bir nüsha bastı ve okumaya başladı hemen. Okudukça zehir etkiliyordu ve Daubmannus’un vücudu daha beter bükülüyordu. Kitaptaki her ünsüz, bedeninin bir organına dokunuyordu. Kamburu geri gelmişti, kemikleri çok genç yaşından beri bildiği yeri yeniden bulan bağırsakları çevreleyerek eskiden içinde büyümüş olduğu pozisyonu alıyordu yeniden. Sağlığının bedeli olarak ödediği acılar kayboldu, başı

tekrar sol avucuna düşerken, sağ eli de yere doğru düşüyordu ve bu eli yere değdiği sırada, Daubmannus'un yüzü, tüm geçmiş yıllarını bir araya getiren unutulmuş mutluluk gülüşüyle çocukluğundaki gibi yeniden aydınlandı ve öldü. Bu mutluluk gülümsemesi içinde, ağzından, okumuş olduğu son heceler döküldü: *Verbo carofactum est*. 'Kelam beden oldu.'

HALEVİ, YEHUDA (Arapça Ebülhasan el Levi, 'Küçük Halevi') (1075-1141) –Hazar tartışmasının⁷ en önemli Yahudi kronikçisi. İspanya'nın en ünlü üç Yahudi şairinden biri. Toledo'da, Kastilya'nın güneyinde doğan Juda, babası Samuel Halevi'nin arzusuyla Mağrip İspanya'sında kapsamlı bir eğitim aldı. Halevi, daha sonraları şöyle diyecektir: 'Bilgelik tektir. Evrenin en üst katlarındaki bilgelik, hayvanların en küçüğünde bulunan bilgelikten daha büyük değildir. Yalnız saf, sonsuz ve dolayısıyla yüksek bir özden meydana gelmiş olan ilki, ancak bunu doğurmuş olan Yaratıcı tarafından yok edilebilir, oysa hayvanlar farklı etkilere bağlı bir özden meydana gelmiştir. Bu sonuncularda bilgelik sıcaklığın, soğğun ve öz üzerinde etkili olan öteki parametrelerin etkisine uğrar.' Halevi, İzak Alfassi'nin Lucena'daki Talmud okulunda tıp okudu ve hem Kastilya dili hem de Arapça konuşurdu. Arapça felsefe çalıştı, Antikite dönemi Yunanistan'ından etkilendi; bu konuyla ilgili olarak şunları söylüyor: 'Bu felsefede yalnızca renkler vardır, meyve yoktur, bu felsefe zihni beslerken, duygulara hiçbir şey vermez.' Dolayısıyla Halevi, bir filozofun hiçbir zaman bir peygamber olamayacağı inancını taşır. Meslekten hekim olan Halevi, Yahudi edebiyatına ve batini geleneğine de ilgi duyuyordu. Yaşamını İspanya'nın çeşitli kentlerinde, döneminin şairleri, hahamları ve bilimadamlarıyla yakın ilişkiler içinde geçirdi. Dişi organların ters çevrilmiş erkek organlar olduğuna inanıyordu ve Kitap'ın da aynı şeyi bir başka biçimde söylediğini kabul ediyordu: 'Erkek Alef, Mem,

Şin'dir; kadın Alef, Şin, Mem'dir. Tekerlek öne, sonra arkaya doğru döner. Hiçbir şey sevincin üstünde olan şeyden daha iyi değildir, hiçbir şey adaletsizliğin altında olan şeyden daha kötü değildir..' Talmud'u çok iyi bilen Halevi Tanrı'nın adının aliterasyonunun kökenini inceledi ve modern kutsal kitap yorumlamasına 'J' ve 'E' harflerinin kökeninin şemasını verdi. Şu özdeyiş ona aittir: 'Ünlüler ünsüzlerin bedenindeki ruhtur.' Zamanın düğümleri olduğuna inanıyordu, bunların, vuruşlarıyla zamanın, mekânın, insani varlıkların ritmini etkileyen 'yılların yürekleri' olduğuna inanıyordu. Bu açıdan, bu düğümlere düğümlü eylemler denk düşer, zamanla uyum halindeki yapıtlardır bunlar. Nesneler arasındaki farkların özlerinden kaynaklandığını kabul ediyordu: Bir insan sorabilirdi: 'Niçin melek olarak dünyaya getirmediler beni?' Bir toprak kurdu da şu soruyu sorabilirdi pekâlâ: 'Niçin insan olarak yaratmadın beni?' Halevi on üç yaşından beri geçmişin pupada, geleceğin pruvada olduğunu; geminin ırmaktan, yüreğin gemiden daha hızlı olduğunu ama aynı yöne doğru gitmediklerini biliyordu. Ona ait olduğu sanılan bin kadar şiir ve dostlarına gönderilmiş bazı mektupları korunabilmiştir: Bu dostları şunları söylemişlerdir ona: 'Ağzında lokma bulunan kimse adını söyleyemez ve adını söyleyen kimse lokmasını acı kılar.' Halevi Kastilya'dan Kordoba'ya (Kurtuba) gitti: Kordoba o dönemde Arapların egemenliğindeydi ve yüzyıllardan beri Hazarların ilgi odağıydı. Orada hekim olarak çalıştı ve ilk şiirlerini de orada yazdı. Arap dize kurma tekniğini uyguluyordu ve akrostişlerle adını yazıyordu. 'Fırtınalı dalgalarıyla bir denizim ben,' dedi. Tunus'ta bir divanı ve daha sonra başka kaynaklarla tamamlanan bir elyazması bulundu. Yapıtları 18. yüzyılda, Herder ve Mendelssohn tarafından Almancaya çevrildi. Halevi 1141'de, Hazarlarla ilgili düzyazı kitabını yazdı (Kitabü'l-Hazari). Bu kitabın ilk sayfalarında, Hazar Kağanı'nın[▽] sarayında bir Müslüman din adamı, bir Hristiyan filozof ve Yahudi bir

haham arasında, bir düşün yorumlanmasıyla ilgili tartışma yer almıştır. Daha sonraki bölümlerdeyse iki kişi –haham ve Hazar Kağanı– bulunmaktadır yalnız ve yapıt, alt başlığıyla açıklanır: *Yahudi Dininin Savunması için Savlar ve Kanıtlar Kitabı*. Halevi bu kitabı yazarken kahramanı gibi hareket etti –İspanya’dan ayrılmaya karar vererek, Kudüs’ü görmek amacıyla doğuya gitmeye karar verdi. Şöyle dizeler yazıyordu: ‘Ben Batı’da çivilenmiş kalmışım, yüreğim Doğu için ağlıyor... Yeryüzünün süsü, dünyanın incisi, nasıl çekiyorsun sen beni bilsen... Varsın krallığın olmasın artık, varsın şifa verici kokulu bitkilerinin üstüne yılanlar ve akrepler yağsın şimdi.’ Granada’ya, İskenderiye’ye, Tır ve Şam’a gitti, efsanelere göre yılanlar yolunun üstündeki kumlara adını yazıyorlardı. Bu yolculuk sırasında en yetkin şiirlerini besteledi ve bunlar arasında Kutsal Ab ayının dokuzunda sinagoglarda okunan ünlü Sion Şarkısı da vardır. Amacına ulaştığı sırada, atalarının kutsal ülkesinin kıyılarına ayak basarken öldü. Bir söylentiye göre, nihayet Kudüs’ü görebildiği anda Müslüman atları tepti kendisini. Hristiyanlık ve Müslümanlık çatışmasıyla ilgili olarak şunları yazdı: ‘Doğuda da, batıda da huzur bulabileceğimiz bir havra yok... Zafer İsmail’in de olsa, Edom’un da olsa, kaderim aynı olacak, acı çekmek.’ Efsaneye göre Halevi mezarına şu sözlerin yazılmasını istemiş: ‘Nerelere uçup gittiniz siz ey iman, yüce gönüllülük, alçakgönüllülük ve bilgelik? Biz burada bu taşın altında yatıyoruz ve mezarda bile Yahuda’dan ayrı olamayız!’ ‘Bütün yollar Filistin’e çıkar, ama hiçbirisi dönmez oradan’ diyen özdeyiş Halevi için böyle gerçekleşmişti işte.

Halevi Hazarlarla ilgili ünlü yapıtını Arapça olarak kaleme aldı, ama kitabın İbranice çevirisi ancak 1506’da yayımlanabildi. Kitabın orijinali ve İbn Tibbon* (1167) ve Kardinal Yahuda ben İzak tarafından yapılan İbranice çevirileri çok sayıda baskı yaptı. 1547’de ve daha sonra 1594’te Venedik’te yayımlanan İbranice çeviri sansür tarafından saptırıldı ve bo-

zuldu (özellikle ikinci baskı), ama içinde Juda Muskat'ın yorumunun da bulunduğu baskı temel yapıt olarak kabul edildi. Halevi'nin Hazarlarla ilgili yapıtı 17. yüzyılda John Buxtorf tarafından Latinceye çevrildi. Avrupa'ya büyük ölçüde bu sansürlü baskıdan yapılan Latince çeviriyle yayıldı. Hazar tartışmasının Yahudi temsilcisi İzak Sangari'nin^{*} kanıtlamaları, bu kitapta Müslümanlığın ve Hristiyanlığın adı bilinmeyen temsilcilerinin kanıtlamalarıyla birlikte yer aldı. Bununla birlikte Halevi'nin kendisi tarafından yazılmış olduğu sanılan bir ön-söz bulunmaktadır: 'Bana, sık sık bizimkinden farklı bir imana sahip olan bu filozoflara, başka dinlerden olanlara (Hristiyanlar dışında), içimizde bulunan ve herkes tarafından kabul edilmiş biçimiyle Yahudi dini önünde gerileyen dinsizlere hangi kanıtları ve yanıtları verebileceğimi soruyorlar. Dört yüz yıl önce Yahudiliği kabul eden Hazar hükümdarının huzurunda tartışmaya katılan, bir bilimadamının fikrini, kanıtlamalarını unutmuş değilim.' Parantez içindeki 'Hristiyanlar dışında' uyarısının sansürün isteğiyle eklenmiş olduğu açıktır, çünkü Halevi Hristiyan dinini kesinlikle çıkarmamıştır kitabından. Gerçekten de üç dinden söz ediyordu, Hristiyanlığı, Müslümanlığı ve Yahudiliği bir ağaçla simgeleştirmişti. Bu ağaçtaki dallar, yapraklar ve çiçekler Hristiyanlığı ve Müslümanlığı temsil ederken, kökler Yahudiliğin temsilcisidir, diyordu. Üstelik tartışmadaki Hristiyan temsilcinin adı anılmamakla birlikte, onun filozof sanının kitapta yer aldığı görülmektedir. İbrani ve Hristiyan (Bizans) kaynaklarında Hristiyan temsilciye verilen filozof niteliği bir Bizans üniversite unvanıdır ve bu unvanı alışılmış anlamında kullanmamak gerekir.

John Buxtorf'un Basel'de basılan Latince çevirisiyle Halevi'nin kitabı büyük bir başarı sağladı ve yayımcı kitap yayımlandıktan sonra okuyuculardan sayısız mektup aldı. Daubmannus, 1691 tarihli *Hazar Sözlüğü*'nde, Halevi'nin kitabının bu dönemdeki yorumcularından birinin Samuel Kohen^{*} adlı

Dubrovnikli bir Yahudi olduğunu ve Latince versiyondan sonra İspanyolca, Almanca ve İngilizce çevirilerin çıktığını belirtiyor. Arapça kaynağın, İbranice çevirisiyle birlikte bir eleştirili basımı 1887’de, Leipzig’te çıktı. Hirschfeld, Halevi’nin ruhun durumunu dile getirirken, birçok kaynaktan ve bu arada da İbni Sina’nın bir metninden esinlendiğini söylüyordu.

Halevi’nin ünü birdenbire o kadar arttı ki, onunla ilgili efsaneler yayılmaya başladı. Oğlu olmadığı, yalnızca bir kızı olduğu, bu kızının oğlunun da dedesiyle aynı adı taşıdığı söyleniyordu. Rus Yahudi ansiklopedisine göre, bu durum açıkça göstermektedir ki, ünlü bilimadamı Abraham ben Ezra, Halevi’nin kızıyla evlenmemişti, çünkü Ezra’nın oğlunun adı Juda değildi. Bu hikâye, Simon Akib ben Yasef in kitabında (*Maseh ha Şem*) yer almaktadır. Buna göre, Toledo’lu ünlü gramerci ve şair Abraham ben Ezra (ö. 1167) Halevi’nin kızıyla Hazar ülkesinde evlenmiştir. Daubmannus bu evliliğe dair bir efsane anlatır:

Abraham ben Ezra deniz kenarında küçük bir evde, çevresinde kokulu bitkiler olan bir evde yaşıyordu. Rüzgârlar bu bitkilerin kokusunu dağıtamadıklarından, bu kokuyu bir halı gibi bir yerden başka bir yere taşıyorlardı. Bir gün, Abraham ben Ezra kokuların değiştiğini fark etti. Kendi korkusundan kaynaklanıyordu bu durum. Bu korku önce en küçük ruhuna kadar indi, sonra ortaçağ ruhuna indi ve nihayet, büyük, üçüncü ruhuna indi. Sonunda, korku ben Ezra’nın ruhunun evde kalmaya dayanamayacağı kadar derinleşti. Dışarı çıkmak istedi, ama eşiği aşacağı anda kapıda gece örülmüş bir örümcek ağı gördü. Ötekilere benziyordu bu da, yalnız kızıl renkti. Ağı kaldırmak istediğinde, saçla örülmüş olduğunu anladı bunun. Ve sahibini aramaya başladı. Hiçbir işaret göremedi, ama kentte babasının yabancı bir kız arkadaşını fark etti. Kızın uzun kızıl saçları vardı ve Ezra’yı görmedi. Ertesi gün, ben Ezra yeniden korkuya kapıldı ve kapısında ikinci bir kızıl örümcek ağı buldu. O gün genç kızla karşılaştığında ona iki demet mersin çiçeği verdi.

*Kız güldü ve sordu:
"Nasıl buldun beni?"*

*"Bende yalnızca bir değil, üç korku olduğunu fark ettim
hemen," dedi.*

HAZAR TARTIŞMASI⁷ –İbrani kaynaklarına göre Hazarların Yahudiliği kabul edişlerinin belirleyici olayı.¹ Konuyla ilgili belgeler eksik, yetersiz ve çelişkilidir, öyle ki bu olayın tam olarak hangi tarihte geçtiği bile bilinmemektedir ve Yahudileşme tarihiyle üç düş yorumcusunun Hazar başkentine geliş anı birbirine karışmaktadır. Bilinen en eski belge 10. yüzyıla aittir, Hazar Kralı Yusuf'un (Yahudi dinini kabul etmiş olan) Kordoba Halifesi'nin nazırı Hasday İbni Şaprut'la mektuplaşmalarını içerir. Hasday Yahudiydi ve Kağan onun isteği üzerine, Hazarların hangi koşullar içinde Yahudi dinini kabul etmiş olduklarını anlatmıştı. Bu yazışmalardan anlaşıldığına göre olay Kağan Bulan döneminde, bir meleğin isteğiyle ve hemen Erdebil'in fethinden (731'e doğru) sonra olmuştu. Bu kaynağa inanılabilirse eğer, Hazar Kağanı'nın sarayındaki dinler tartışması bu tarihte olmuştu. Yahudi temsilci, Arap ve Bizanslı temsilcilere baskın çıktığından, Hazarlar Bulan'ın ardılı Kağan Obadyah'ın saltanat döneminin başında Yahudi dinini kabul ettiler. Başka bir kaynak, 1912'de İngiltere'de, Cambridge'de bulunan bir Yahudi mektubunun özetidir. Kahire Sinagogu elyazmalarından (ed. Schechter) geliyordu.

1 *Bibliyografya*: John Buxtorf, Halevi'nin kitabının Latince baskısının "Praefatio"su (Liber Cosri, Basiliae, 1660); *Lexicon Cosri, continens colloquium seu disputationem de religione*, Regiementi Borussiae excudebat typographus Ioannes Daubmannus, Anno 1691 (kaybolmuş nüsha); *Yahudi Ansiklopedisi*, Petersburg 1906-1913, Cilt I, 1-16'da Halevi üstüne uzun bir yazı ve kaynakça yer almaktadır; J. Halevi, *The Kuzari* (Kitabül Hazari), New York, 1968, s. 311- 313, seçme bir bibliyografya da yer verilmiştir; şiirlerin iki dilli son baskısı Arno Press'ce yayımlanmıştır, New York, 1973; *Encyclopaedia Judaica*, Kudüs, 1971.

Dokuz yüz elli yılına doğru Hazar kökenli bir Yahudi tarafından yazılan bu mektup, Kordoba Sarayı'ndaki nazır Şaprut'a gönderilmişti ve aynı kişiye gönderilen Bulan Kağan'ın mektubuna bir ek niteliğindeydi. Bu kaynağa göre Hazarların Yahudi dinini kabul etmeleri tartışmadan önce olmuştu ve şöyle gerçekleşmişti olay: Artık dininin gereklerini yerine getirmeyen bir Yahudi savaşta, sivrilmişti ve Hazarların kağanı olmuştu. Karısı ve kayınpederi onun bu vesileyle dedelerinin diniyle yakınlaşacağını umuyorlardı, ama Kağan duraksıyordu. Bir akşam karısı ona şunları söyleyince kararını vermiş (Daubmannus'a* göre):

Gök ekvatorunun altında, yumuşak çiyin tuzlu çiyeye karıştığı vadilerde müthiş, zehirli bir mantar biter. Bu mantarın şapkasının üstünde, onun berbat, pis kokulu kanını nektara dönüştüren, enfes, yenebilen küçük mantarlar büyür. Geyikler bu küçük mantarları yiyerek erkeklik güçlerini yenilemek için bu sapa yere gelmekten hoşlanırlar. Ama çok dikkatli olmayanlar ve çok derin ısranlar da zehirli mantardan bir parça tüketirler ve zehirlenerek ölürler.

Her akşam, sevgilime sarıldığımda şöyle düşünüyorum: Bir gün ısrarak çok derin bir yara açacağım kesin...

Kağan bu sözleri duyunca yeniden dininin gereklerini yerine getiren bir Yahudi olmaya karar verdi. Aynı kaynağa göre Bizans basileusu 111. Leon'un saltanat döneminde (717 - 740) yapılan tartışmadan önce oluyordu bu olay. Tartışmadan sonra Yahudi dini Hazarlar arasında ve (Daubmannus'a göre) saltanatının çift rakamlı yılları Savriel, tek rakamlı yılları da Obadyah diye adlandırıldığından bir adı da Kağan Savriel olan Kağan Obadyah döneminde de komşu halklar arasında iyice kök saldı.

İbrani kaynaklarının en ayrıntılısı, daha sonraki bir tarihte yer almasına rağmen en ciddi olanıdır. Hazar tartışmasının ünlü şairi ve tarihçisi Yehuda Halevi'nin* *El Hazari* adlı kitabıdır bu. Yehuda Halevi, tartışmanın ve Hazarların Yahudi dinini kabul

etmelerinin, yapıtını yazmasından dört yüzyıl önceye rastladığını belirtiyor, yani 740 yılında gerçekleşmiştir bu olay. Bacher'in, Midraşim'lerde Hazarların Yahudileşmelerinin bir yansımasını bulduğunu da hatırlatmak gerekir. Bu olayla ilgili efsaneler özellikle Kırım'da, Taman yarımadasında ve Hazar Krallığı'nda Yahudi kenti olarak tanınan Tamatarha'da boldu. İşte çeşitli kaynakların temel olarak gösterdiği olay bu şekilde olup bitmiştir birkaç satırla. Kağan'ın Karadeniz kıyısındaki yazlık başkentinde, armutların sonbaharda, kışın taze bir biçimde toplanması için dallarında kireçlendiği yerde üç din adamı, Yahudi bir haham, Hristiyan bir Bizanslı ve Arap bir molla bir araya geldiler. Kağan onlara, içlerinden hangisi bir düşü en inandırıcı biçimde açıklarsa, halkıyla birlikte onun dinine geçme kararı alacağını bildirdi. Kağan bu düşünde, kendisine, 'Tanrı niyetlerinden hoşlanıyor ama eylemlerini sevmiyor,' diyen bir melek görmüştü. Tartışma bu sözcükler çevresinde gelişti ve Daubmannus'un aktardığı İbrani kaynakları burada geçen olayları anlatır.

Yahudi temsilci Haham İzak Sangari⁶, ötekilerin, Bizanslı ve Arap'ın konuşmalarına izin vererek sessiz kaldı. Kağan, Müslüman temsilcinin kanıtlamalarını onaylayacakmış gibi gözükmüce, Ateh⁷ adlı bir Hazar Prensesi konuşmaya karıştı ve Arap'a şu eleştirileri getirdi:

Bana hitap ettiğinde çok bilge oluyorsun. Bense dağların arkasından geçen ve kaybolan rüzgârlar görüyorum ve kaçıp giden düşüncelerimi okuyorum bu rüzgârlarda. Kimi zaman damlalar düşüyor bu rüzgârlardan, ama bulutların açıldığı kısa anlarda mavi gökyüzünden bir parça ve dibinde yüzünü görüyorum. Seni olduğun gibi görmemi yalnızca bu anda hiçbir şey engelleyemiyor.

Yanıt olarak Molla, Hazarlara bir tuzak hazırlamadığını, onlara kutsal bir kitabı, Kuran'ı uzattığını çünkü Hazarların Kutsal Kitap'ı bulunmadığını söyledi Kağan'a ve şunları ekledi sözlerine: "Biz, yürümeyi biliyoruz çünkü iki topalın birleşmesinden oluştuk, oysa siz, siz hâlâ topallıyorsunuz."

O zaman Prenses Ateh şunu sordu Arap'a:

Her kitabın bir babası ve bir annesi vardır. Anayı döllerken ölen ve çocuğa adını veren bir baba. Ve çocuğu, kitabı, dünyaya getiren, onu emziren ve hayata atan bir ana. Sizin Kutsal Kitap'ınızın anası kim?

Arap bu soruya karşılık veremedi, ama tuzak kurmadığını ve Tanrı'yla insan arasında sevgi habercisi olan Kutsal Kitap'ı verdiğini belirtti yine. O zaman Prenses Ateh şu sözlerle bitirdi tartışmayı:

İran Şahı ve Bizans basileusu, barış simgesi olarak birbirlerine görkemli armağanlar vermeye kararı veriyorlar. Bir diplomatik misyon Konstantinopolis'ten, bir diğeri de İsfahan'dan yola çıkıyor. Bağdat'ta karşılaşıyorlar ve burada İran Şahı Nadir'in tahttan indirildiğini ve Bizans basileusunun da öldüğünü haber alıyorlar. Elçiler, ellerindeki hazineyi ne yapacaklarını bilemeden ve her yandan tehdit altındaki hayatlarından korkarak bir süre Bağdat'ta kalıyorlar. Ama orada kalarak hayatlarını yavaş yavaş harcadıklarını fark edince ne yapmaları gerektiği konusunda görüş alışverişinde bulunuyorlar. Birisi şöyle diyor:

"Ne yaparsak yapalım, kötü olacak sonu. Her birimiz birer duka alalım, gerisini de atalım..."

Ve öyle yaptılar.

Peki, biz sevgimizi, habercilerimiz aracılığıyla birbirimize gönderdiğimiz sevgimizi ne yapacağız? Her biri bir duka alıp gerisini denize atacak olan bu habercilerin ellerinde kalmayacak mı o da?

Bu konuşmayı dinleyen Kağan Prenses'in haklı olduğuna karar verdi ve Arap'ın önerisini, Halevi'nin aktardığı şu sözlerle reddetti:

"Dünya nüfusunun en büyük bölümünü paylaşan Hristiyanlar ve Müslümanlar, her biri, keşiş ve münzeviler gibi, oruç ya da duayla, çok temiz niyetlerle kendi Tanrı'sına hizmet ederek niçin savaşıyorlar? Kendilerini Tanrı'ya yaklaştıracak yolu

bulduklarına inanarak, öldürmekle amaçlarına ulaşıyorlar. Cennetle ve sonsuz mutlulukla ödüllendirileceklerine inanarak dö-vüşüyorlar. Bununla birlikte her iki inanç da kabul edilemez.”

Ve Kağan şöyle bağladı sözlerini:

“Senin Halife’nin yeşil yelkenli büyük gemileri ve iki ya-nağıyla birden çiğneyen askerleri var. Sizin dininizi alırsak Ha-zarlardan ne kalacaktır geriye? Mademki bir seçim yapmak ge-rekiyor, biz daha çok Bizanslıların kovmuş olduğu Yahudilere, Kitabîye döneminde Harizm’den buraya gelmiş olan şu zavallı gezginlere çevirelim yüzümüzü. Onların sinagogda toplanmış dindarlardan başka ordusu ve yazılarıyla kapladıkları tomandan başka kâğıtları yok.”

O zaman Kağan, Yahudi temsilciye doğru dönerek bu din üstüne bildiklerini söylemesini istedi ondan. Haham İzak San-gari Hazarların yeni bir dini kabul etmek zorunda olmadıkları-nı, eski dinlerinde kalabileceklerini söyledi. Bu düşünceler herkesi şaşırttı ve Haham açıkladı:

“Siz Hazar değilsiniz. Yahudisiniz ve yerinize dönmelisiniz: Atalarınızın yaşayan Tanrı’sına.”

Haham o sırada öğretisini anlatmaya başladı. Günler yağ-mur damlaları gibi damlıyordu ve o konuşuyor, konuşuyordu durmadan. Önce Kağan’ın dikkatini dünyanın yaratılışından önce kurulmuş yedi şey üzerine çekti. Şöyle sıralanıyordu bu yedi şey: Cennet, Torah, Adalet, İsrail, İlahi Taht, Kudüs ve Me-sih, Davud’un Oğlu. Daha sonra en yüksek şeylerin dökümünü yaptı: Yaşayan Tanrı’nın ruhu, ruhun havası, rüzgârın suyu ve suyun ateşi, sonra üç annenin dökümünü yaptı, yani: Evren-de-hava, su ve ateş; ruhta-göğüs, mide ve baş; yılda-nem, don ve sıcaklık. Ve yedi çift ünsüz: ‘bet’, ‘gimel’, ‘dalet’, ‘kaf’, ‘pe’, ‘reş’ ve ‘tav’; bunlar da şöyle sıralanır: Evrende –Satürn, Jüpiter, Mars, Güneş, Venüs, Merkür ve Ay; ruhta-bilgelik, zenginlik, güç, yaşam, merhamet, doğurganlık ve barış ve yıl içinde –Sebt, Perşembe, Salı, Pazar, Cuma, Çarşamba ve Pazartesi...

Ve Kağan Tanrı'nın cennette Âdem'le konuştuğu dili anlamaya başladı ve şöyle konuştu: "Şimdi hazırladığım bu şarabı benden sonra başkaları da içecek."

Kağan'ın Haham İzak'la yaptığı uzun tartışmalar, Kağan'ın din değiştirmesinin de anlatıldığı Yehuda Halevi'nin kitabında okunabilir:

'Hazar Kağanı daha sonra, Hazarların tarihinde yazılı olduğu gibi, veziriyle birlikte deniz kıyısındaki ıssız dağlara doğru gitti ve bir gece, Yahudilerin Fışh'ı kutladıkları bir mağaranın yanına kadar vardı. Kağan ve arkadaşı kendilerini takdim ettiler, onların dinlerini kabul ettiler, mağarada sünnet oldular ve Yahudi dinini öğrenmek için sabırsızlanarak memleketlerine döndüler. Ama dinlerini değiştirdiklerini, bazı yakın arkadaşlarına açıklama anının gelmiş olduğuna kanaat getirinceye kadar gizli tuttular. Sayıları yeteri kadar çoğaldığında, haber yayıldı ve halkın geri kalan bölümü Yahudi dinini kabul etmeye kolayca razı oldu. Herkes çeşitli ülkelerden kitaplar ve hocalar getirtilmesini istedi, ve Torah'ı öğrenmeye başladı..."

Hazarların Yahudi dinini kabul etmeleri aslında iki aşamada gerçekleşti. Birinci aşama, Hazarların 730 yılında, Kafkasya'nın güneyinde, Erdebil yakınlarında, Arapları yenilgiye uğratmalarının hemen ardından, yağmalanan malların Kutsal Kitap'takilere benzeri bir tapınağın inşasına olanak sağlamasıyla başladı. Sonra 740 yılına doğru, Yahudi dini bazı dış biçimlerle kabul edildi. Kağan Bulan, Yahudi dinini Hazarlara öğretmeleri için başka ülkelerin hahamlarını davet etti. 8. yüzyılda, altmışlı ya da seksenli yıllarda, Hursat İsyanı'nın ezilmesinden sonra, bir hahamın yardımıyla Hazar Sarayı'na sığınan Khersonesos sakinlerinin de kendilerini, etkin biçimde doğmakta olan Yahudi dinine adadıkları sanılıyor.

Sinagoglar kuran ve okullar açan Kağan Obadyah özgün bir Yahudileşme reformu başlattı. Hazarlar yavaş yavaş Torah'ı,

Mişna'yı, Talmud'u ve Yahudi litürjisini öğrenmeye başladılar ve böylelikle de haham Yahudiliği kurulmuş oldu.

Bütün bu süreç içinde, Araplar çok belirgin bir rol oynadılar. Hazar devletinin en önemli şahsiyetleri, İslam etkisinin, Arap Halifeliği'nin iki hanedanı Emeviler ve Abbasiler arasındaki çatışma nedeniyle zayıfladığı dönemde Yahudi dinini kabul etmişlerdir. Mesudi'ye göre Hazarların Kralı, Halife Harun Reşid döneminde (786 – 809) Yahudi dinini kabul etti; bu dönem tam olarak Hazar Kağanı Obadyah'ın giriştiği Yahudi reformu dönemine rastlamaktadır.

HAZAR VAZOSU –Henüz manastırda öğrenci olan bir Hazar düş okuyucusu, kendisine armağan edilen bir vazoyu hücrelerinde bir yere koydu. Akşam yüzüğünü içine koydu. Ama ertesi sabah almak istediğinde bulamadı. Elini boşuna vazoya sokup duruyordu. Dibine dokunamıyordu bir türlü. Şaşırttı bu durum onu, çünkü vazo kolu kadar uzun gözüküyordu. Kaldırdı, ama altı dümdüzdü vazunun ve başka hiçbir yerinde de ağzı yoktu başka herhangi bir vazoda olmadığı gibi. Bir sopa aldı ve dibine dokunmaya çalıştı, ama yine başaramadı; vazunun dibi gizleniyordu sanki. Şöyle düşündü kendi kendine: 'Bulduğum yer benim sınıırımdır' ve hocası Mukaddesi el Sefer'e⁶ giderek böyle bir olayın ne anlama geldiğini sordu. Hocası bir çakıl taşı aldı, bunu vazoya attı ve saydı. Yetmiş geldiğinde kabın içinden bir dalma sesi geldi, suya bir şey düşmüştü sanki ve şöyle konuştu:

"Vazunun ne anlama geldiğini sana açıklayabilirdim, ama önce bunun yararlı olup olmadığını sor kendine. Bunun ne anlama geldiğini sana söyler söylemez, vazo senin için ve öbürleri için şimdikinden düşük bir değere sahip olacak. Gerçekten de değeri ne olursa olsun, her şeyin değerinden daha yüksek olmaz. Ve ben sana ne olduğunu söyler söylemez, olmamış oldu-

ğu her şey olmayacaktır artık ve dolayısıyla şimdi olduğu da olmayacaktır artık.”

Öğrenci bunu haklı bulunca hocası bir sopa aldı eline ve vazoyu kırdı. Şaşırان genç adam verdiği bu zararın nedenini sordu ve hocası da şu karşılığı verdi:

“Zarar, eğer kırmadan önce bu vazounun ne olduğunu sana söyleseydim olurdu. Ama madem ki şimdi ne işe yaradığını bilmiyorsun zarar söz konusu değildir, çünkü vazoyu hiç kırılmamış gibi kullanmaya devam edeceksin...”

Gerçekten de uzun zamandır yok olmasına rağmen hâlâ kullanılıyor vazo.

HAZARLAR[▽] -7. ve 10. yüzyıllar arasında Kafkasya’da yerleşik savaşçı halk. Güçlü bir imparatorlukları, Karadeniz’de ve Hazar Denizi’nde gemileri, rüzgârları, balıkları, biri yaz, biri kış ve biri de savaş durumu için üç başkentleri ve çamlar kadar yüksek yılları vardı. Günümüzde bilinmeyen bir dinin gereklerini yerine getiriyorlardı, tuza tapıyorlar, tapınaklarını yeraltına gömülü tuz kayalıklarına ya da tuzla dağlara inşa ediyorlardı. Halevi’ye* göre 740’da Yahudiliğe döndüler ve son Hazar Kağanı Yusuf un İspanyol Yahudileriyle de ilişkisi vardı, çünkü yedinci gün, toprak insanı lanetlediğinde ve lanetleme gemiyi karadan uzaklaştırdığında denize açılırdı. Dokuz yüz yetmişte, Ruslar başkenti işgal edip Hazar ülkesini yakıp yıktıklarında ilişkileri koptu. Sonra Hazarların bir bölümü Doğu Avrupa Yahudileriyle birleşti, öbür gruplar da Araplar, Türkler ve Bizanslılarla birleştiler, öyle ki yakın zamanlarda Hazarlardan, dillerini ve inançlarını unutmuş olan küçük bir topluluğun nereden gelmiş olduklarını saptayabilmek mümkün oldu; bunlar bütünüyle ortadan kaybolmadan önce İkinci Dünya Savaşı’na (1939) kadar Doğu ve Orta Avrupa’da bağımsız topluluklar halinde yaşamışlardır. Adlarının Yahudi biçimi Kuzari’dir (çoğ. Kuzarim). Genel

olarak Hazarların yalnızca soylu sınıfının Yahudiliği kabul ettiği iddia edilmektedir; bununla birlikte 7. ve 10. yüzyıllar arasında Pannonia düzlüklerinde, kimi zaman Hazarlara (Çelarova⁹) mal edilen parlak bir Yahudi uygarlığı yaşamıştır. Westphalie papazı Akitanyalı Druthmar 800 yıllarında şunları yazıyor: “*Gentes Hunorum que ab et gazari vocantur*”, ve onların sünnetli olduklarını belirterek, Musa’nın dininden olduklarını ve güçlü bir yapı oluşturdıklarını söylüyor. Kinnamos, 12. yüzyılda Hazarların Musa’nın dinine göre yaşadıklarını ama o kadar katı kurallar içinde olmadıklarını yazıyor. 10. yüzyıl Arap kaynakları (İbni Rustah, İstahri, İbni Havkal) Yahudi kağanlardan söz ediyor.

‘Hazar Mektupları’ adıyla bilinen bir belgede Hazarlar üstüne ilginç bilgiler verilmektedir. En az iki versiyonu bulunan ve biri ötekine göre daha eksiksiz olan bu belge, bütünlüğü içinde bilimsel bir biçimde yorumlanmamıştır. Oxford’da muhafaza edilmektedir, İbrani harfleriyle yazılmıştır ve Hazarların Kralı Yusuf ve Mağrip İspanyası Yahudisi Hasday İbni Şaprut arasında geçmiştir bu yazışma; Hasday İbni Şaprut, 10. yüzyıl ortalarına doğru Hazarların Kralı’na yazdığı mektupta, şu soruların yanıtlanmasını istemiştir:

1. Dünyanın herhangi bir yerinde bir Yahudi Devleti var mıdır?

1. Yahudiler Hazar bölgesine nasıl geldiler?

2. Hazarların Yahudi dinini kabul etmeleri nasıl oldu?

3. Hazarların Kralı nerede yaşar?

4. Hangi kabiledendir?

5. Savaş sırasındaki rolü nedir?

6. Cumartesi, Sebt gününde savaş durur mu?

7. Hazarların Kralı’nın dünyanın olası bir sonu konusunda bilgisi var mıdır?

Yusuf’un yanıtı, Hazarların Yahudiliği kabul etmesinden önce olan Hazar tartışmasının⁹ ayrıntılı bir öyküsünü oluşturur.

Bu tartışma aynı zamanda, muhafaza edilmemiş başka bir kaynakta da dile getirilmiştir. Daubmannus*, sözlüğünün ‘Hazarlar’ maddesinde *Hazar Sorunları Üstüne* (büyük olasılıkla bir Latince versiyonu) belgesine başvuruyor. Bu belgenin son sözcükleri okunduğunda hiç kuşkusuz Yahudi temsilcinin, Haham İzak Sangari’nin, meşhur tartışmaya hazırlanmak için kullandığı bir raporun söz konusu olduğu anlaşılıyor. Belgenin korunabilmiş bölümleri şöyle:

HAZARLARIN ADI ÜSTÜNE: Hazar devleti bugün ‘kağan krallığı’ ya da ‘kağanlık’ adıyla biliniyor. İlk Hazar Krallığı, kağanlıktan önce yaşamış olan, kılıç zoruyla yaratılmış kağanlık kayboldu. Hazarlar kendi ülke sınırları içinde bu adı kullanmaktan çekinirler. Hazarlar adından kaçınmak için sürekli başka bir sözcük kullanılır. Aynı zamanda Bizanslıların da yaşadığı Kırım yakınındaki bölgelerde Hazarlara, ‘Bizanslı olmayanlar’ ya da ‘Hıristiyanlığı kabul etmemiş Bizanslılar’ denir; Yahudilerin bulunduğu güneyde, ‘Yahudi olmayan halk’ adı verilir onlara, Hazar ülkesinin doğusunda, bir bölümünde Arapların yaşadığı bölgede, Hazarlara, ‘İslamlaşmamış halk’ denir. Ve yabancı bir inanışı (Yahudi, Bizanslı ya da Arap) kabul etmiş olanlara Hazarlar denmez, yalnızca Yahudiler, Bizanslılar ya da Araplar denirdi ve bu arada Hazar dinini benimsemiş ender uyruklar da Hazar olarak kabul edilmezler ve daha önce neyseler öyle bilinirler: Bizanslı, Yahudi ya da Arap. Geçenlerde bir Bizanslı, bir insanın Hazar olduğunu söyleyeceği yerde, şöyle konuştu: ‘Kağanlıkta, Bizans dininden olmayan ve Hazar dilini konuşanlara geleceğin Yahudileri’ denir. Hazar devletinde Yahudilere, Bizanslılara ve geçmiş, ayrıntılı bir biçimde ve hayranlıkla söz ettikleri Hazar kitaplarını ve anıtlarını çok iyi bilen bilge Araplara rastlanır. Bunların bazıları Hazar tarihini bile yazmışlardır, ama Hazarların kendi geçmişlerinden söz etmeye ve bu konuda kitap yazmaya hakları yoktur.

HAZAR DİLİ: Müzikaldir, bu dilde işittiğim bütün dizeler kulağa hoş gelir, ama aklımda tutamamışımdır bunları; bu dize-lerin bir Hazar Prensesi tarafından yazılmış olduğu söylenir. Bu dilin yedi cinsi vardır. Erkek, dişi ve nötrden başka, hadımlar için, cinsel organı olmayan kadınlar (cinsel organları bir Arap şeytanı tarafından çalınmış kadınlar) için, cinsel organlarını de-ğiştirenler (kadın olan erkekler ya da tersi) için ve ayrıca cü-zamlılar için (çünkü bunlar, hastalık dışında bu yeni konuşma biçimine alışmak zorundadırlar; bu konuşma biçimiyle ağızları-nı açar açmaz, kendilerini dinleyenlere nasıl bir rahatsızlıkları olduğunu açıklarlar) bir cins vardır. Erkeklerinkiyle kadınların aksanları nasıl birbirlerinden farklıysa, kız çocukların da erkek çocuklardan farklı bir aksanları vardır. Çünkü erkek çocuklar, yaşadıkları yerde Bizanslıların olması, bulundukları yerde Ya-hudilerle Hazarların karışık yaşamaları, ya da oturdukları yerde Sarazenlerin ve İranlıların bulunmasına göre Arapça, İbrani-ce ya da Yunanca öğrenirler. Böylece erkek çocuklar Hazarca konuşurlarken Yahudi 'kameş'leri, 'holem'leri ve 'şurek'leri duyulur, majiskül, orta boy ve miniskül 'u'lar, orta 'a'lar işiti-lir. Buna karşılık kız çocuklar ne İbranice, ne Yunanca, ne de Arapça öğrenirler ve aksanları da farklı ve daha saftır. Bilinir ki, bir halk kaybolduğunda, önce kaybolan en soylu sınıflar ve edebiyattır. Yalnızca halkın ezbere bildiği din kitapları kalır. Hazarlar için de aynı şey söz konusudur. Başkentlerinde, Hazar dilindeki vaizlerin fiyatı yüksektir, oysa İbranice, Arapça ya da Yunanca vaizler ucuz ya da bedavadır. Yabancı bir ülkede karşı-laşan Hazarların birbirlerine Hazar olduklarını itiraf etmekten kaçınmaları ve kökenlerini gizleyerek, Hazar dilini konuşama-ma ve anlayamama numarası yapmaları ilginçtir ve bunu kendi aralarında yabancıların önünde olduklarından daha çok yapar-lar. Ülkede, kamu hizmetlerinde ve resmi dairelerde, resmi dil olmasına rağmen Hazar dilini iyi bilmeyenlere daha çok değer

verilir. Aynı biçimde, bu dile çok iyi hâkim olanlar bile, iyi konuşmamaya ve yabancı bir aksanla konuşmaya özen gösterirler ve bundan açık bir yarar sağlarlar. Sözelimi Hazarcadan İbraniceye, ya da Yunancadan Hazarcaya çeviri yapan çevirmenler arasında, Hazar dilinde bilerek ya da bilmeyerek hata yapanlar en değerli çevirmenlerdir.

ADALET: Hazar yasalarına göre aynı suçlu, Yahudilerin yaşadığı bölgede bir ya da iki yıl kürek cezasına, Arapların bulunduğu bölgede yalnızca altı ay kürek cezasına çarptırılır; Bizanslıların yaşadığı bölgedeysen aynı suç cezasız kalır. ‘Hazar eyaleti’ denen krallığın başkentinde (Hazarların her yerde çoğunluğu oluşturmalarına karşın) aynı suçtan kafanız kesilir.

TUZ VE DÜŞ: Hazar alfabesinin harfleri tuzlu yemeklerin adını taşır, rakamlar da tuz çeşitlerinin adlarını almışlardır. Hazarlarda yedi çeşit tuz vardır. İster kendi bedenlerine, ister başkalarının bedenlerine bakılsın, Hazarlar, insanın bakışın etkisiyle yaşlandığına inanırlar, çünkü bakışlar çevrelerindeki bedenleri, tutkuları, nefretleri, niyetleri ve arzularıyla yarattıkları çok çeşitli ve en öldürücü silahlarla sürerler ve parçalarlar. Yalnızca Tanrı’nın tuzlu bakışı yaşlandırmaz. Ağlamak Hazarların dua etme biçimidir, çünkü gözyaşları Tanrı’ya aittir. Gerçekten de inciye içinde barındıran kabuk gibi, ta içlerinde biraz tuz bulundurulur her zaman için. Kadınlar zaman zaman olabildiğince katladıkları bir fular takarlar ve onların duaları da budur. Hazarlarda aynı zamanda düş kültü de vardır. Tuzunu yitirmiş olanın uyuyamayacağı düşünülür. Bu nedenle uykuya çok dikkat edilir. Ama hepsi bu kadar değildir, arabanın çıkardığı gürültü nedeniyle yolun işitilmemesi gibi, aydınlatmayı başaramadığım bir nokta daha var. Hazarlar bir insanın geçmişinde bulunan şeylerin, o insanın belleğinde, hapsedilmiş ya da

lanetlenmiş gibi yapış yapış kaldığına inanırlar; artık değişmezler, eskiden atmış oldukları adımdan başka bir adım atamazlar, rastlamış olduklarından başka bir insana rastlayamazlar ve hatta yaşlanamazlar. Atalara, ölmüş ve bellekte kalmış bütün babalara ve analara tanınmış tek özgürlük, düşlerimizde yaşayan geçici soluk almadır. Orada, düşlerde, belleği güçlü bu kişiler, sefil özgürlüğün bir parçasını tekrar kazanırlar, biraz sallanırlar, bazı yeni yüzlere rastlarlar, nefret ve aşkta eş değiştirerek, yaşamın bir görünümünü yeniden buluverirler böylelikle. Düşün, Hazar dininde önemli bir yere sahip olması buradan kaynaklanmaktadır, çünkü kendi içinde sonsuza dek hapsedilmiş olan geçmiş, bir parça özgürlüğü ve yeni olanakları ancak düşlerde elde edebilir.

GÖÇLER: Eski Hazar kabilelerinin on kuşakta bir göç ettikleri ve bu savaşçı halkın bu vesileyle tüccar bir halka dönüşmekte olduğu kabul edilir. Kılıç ve mızrak kullanmadaki maharetleri birdenbire bir geminin, bir evin ya da bir bahçenin duka altınlarının sesine ya da gümüş dökmeye göre değerini kestirme yeteneğine dönüşmekteydi. Bu değişim konusunda farklı açıklamalar vardır, ama en makul gözükeni, Hazarların bu evrenin sonunda kısırlaştıkları ve ırklarını sürdürmek ve dölleyiciliklerini yenilemek için göç etmek zorunda olduklarını anlamış olmalarıydı. Dölleyiciliklerine yeniden kavuşur kavuşmaz, ülkelerine dönüyor ve mızraklarını ellerine alıyorlardı yeniden.

DİNSEL ÂDETLER: Hazar Kağanı dinin askeri işlere ya da devlet işlerine karışmasına izin vermez. Şöyle söylüyor bu konuda: 'Eğer kılıcın iki ucu olsaydı, kazma denirdi buna.' Üç din (Yahudi, Bizans ve Müslüman) karşısında da aynı tavır içindedir. Ama herkes aynı kaptan yediğinde, her zaman karnını doyuranlar ve aç kalanlar olacaktır. Bizim Yahudi dini-

mizin, Bizans ya da Arap dininin, her üç dinin de başka ülkelerde köklerinin bulunması, bu dinden olanlara dışarıda güçlü bir koruma sağlarken, Hazar dini sınırların ötesinde desteği olmayan tek dindir. Öyle ki krallığın güvensizliği karşısında daha çok sıkıntı çeker, bu demektir ki öteki üç din onun sırtından güçlenir. Örnek olarak Kağan'ın son zamanlardaki manastır domenlerini sınırlama ve her bir dine ayrılmış tapınak sayısını ona düşürme girişimini hatırlatalım. Hazar tapınakları her zaman Yahudi, Arap, ya da Bizans tapınaklarından az olduğu için bundan da en fazla Hazar Kilisesi'nin etkilenmiş olduğu açıktır. Her adımda görmek mümkün bunu. Hazar mezarlıkları böyle kayboluyor. Kırım gibi, Bizanslıların bulunduğu ya da Tamatarha gibi Yahudilerin veya İran sınırında olduğu gibi Arapların ve İranlıların bulunduğu bölgelerde, Hazar mezarlıklarının kapısına gitgide daha sık kilit takılıyor, Hazar ritine göre gömme törenleri yasaklanıyor ve yollar, Hazar mezarlıklarının henüz kapatılmamış olduğu başkent İtil'i çevreleyen bölgede ölmeye giden can çekişen Hazarlarla doludur. Ruhları gırtlaklarının altından bağırmaktadır onlara ve bütün yol onlara aittir. 'Geçmiş arkamızda yeteri kadar yoğun değil' diye yakmıyor bütün bunları gözlemleyen Hazar din adamları hiç kuşkusuz ve şöyle diyorlar: 'Halkımızın çoğunluğunun, geçmişin yeteri kadar malzeme biriktireceği ve geleceği başarıyla kurabileceği kadar geniş bir temel yaratacağı anı beklemek gerekiyor.' Hazar Krallığı'nda aynı dinden olan, ama sürekli kavgaya eden Bizanslıların ve Ermenilerin bulunduğunu görmek çarpıcıdır. Bununla birlikte kavgalarının nedeni hep aynıdır, bu da kavgacıların bilgeliğini gösterir; Bizanslılar ve Ermeniler her çatışmadan sonra ayrı tapınaklar isterler. Hazar devleti onlara bu avantajları sağladığından çatışmalardan her iki taraf da güçlenmiş olarak çıkar ve tapınaklarının sayısını Hazarların ve dinlerinin zararına artırır.

HAZAR SÖZLÜĞÜ: Hazarlarda çok güçlü bir dinsel tarikat olan düşüncülerinin günlüklerini bir araya getirir. Bu sözlük onlar için bir tür Kutsal Kitap'tır. Çeşitli erkek ve kadın biyografilerinden oluşan *Hazar Sözlüğü* bir tek kişinin –Âdem Kadmon diye adlandırdığımız kişinin- mozaik portresini oluşturur. Bu sözlükten iki özet veriyorum:

‘Gerçek saydamdır ve fark edilmez. Yalansa opaktır ve ne ışığı ne de bakışı geçirir. Her ikisinin de karışık olduğu üçüncü bir durum vardır ve en sık görülen de budur. Bir gözümüzle gerçeğin içinden bakarız ve bu bakış sonsuzluk içinde ebediyen yitip gider, öbür gözümüzle yalanın içinden parmağımızın ucunu bile göremeyiz ve bu bakış daha uzağa gidemez, yeryüzünde kalır ve kesinlikle bizimdir; böylece ters yönde ilerleyerek hayatta bir yol açarız kendimize. Bu nedenle gerçek, yalanın tersine doğrudan doğruya anlaşılamaz, ancak gerçeğin ve yalanın karşılaştırılmasıyla anlaşılır. Ve Kitap'ımızın beyaz boşluklarının ve harflerinin karşılaştırılmasıyla anlaşılır. Çünkü *Hazar Sözlüğü*'nün beyaz boşlukları ilahi gerçeğin ve ilahi adın (Âdem Kadmon'un) saydam pencerelerine denk düşer. Ve beyaz boşluklar arasındaki siyah harfler, bakışımızın yüzeyde çarptığı yerlere denk düşer.'

‘Harfler, aynı zamanda giysilerinin çeşitli kısımlarıyla da karşılaştırılabilirler. Kışın yünlere ve kürklere sarınırsın, eşarp, astarı sıcak bir başlık ve belini sıkıca saran bir kemer takarsın, yazın keten kumaş giyersin, açılırsın, ağır gelen her şeyi atarsın, ama yazla kış arasında giysilerinin bölümlerine eklemeler ya da çıkarmalar yaparsın –okuma konusunda da aynı şey söz konusudur. Yaşamının değişik zamanlarında, kitaplarının içeriği farklı gözükecektir sana, çünkü giysilerini farklı biçimlerde ayarlayacaksın. Şu anda *Hazar Sözlüğü* düzensiz harfler, adlar ve Âdem Kadmon'un takma adlarından oluşan bir yığın durumundadır. Ama zamanla giyineceksin ve daha fazla şey elde edeceksin... Düş, gerçeklikteki adı Cumartesi

olarak bilinen bir Cuma'dır. O'na götürür ve bu gündüzle karışır ve öteki günlere de aynı biçimde bakmak gerekir (Pazar için Perşembe, Çarşamba için Pazartesi, vs.). Bunların tümünü birlikte okuyabilen onlara ve (Âdem Kadmon'un) bedeninin bir bölümüne sahip olacaktır..."

Sözlerimin Haham İzak'a yardımcı olacağı umuduyla bütün söyleyebileceğim budur, ben ki Cuma günü Yabel, Pazar günü Tübalkain ve yalnızca Sebt günü Yubal adıyla bilinirim. Bu çabalardan sonra dinleneceğim, çünkü anımsamak sürekli sünnettir...

KAĞAN –Hazar hükümdarına verilen ad; Yahudi dilinde din adamı anlamındaki *kohen* sözcüğünden gelir. Hazar Krallığı'nın Yahudiliği kabulünden sonraki ilk kağanın adı Savriel, karısının adıysa Sara'ydı. Düşlerini yorumlamaları için sarayına Yahudileri, Bizanslıları ve Arapları davet ederek Hazar tartışmasını[∇] örgütleyen ilk Kağan'ın adı bilinmemektedir. Daubmannus'un andığı Yahudi kaynaklarına göre Hazarların Yahudiliği kabulü, Kağan'ın görmüş olduğu ve kızı ya da kız kardeşi Prenses Ateh'e[∇] anlattığı düşten önce gerçekleşmiştir. Şöyle anlatmıştı bu düşünüyü Kağan:

"Bir kitap okuduğum sırada belime kadar suya gömülmüş halde yürüyordum. Kura Nehri'nin bulanık ve otlarla dolu suyu, saçlardan ve sakaldan içilen su gibiydi. Zaman zaman bir dalga geldiğinde, kitabı korumak için yukarı kaldırıyorum, sonra okumaya devam ediyorum. Ama derinlik artıyor ve daha ileri gitmeden okumayı bitirmem gerekiyor. Birdenbire elinde kuş olan bir melek görüyorum. Şunları söylüyor bana: 'Tanrı senin niyetlerinden hoşlanıyor, ama eylemlerini beğenmiyor.' Tam

bu sırada uyanıyorum. Gerçekten de otlarla dolu aynı Kura Nehri'nde göğsüme kadar suya batmış durumdayım, elimde aynı kitap var ve melek de yine önümde duruyor. Elinde bir kuşla düştteki melek. Hemen gözlerimi kapıyorum, ama ırmak, melek, kuş ve geri kalan her şey hep orada; açıyorum –aynı. Çok korkunç! Ve okuyorum: ‘Yeniden ayakkabılarını giyen yukardan bakmamalıdır’ –burada gözlerimi kapıyorum, ama yine de devamını görüyorum ve kapalı gözlerle okumaya başladığım cümleyi bitiriyorum: ‘...ayakkabılarını çıkaranınki gibi.’ Bu sırada kuş uçu ve gözkapaklarımı kaldırdım. Bakışlarımla uçuşunu izledim. Ve o zaman anladım: İnsanın gerçek karşısında gözlerini kapaması hiçbir şeye yaramaz, insanı kurtarmaz bu, çünkü düş ve gerçeklik, uyanma ve uyku yoktur. Bunların hepsi tek ve ebedi bir günden başka bir şey değildir, bir yılan gibi insana dolanmıştır. O zaman uzaktaki büyük mutluluk bana küçük ama yakın gözüksü; büyük şey boş gözüksü gözüme ve küçük olan şeyde aşkıımı fark ettim... Ve yaptığımı yaptım.”

KOHEN, SAMUEL² (1660 - 24.09.1689)– Dubrovnikli Yahudi, bu kitabın yazarlarından biri. 1689’da doğduğı kent-

-
- 2 Kaynaklar: Dubrovnik gettosunda oturan Kohen’in bir yaşarınöyküsü bu kentin polis raporları sayesinde elde edilebildi; bu yaşarınöyküsü anadili olmayan insanların zayıf üslubuyla İtalyanca yazılmıştı; ayrıca bir yargı kararının nüshalarına ve Nikola Rigi ve Antun Krivonosoviç adlı iki aktörün tanıklıklarına ve Kohen’in odasında, kendisi orada olmadığı sırada Dubrovnik Yahudi cemaatinin ihtiyaçları için çıkarılan bulunmuş mallar dökümüne de başvuruldu (bu dökümün kentin arşivinde Processi politici e criminali 1680-1689 dizisinde aslı bulunmuştur). Kohen’in yaşamının son günleri, Belgrad Sefardimlerince Dubrovnik’e gönderilmiş bazı bilgilerden öğrenilmiştir; Sefardimlerin göndermiş olduğı dosyada bir de yüzük vardı ve Kohen bu yüzüğe 1688’de ölüm tarihini yazmıştı: 1689. Yaşarınöyküsünün tamamlanması için, bu bilgileri St. Basil Cumhuriyeti’nin 1689’da Kladovo yakınlarındaki Avusturya-Türk çatışmasını incelemesi için Viyana’ya gönderdiği elçi Matiya Marin Buniç’in raporlarıyla karşılaştırmak gerekir. Bu görevi yerine getirenler ‘attan çok saman elde ettiklerini’ belirterek Kohen’le ilgili yalnızca iki üç satır yazabilmişlerdir.

ten kovuldu, Konstantinopolis yolunda öldü, koma uykusuna daldı ve bir daha uyanamadı.

Yaşıtları Samuel Kohen'i uzun boylu, kırmızı yüzlü, genç olmasına rağmen bıyığının yarısı gümüş renginde biri olarak tarif ediyorlar. 'Ben kendisini tanıyalı beri, her zaman çok üşümüş bir hali vardır. Yalnız şu son yıllarda biraz ısındı,' dedi annesi Bayan Klara bir gün. Yine annesine göre geceleri düşlerinde çok uzaklara gidiyordu ve sabahları yorgun ve toz toprak içinde kalkıyordu, ya da düşlerinden sonra kendini dinlenmiş hissedinceye kadar topallıyordu. Annesi, Kohen uyurken kendisini sıkıntılı hissettiğini de söylüyordu. Bunu da oğlunun, düşünde kendisini bir Yahudi gibi değil, Sebt günü bile uykusunda ata binen ve bazen de kaybolmuş bir eşyanın bulunmasına Hıristiyanların tarzıyla yardımcı olan ve sekizinci mezmuru okuyan inançsız biri gibi davranmasıyla açıklıyordu. İbraniceden başka İtalyanca, Latince ve Sırpça konuşuyordu, ama geceleri düşünde, uyandığında konuşamadığı yabancı bir dilde mırıldanıp duruyordu. Daha sonra bunun Eflak dili olduğu öğrenildi. Gömüldüğü gün, sol kolunda ısırığa benzeyen korkunç bir yara görüldü. Hep Kudüs'ü ziyaret etmek istemişti ve gerçekten de düşünde, zamanın kıyısındaki bir kenti görüyordu. Kent samanla kaplı olduğundan, son derece sessiz bir şekilde dolaşıyordu sokaklarda. Her biri küçük bir kilise kadar büyük olan sayısız dolapla süslü bir kulede yaşıyordu ve yağmurun sesini dinler gibi çeşme sesini dinliyordu. Ama kısa zamanda düşlerinin kenti, kutsal kent sandığı yerin Kudüs değil, daha ziyade Konstantinopolis olduğunu anladı; bu durum zaten Kohen'in eski gökyüzü ve yeryüzü, kent ve yıldız haritaları koleksiyonu yaparken, bu kentin bir manzarasını incelediği sırada, düşlemiş olduğu sokakları, meydanları, kuleleri tanımasıyla doğrulanmıştır. Kohen kuşku götürmez yeteneklere sahipti, ama Bayan Klara'ya göre bunların hiçbir pratik yararı yoktu. Bulutların gölgelerine

göre, gökte rüzgârların hızını hesap ediyordu, ilişkileri, rakamları ve dört işlemi gayet güzel kavırıyordu ama insanları, özel adları ve eşyaları çok çabuk unutuyordu. Dubrovnikliler onu hep gettodaki küçük odasının penceresinde hareketsiz, yere doğru bakan biri gibi hatırlıyorlardı. Gerçekten de, odasında döşemeye koyduğu bir kitabı ayakta, sayfaları ayak parmaklarıyla çevirerek okuyordu. Trebenişteli Sabliak Paşa⁶, Dubrovnik'te atlar için şahane perukalar üreten bir Yahudi'nin yaşadığını tesadüfen öğrenmişti. Kohen böylece Paşa'nın hizmetinde buldu kendisini ve ününü hak etmiş olduğunu kanıtladı. Paşa'nın denize bakan at mezarlığının bakımını sağlıyordu ve bayram günlerinde ya da seferde Paşa'nın atlarının başına konan perukalar örüyordu. Kohen işinden memnundu ve Paşa'yı seyrek görüyordu. Ama binicilik ve kılıç kullanmada usta olan adamlarıyla sık sık karşılaşıyordu. Onlarla boy ölçüştü ve düşte, gerçek yaşamdakinden daha hızlı olduğunu anladı. Bu sonucu kendi yöntemlerini kullanarak sınıadı. Düşünde kendi kendisini gördü: Bir elma ağacının altındaydı ve kılıcını çekmişti. Mevsim sonbahardı ve böyle elde kılıç, rüzgâr çıkmasını bekliyordu. Rüzgâr esmeye başlayınca elmalar atın nallarının çıkardığı bir ses çıkararak düşmeye başladı. Kohen düşen ilk elmayı havadayken kılıcıyla ikiye böldü. Ve uyandığında, düşündeki gibi mevsim sonbahardı. Birinden ödünç bir kılıç aldı, Kuştüyü Geçidi'ndeki köprünün altına indi. Orada bir elma ağacı vardı ve rüzgârın esmesini bekledi. Rüzgâr esti, elmalar düşmeye başladı ama o yalnızca birini kesebildi. Kohen böylelikle düşünde gerçek yaşama oranla daha hızlı olduğunu görmüş oldu. Belki de çoğu zaman düşünde egzersiz yaptığı için böyleydi bu, gerçek yaşamında yoktu böyle bir etkinlik. Düşünde sık sık, karanlıkta, sağ elinde bir kılıç tuttuğunu görüyordu, sol eliyle de devenin, bir ucundan yabancı birinin tuttuğu yularını sarmıştı. Kulakları bu zifiri karanlıkla doludur, bu karanlığın içinden birinin

kılıcını çekerek üstüne doğru geldiğini işitir, çelik yüzünü sıyırmaktadır. Ama kendinden emin olduğunu hissetmektedir ve silahını, ıslık çalan ve kendi kılıcının üstünde gıcırdayarak kayan görünmez kılıcın yörüngesinin tersine koyarak darbeleri savuşturmaktadır.

Samuel Kohen birçok yönden ve birçok nedenle kendisinden çekinilen biri olmaya başladı ve bu durum üzücü sonuçlar getirdi. Dubrovnik Cizvitleriyle yasaklanmış olan dinsel bir tartışmayı kışkırtmakla suçlandı. Bir Hristiyan soylu kadınla yakın ilişkiler kurmuş olması ve Essenlilerin sapkın öğretisiyle ilgilenmesi dolayısıyla kınandı. Ayrıca bir papaza göre Kohen, Stradun halkının gözü önünde uçan bir kuşu sol gözüyle çiğneme-den yutmuştu.

Her şey 23 Nisan 1689'da, Dubrovnik Cizvitlerinin manastırına yaptığı ve sonu hapis hanede biten uğursuz bir ziyaretle başladı. Kohen o sabah çubuğunu gülen dişlerinin arasına sokuşturarak manastırın merdivenlerini çıkarken görülmüştü, çünkü düşünde çubuğun nasıl içildiğini görmüştü ve gerçek hayatta bunu uygulamaya koyuldu. Kapıyı çaldı. Rahipler kapıyı açtılar ona ve kendisinden yaklaşık sekiz yüzyıl büyük, adını bilmediği ama yaşamını ezbere bildiği bir Hristiyan misyoner ve aziziyle ilgili olarak bilgi almak istedi onlardan. Bu adam öğrenimini Selanik ve Konstantinopolis'te yapmıştı, ikonlardan nefret ediyordu, Kırım'da İbranice öğrenmişti ve bu amaç için kendisine yardım eden kardeşiyle birlikte Hazar İmparatorluğu'nda Hristiyanlığı yanlış yönle sürüklemişti. '869'da Roma'da öldü,' diye ekledi Kohen. Rahiplerden, biliyorlarsa eğer, bu azizin adını kendisine söylemelerini ve yaşamı üstüne başka bilgi kaynaklarını vermelerini rica ediyordu. Ama Cizvitler içeri girmesine bile izin vermediler. Ağzını hiç ara vermeden kutsayarak söylediklerini dinlediler, sonra da hapsedilmesini istediler. Çünkü Yahudilere karşı bir kararın onaylandığı Meryem Ana Kilise-

si'ndeki 1606 din işleri kurulu toplantısından beri gettoda yaşayanlara Hıristiyan diniyle ilgili bütün tartışmalar yasaklanmıştı. Ve bu yasağa uymayanlar otuz gün hapse mahkûm ediliyordu. Kohen kulaklarıyla bankları eskiterek cezasını çekerken, anlatılmaya değer iki olay oldu. Yahudi cemaati, Kohen'in konutunda bulunan belgelerin dökümünü çıkarmaya karar verdi ve onun kaderiyle çok ilgilenen bir kadın ortaya çıktı.

Her gün, akşam saat beşte, Minçeta Kulesi'nin gölgesi duvarın öteki tarafına düştüğünde, Luçaritsa Sokağı'ndan saygıdeğer soylu Bayan Efrosinya Lukareviç[☆], porselen çubuğunu alıyor, kısı kuru üzümlerin arasında geçen sapsarı tütününü içine dolduruyor ve çubuğunu, bir tütsü yumağıyla ya da Lastovo Adası'ndan getirilmiş çam kıymıklarıyla yakıyordu. Sonra Stradunlu bir çocuğa gümüş bir para veriyor ve çubuğu hapishaneye, Samuel Kohen'e, gönderiyordu. Çocuk yakılmış çubuğu Kohen'e veriyordu ve içildikten sonra Bayan Efrosinya'ya geri getiriyordu.

Soylu Guetaldiç-Kruhoradiç ailesinden gelen bu Bayan Efrosinya, evlilik yoluyla Dubrovnik Luccari senyörleri ailesiyle akrabalık kurmuştu. Olağanüstü güzelliğiyle ve hiç kimsenin ellerini görmemiş olmasıyla tanınmıştı. Onun her elinin iki başparmağı olduğu söyleniyordu, yani küçük parmak yerine ikinci bir başparmak... Öyle ki ellerinden her biri sağ el ya da sol el olabilirdi. Kendisinden habersiz olarak yapılmış bir portrede bunun açıkça görüldüğü söyleniyordu; söz konusu portrede, bir kitabı iki başparmaklı elleriyle göğsüne bastırmış olarak görülüyordu. Bayan Efrosinya söylentilere aldırmayarak, kendi sınıfından insanlar gibi yaşıyordu ve yine söylendiği gibi kulaklarından biri öbüründen daha ağır değildi. Ama zaman zaman, büyülenmiş gibi, gettoda Yahudilerin düzenlediği maskeli eğlencelere gidiyordu. O dönemde Yahudilerin bu tiyatro gösterileri Dubrovnik makamları tarafından yasaklanmamıştı henüz ve hatta bir keresinde Bayan Efrosinya, giysilerinden birini gettodaki komedyen ve palyaçolara vermişti; bir erkeğin oynadığı

başrolde giyilen ‘sarı ve kırmızı kurdeleli, mavi’ bir giysiydi bu. Şubat 1687’de, Samuel Kohen Bayan Lukareviç’in giysisini giyerek bir ‘pastoral’de kadın çoban rolüne çıktı. Resmi makamlara verilen raporlarda ‘Yahudi Kohen’in ‘sanki bir tiyatro söz konusu değilmiş gibi’ tuhaf bir biçimde hareket ettiği bildirildi. ‘Kadın çoban kıyafeti içinde, sarı ve kırmızı kurdeleleri ve farbalaları olan giysiler içinde ve kendisini tanınmaz hale sokan bir makyajla Kohen, bir çobana dizelerle ilanı aşk edecekti.’ Bunu yapacağına, sahnenin ortasında Bayan Efrosinya’ya (giysilerini giymiş olduğu) doğru dönmüş ve herkesin şaşkınlığı içinde ona bir ayna takdim etmiş ve şu ‘sevda sözleri’ni yöneltmişti:

*Boşuna gönderiyorsun bana bu çok bilge aynayı
Çünkü yüzünü görmedim onda senin;
Senin yüzün yerine, kendi yüzümü gördüm
Yazdan yaza uzağa giden ve geri dönen...
Hediyeni geri al, çünkü uykum yok artık
Orada seninkinin aynısı bir yüz bulamadığımdan beri.*

Bayan Efrosinya bu övgüyü sakın bir biçimde aldı ve yorumcuları cömert bir biçimde portakallarla ödüllendirdi. Daha sonraki sonbaharda, Bayan Luccari kızını Komünyon için kiliseye götürdüğünde, kollarında, herkesin gözünün önünde sarı ve kırmızı kurdeleli mavi bir giysi içinde bir bebek vardı; bebeğin giysisi gettodaki maskeli eğlence sırasında Yahudi Kohen’in giysisinin kumaşının aynısıydı. Bu manzara karşısında Kohen, bebeği göstererek, Komünyonu yapılan kızın kendi kızı olduğunu, aşkının çocuğunun, Hristiyan tapınağı da olsa bir tapınağa götürüldüğünü söyledi haykırarak. O akşam Bayan Efrosinya, tam getto kapandığı sırada Meryem Ana Kilisesi’nin önünde Samuel Kohen’e rastladı. Kemerinin ucunu öpmesi için ona uzattı, onu bir iple çeker gibi birinci gölge köşesine doğru çekti ve kendisini ertesi gece bekleyeceği Prieko Sokağı’ndaki bir evi göstererek bir anahtar verdi gizlice.

Kararlaştırılan saatte, Kohen, anahtar deliği kapı kolu-
 nun üstünde olan bir kapının önünde buldu kendisini, öyle ki,
 anahtarı deliğe dişleri yukarı doğru sokmak ve kolu kaldırmak
 zorunda kaldı. Dar bir koridora girdi; koridorun sağ taraftaki
 duvarı normaldi, sol duvarıysa küçük kare taş sütunlardan olu-
 şuyordu ve Kohen sola doğru dönen basamaklara yöneldi. Bu
 küçük sütunların üzerinden baktığında görüş alanı genişlemiş
 olduğundan, uzaktaki boş alanı fark edebildi; bu alanın dibin-
 de deniz, ay altında hışırdıyordu. Bununla birlikte bu deniz
 ufukta uzanmış değildi, alt kısmı büzgü yapan bir perde gibi
 sarkarak ayakta duruyor, sallanıyor ve kenarları da köpükle
 işleniyordu. Sütunlara, yanlamasına, çok fazla yaklaşılmamasını
 engelleyen demir çite benzer bir şeyler iştirilmişti. Kohen
 bundan, sol taraftaki bütün duvarın aslında yana devrilmiş bir
 merdiven olduğunu çıkardı; yukarı doğru çıkan basamakları,
 ayakların altına değil, soluna geldiğinden kullanılmaz durum-
 daydı. Koridorun sağ tarafından gitgide uzaklaşarak bu duvar-
 merdiven boyunca yürüdü ve yolun ortasında bir yerde ansızın
 ayağı yerden kesildi. Basamak sütunlardan birinin üstüne düş-
 müştü ve kalkmaya çalışırken yerin bir dayanak gibi kullanı-
 lamayacağını anladı, çünkü görünümü çok fazla değişmeden
 duvar olmuştu yer. Aynı biçimde merdiven-duvar, bir yandan
 eskisi gibi biçimini korurken, bir yandan da normal merdivene
 dönüşmüştü. Ama koridorun dibinde fark etmiş olduğu ışık
 şimdi Kohen'in üstünde duruyordu. Zahmetsizce merdiveni
 ışığın olduğu yere kadar çıktı ve üst kattaki bir odaya ulaştı.
 İçeri girmeden önce parmaklığın üstünden baktı ve görmeye
 alışmış olduğu biçimiyle denizi fark etti: Ayaklarının altında,
 uçurumun dibinde hışırdıyordu deniz. İçeri girdiğinde, Ba-
 yan Efrosinya çıplak ayaklarıyla oturmuştu ve saçları içinde
 ağlıyordu. Önünde, uçayaklı bir sehpanın üstünde bir köylü
 ayakkabısı vardı: İçinde küçük bir ekmek parçası bulunan bir

çarık ve çarığın ucunda da bir mum yanıyordu. Uzun saçlarının altında Bayan Efrosinya'nın çıplak memeleri gözüktüyordu, memelerinin tıpkı gözler gibi kaşları ve kirpikleri vardı. Memelerinden gözdağı veren bir bakış gibi kara bir süt akıyordu. İki başparmaklı elleriyle küçük ekmeği parçalara ayırdı ve parçaları kucağına koydu. Ekmek parçaları gözyaşları ve sütüyle ıslanınca yere, ayaklarının önüne attı; ayaklarında tırnak yerine diş vardı. Kıvrılmış ayaklarının tabanları, bu yiyeceği o dişlerle çiğnedi, ama bu biçimde yutamadığından, çiğnenmiş lokmalar çevresinde toz içinde yuvarlandılar...

Kohen'i fark ettiğinde, kendisine doğru çekti ve yatak odasına götürdü. O gece onu âşığı yaptı, kara sütüyle besledi ve şunları söyledi:

“Yaşlanmak istemiyorsan çok fazla meme emme, çünkü benden akıp giden zamandır. Bu zaman sana ancak belli bir ana kadar güç verebilir, sonra zayıflar...”

Birlikte geçirdikleri geceden sonra Kohen, onun dinine, Hristiyanların dinine dönmeye karar verdi. Bunu uluorta, coşku içinde söylüyordu ve haber yayıldı. Ama hiçbir şey olmadı. Niyetini Bayan Efrosinya'ya açtığında, kadın şunları söylemişti:

“Kesinlikle yapma bunu, çünkü eğer gerçekten öğrenmek istiyorsan, ben de Hristiyan değilim ya da daha doğrusu, geçici olarak, evlilik dolayısıyla Hristiyan'ım. Aslında kesin ama karmaşık, belli bir biçimde, senin gibi ben de Yahudi dünyasına aidim. Stradun'da bazen, hiç tanınmayan biri tarafından getirilmiş çok tanınan bir manto görüldüğünü fark etmişsindir belki. Hepimiz bu tür mantolar giyiyoruz, ben de ötekiler gibi. Çünkü ben şeytanım, benim adım düş. Ben Yahudi cehenneminden, Gehenna'dan geliyorum, Tapınağın sol tarafında, kötülük ruhlarının arasında yaşıyorum; *'atque hinc in illo creata est Gehenna'* yazısını taşıyan Geburah'ın dölüyüm ben. İlk Havva'yım, benim adım Lilith'tir, Yehova adını tanıdım ve

onunla çatıştık. O zamandan beri onun gölgesinde, Torah'ın yedi anlamı arasında sürükleniyorum. Şimdi içinde bulduğum ve senin gördüğün ve sevdiğin biçimde, Gerçeğin ve Dünyanın karışımından yaratıldım ben; üç babam var, ama annem yok. Ve geriye doğru yürüyemem. Eğer beni alımdan öpersen, öleceğim. Eğer Hıristiyanlığı kabul edersen, benim uğruma ölmüş olacaksın. Hıristiyan Hadesi'nin şeytanlarının ellerine düşeceksin, benim ellerime değil, onlar ilgilenecekler seninle. Benim için ebediyen kaybolacaksın, benim elimin uzanamayacağı bir yerde olacaksın. Yalnızca bu dünyada değil, bütün öteki gelecek yaşamlarda..."

Böylece Dubrovnik Sefardimi Samuel Kohen olduğu gibi kaldı. Bununla birlikte kendisiyle ilgili söylentiler devam etti. Adı kendisinden daha hızlıydı, öyle ki bu ad, başına gelecek olayların önünde yaşıyordu. Bin altı yüz seksen dokuzda, Kutsal Havariler Pazar gününde bir damla bardağı taşırdı. Karnavaldan hemen sonra Dubrovnikli bir tiyatro oyuncusu, Nikola Rigi mahkeme önüne çıkarıldı; nedeni de kumpanyasının karnaval sırasında işlemiş olduğu suçlardı. Temsillerinde Dubrovnik'in ileri gelenlerinden birini, Yahudi Papo-Samuel'i ve başka Yahudileri gülünç düşürmekle ve Samuel Kohen'i bütün kentin önünde yıpratmakla suçlanıyordu. Bu suçlarla itham ediliyordu. Aktör, Kohen'in bir karnaval maskesi altında gizlendiğini bilmediğini söyleyerek savundu kendisini. Her yıl, rüzgâr renk değiştirdiğinde, memleketin bütün gençleri gibi Rigi de aktör Krivonosoviç'le birlikte, bir Yahudi'nin yer aldığı bir karnaval farsı, 'Yudiata' hazırlardı. Bojo Popov-Saraka ve gençlerden oluşan kumpanyası o yıl karnavala katılmaktan vazgeçtiğinden genç burjuvalar kendileri için maske hazırlamaya karar verdiler. Bir öküz arabası kiraladılar, arabaya bir darağacı diktiler ve daha önce Yahudi rolünü oynama fırsatı bulan Krivonosoviç, gemi yelkeninden bir gömlek ve balıkçı ağından bir şapka yaptı kendisine, yünden kızıl bir sa-

kal taktı ve Yahudi'nin genellikle ölmeden önce 'Yudiata'lar-
da okuduğu vasiyetnameyi yazdı. Kararlaştırılan saatte herkes
maskeli olarak yeniden bulundu. Ve Rigi inanıyordu ki –mah-
keme önünde yemin etti buna– arabayla götürülen Yahudi'nin
maskesinin ardında, her karnavalda olduğu gibi, tiyatrocu Kri-
vonosoviç bulunuyordu ve darağacının altına da o konmuştu
ve piyesin gerektirdiği şekilde tekmeler, tokatlar, tükürükler
ve her türlü aşağılayıcı davranış ona yöneltiliyordu. Cellât ve
'Yahudi' de dâhil olmak üzere bütün oyuncular arabaya bin-
dirmişler ve Siyah Keşişler'den Beyaz Keşişler'e kadar piyesi
oynayarak kentte tur atmaya başlamışlardı. Alanın çevresini
dolaşmışlar, sonra Meryem Ana ve Luçaritsa Sokağı'na doğ-
ru yönelmişlerdi. Cellât rolünü oynayan Rigi, büyük çeşmede,
sözde Yahudi'nin (aktör Krivonosoviç'in oynadığına inanıyor-
du) maskesini koparmış, Tabor'da sakalını yolmuş, küçük çeş-
menin yanında kalabalığın üstüne tükürmeye zorlamış, sara-
yın önündeki alanda (ante Palatium) bir kolunu koparmış (içi
saman dolu bir çorap) ve arabanın her sarsılışında istemeden
ağzından çıkan zayıf ısıklardan başka hiçbir şey fark etmemiş-
ti. Luçarista Sokağı'na geldiklerinde, Lukareviç Beyefendi'nin
evinin önünde, her zamanki senaryoya göre 'Yahudi'nin asıla-
cağı anda Rigi ipi onun boynuna geçirmişti ve yine maskenin
ardında kumpanyalarının aktörü Krivonosoviç'in bulunduğ-
una inanıyordu. O sırada maskeli adam beklenen vasiyet yerine
bir şiir okudu ve gerisini Tanrı bilir, boynunda iple, ağaçkakan
yumurtasıyla yıkanmış saçlarıyla sarayının balkonunda duran
Bayan Efrosinya Lukareviç'e doğru dönmüştü yüzünü. Şiir
Yahudi'nin 'Yudiata'daki vasiyetnamesine hiç benzemiyordu:

*İlkbahar senin süsün, göğüslerin için kolye,
Kış senin kalçalarını sıkın kemer,
İlkbahar bedenini örten giysi,
Yaz ilkbahardan sonra ayaklarını giydiriyor;
Zaman geçtikçe sen daha fazla örtünüyorsun*

*Her yıl fazladan bir giysidir,
At bütün giysilerini, yılın bütün mevsimlerini
Alevim sönmeden önce.*

İşte o zaman, bu ilan-ı aşk bir 'Yudiata'dan çok bir pasturale benzediği için ve kesinlikle bir Yahudi vasiyetine benzemediğinden, oyuncular ve seyirciler beklenmedik bir olayın geçmekte olduğunu anladılar ve Rigi, okuyanın maskesini çıkarmayı düşündü. Herkesin şaşkın bakışları altında, maskenin ardından oyuncu Krivonosoviç'in yerine, gerçek bir getto Yahudi'si Samuel Kohen çıktı ortaya. Bu Yahudi, Krivonosoviç'in yerine gönüllü olarak bütün darbelere, aşağılamalara ve tükürüklere tahammül etmişti ve dolayısıyla da Nikola Rigi hiçbir biçimde sorumlu tutulamazdı. Maskenin, yerini kendisine bırakması ve sesini çıkarmaması için Krivonosoviç'i satın alan Kohen'i gizlediğinden haberi yoktu. Mahkeme herkesin şaşkınlığı içinde Rigi'nin Samuel Kohen'e yaptığı hakaretlerden ve kötü muameleden suçlu olmadığına, tersine Samuel Kohen'in, Yahudilerin ve Hristiyanların Karnaval sırasında görüşmeye hakları olmadığını öngören yasayı ihlal ettiğine karar verdi. Kohen Cizvitleri ziyaret ettiği için düştüğü hapisneden daha yeni çıkmıştı ve bu yeni mahkûmiyet terazinin kefesine parmak gibi inmişti: Hersek'te bir yerde Türklerin at mezarlığına bakan bu 'ağır saçlı' Yahudi, kenti terk etmek zorunda bırakıldı. Ama Yahudi cemaatinin Kohen'den yana tavır alıp almayacağı bilinmiyordu, bu durum kararı erteletebilir, hatta değiştirebilirdi. Şimdi Kohen yeniden hapishaneye girdiğinden gettonun ne diyeceği bekleniyordu.

Gettoda, kışın ateş yakmayı bekler gibi işi geciktirmemeye karar verdiler. Aynı yılın İyar ayının ikinci ayında hahamlar Abraham Papo ve İzak Nehemya, Kohen'in odasındaki belgelerin ve kitapların dökümünü çıkarıp incelemeye gittiler. Çünkü keşişleri ziyaret ettiği haberi yalnızca Cizvitleri değil, gettoyu da endişelendirmişti.

Evinin önüne geldiklerinde, kimse yoktu. Kapıyı çaldılar, çingirak çaldığında anahtarın içerde saklı olduğunu anladılar. Gerçekten de çanın diline asılmıştı anahtar. Kohen'in annesi evde olmadığı halde odada bir mum yanıyordu. İçerde, içinde tarçın bulunan bir havan, üstüne yattığınızda tavandaki bir kitabı okuyabileceğiniz kadar yükseğe asılmış bir hamak, içindeki kumu lavanta kokan bir kum saati, üç kolundan her birine insanın üç ruhunun adının (*nefes, ruah ve neşama*) yazılmış olduğu bir gaz lambası gördüler. Pencerenin kenarında bitkiler vardı, ve ziyaretçiler bunların ne tür bitkiler olduklarını incelerken yengeç burcu altındaki yıldızca korunan türden olduğunu anladılar. Duvarları kaplayan raflarda bir lavta, bir kılıç ve içlerinde Kohen'in elyazmaları ya da başkaları tarafından yazılmış metinlerin bulunduğu kırmızı, mavi, siyah ve beyaz renkli bezden yüz otuz iki küçük torba vardı. Bir tabağın üstündeki, damga mumuna batırılmış kalemle yazılmış yazıda, çabuk ve basit bir biçimde nasıl uyanılabileceği anlatılıyordu: 'Yazı yazmanın kendisi doğaüstü, tanrısal ve insani olmayan bir edim olduğundan, tamamen uyanmak için herhangi bir sözcüğü yazmak yeterlidir.' Uyanmak için tavandaki hamağın üstüne yazılmış çeşitli harf ve sözcükler okunuyordu. Ziyaretçilerin dikkatini, özellikle yerde, Kohen'in genellikle okuma alışkanlığında olduğu pencerenin yanındaki üç kitap çekti. Bu kitapları sırayla okuduğu kesindi ve bu okuma bir tür poligamiyi andırıyordu. Yerde, takma adı Didak Pir olan Dubrovnikli bir şairin, Doktor Didak İzaie Kohen'in (ö. 1599) bir kitabının Krakov baskısını buldular, *De illustribus familiis* (1585), onun yanında 1637'de Venedik'te basılan Aron Kohen'in kitabı, *Zekan Aron* (Aron'un Sakalı); Aron'un İzak Yuşurun'a (Dubrovnik hapisanelerinde ölmüş olan) ithaf edilmiş ilahisinin bir kopyası da vardı bu kitapta ve az ötede de Aron Kohen'in büyükbabası Şalamun Oef'in *İyi Yağ*'ı (Semen Atov) duruyordu. Kitapların belli bir nedenle se-

çilmiş olduğu açıktı, ama bu incelemeden hiçbir sonuç çıkarılamadı. O zaman Haham Abraham Papo pencereyi açtı. Esmeye başlayan güney rüzgârı hücum etti odanın içine. Haham kitaplardan birini açtı, bir an rüzgârda yaprakların hışırtısını dinledi ve İzak Nehemya'ya şunları söyledi: “Dinle! Sayfalar sanki *Nefes, nefes, nefes* sözcüklerini mırıldanmıyor mu?”

Haham daha sonraki kitabın konuşmasını dinledi. Rüzgârın kımıldattığı sayfalar açık seçik *ruah, ruah, ruah* sözcüklerini fısıldıyordu.

“Eğer üçüncü kitap *neşama* sözcüğünü telaffuz ederse, kitapların Kohen'in ruhlarını çağırdığını çıkaracağız bundan,” dedi Papo.

Abraham Papo üçüncü kitabı açar açmaz, ikisi de *neşama, neşama, neşama* sözcüklerini işittiler!

“Kitaplar bu odada bulunan bir şeyi tartışıyorlar,” dedi Haham Papo. “Bazı eşyalar öbür eşyaları yok etmek istiyorlar.”

Oturdular ve odaya göz attılar. Birdenbire üç kollu lambanın içinde alevler parladı, kitaplar hışırtılarıyla onları çağırıyordu sanki. O sırada bir alev lambadan ayrıldı, iki sesle ağlamaya başladı. Haham Papo şöyle konuştu:

“Kohen'in ruhlarından ilki, en genci, bedenine ağlıyor, bedeni de ruhuna ağlıyor.”

Sonra ruh, raftaki lavtaya yaklaştı ve müzikli ağlamalarıyla eşlik ederek lavtanın tellerine hafifçe dokundu. “*Akşamları bazen*” diye ağlıyordu Kohen'in ruhu, “*eğer güneş gözlerini yakalarsa, yolunda gördüğün kelebeğe uzaklarda uçan bir kuş gördüğün ya da küçük bir sevinçte büyük bir hüznün bulduğun izlenimine kapılacaksın...*”

Bu sırada ikinci bir alev uzandı ve insani bir yaratık biçimini aldı, aynanın önüne geçti, giyinmeye ve pudralanmaya başladı. Renklerini yalnız onda görebilecekmiş gibi aynanın kokulu reçinelerini, dudak boyalarını ve kokulu kremlerini yaklaştı-

yordu ve bu arada da yaralanmaktan korkuyormuş gibi kendine bakmadan pudralanıyordu. Kırmızı gözleri ve yarısı gümüş rengine dönüşmüş bıyığıyla Kohen'in biçimini alıncaya kadar böyle devam etti. Sonra raftaki kılıcı aldı ve birinci ruhun yanına gitti. Kohen'in üçüncü ruhu, büyüğü, bu sırada tavanda bir alev ya da ateşböceği biçiminde dolanıp duruyordu. İlk iki ruh yazılı kâğıtların bulunduğu rafın karşısında sıkışıp dururken, üçüncüsü, tavanın altındaki köşesinde, hamağın üst tarafına düşen yere şu harfleri kazıyarak kenarda kalıyordu:

א	כ	ז	כ	ג
ד	ב	ה	ח	ט
ו	ה	יג	כא	ט
י	יח	א	ד	כב
כג	ז	יט	ב	טו

O zaman hahamlar, Papo ve İzak Nehemya, Kohen'in ruhlarının, içinde yazılı metinlerin bulunduğu küçük torbalar için kavga ettiklerini anladılar. Ama bunlar o kadar çoktu ki hepsine bakamadılar. Haham Abraham sordu:

“Bu küçük torbaların renkleri konusunda benim düşündüklerimi mi düşünüyorsun?”

“Alev renginde değil mi?” dedi Nehemya. “Mumla karşılaştıralım bunları. Gerçekten de çok rengi var mumun: Mavi, kırmızı ve siyah; bu üç renkli alev yanıyor ve sürekli tükettiği maddeyle, fitil ve içyağıyla temas halinde. Tepede, üç renkli alevin üstünde başka bir alev var, üç renkli alevle beslenen, yanmayan ama aydınlatan beyaz bir alev; başka bir ateşle beslenen bir ateş yani bu. Musa da dağda, yanmayan, ama aydınlatan bir alevin üstünde duruyordu. Biz, dağın eteklerinde, bilgiklerin

en büyüğü, en gizlisinin simgesi olan alev dışında her şeyi yutan ve tüketen üç renkli alevin içinde duruyoruz. Bu nedenle biz, daha çok küçük beyaz torbalara bakalım!”

Çok fazla değildi bunların sayısı. Bunların içinde Yehuda Halevi'nin³ kitabının 1660'da Basel'de basılmış bir nüshasını buldular; kitap Arapça metnin Haham Yahuda ibn Tibbon⁴ tarafından yapılmış İbranice çevirisini ve yayımcının Latince bir önsözünü de içeriyordu. Öbür küçük torbalarda Kohen'in elyazısıyla yazdığı metinler vardı. Ziyaretçilerin gözüne çarpan ilk metin şu oldu:

ÂDEM KADMON'LA İLGİLİ NOT

Hazarlar, insan düşlerinde hem erkek hem kadın olan ilk insanı, ilksel Âdem Kadmon'u aradıkları bazı harfler gördüler. Her insana alfabenin bir harfinin denk düştüğüne, bu harflerin her birinin Âdem Kadmon'un dünyadaki bedeninin bir parçasını temsil ettiğine ve bu harflerin Âdem'in bedenine hayat vermek amacıyla insan düşlerinde bir araya geldiklerine inanıyorlardı. Bununla birlikte bu harfler ve bu harflerle oluşturulan dil bizim kullandığımız harfler ve dil değildir. Hazarlar, iki dil ve iki alfabe, Tanrı'nın sözcükleri, *davar* ve bizim insani sözcüklerimiz arasındaki sınırın nerede olduğunu bildiklerine inanıyorlardı. Sınır, fiil ve ad arasında yer alır, diyorlardı. Yani İskenderiye Seb'in'inin³ çocuksu *kyros* sözcüğü altında gizlediği tetragram⁴ –Tanrı'nın gizli adı– kesinlikle bir ad değil, fiildir, İbrahim'in,

3 Seb'in (Septante): İÖ 282 ya da 283 tarihlerinde Mısır hükümdarı 11. Batlamiyus'un emriyle, Ahdi Atık'in 72 Yahudi bilimadamı tarafından yapılmış olan Yunanca çevirisi (Seb'in nüshası): Bu yapıt çeviriyi gerçekleştiren 72 kişiyi anımsatmak için Fransızcada olduğu gibi (Septante) Arapça yetmiş anlamına gelen sözcükle anılır (ç.n.).

4 Tetragram: Sina Dağı'nda Musa'ya bildirilen İsrail Tanrısı'nın adını oluşturan dört İbrani harf grubunu (Y.H.V.H.) adlandırır (ç.n.).

Tanrı'nın dünyayı yaratmak için yararlandığı adları değil, fiilleri hesaba katmış olduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla bizim kullandığımız dil, kökenleri farklı, eşit olmayan iki güçten oluşur. Çünkü fiil, logos, yasa, kural, iyi tavrın ve doğru ve yararlı davranışın garantisi, dünyanın yaradılışı eyleminden, yani eylemeye ve bildirişimde bulunmaya elverişli her şeyden önce gelmiştir. Adlarsa, onların adlandırılması için bu dünyanın nesnelerinden sonra yaratılmıştır. Böylelikle adlar, 139. mezmurda, 'Dilimde henüz sözcükler yok ve sen, Tanrım, sen her şeyi biliyorsun bile,' diyen Âdem'den sonra, şapka üstündeki çingiraklar gibi çıkmıştır ortaya. Üstelik adların insan adlarına karşılık olması olgusu da, bunların Tanrı'nın adını doğuran sözcükler kategorisine dâhil olmadığına kanıtından başka bir şey değildir. Çünkü Tanrı'nın adı (Torah'ta) bir fiildir, ad değil ve fiil 'alef'le başlar. Tanrı dünyayı yaratırken dünyaya baktı; öyle ki, dünyayı başlatan sözcük bir fiildi. Dolayısıyla dilimizin iki katmanı vardır –biri tanrısaldır, öbürününse kaynağı kuşkuludur ve hiç kuşkusuz Tanrı'nın kuzeyinde bulunan mekâna, Gehenna'ya bağlıdır. Böylelikle cennet ve cehennem, geçmiş ve gelecek, dilin ve dilin harflerinin içine girmiştir bile.

Dilin harflerinin içi! Gölgenin dibi burada yatmaktadır. Yeryüzü alfabesi gökyüzü alfabesinin aynasıdır ve dilin yazgısını paylaşır. Adları ve fiilleri birlikte kullansak da, fiiller sonsuzca adların üstündedir. Yaşları ve kökenleri farklı olan fiiller yaradılıştan önce yaratılmışlardır, adlarsa sonra. Ve bütün bunlar alfabe için de geçerlidir. Adları oluşturan harfler ve fiilleri oluşturan harfler aynı nitelikte olamazlar, dolayısıyla, çok eski dönemlerden beri iki işaret kategorisine ayrılmışlardır. Ve bugün gözlerimizin önünde birbirleriyle karışmışlardır, çünkü unutma olayı gözde yatar. Yeryüzü alfabesinin harflerinin her biri insan bedeninin bir bölümüne denk düşer, aynı biçimde gökyüzü alfabesinin her bir harfi de Âdem Kadmon'un bedeninin bir bö-

lümüne denk düşer. Harfler arasındaki beyaz boşluklar bedenin hareketlerinin ritmini yansıtır. Ama tanrısal ve insani alfabenin eşzamanlılığı mümkün olmadığından her zaman ikisinden biri çekilerek öbürüne yer açar. Buna karşılık biri geliştikçe, öbürü geriler. Kutsal Kitap'ın harfleri için de geçerlidir bu –Kutsal Kitap sürekli soluk alır. Zaman zaman fiiller parlar onda, sonra, bunlar çekilir çekilmez, kara harfler gibi adlar çıkar ortaya, ama tıpkı kara bir alevin beyaz bir alevin üstüne ne yazdığını göremediğimiz gibi bunların hepsini göremeyiz. Aynı biçimde Âdem Kadmon'un bedeni de, meddücezir olayı gibi, göksel alfabenin ilerlemesine ya da gerilemesine göre bizim bedenimize girer ya da çekilir. Bizim alfabemizin harfleri uyanan bilincimizde görülür, oysa göksel alfabeninkiler yalnızca düşlerimizde ortaya çıkar, hepsi yeryüzü sularındaki ışık ve kum gibi saçılmış halde ve insani harfleri uyuyan gözümüzde avlayarak fışkırırlar. İnsan düşte gözleri ve kulaklarıyla düşünür, düşte konuşmada ad yoktur, yalnızca fiiller vardır. Her insan yalnızca düşlerinde zaddiktir, katil olamaz... Ben, Samuel Kohen, bu satırların yazarı, Hazar düşüncüleri gibi, oraya hapsolmuş tanrısal kıvılcımları çıkarmak için dünyanın karanlık yüzündeki bölgelere dalıyorum. Ama kendi ruhum da oraya hapsolabilir. Benim topladığım ve benden öncekilerin toplamış olduğu harflerle bir kitap hazırlıyorum; Hazar düşüncülerinin dediği gibi Âdem Kadmon'un dünyadaki bedenini oluşturacaktır bu kitap...

İki adam karanlıkta kendilerini kollayarak küçük beyaz torbaları boşaltma işlemini tamamladılar, alfabetik sıraya göre düzenlenmiş yirmi otuz küçük nottan başka bir şey bulama-

dılar; Kohen, *Hazar Sözlüğü (Lexicon Cosri)* adını vermişti bu notlara. Bunları, Hazarlarla, dinleri, gelenekleri ve onlarla bağlantılı herkesinin tarihiyle ve Yahudiliği kabul etmeleriyle ilişkili basit notlar gibi gördüler. Bu malzeme, Yehuda Halevi'nin Kohen'den yüzyıllar önce hazırladığı Hazarlarla ilgili kitabının içeriğine çok benziyordu, ama Kohen, Hazar tartışmasında⁷ Hristiyan ve Müslüman temsilcilerin kimliği sorununun derinleştirilmesi anlamında Halevi'den daha ileri gitmişti. Kohen sözlüğü için onların adlarını, kanıtlarını yeniden bulmaya ve biyografilerini yeniden oluşturmaya çalışmıştı; sözlüğünün, Hazar tartışması üstüne İbrani kaynaklarının dışladığı konulan bir araya getireceğini düşünüyordu. Bu nedenle Kohen'in sözlüğünde bir Hristiyan misyoner ve vaizinin biyografisinin taslağı yer almaktaydı; yazarın, Cizvitlerden kendisiyle ilgili bilgi almak istediği misyonerdi bu. Ama taslak çok basit ve ilkeldi. Misyonerin adı bile yoktu, çünkü Kohen bu bilgiyi almayı başaramamıştı ve bu nedenle biyografi sözlüğe dâhil edilmemişti. Kohen bu tamamlanmamış notun kenarına şunları yazmıştı: 'Yehuda Halevi, yayımcıları, öteki Yahudi yorumcular ve farklı İbrani kaynakları, Hazar tartışmasındaki üç temsilciden yalnızca birinin adını anmaktadırlar. Hazar Kağanı'nın meleğin gelişi düşünüyorumlamış olan Yahudi temsilci İzak Sangari*. İbrani kaynakları Hristiyan ve Müslüman öteki iki temsilcinin adlarını vermiyor ve yalnızca birinin filozof olduğunu belirtiyor. Öbürüyle, Arap'la, ilgili olarak, tartışmadan önce mi yoksa sonra mı öldürülmüş olduğunu bile belirtmiyor. 'Belki de bu dünyada başka bir yerde, Yehuda Halevi'nin yaptığı gibi Hazarlar üstüne belge toplayan ve bir kaynak derlemesi ya da benim gibi bir sözlük hazırlayan biri daha vardır,' diye yazıyordu daha ilerde Kohen. 'Bu belki de bizim dinimizden olmayan biri, bir Hristiyan ya da Müslüman'dır. Bu dünyada belki de benim kendilerini aradığım gibi, beni arayan iki insan vardır. Benim onları düşlediğim gibi

onlar da beni düşlüyorlardır belki ve benim bildiklerimi bilmek istiyorlardır, çünkü benim gerçeğim bir sırdır onlar için, tıpkı onların gerçeğinin benim sorularımın gizli bir cevabı olması gibi. Gerçekten de düş, gerçeğin altmışıncı bölümünden başka bir şey değildir. Kendimi orada, buradakinden bambaşka biri gibi görerek –usta binici ve hızlı bir kılıç ustası, hafif topallayan, başka dinden biri– Konstantinopolis’i boşuna düşlemiyorum belki de. Talmud’da şunlar yazılıdır: ‘Gidip üçüne birden yorumlatsın düşün!’ Ama benim durumumda kimdir bu üçü? Benden başka kim –ikincisi Hazarlar üstüne Hristiyan araştırmacı, üçüncüsü de Müslüman değil midir? Ruhlarımda bir yerine üç din mi vardır? Ruhlarımdan ikisi cehenneme, üçüncüsü de cennete mi gidecektir? Ya da dünyanın yaratılışı kitabını okur gibi, biri yeterli olmadığından üçüne birden mi başlamak gerekir? Onlar belki de üçüncüyü ararken, benim öbür ikisini aramam normal midir? Bilmiyorum. Ama benim kişisel deneyimim üç ruhumun içimde mücadele ettiklerini açıkladı bana. Bunlardan biri hâlâ kılıcıyla Konstantinopolis’tedir. İkincisi duraksar, ağlar ve lavta çalar, üçüncüsü de bana düşmandır. Sesi çıkmamaktadır onun ya da bana kadar ulaşmamaktadır henüz. Bu nedenle ben yalnızca birincisini, kılıçlı olanı düşünüyorum ve ikincisini, lavta çalanı düşlemiyorum. Çünkü Rabbi Hisda şöyle diyor: ‘Yorumlanmamış bir düş okunmayan bir harf gibidir,’ oysa ben tersini söylüyorum bunun: ‘Okunmamış bir harf düşünmemiş bir düş gibidir.’ Hiçbir zaman almadığım, hatta düşünmemiş olduğum kaç düş gönderilmiştir bana? Bilmiyorum, ama ruhlarımdan birinin, uyuyan birisinin yüzüne bakarak başka bir ruhun kökenini tanıyabileceklerinden eminim. Ruhumun çeşitli bölümlerinin başka insani yaratıklar arasında, develer arasında, taşlar ve bitkiler arasında dolaşabileceğini hissediyorum; bir başkasının düşü, benim düşümden hareketle, ruhumun örgüsünü malzeme olarak kullanarak evini uzakta bir yere kurdu. Çün-

kü ruhlarım mükemmelleşmek için öteki ruhların işbirliğine başvururlar ve böylece ruhlar aralarında yardımlaşırlar. Benim Hazar sözlüğüm İbrani alfabesinin on rakamının ve yirmi iki harfinin hepsini kapsıyor. Bununla dünyanın yaratılabileceğini biliyorum, ama bunun nasıl yapılabileceğini bilmiyorum. Adlar yok, bu nedenle bazı harfler işe yaramayacaktır. Maddeleri ad değil, fiil olan bir sözlük düzenlemeyi çok isterdim! Ne yazık ki insan için mümkün değil böyle bir şey. Çünkü fiilleri oluşturan harfler Elohim'den geliyor, biz bilmiyoruz onları. Onlar insani değil, tanrısaldır ve yalnızca isimleri, adları oluşturan harfler, Gehenna'daki şeytandan gelen harfler vardır benim sözlüğümde ve yalnızca bunlar öğrenilebilir. Dolayısıyla adlar ve şeytanlarla yetinmek zorundayım...'

"*Baal halomot!*" diye haykırdı Haham Papo, Kohen'in bu pasajını okuyunca. "Saçmalıyor mu?"

"Ben başka bir şey düşünüyorum," diye karşılık verdi Nehemya mumunu söndürerek.

"Ne düşünüyorsun?" diye sordu Haham Papo, ve her bir ruhun, kaybolmadan önce adını söylediği üç kollu şamdanı söndürdü.

"Düşünüyorum," diye karşılık verdi Nehemya ağzının karanlığına karışan zifiri bir karanlık içinde. "Zemlin'e mi, Kavala'ya mı, yoksa Selanik'e mi göndermeli acaba diye soruyorum kendi kendime."

"Selanik'e, Yahudilerin Annesi'ne mi?" diye şaşırdı Haham Papo.

"Kesinlikle olmaz. Madenci olarak Siderokapsi'ye göndermeli onu!"

"Onu Selanik'e nişanlısının yanına göndereceğiz," diye kesti öbür yaşlı düşünceli bir halde ve ışığı yakmadan dışarı çıktılar.

Dışarıda onları, gözlerine tuz atan güney rüzgârı karşıladı.

Samuel Kohen'in yazgısı böylece mühürlenmiş oldu. Dubrovnik'ten kovuldu ve polis raporlarının da kanıtladığı gibi '1689'da, Havari Aziz Tomas gününde, hayvanların kuyruklarının kıllarını döken ve Stradun'u kuş tüyüyle örten bir sıcakta' arkadaşlarıyla vedalaştı. O günün gecesi Bayan Efrosinya erkek kılığına girdi ve sokak kadınları gibi dışarı çıktı. Yine o akşam Kohen, son kez Sponza Sarayı'ndaki eczaneye uğradı. Garışte tonozu boyunca ilerlerken, Efrosinya önüne bir gümüş para attı. Parayı aldı ve karanlıkta ona yaklaştı, erkek sanarak irkildi önce, ama parmaklarıyla dokununca tanıyiverdi hemen.

"Gitme," dedi Efrosinya, "hâkimlerle her şeyi ayarlayabiliriz. Meseleyi bana söylemen yeterlidir. Yeri birkaç günlük deniz hapsiyle doldurulamayacak sürgün cezası yoktur. İlgili kişinin sakalının altına birkaç altın atacağım ve böylece birbirimizden ayrılmak zorunda kalmayacağız."

"Sürgün edildiğim için gitmiyorum ben," diye karşılık verdi Kohen.

"Onların kâğıtları benim için uçan bir sığırcık tükürüğünden daha önemli değildir. Gitmem gerekiyor çünkü vakit geldi. Çocukluğumdan beri, karanlıkta, topallayarak, kılıçla dövüşmeyi düşünüyorum. Uyandığımda anlayamadığım bir dilde düşünüyorum. Yirmi iki yıl geçti ve benim için bu düşünülmenin ve gerçekleştirmenin zamanı geldi. Şimdi ya da hiçbir zaman. Düşlediğim yerde –Konstantinopolis'te– gerçekleşecek bu. Çünkü düşümde, rüzgârı daha iyi öldürmesi için yılan gibi kıvrılan sokaklarını, kulelerini ve kulelerin altındaki suyu görmüş olmam tesadüf değildir..."

"Eğer bu yaşamda bir daha karşılaşmazsak, gelecekteki başka bir yaşamda göreceğiz birbirimizi," dedi Bayan Efrosin-

ya. “Biz belki de, günün birinde bizden çıkacak olan ruhların köklerinden başka bir şey değiliz. Ruhun gebedir belki de ve bir gün benim ruhumu dünyaya getirecektir, ama daha önce her ikisi de belli bir mesafeyi kat etmelidir...”

“Öyle bile olsa, bu başka yaşamda birbirimizi tanıyamazdık biz. Çünkü senin ruhun, Âdem’in ruhu, bütün gelecek kuşakların ruhunda sürgün edilmiş, her birimizle ölmeye mahkûm edilmiş bir ruh değil.”

“Şu ya da bu biçimde karşılaşacağız. Beni nasıl tanıyacağını söyleyeceğim sana. Erkek olacağım, ama ellerim yine aynı bugünkü gibi olacak –her ikisi de sağ ya da sol olabilecek şekilde iki başparmaklı...”

Bu sözler üzerine Bayan Efrosinya Kohen’in yüzüğünü öptü ve kesin bir biçimde ayrıldılar birbirlerinden. Kısa süre sonra gerçekleşen ölümü öylesine tüyler ürpertici oldu ki, halk şarkılarında dile getirildi. Kohen’den kuşkulandı, çünkü Bayan Efrosinya öldüğü sırada ne dönüşü ne de uyanışı olan bir uykuda, komadaydı o.

Önce, Kohen’in, Selanik’te nişanlısı Lidisiya’yla buluşacağı ve Dubrovnik Yahudi cemaatinin kendisine tavsiye etmiş olduğu gibi orada evleneceği sanıldı. Ama başka türlü davrandı. O akşam bir çubuk doldurdu ve ertesi gün sabahleyin Trebenişteli Sabliak Paşa’nın ordugâhında içti bunu. Sabliak Paşa bu sırada Eflak üzerine bir sefere hazırlanmaktaydı. Böylelikle, her şeye rağmen, Kohen, Konstantinopolis’e doğru yönelmişti. Ama hiçbir zaman ulaşamadı oraya. Tanıklar, Dubrovnikli Yahudilerin, Kohen’in sonunu öğrenmek amacıyla yünleri için kökboyası verdikleri Paşa’nın maiyetinden adamlar şunları anlatıyor:

O yıl, Paşa askerleriyle kuzeye doğru gidiyordu. Bu sırada üstlerindeki bulutlar da anılarını götürüyormuş gibi güneye doğru kaçıyorlardı. Kötüye işaretli bu. İnsanlar, Bosna ormanlarının kokuları içinde sıçrayan, zıplayan tazılarına bakıyorlardı; bunlar sanki mevsimler arasında, ayın tutulduğu bir gecede koşuyorlardı ve Şabats'da bir kervansarayla vardılar. O sırada bir tay Sava kıyısında bacağını kırdı ve Paşa at mezarlığındaki bekçisini yardıma çağırdı. Ama Kohen öylesine derin bir uykundaydı ki efendisinin çağrısını duymadı. Paşa kırbacını iki gözünün arasına patlattı. Bu işi yaparken mesafe almak için o kadar gerilmişti ki, kolunu bir kuyunun dibinden çıkarıyordu sanki ve o kadar kuvvetli vurmuştu ki, bileğindeki bilezik kırıldı. Kohen yerinden sıçradı ve koşarak işinin başına gitti. Bu olaydan sonra Kohen'in izini biraz kaybettiler, çünkü Paşa'nın ordugâhını terk edip, Avusturya birliklerinin eline geçmiş olan Belgrad'a gitti. İki katlı devasa bir eve gittiği biliniyor; Türk Sefardimlerine ait olan bu Yahudi evinin koridorları hava akımlarıyla uğulduyordu –burası yüz odası, elli mutfak ve otuz mahzeni olan bir *abbeham*'dı. İki ırmak arasında kurulmuş kentin sokaklarında kavga eden, birbirlerinin üstünü başını yırtan çocukları seyreliyordu; bunlar para için horozlar gibi dövüşürken, etraflarını çeviren başka çocuklar da iddiaya giriyorlardı. Sahipleri Alman Yahudisi, Aşkenazim, olan eski bir kervansarayın kırk yedi odasından birinde oturuyordu ve orada Ladino diliyle yazılmış, düşünümü üstüne bir kitap buldu. Alacakaranlıkta Belgrad üstünde bulutları süren çan kulelerini seyreliyordu.

“Ufkun sonuna geldiklerinde yeni bir dizi bulut arasından geri dönüyorlardı...” diye not almış.

Sabliak Paşa'nın birliği Eden'in –Kutsal Kitap'ta alegorik tabakayı simgeleyen– dört ırmağından biri olan Tuna kıyısına vardığında, Kohen yakaladı onları. O sırada Kohen'in, Paşa'nın gözünde saygınlığını artıran bir olay oldu. Paşa, sefere çıkarken

yanına top dökene ve iyi para verdiği Bizanslı bir usta almıştı. Usta kalıpları ve aletleriyle, birliğin bir günlük yürüyüş kadar gerisinde kalıyordu. Sırplar ve Avusturyalılarla ilk çatışmalar başladığında, Paşa, Cerdap'ta üç bin arış menzilli bir top ve her biri iki Mısır kantarı ağırlığında güller dökülmesi emrini verdi. Paşa, bu top yumurtadaki kuşları öldürecek, dişi tilkilerin yavrularını düşürttürecektir ve kovanlardaki balları acı edecektir, diyordu. Paşa Kohen'in, Bizanslıyı aramaya gönderilmesini emretti. Ama Sebt günü olduğundan, Kohen atına atlayacağına yatmaya gitti...

Ertesi sabah, iki hörgüçlü bir erkek ve tek hörgüçlü bir dişi deve melezi olan ve yazı zift sürmekle geçiren ve yolculuğa hazır bir deve seçti. Aşması için aygıra verilmeden önce iştahlandırmak amacıyla kısırakların üstüne salınan bir de 'keyif' atı aldı yanına. Kohen sırayla bir deveye, bir ata binerek atla iki günde kat edilecek mesafeyi tek bir günde kat ederek amacına ulaştı. Şaşırان Paşa ata binmeyi nerede ve kimin yanında öğrenmiş olduğunu sordu, ama Kohen düşünce alıştırma yaptığını söyledi. Bu yanıt Paşa'nın çok hoşuna gitti ve Kohen'e burna takılan bir halka verdi. Top döküldükten sonra Avusturya mevzilerini dövmeye başladılar. Sonra Sabliak saldırı emri verdi ve askerler Sırp mevzilerine saldırdılar; Kohen de aralarında ve kılıç yerine, içinde önemli hiçbir şey olmayan bir çanta taşıyordu; çantada küçük harfli yazılarla doldurulmuş ve beyaz örtülerin içine yerleştirilmiş kâğıt parçalarından başka bir şey yoktu.

"Çorba gibi yoğun bir gökyüzü altında," diye anlatıyor bir tanık, "üç adamın bulunduğu bir sipere vardık. Öbürleri kaçmıştı. İki asker bize hiç dikkat etmeden zar atıyorlardı. Onların yanında bir çadırın önünde gösterişli kıyafetler içindeki bir süvari huzursuz bir uykuya dalmıştı; köpekleri üstümüze atıldı. Bizimkiler göz açıp kapayıncaya kadar oyunculardan birini ikiye biçtiler ve uyuya kalmış süvariye mızrakla delik deşik ettiler. Süvari yattığı yerde dirseklerine dayanarak doğruldu ve Kohen'e baktı. Kohen aynı anda, bu bakışla vurulmuş gibi yığıldı olduğu

verde, çantası elinden düştü ve içindekiler etrafa saçıldı. Paşa, Kohen öldü mü, diye sordu, ama yanıt ikinci oyuncudan geldi. Arapça olarak şunları söyledi bu adam:

“Eğer adı Kohen’s’e, onu vuran kurşun değil, uykudur...”
Söylediklerinin gerçek olduğu doğrulandı ve bu tuhaf sözler yaşamını bir gün daha uzattı. Çünkü insan sözü açlık gibidir ve her zaman aynı güce sahip değildir...

Dubrovnik gettosundan Yahudi Samuel Kohen üstüne en son bilgi, son uykusuyla ilgili bir rapordur; dönüşü olmayan bir biçimde derin bir denize gömülür gibi ağır ve derin bir koma durumudur bu uyku. Trebenişmeli Sabliak Paşa’ya verilen bu raporu yazan kişi, savaş alanından sağ salim kurtulabilmeyi başaran zar oyuncusudur. Paşaya söylemiş olduğu şeyler Tuna kıyısındaki ipek bir çadırın kıvrımları içinde dikili kalmıştır ebediyen. Geçirimsiz yeşil bezi delip geçebilmiş konuşmanın kırıntılarını toparlayabildik biz yalnızca. Bu zar oyuncusunun adı Yusuf Mesudi’ydi⁶ ve düş okuyucusuydu bu adam. Başkalarının düşlerinde yalnızca bir insanı değil, bir tavşanı da yakalayabilirdi. Mızrak vuruşuyla uyandırılmış olan atının hizmetindeydi. Bu atlı Avram Brankoviç⁷ adında varlıklı ve soylu sınıftan biriydi ve yalnızca tazılarının değeri bir yığın baruta bedeldi. Mesudi onunla ilgili olarak inanılmaz bir şey söylüyordu. Raporunda, Kohen’in ağır uykusunda hiç tartışmaya yer bırakmayacak biçimde Avram Brankoviç’i düşlediğini belirtiyordu.

“Düş okuyucusu olduğunu mu iddia ediyorsun?” diye sordu Paşa Mesudi’ye. “Peki, o zaman Kohen’in düşünü okuyabilir misin?”

“Tabii ki okuyabilirim. Düşlediği şeyi görüyorum bile: Brankoviç ölmekte olduğuna göre, Brankoviç’in ölümünü düşlemektedir”.

Bu sözleri duyan Paşa heyecanlandı.

“O halde bu demektir ki Kohen şimdi imkânsız olanı yaşayabilir: Can çekişmekte olan Brankoviç’i düşlerken, ölümü yaşayabilir ve hayatta kalabilir öyle mi?” diye sordu.

“Tastamam öyle,” diye onayladı Mesudi, “ama görmüş olduklarını bize anlatabilmek için uyanamaz.”

“Ama sen, onun ölümü nasıl düşlediğini görebilirsin...”

“Yapabilirim bunu ve yarın size bir insanın nasıl ve ne gibi duygular içinde öldüğünü söyleyeceğim...”

Hiç kimse, ne Sabliak Paşa ne de biz, oyuncunun bu öneriyi niçin yaptığını bilemeyeceğiz hiçbir zaman: Fazladan bir günlük daha bağışlama mı istiyordu, yoksa gerçekten Kohen’in düşünü görebilir ve bu düşte Brankoviç’in ölümünü yaşayabilir miydi? Paşa bunun deneme zahmetine değer olduğuna karar verdi. Gelecekteki her günün yeni bir at nalı kadar değerli olduğunu ve geride kalan her günün de devenin yitirmiş olduğu bir naldan başka bir şey olmadığını söyledi ve Mesudi’nin bir gün daha yaşamasına izin verdi.

Öte yandan Kohen de geceyi son bir uykuyla geçirdi; koca burnu düşüşü gülümsemesinin içinden, hiçbir tarafı eksik olmayan tam bir kuş gibi çıkıyordu ortaya ve bu gülümseme çok eski bir yemeğin kalıntılarını andırıyordu. Mesudi sabaha kadar Kohen’in başucundan ayrılmadı ve güneş doğduğunda, Anadolu artık eskisi gibi değildi ve okumuş olduğu düşlerde kırbaç darbeleri almış gibiydi sanki. Ve işte bu düşte okudukları:

Brankoviç mızrağın açtığı yara nedeniyle ölmüş değildi sanki. Onu hissetmiyordu bile. Ama baş döndürücü bir hızla artan sayısız başka yara nedeniyle acı çekiyordu. Çok yüksek bir sütu-

na tünemişti sanki ve sayı sayıyordu orada. Mevsim ilkbahardı, rüzgâr söğüt ağaçlarının dallarını örerek esiyordu ve Mureş'ten, Tissa'ya ve Tuna'ya kadar bütün söğütler örgülüydüler. Bedeni-ne çeşit çeşit oklar saplanıyordu, ama olay, geriye doğru geliyordu: Her ok yitişinde önce yarayı, sonra deliği hissediyordu, daha sonra acı yitiyordu, havada bir ıslık sesi ve sonunda da oku fırlatmış olan telin çıkardığı ses duyuluyordu. Böylece ölürken okları birden on yediye kadar bir bir saydı ve sonra direğin dibine düştü ve sayamaz oldu artık. Düşerken sert, kocaman ve hareket-siz bir şeye çarptı. Ama yer değildi bu çarptığı, ölümüydü onun. Aldığı darbeyle yaraları havalanarak dört bir yana uçup gittiler, öyle ki her biri hissedilmez oldu ve ancak bundan sonra ölü olarak yere düştü.

Sonra, kendisinde en küçük bir acıya yer kalmamış gibiiken, bu ölümde ikinci kez öldü. Her okun çıkışından sonraki zaman aralığında koşut, ama bütünüyle farklı başka bir ölümü tadıyordu. Çocuksu, olgunlaşmamış bir ölümle ölüyordu ve tek sıkıntısı direktten düştüğünde birinci ölümle birlikte gelen bir ikinci ölüm-den kurtulmak amacıyla, bu çok büyük işi (çünkü ölmek güç bir iştir) yeterince çabuk bir şekilde bitirememekti. Çabaları ve aceleciliği bundan kaynaklanıyordu. Kırmızı ve yaldız kubbeli oyuncak bir kilise biçimindeki rengârenk sobanın arkasında hareket-siz bir acelecilik içinde yatıyordu. Odanın içinde, sanki yıllar, ondan peş peşe hızla kaçmak istiyormuş gibi, yakıcı ya da donmuş acılar fışkırıyordu bedeninden. Alacakaranlık ıslak bir leke gibi genişliyordu, evin odalarının her biri farklı biçimde kararıyordu ve yalnızca pencerelerde odanın karanlığından biraz daha solgun gün ışığı kalmış gibiydi. O sırada kapı sundurmasının karanlığı içinde, elinde mumla birisi yaklaştı ve yabancı karanlığa açılan kapının çerçevesi içinde, sanki bir kitabın içindeki kadar çok sayıda yaprak varmış gibi, bir yandan ışığın yerini değiştirerek bunları karıştırdı ve içeri girdi. O zaman Brankoviç'ten bir sıvı aktı,

boş kalana kadar bütün geçmişini işedi. Sonra, gece, kabarmış bir ırmak gibi, yerden göğe kadar yükseldi. Birdenbire, sanki ölmüş olan kafasından bir takke çıkarılmış gibi, bütün saçlarını yitirdi.

O zaman Kohen'in düşünde Brankoviç'in üçüncü ölümü belirdi. Büyük bir zaman yığını olabilecek bir şeyle gizlenmiş olan bu ölüm, ancak belli belirsiz görülebiliyordu. Brankoviç'in ilk iki ölümüyle, Mesudi'nin durduğu yerden ancak belli belirsiz seçilebilen bu üçüncü ölüm arasında yüzlerce yıl vardı sanki. Mesudi, ilk bakışta Brankoviç'in evlatlığı Petkutin'in koma halini yeniden yaşadığını sandı, ama Petkutin'in sonunu bildiğinden bununla ilgisi olmadığını anladı hemen. Bu üçüncü ölüm şiddetli ve kısaydı. Brankoviç tuhaf bir yatağa yatmıştı ve birisi onu yastığının altında boğmaya çalışıyordu. Bu sırada Brankoviç bir tek şey düşünüyordu –küçük masadaki yumurtayı yakalamak ve kırmak. Yastıkla boğulduğu sırada, nedenini tam olarak anlayamadan bu işin öncelikli bir önemi olduğunu biliyordu. Yine o sırada adamın, kendisinin dününü ve yarınını, büyük bir gecikmeyle, yaradılıştan bir milyon yıl sonra keşfetmiş olduğunu da anladı –önce yarınını, sonra dününü. Bunları uzaklarda kalmış bir geceyle keşfetmişti. Karanlığın içinde, ancak, belli belirsiz yakalayabildiği o gecenin içinde, son derece genişlemiş bir geçmiş ve gelecek arasında sıkışmış ve neredeyse durmuş olan şimdiki zaman uçup gidiyordu. Şimdi de aynı şey oluyordu. Şimdiki zaman yakınsayan iki sonsuzluk –geçmiş ve gelecek– arasında boğulmuş, uçup gidiyordu ve Brankoviç, yumurtayı kırmayı başardığı anda, kendisinde çarpışan geçmiş ve gelecek arasında sıkışmış olarak, üçüncü kez öldü...

O sırada Kohen'in düşü, kurumuş bir ırmağın yatağı gibi boş kaldı. Onun uyanma anıydı, ama Brankoviç öldüğünden Kohen'in gerçekliğini düşleyecek kimse kalmamıştı artık. Böylece Kohen'in başına, gelecek olan şey geldi. Mesudi, Kohen'in düşünde, komaya dönüşen düşte, çevresindeki her şeyin adının şapka

gibi uçtuğunu ve dünyanın da yaratıldığı ilk günkü gibi dokunulmamış bir saflık ve temizlik içinde durduğunu gördü. Kohen'in çevresinde, yalnızca fiilleri oluşturabilen alfabenin ilk on rakamı ve harfleri altın damlalar gibi parlıyordu eşyaların üstünde. Bu sırada On Emir'in rakamlarının da fiiller olduğunu, bunların, bir dilin unutulması sırasında yitirilen son fiiller olduğunu ve Emirler bellekten ayrılmış olsa da bir yankı gibi kaldıklarını anladı.

Sonra Kohen kendi ölümünde uyandı ve Mesudi yolu gözden kaybetti. Ufuk bir örtüyle kapandı; örtünün üstüne Yabok Irmağı suyuyla şunlar yazılmıştı:

'Çünkü düşleriniz gecelerin içindeki gündüzlerdir.'

LİBER COSRİ⁵ –Yehuda Halevi'nin* 1660'da yayımlanan Hazarlarla ilgili kitabının Latince çevirisinin başlığı. Çevirmen John Buxtorf (1599-1664), Latince çevirisiyle birlikte İbranice versiyonu da vermiştir. Buxtorf babasıyla aynı adı ve soyadı taşıyordu ve çok genç yaşta Kutsal Kitap, hahamlık ve ortaçağ İbrani dilini öğrendi. Moşe ben Maymon'u Latinceye çevirdi (Basel, 1629) ve harflerin fonetik değerini gösteren kutsal işaretler ve ünlüleri belirten harfler konusunda Louis Cappela'yla kamuoyu önünde uzun bir tartışmaya katıldı. Bin altı yüz altmışda, Basel'de, Halevi'nin kitabının çevirisini yayımladı ve kitaba, İbn Tibbon'un* İbranice çevirisinin Venedik baskılarından yararlandığını gösteren bir önsöz ekledi. Halevi gibi o da ünlülerin alfabenin ruhları olduğunu ve dolaşısıyla, yirmi iki ünsüzün her birinin üç ünlü hakkı olduğuna inanıyordu. Okumak, uçan bir çakıl taşına çakıl taşı atmaktır,

5 Seçilmiş bibliyografya: Anonim, Lexicon Cosri, continens colloquium seu disputationem de religione, Regiemonti Borussiae excudebat typographus Iannes Daubmannus, Anno 1691, Passim; Kohen'in ataları üstüne bkz. M. Pantic, 'Annesiyle Nişanlı Oğul...' Dubrovnik Yugoslav Bilimler ve Sanatlar Akademisi Tarih Enstitüsü Yıllıkları, 1953, Cilt 11, s. 209-216.

ünsüzler çakıl taşları, ünlüler de bunların hızıdır. Ona göre Tufan sırasında Nuh'un gemisine yedi rakam da yüklenmişti; bir güvercin görünümü altında yüklenmişti bu rakamlar, çünkü güvercin yediye kadar saymayı bilir. Bu rakamları yazarken ünsüzler değil, ünlüler kullanılıyordu.

'Hazar Mektupları' 1577 yılından beri biliniyordu, ama geniş yığınların haberdar olması ancak 1660'da, Buxtorf'un Halevi'nin kitabının çevirisini yayımlamasından sonra gerçekleşti, çünkü Buxtorf kitaba Hasday İbni Şaprut'un mektubunu ve Hazar Kralı Yusuf'un yanıtını da eklemişti.

LUKAREVİÇ (LUCCARİ), EFROSİNYA (17. yüzyıl) – Dubrovnikli Guetaldiç-Kruhoradiç ailesinden olup, Luccari ailesinden aristokrat bir beyefendiyle evlenmiştir. Sarayında kafeste bir alakarga besliyordu; bu hayvanın varlığı bir şifa bulma güvencesiydi. Duvara, bayram günlerinde çeşitli ilahi ve mezmurları seslendiren bir Bizans saati koydurmuştu. Yaşamda yeni bir kapının açılması oyun kâğıtlarının açılması kadar belirsizdir diyordu ve varlıklı kocası konusunda su ve sessizlik besliyordu. Serbest davranışları ve güzelliğiyle ün yapmıştı; gülümseyerek inkâr ediyordu bunu ve et ile onurun birlikte olamayacağını söylüyordu. Her elinde iki başparmağı vardı ve sürekli eldiven takıyordu, yemeklerde bile. Kırmızı, mavi ve sarı renkli yemekleri seviyordu ve yine bu renkte giysiler giyyordu. Biri kız, biri erkek iki çocuğu vardı. Bir gece, yedi yaşındaki kızı, kendi odasıyla annesinin odasını ayıran pencereden annesinin doğurduğunu gördü. Bayan Efrosinya, kafesindeki kuşun huzurunda dünyaya sakallı, cüce, eciş bücüş bir adam dünyaya getirmişti, çıplak ayaklarında mahmuzlar vardı ve daha doğar doğmaz şöyle bağırmıştı: "Acıkmış bir Bizanslı gökyüzüne kadar gider." Göbek bağını kendi dişleriyle kesmiş ve hemen giysi niyetine başına yalnızca bir başlık takarak ve kız kardeşinin adını haykırarak hı-

şımlla gitmişti. Bu olaydan sonra küçük kız dilsiz kalmıştı ve bu durumu dayanılmaz bir hal alınca, onu bir daha görmemek için Konavlia'ya yerleştirdiler. Bayan Efrosinya'nın başına bu olayların gelmiş olmasının nedeni, çevrede, onun bir ekmeğin üstüne oturmasına ve Dubrovnik gettosundan Samuel Kohen* adlı bir Yahudi'yle gizli ilişkisi olmasına bağlandı. Bayan Efrosinya serbest davranışlarıyla ilgili eleştirilere küçümsemeyle karşılık veriyor ve başkasının ağzından su içmeyeceğini söylüyordu:

“Doğrusunu söylemek gerekirse genç, hoş, güçlü kuvvetli, varlıklı, siyah saçlı ve günleri çok hızlı akıp gitmeyen yüz tane soylu arasından bir seçme yapacak durumda olsaydım, kesinlikle şeytana uyardım! Ama Ragusa'da yüz yıl geçse yine de böyle yüz flütçü çıkmaz ortaya! Ve yüz yıl daha beklemek, kim yapabilir bunu?”

Öteki suçlamalaraysa cevap bile vermiyordu. Ayrıca genç kızlığında Mora adını taşıdığı, evlendiğinde cadı olduğu ve öldükten sonra da üç yıl vampir olarak kalacağı anlatılıyordu. Ama bu üçüncü suçlamaya hiç kimse inanmıyordu, çünkü Türklerin sık sık, Bizanslıların daha seyrek olarak vampirlik yaptığı, Yahudilerinse hiç yapmadıkları kabul ediliyordu. Ve Bayan Efrosinya'nın gizli gizli Musa'nın dininin gereklerini yerine getirdiği fısıldanıyordu çevrede.

Öyle ya da böyle, Samuel Kohen Dubrovnik'ten kovulduğunda, Bayan Efrosinya buna ilgisiz kalmadı; üzüntüden öldüğü, geceleri, her iki tarafındaki başparmakları sıkarak yumruk yaptığı elini bir taş gibi göğsünde tuttuğu söyleniyordu. Ama öleceğine kayboldu bir sabah Dubrovnik'den. Daha sonra onu önce Konavlia'da, sonra Dançe mezarlığında, öğle üzeri bir mezarın üstüne oturmuş, saçlarını tararken, bir süre sonra kuzeyde Belgrad yolunda ve nihayet âşığının peşinde Tuna'dan aşağı doğru inerken gördüler. Kohen'in Kladovo yakınlarında öldüğünü öğrendiğinde bir daha hiç dönmedi evine. Saçlarını

kesmiş ve gömmüştü ve ondan hiçbir iz kalmamıştı. Ölümünün bir halk şarkısında, uzun ve hüznünlü dizelerle anlatıldığı, Kotor'da notaya döküldüğü ve yalnızca İtalyanca bir çeviride (*Latin Bakire ve Eflak Voyvodası Drakula*) muhafaza edildiği kabul edilir. Şarkının çevirisi eksik, ama kadın kahramanının yazgısıyla Bayan Efrosinya'nın yazgısı aynı olduğundan Voyvoda Drakula'nın Transilvanya'da 17. ve 18. yüzyıllar arasında gerçekten yaşamış Vlad Malesku adlı birinin olması gerektiği anlaşıyor. Birkaç satırla şu bilgileri veriyor şarkı:

Beyaz kamışın bittiği mevsimde, güzel ve hüznünlü bir kadın savaşa gitmiş sevgilisine kavuşabilmek için Tuna'dan aşağı doğru iniyordu. Onun öldüğünü öğrenince, ertesi günün gözüyle gören ve en değerli hüznü iyileştiricisi olan Voyvoda Drakula'yı görmeye gitti. Voyvoda'nın başı saçlarının altında kapkaraydı neredeyse, yüzünde bir suskunluk çizgisi taşıyordu ve bayram günlerinde ipek bir iple bir ispinoz bağladığı ve bu ispinozun önünde uçarken taşıdığı çok büyük bir cinsel organı vardı. Kemerine boş bir istiridye kabuğu takılmıştı; bu kabukla canlı bir insanın derisini mükemmel bir biçimde soyabiliyordu; derisini yüzdüğü adamı, daha sonra saçlarından tutarak aynı derinin içine sokuyordu. Acısız bir ölüm için iksirler hazırlıyordu ve sarayı, Drakula'dan kendilerini yeniden öldürmesini isteyen, mumları üfleyerek söndüren vampirlerle doluydu. Çünkü ölüm onlar için yaşamla tek ilişki kurma umuduydu. Evinin kapılarının kolları kendiliklerinden dönüyordu ve kapının önünde, dokunduğu her şeyi kırarak kendi kendine durmaksızın dönen küçük bir burgaç yükseliyordu. Orada yedi bin yıldır dönüyordu ve ortada, gözünün içinde, bütün bu yedi bin yıl boyunca ortalık sürekli güpegündüz gibi aydınlık olmuştu ve ay da şişmişti. Genç kadın geldiğinde Voyvoda Drakula'nın hizmetkârları, burgacın gölgesinde oturmuş içiyorlardı; biri testiye kaldırırken, öbürü şarkıya benzeyen sesler çıkarıyordu uzun uzun, biri içerken öbürü soluk alıyordu. Sonra rolle-

rini değiştiriyorlardı. Konuk kadının onuruna, akşam sesiyle bir şarkı söylediler, sonra hasat sesiyle ikinci bir şarkı söylediler ve nihayet 'baş başa' söylenen üçüncü bir şarkıyı söylediler. Şöyleydi şarkının sözleri:

'Her ilkbaharda, kuşlar Tuna'daki balıkları saymaya başladıklarında, ırmağın ağzındaki denizde beyaz bir kamış biter. (Kamış, tuzlu suyun tatlı suya karıştığı üç gün için biter yalnızca ve bu kamışın tohumları diğer bütün tohumlardan daha canlıdır, bir kaplumbağanın ilerlemesinden daha çabuk ve bir karıncanın üstüne tırmanmasına fırsat vermeyecek kadar hızlı ve çabuk biter. Beyaz kamışın tanesi kuruyken iki yüz yıl süreyle uyuyabilir, ama suya düşer düşmez, filizi bir saate kalmadan su yüzüne çıkar, üç dört saat sonra boyu bir metreye erişir, sonra genişler ve günün sonuna doğru elinizle kavrayamazsınız artık onu. Ertesi sabah çapı bir insan boyu kadar, yüksekliği de bir evin yüksekliği kadar olur, öyle ki balıkçılar oraya ağlarını bağlarlar ve büyümesi sürerken ağları da sudan çeker kamış. Kuşlar, beyaz kamışın karınlarında da bitebileceğini bilirler ve tohumunu ya da taze filizini yutmaktan çok korkarlar. Bununla birlikte zaman zaman balıkçılar ve çobanlar uçarken dağılan bir kuş fark ederler ve bu kuşun çılgınlığında ya da insani yalana benzeyen kuş hüznünde bir beyaz kamış tohumu yediğini ve bu tohumun gelişerek onu paramparça ettiğini bilirler. Beyaz kamışın kökünde ısırıklara benzer izler görülür ve çobanlar bu kamışın topraktan değil, bir su şeytanının ağzından bittiğini ve bu kamışın bu şeytanın ağzından ıslık çaldığını ve konuştuğunu, kuşları ve öbür oburları tohumuna doğru çektiğini iddia ederler. Beyaz kamıştan çubuk da yapılmaz, çünkü başkasının çubuğuna nefes verilmez. Bazı balıkçılara göre, kimi zaman kuşlar dişilerini tohumuyla değil, beyaz kamış tohumuyla döller ve böylelikle toprakta ölümün yumurtasına yeniden hayat verir..'

Şarkı bittiğinde genç kız tazılarını tilki peşine saldı, Voyvoda Drakula'nın kulesine girdi ve ona, hüznünü dindirmesi için

bir altın kese takdim etti. Drakula onu kollarının arasına aldı, yatak odasına götürdü ve tazılar dönmeden önce gitmesine izin vermedi. Ayrıldıklarında gün doğuyordu ve akşamüstü, çobanlar Tuna kıyısında tazıların, beyaz kamış tohumuyla döllenmiş bir kuş gibi paramparça olmuş güzel bir genç kadının yanında inlediklerini gördüler. Saçlarında hışırdayan köklerin çıktığı devasa sapın çevresinde yalnızca ipek giysi kalmıştı. Genç kadın dünyaya bir şimşek kız getirmişti –ölümünü... Bu ölümde güzelliği ayrana ve yoğurda ayrılmıştı ve dibinde kamışın kökünü tutan bir ağız görölüyordu.

MUKADDESİ EL SEFER (8. ve 9. yüzyıllar) –Düş okuyucuları ve düşavcılarının[¶] en iyisi. Efsaneye göre Hazar ansiklopedisinin erkek bölümünü hazırlamıştır, ansiklopedinin dişi bölümüyse Prens Ateh’in[¶] eseridir. El Sefer, ansiklopedi ya da sözlüğünü çağdaşları ya da soyundan gelecekler için hazırlamadığından, hiçbirinin anlamadığı 5. yüzyıl eski Hazar diliyle düzenlemişti. Özellikle bir zamanlar Âdem Kadmon’un bedeninden kendi parçalarını ve bir daha artık hiç düşünmeyecek olan parçaları düşlemiş olan ataları için yazmıştı bu yapıtı. Hazar Prensesi Ateh, El Sefer’in metresiydi ve El Sefer’in onun göğsünü şaraba daldırdığı sakalıyla yıkadığı söyleniyordu. Söylentiye göre El Sefer yaşamını, Prens Ateh’le Hazar Kağanı arasındaki bir anlaşmazlık nedeniyle esarette noktalamıştı. Bu anlaşmazlığa, Prens Ateh’in kesinlikle yollamamış olduğu ama yine de Kağan’ın eline geçen bir mektup yol açmıştır. Mektup El Sefer’le ilgili olduğundan Kağan kıskançlık ve öfkeye kapıldı. Şunları okumuştı mektupta:

Çizmelerine gül ekim ve şapkanda şebboy bitiyor. Sürekli ve hiç bitmeyen gecemde seni beklerken, günler yırtılmış bir mektubun parçaları gibi üzerime düşüyor. Bunları yapıştırıyorum ve senin aşk sözcüklerini heceliyorum. Ama pek iyi okuyamıyorum, çünkü

bazen tanınmaz bir yazı çıkıyor ortaya, başka bir mektubun parçaları senin mektubunun içine karışıyor, bir başkasına ait olan bir gün ve bir mektup geceme karışıyor böylece. Mektupları ve günleri boş ve anlamsız kılacak dönüşümü bekliyorum ve soruyorum kendi kendime: O bana yazacak mı yine ya da gece sonsuz mu olacak?

Başka kaynaklara göre (Daubmannus* bunları Kahire Sinagogu elyazmasıyla ilişkilendiriyor) bu mektup ya da şiir kesinlikle Kağan'a ait değil, El Sefer'e gönderilmişti ve kendisi ve Âdem Kadmon'dan söz edilmişti mektupta. Her durumda mektup Hazar Kağanı'nın kıskançlığına ya da siyasi anlamda öfkelenmesine yol açmıştı (çünkü düşavcılar Prenses Ateh tarafından yönlendirilen önemli bir muhalefet grubunu temsil ediyorlardı). El Sefer bir ağaca asılmış demir bir kafese hapsedildi. Prenses Ateh ona her yıl düşleri aracılığıyla yatak odasının anahtarını gönderiyordu. Kısa bir süre için kafeste El Sefer'in yerini bir başkasının alması için şeytanları kullanarak, acılarını dindirebiliyordu böylece. El Sefer'in yaşamı o zaman kısmen başkalarının yaşamından oluştu; bu kişiler sırayla bazı haftalarını ödünç veriyorlardı ona. Bu arada âşıklar özel bir yöntemle mesaj alışverişinde bulunuyorlardı aralarında: El Sefer bir kaplumbağanın ya da kafesin altındaki ırmakta yakalandığı sonra da tekrar suya koyuverdiği bir yengecin kabuğuna dişleriyle birkaç sözcük yazıyordu. O da aynı yolla, kafesin altında denize dökülen ırmakta yaşayan canlı kaplumbağalara yazdığı aşk sözcükleriyle karşılık veriyordu. Şeytan, Prenses Ateh'i belleğinden mahrum edip, onu Hazar dilini bile unutmaya mahkûm edince, yazmayı kesti, ama El Sefer ona adını ve şiirlerindeki sözcükleri hatırlatmaya çalışarak mesaj göndermeye devam etti.

Birkaç yüzyıl sonra, Hazar Denizi kıyısında kabuklarında yazılar bulunan iki kaplumbağa yakalandı. Yazılar birbirlerini seven bir erkek ve bir kadının mesajlarını içeriyordu. Kaplum-

bağalar sürekli birlikte geziyorlardı ve sırtlarında âşıkların mesajlarını okumak mümkün oluyordu. Erkeğin mesajında şunlar okunuyordu:

Hiçbir zaman erken kalkmayan o genç kız gibisin. Bu genç kız komşu köye gelin gittiğinde ve ilk kez erken kalkmak zorunda kaldığında tarlalardaki kırağıyı görünce şöyle dedi: "Bizim köyümüzde hiç olmaz bunlardan!" Aynı onun gibi sen de dünyada aşk olmadığını düşünüyorsun, çünkü onunla karşılaşabilecek kadar erken kalkmadın hiçbir zaman, oysa o, her sabah vaktinde oradaydı...

Kadının mesajı daha kısaydı, yalnızca birkaç sözcükten oluşuyordu:

Vatanım sessizlik, gıdam suskunluktur. Kürekçinin kayığında oturması gibi oturuyorum ben de adımın içinde. Ve uyuyamadığım sürece nefret ediyorum senden.

Mukaddesi keçi biçimindeki bir mezara gömüldü.

SAMUEL KOHEN VE LİDİSİYA SARUK'UN NİŞANLILIK SÖZLEŞMESİ (17. yüzyıl) –Dubrovnik arşivindeki Sefardim Samuel Kohen'in* dosyası, nişanlılık sözleşmesini içermekte; sözleşmenin içeriği:

'Samuel Kohen ve şimdi cennette yatan Selanikli saygıdeğer Şelom Saruk'un kızı Bayan Lidisiya'nın nişanlılıkları iyi işaretler altında ve kutsal bir saatte ve şu koşullarla gerçekleşti. Birincisi: Genç kızın annesi, tüm kadınlar arasında kutsanmış olsun, Bayan Siti, yukarda adı anılan kızı Lidisiya'ya çeyiz olarak olanakları ölçüsünde ve düzeyine uygun bir İspanyol yatağı ve bir gardırop veriyor İkincisi: Evlilik bugünden başlayarak en geç iki buçuk yıl içinde gerçekleşecektir. Taraflar arasında yapılan anlaşmaya göre yukarda adı geçen Bay Samuel şu ya da bu nedenle, zorlayıcı bir sebeple bile olsa, belirlenmiş tarihler arasında Bayan Lidisiya'yı almak için ortaya çıkmazsa, vermiş olduğu

ve daha sonra vereceği bütün mücevherler ve eşyalar yasa gereği nişanlısına kalacaktır ve buna karşılık şikâyet etmeye hakkı da olmayacaktır. Bu eşyalar şunlardır: Toplam yirmi dört adet olan, kollarındaki bilezikler, kolyeler, yüzükler, şapka, çoraplar ve ayakkabılar. İki bin iki yüz akçe değerindeki bütün bu eşyalar, nişanlısı anılan tarihte gelmediği takdirde hediye olarak genç kıza kalacaktır kesinlikle. Yukarda adı geçen Bay Samuel Kohen, yemin eden herkes gibi aforoz edilebilecek, nişanlısı Lidisiya dışında başka bir kadınla nişanlanamayacak ve evlenemeyecektir.

‘Her şey yürürlükteki yasalara göre yapıldı ve kararlaştırıldı ve Bay Samuel Kohen bugün, Pazartesi günü, 5442 yılının şevat ayının ilk dördünde, yemin etti ve her şey sadakatle ve ebediyen kesinleşti.

‘Hakemler, Avram Hadida, Şelomo Adroke ve Yasef Bahar İzrael Halevi.’

Bu belgenin arkasında, Kohen üstüne Dubrovnikli bir muhbir tarafından verilmiş bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu notlardan biri Kohen’in, 2 Mart 1680’de Stradun’da yaptığı bir konuşmada söylediği sözleri dile getiriyor:

“Hazarlar donanmalarındaki bazı gemilerinde yelken yerine balık ağı bulunduruyorlardı. Ve bu gemiler de öbür gemiler gibi seyrediyordu denizde. Bir Bizanslı, Hazar din adamlarına bu sonucu nasıl elde ettiklerini sorduğunda, konuşmaya katılan bir Yahudi onların yerine karşılık verdi: ‘Basit. Rüzgâr yerine bu ağlarla bambaşka bir şey yakalıyorlar.’ “

Dubrovnikli muhbirin ikinci gözlemi, Bayan Efrosinya Lukareviç’le* ilgili. Aynı yılın mayıs ayında, Samuel Kohen Luçarista Sokağı’nda Bayan Efrosinya’ya rastlamış ve şu soruyu sormuştu kendisine:

“Sen her zaman bu kadar güzel misin yoksa Cuma akşamı, ruhlar değiştiğinde, o sırada kendini bana göstermediğine göre güzel olmuyor musun?”

Bu sözler üzerine Bayan Efrosinya kemerinden küçük bir lamba çıkardı, lambayı gözlerinin önüne getirdi, bir gözünü kapadı ve öbür gözünü fitile dikti. Bu bakış Kohen'in adını havaya yazdı, fitili yaktı ve lamba eve kadar yolunu aydınlattı.

SANGARİ, İZAK (8. yüzyıl) –Haham, Hazar tartışması-
nın[∇] Yahudi temsilcisi. Kabala uzmanı ve Hazarları[∇] Yahudi
dinine geçiren kişi olarak ancak 13. yüzyıldan sonra anılmaya
başlanmıştır. Özellikle İbrani dilinin üstün niteliklerini savun-
du, ama başka birçok dil de biliyordu. Çeşitli diller arasında-
ki farkın özel bir noktada kendini gösterdiğini ifade ediyordu.
Ona göre Tanrı'nın hariç, bütün diller ızdırap dilleri, acı söz-
lükleridir. Şöyle diyor: 'Acıların zamandan ve bedenimden bir
yarayla aktığını fark ettim, yoksa o gün çok daha fazla olurdu
bunların sayısı. Diller için de aynı şey söz konusudur.' R. Ge-
dalya (1587'ye doğru) İzak Sangari'nin, Hazar Sarayı'nda, ya-
nıtlarını, Hazar dilinde vermiş olduğunu belirtmişti. Halevi'ye^{*}
göre, Sangari, hocasının, bilgelerin peygamberlerin öğretisini
nasıl algıladıklarını anlatmış olan Haham Kâtip Nahum'un
öğretisini uyguladı. 'Bunu Haham Mayaş'tan öğrendim,' diye
yazmış Haham Nahum, Halevi'nin kayıtlarına göre Sangari'nin
Kağan'a söylemesi için. 'Bunu Haham Mayaş'tan öğrendim, o
da, Sina Dağı'nda Musa'ya emir verilmesi gibi, peygamberler-
den almış olan vaizlerden öğrenmişti bunu. Özel bir öğretinin
aktarılmasına özen gösteriyorlardı ve biz bunu ölen bir ihti-
yarın oğluna verdiği öğütte görüyoruz:

“ ‘Oğlum, ileride, sana öğretmiş olduğum düşünceyi, sana
gösterdiğim dört kişiden birinin eleştirisine sunacaksın.’ ‘Ni-
çin, kendi düşünceni kendin sunmadın onların eleştirilerine?’
diye sordu oğlu. ‘Çünkü ben fikrimi başkalarından aldım, onlar
da başkalarından almıştı bu fikirleri,’ diye karşılık verdi ihtiyar.
‘Böylece ben kendi geleneğimi sürdürdüm, başkaları da kendi

geleneklerini sürdürüyordu bu arada. Buna karşılık sen düşün-ceni tek bir kişiden, benden aldın. Ve insanın tek bir kişinin öğ-retisini bir yana bırakıp daha çok sayıda insanın öğretisini izle-mesi daha doğru olur..’ ”

Söylentiye göre Sangari, Hazar Sarayı’nda yapılan tartışma-da bütün dininin su dolu bir testi içinde kalabileceği bir günde, yıldızların bu Müslüman temsilciden yana olmadıkları bir andan yararlanarak Arap temsilciyi daha o gelmeden bozguna uğrat-mıştı. Sangari’nin kendisi de tartışmaya büyük güçlüklerle ka-tılmıştı. Daubmannus* bununla ilgili olarak bir metin aktarıyor:

İzak Sangari gemiyle Hazar başkentine gitmişti. Ama bu gemi hareket eden her şeyi öldüren Sarazen korsanların saldırı-sına uğradı. Yahudiler, kurtulmak için denize attılar kendilerini, ama korsanlar kürek darbeleriyle katlettiler onları. Bir tek İzak Sangari güvertede kalmıştı sakın bir şekilde. Bu durum korsan-ları şaşırtmıştı ve kendisine niçin öbürleri gibi suya atlamadığı-nı sordular.

“Yüzme bilmiyorum,” diye yalan söyledi Sangari ve cam-nı kurtardı böylelikle. Çünkü korsanlar onu öldürecekleri yerde suya attılar ve çekip gittiler.

“Ruhtaki yürek, savaştaki kral gibidir,” dedi İzak Sangari, “ama insan kimi zaman savaşta ruhtaki yürek gibi davranmalıdır.”

Sonunda Sangari Kağan’ın sarayına vardı ve Hristiyan ve Müslüman temsilcilerle tartışırken Kağan’ın bir düşünüyö-rumlamaya ve onu bütün halkıyla birlikte geleceği geçmişin-den daha parlak olacak olan Yahudi dinine geçmek için ikna etmeye çalıştı. Melek Kağan’a şunları söylemişti düşünde: ‘Tanrı niyetlerini doğru buluyor, ama yaptıklarını doğru bul-muyor.’ Sangari bu sözleri Âdem’in oğlu Şit’in hikâyesine bağ-layarak açıkladı.

İzak Sangari Kağan’a şunları söyledi: “Yehova’nın yarat-tığı Âdem ve Âdem’in yarattığı oğlu Şit arasında büyük bir

fark vardır. Şit ve kendisinden sonra gelen bütün insanlar bir niyetin sonucudur, ama insanın eseridir. Dolayısıyla niyet ve eser arasındaki farkı gözetmek gerekir. Niyet insanda saf olarak kalmıştır, kutsaldır, sözdür ya da anlayış olarak eserden önce gelen logostur, oysa eser dünyasaldır ve Şit'in adını taşır. İnsanın iyi nitelikleri ve kusurları birbirinin içine geçen bebeklere benzer. Dolayısıyla bir insanı keşfetmenin tek yolu içice geçmiş bu bebekleri sırayla büyükten küçüğe doğru tek tek çıkarmaktan geçer. Bu nedenle, Meleğin seni azarlamış olduğuna inanmamak gerekir; tersine böyle bir yorumdan daha büyük bir hata olamaz. O yalnızca sana gerçek tabiatını hatırlatmak istiyordu.

SCHULTZ, DR. DOROTHEA (Krakov, 1944 -) –Slav-bilimci, Kudüs Üniversitesi'nde profesör; evlenmeden önceki soyadı Kwaśniewska. Ne diplomasını aldığı Polonya'da, Krakov'daki Jagellon Üniversitesi arşivlerinde, ne de doktorasını yaptığı ABD'deki Yale Üniversitesi arşivlerinde kökenine dair hiçbir kayda rastlanmamıştır. Annesi Yahudi, babası Polonyalı olan Dorothea Kwaśniewska, Krakov'da tuhaf koşullarda dünyaya geldi. Annesi, Dorothea'nın babasından gelen bir not bıraktı ona. Bu notta şunlar okunuyordu: 'Yüreğim kızımdır; ben yıldızları kendime örnek alırken yüreğim ay'ı ve bütün hızların sonunda bekleyen acıyı örnek alıyor...' Dorothea Kwaśniewska bu cümleyi kimin yazdığını hiçbir zaman öğrenemedi. 1943'te Polonya'nın Almanlar tarafından işgali sırasında Yahudi kırımlarında kaybolan dayısı Aşkenazim Şolem, kaybolmadan önce kız kardeşini kurtarmayı başarmıştı. Her türlü sıkıntı ve rahatsızlığı hiçe sayarak ona sahte bir Polonyalı genç kız evrakları sağlamış ve kendisiyle evlenmişti. Evlenme töreni Varşova'da, Aziz Tomas Kilisesi'nde yapıldı ve din değiştirmiş bir Yahudi'yle Polonyalı bir genç kız evleniyormuş gibi takdim edildi tören.

Tütün yerine nane yaprağı içerken tutuklandığında, hâlâ Polonyalı bir kadın olduğu sanılan ve genç kızlığında Anna Zakeviç adında birinin adını almış olan kız kardeşi ve karısı Anna Şolem kocasından (ve kardeşi, bir tek onun bildiği) ayrıldı ve böylelikle hayatta kalabildi. Kısa süre sonra gözleri benekli yumurtalara benzeyen, dili sakat ve düşünceleri boynuzlu Kwaşniewski adlı bir dulla evlendi. Bu adamdan bir tek çocuğu oldu –Dorothea Kwaşniewska. Dorothea, Slavbilim okuduktan sonra ABD'ye gitti ve daha sonra orada eski Slav edebiyatı üstüne doktora yaptı. Ama daha öğrencilik döneminden tanıdığı İzak Schultz İsrail'e gidince, o da eşlik etti ona. İzak 1967'de İsrail-Mısır Savaşı'nda yaralandı ve Dorothea, 1968'de İzak'la evlendi. Tel Aviv ve Kudüs'e yerleştiler temelli olarak. Dorothea burada Slavların ilk kez Hıristiyanlaşması üstüne ders veriyordu. Polonya'ya kendi adına düzenli biçimde mektuplar gönderiyordu. Zarfa Krakov'daki eski adresini yazıyordu. Ve Schultz'un eşi, Bayan Kwaşniewska'nın kendi kendisine gönderdiği bu mektuplar, bunları günün birinde Dorothea'ya vereceğini umut eden eski ev sahibesi tarafından açılmadan saklandı. Bir ikisi dışında kısa olan bu mektuplar Doktor Dorothea Schultz'un 1968-1982 dönemi günlüğü gibi bir şeydir. Hazarlarla ilgili olan bu mektupların özellikle sonuncusu, İstanbul'da tutuklu bulunduğu sırada yazmış olduğu son mektup, Hazar tartışmasına⁷ değinir. Mektupları kronolojik sıraya göre veriyoruz.

1

Tel Aviv, 21 Ağustos 1967

Sevgili Dorothea,

Burada başkalarının ekmeğiyle besleniyormuşum ve kendi ekmeğimle de oruç tutuyormuşum gibi geliyor bana. Sana bu satırları yazarken, senin orada, Krakov'unda, her gün Cuma olan,

ve sanki bir elma gibi içimize devamlı tarçın doldurulan odamızda, benden daha genç olduğunu biliyorum. Eğer bu mektup eline geçerse, okuduğun anda benden daha yaşlı olacaksın.

İzak daha iyi, savaş alanında bir yerde, hastanede, ama sağlığı hızla düzeliyor ve yazısından da anlaşılıyor bu. ‘İki kez ısıtılmış, dibi biraz yanmış üç günlük Krakov sessizliği’ düşlediğini yazıyor. Çok yakında yeniden buluşacağız ve ben bu buluşmayı yalnız hiç bilmediğim yarası yüzünden değil, hepimiz gölgemize dikilmiş ağaçlar olduğumuzdan kaygıyla karşılıyorum.

Senin, İzak’ı sevmeyen biri olarak, orada, bizden uzakta kalmış olmandan memnunum. Şimdi sen ve ben birbirimizi daha kolay sevebiliriz.

2

Kudüs, Eylül 1968

Sevgili Dorothea,

Yalnızca birkaç satır. Her zaman aklında tut bunları -çalışıyorsun, çünkü yaşamayı bilmiyorsun. Yaşamayı bilseydin, çalışmayacaktın ve hiçbir bilim zahmete değmeyecekti. Bize her zaman nasıl çalışılması gerektiğini öğrettiler ve nasıl yaşanması gerektiğini öğretmediler. İşte ben de bilmiyorum. Büyük bir ormanda, bilmediğim bir patika boyunca köpeklerimle birlikte yürüdüm. Dallar patikanın üstünde birbirlerine kavuşuyordu. Yiyeceklerine doğru -ışığa doğru eğilen ağaçlar güzellik oluşturunca. Yiyeceğimden sonra ancak hatıra oluşturmaya biliyorum. Açlığım güzel olmama yardımcı olmayacak. Ağaçlara, onların yapmasını bildiği, benim bilmediğim şeylerle bağlıyım. Ve bu ağaçlar bana, bu akşam beni öbür akşamlardan daha çok seven köpeklerimle bağlıdır. Çünkü ağaçlarda acıktıklarında, bende acıkmış olduklarındakine oranla daha güzeldir açlıkları. Bütün bunların içinde nerededir senin bilimin? Bilimde daha

ileri gitmek için insanın kendi uzmanlık alanındaki son buluşları bilmesi gerekir. Güzellikte, daha farklıdır durum.

İzak döndü, giyinikken yaraları gözüküyor, eskisi gibi güzel ve Krakov şarkısını öğrenmiş bir köpeğe benziyor. Sağ mememi sol mememden daha çok seviyor ve görülmemiş bir biçimde uyuyoruz. Wawel’de basamakları indiği ve oturduğunda elleriyle sırayla birbirini, bir ötekini sıktığı o uzun bacakları hep öyle yine. Adımı eski biçimiyle, başlangıçta olduğu gibi, bütün kullanımlar öncesindeki şekliyle, bir ağızdan öbürüne geçerken aşınmış olduğu biçimiyle telaffuz ediyor... İster misin rollerimizi bölüştürelim? Sen orada Krakov’da bilimle ilgilenmeye devam et, ben de burada, yaşamayı öğreneceğim.

3

Hayfa, Mart 1971

Sevgili, unutulmaz Dorothea,

Uzun zamandır görmedim seni ve tanıyabilecek miyim diye soruyorum kendi kendime. Belki sen de beni tanıyamazsın ve kapı kollarının bileklere yapıştığı o odalarda düşünmüyorsun artık beni belki de. Polonya ormanlarını hatırlıyorum ve seni kış yağmuru altında, damlaların çıkardığı sesler arasında, yüksek dallardan düşerken daha fazla ses çıkaran damlalar arasında koşarken hayal ediyorum. Senin küçük kızlığını hatırlıyorum, nasıl büyüyordun hızla, tırnaklarından ve saçlarından daha hızlı, annemize karşı nefretin seninle birlikte, ama senden daha çabuk yükseliyordu. Bu kadar çok nefret etmek zorunda mıydık ondan? Bulunduğum yerde, kum bile arzu ve istek uyandırıyor bende, ama belli bir süreden beri İzak’ın yanında pek keyifli hissetmiyorum kendimi. Bunun onunla hiçbir ilgisi yok, aşkımızla da. Daha çok başka bir şeye bağlı. Yarasına. Yatağında okuyor, ben çadırın altında, yanında yatıyorum ve onu arzuladı-

ğım zaman ışığı söndürüyorum. Bir an hareketsiz kalıyor ve karanlıkta kitabına bakmaya devam ediyor ve ben onun düşüncelerinin görünmeyen dizelerde zıpladığını duyuyorum. Sonra bana doğru dönüyor. Ama birbirimize dokunur dokunmaz yarasının korkunç izini hissediyorum. Seviştikten sonra her birimiz kendi karanlığımız içinde yatakta kalıyoruz bir süre. Ertesi akşam sordum ona:

“Gece mi oldu bu?”

“Ne?” diye sordu anlamasına rağmen.

“Yaralanman.”

“Evet, gece.”

“Neyle peki?”

“Bilmiyorum. Süngüyle, sanıyorum.”

Benim küçük, genç ve deneyimsiz Dorothea’m, sen bunu anlayamazsın. Bataklıklarda ve göllerde avlanan kuş, hareket etmezse çabuk batır. Ayağını her an çamurdan çekmesi, hareket ettirmesi, bir şey yakalasın yakalamasın hep daha ileri gitmesi gerekir. Bizim için ve aşkımız için de böyledir bu. Daha ileri gitmeliyiz, burada kalamayız, batırız sonra.

4

Kudüs, Ekim 1974

Sevgili küçük Dorothea,

Slavların çizmelerine soktukları kargılarıyla denize indiklerini okuyorum. Ve bir yazım ve dil hataları yağmuru altında değişen Krakov’da sözcüklerinin gelişiminin kuzinlerini düşünüyorum. İzak’la ben gitgide birbirimizi kaybederken senin nasıl değişmeden kaldığını düşünüyorum. Bunu ona söylemeye cesaret edemiyorum. Sevişirken zevk duymama rağmen, göğsümde ve karnımda bu süngünün izini hissediyorum. Ön-

ceden hissediyorum bunu. İzak'la benim aramda yatağımıza saplanmış duruyor. Bir insanın birkaç saniye içinde, bir süngüyle başka bir insanın bedenine imzasını atabilmesi ve böylelikle başkasının etine portresini çizmesi mümkün müdür? Durmaksızın kendi düşüncemi yakalamak zorundayım. Doğduğunda bana ait değildir o, uçmadan önce yakalayabilirsem benim oluyor yalnızca. Bu yara bir ağza benziyor ve her sevişmemizde, İzak ve ben birbirimize dokunur dokunmaz mememin ucu, dişsiz çenelerin içine girer gibi bu yara izine gömülüyor. Karanlıkta uyuduğu yere bakarak, İzak'ın yanında yatıyorum. Yonca kokusu ahırların kokusunu gizliyor. Hareket etmesini bekliyorum; uyuyan kişi kımıldadığında düş daha ince oluyor ve o zaman uyandırabiliyorum onu çünkü üzülmecektir uyandığı için. Bazı düşler değerlidir, bazılarıysa süprütünden başka bir şey değildir. Uyandırıyorum ve soruyorum:

“Solak mıydı?”

“Sanıyorum evet,” diye karşılık veriyor uyuklayarak ve onaylayarak; ne düşündüğümü bildiğini anlıyorum. “Onu yakaladılar ve bana göstermek için çadırıma getirdiler. Sakallıydı, gözleri yeşildi ve kafasında bir yara vardı. Aslında bana göstermek istedikleri bu yaraydı. Bu yarayı ben açmıştım. Dipçiğimle.”

5

Yine Hayfa'dan, Eylül 1975

Sevgili Dorothea,

Sen Wawel'inde, benim, karşı karşıya bulunduğum o dehşetten uzakta yaşama mutluluğunun ne olduğunu bilmiyorsun. Düşün ki kocanın yatağında sevişirken seni bir başkası ısırtıyor ve öpüyor. Düşün ki sen sevdiğinle birlikteyken, karnının üstünde, yabancı bir uzuv gibi seninle aşkının arasına sokulmuş

bir yaranın kalınlığını hissediyorsun. Sakallı, yeşil gözlü bir Sarazen İzak'la benim aramıza yatmış ve hep orada kalacak. Her hareketime İzak'dan önce karşılık verecek, çünkü İzak'ın bedeninden daha yakın bana. Ve bu Sarazen benim hayalimin bir meyvesi değil! Bu yaratık solak ve sol mememi sağ mememe tercih ediyor. Ne iğrenç, küçük Dorothea'm! Sen İzak'ı benim gibi sevmezsin, söyle o zaman bana, nasıl açıklamak gerekiyor bütün bunları kendisine. Seni ve Polonya'yı bırakıp buraya geldim İzak'ın peşinden ve işte kollarında geceleri uyanan ve dişsiz ağızıyla beni ısırarak bir ucube buluyorum, İzak'ın kamışının sertleşmemesine rağmen. İzak beni bazen bu Arap'la orgazm olmaya itiyor. İhtiyacın varsa, çağır onu! Hemen gelecektir, her an hazır... Şu sonbaharda, sevgili Dorothea, duvar saatimiz hızlı ilerliyor ve ilkbaharda geri kalacak...

6

Ekim 1978

Dorothea,

Hava iyi olsun olmasın, İzak sabahları havanın durumunu dikkatle inceliyor. Havada nem olup olmadığına bakıyor, rüzgârı soluyor, öğlende soğuk olup olmadığına bakıyor. Ortamın uygun olduğunu hissettiğinde, ciğerlerini özenle seçtiği bir havayla dolduruyor ve akşam, bu havayı bir şarkı gibi dışarı veriyor. Her zaman iyi şarkı söylenemeyeceğini söylüyor. Şarkı mevsim gibidir. Zamanında gelir... İzak, benim küçük sevgili Dorothea'm, düşemez. Örümcek ağı gibidir o. Yalnızca onun bildiği bir yere tutturulmuş bir iple bağlanmıştır. Ama ben, gitgide batıyorum. Arap, kocamın koynunda tecavüz ediyor bana ve en çok hangisinin zevk verdiğini bilmiyorum. Bu Sarazenin arkasında, kocam farklı gözüküyor bana, ona bakmaya

ve onu yeni ve dayanılmaz bir gözle çözümlemeye başladım. Geçmiş birdenbire değişti; insan geleceğe doğru ilerledikçe, geçmiş değişiyor, tehlikelerle doluyor ve ertesi günden daha kestirilmez bir hale geliyor, içinden gitgide daha sık bir şekilde canlı vahşi hayvanların çıktığı, uzun süre kapalı kalmış odalardan oluşan bir yer haline geliyor. Ve bu vahşi hayvanlardan her birinin bir adı var. Günün birinde bizi, İzak'la beni, parçalayacak olanın çok uzun bir adı var ve kana susamış bu hayvan, İzak'a sorduğum soruyu ve onun bana verdiği karşılığı düşün sevgili Dorothea. Eskiden beri biliyordu bu adı o. Arap'ın adı Ebu Kebir Muaviye^C. Ve gecenin bir vaktinde bir yalağın yanındaki kumda işine başladı. Bütün yırtıcı hayvanlar gibi.

7

Tel Aviv, 1 Kasım 1978

Uzun süredir unutulmuş sevgili küçük Dorothea,

Yaşamıma en iğrenç şekilde dönüyorsun. Orada, senin Polonya'nın ta dibinde, suyun altına gömülen son derece ağır sisler altında, sana hazırladığım şeyi düşleyemezsin bile. Aslında sana çok bencilce nedenlerle yazıyorum. Kendimi sık sık uzanmış, karanlığın içinde gözleri açık bir halde hayal ediyorum. Ama aslında, oda aydınlık ve İzak okuyor, bu sırada ben de gözlerimi kapatıyorum. Yatağımızda, aramızda her zaman o öteki kişi bulunuyor, o sırada bir kurnazlık düşünüyorum. Zor bu iş, çünkü savaş alanı kısıtlı –İzak'ın bedeni bu. Arap'ın ağzından kaçmak için kocamın bedeninde sağdan sola doğru hareket ediyorum ve aylarca sürüyor bu. Ama tuzaktan kurtulduğumu düşündüğüm sırada İzak'ın bedeninin öbür ucunda tuzığa düşüyorum, yani Arap'ın bir başka ağzına. İzak'ın kulağının arkasında, saçlarının altında ikinci bir yara izi buluyorum ve sanki Ebu Kebir Muaviye dilini dudaklarımın arasına

sokuyor. İğrenç! İşte tuzığa düşürdüler beni! Ağızlarından birinden kurtulmayı başarabilsem bile İzak'ın bedeninin öbür ucunda başka bir ağız bekliyor beni. O halde nasıl düşünebilirim İzak'ı? Dudaklarım Sarazenin dudaklarıyla karşılaşır korkusuyla okşayamıyorum onu artık. Arap hayatımıza girdi. Bu koşullarda nasıl çocuk sahibi olunur? En kötüsü önceki akşam geldi başıma. Bu Sarazenin öpücüklerinden biri annemizin bir öpücüğünü düşündürdü bana. Yıllardan beri düşünmemiştim onu ve işte kendini hatırlatmak için geliyor bana. Ve intikamla! Ayakkabılarını tekrar giyen ayakkabılarını çıkaran kişi karşısında böbürlenmemelidir, ama nasıl tahammül edilebilir buna?

Mısırlının hâlâ hayatta olup olmadığını sordum açıkça İzak'a. Ne düşünüyorsun, diye karşılık verdi. Tabii ki hayatta ve Kahire'de çalışıyor. Arkasında, adımlarının izini ekiyor dünyaya tükürük gibi. Yalvarıyorum sana, bir şeyler yap! Arzularını kendine doğru çekip böylece, İzak'la beni bu davetsiz misafirden kurtarabilirsin. Bu lanetli adı unutma –Ebu Kebir Muaviye ve gayeyi paylaşalım: Bu solak Arabi, orada Krakov'da yatağında tut ve ben de İzak'ı tutmaya çalışacağım...

8

**Slav Araştırmaları Bölümü
Yale Üniversitesi, ABD
Ekim 1980**

Sevgili Bayan Kwaśniewska,

Üniversitede iki ders arasında yazıyor sana Doktor Schultz'un. İzak ve ben iyiyiz. Kulaklarım hâlâ onun kurumuş öpücükleriyle dolu. Biraz rahatlamış durumdayız ve yataklarımız ayrı şimdi. Çok çalışıyorum. Bilimsel kongre davetlerini kabul etmeye başladım. Neredeyse on yıldır yapamıyordum bunu. Beni sana yakınlaştıracak olan bir yolculuğa hazırlanıyorum. İki

yıl içinde İstanbul'da Karadeniz kıyıları kültürleri üstüne bilimsel bir kolokyum düzenlenecek. Bir bildiri hazırlıyorum. Profesör Wyka'yı ve yılsonu bildirini (Slav Hristiyanlaştırıcıları Kiril ve Metodiy'in Yaşamları) hatırlıyor musun? O zaman yararlanmış olduğumuz Dvornik'in incelemesini hatırlıyor musun? Şimdi aç kurt gibi saldırdığım tamamlanmış yeni bir basımı (1969) var. Raporumda Kiril⁹ ve Metodiy'in⁹ Hazar misyonundan söz edeceğim. Bununla ilgili en önemli belgeler kayıptır -özellikle Kiril'in kendisinin bırakmış oldukları. Kiril biyografisinin adı bilinmeyen yazarının söylediğine göre, Kiril, Hristiyanlaştırıcı Kağan'ın sarayındaki Hazar tartışmasında kullandığı kanıtları 'Hazar Söylevleri' adlı özel kitaplara koymuştu. Şöyle diyor biyografi yazarı: 'Metinleri bütünlüğü içinde incelemek isteyen onları Kiril'in, tamamını sekiz söylevde gruplandırmış olan Filozof Konstantinos'un kardeşi, efendimiz ve Başpiskopos Metodiy tarafından yapılan çevirilerde bulacaktır.' Bütün bu kitapların, Hristiyanlaştırıcı ve Slav kültürünün kurucusu Kiril'in (Selanikli Konstantinos) Yunanca yazılmış ve Slavcaya çevrilmiş sekiz söylevinin iz bırakmadan kaybolmuş olması inanılır gibi değil! Bunun nedeni son derece sapkın görüşler içermesi olmasın sakın? Tartışmada kesinlikle etkili, ama kilise yasalarına uygun olmayan tasvir ve put düşmanı eğilimli değiller miydi bunlar ve bu da onların Hazar misyonundan sonra saf dışı bırakılmalarına mal olmadı mı? İlyinski'nin ünlü yapıtını (1934 yılına kadar getirilmiş, *Kiril ve Metodiy'in Sistematik Bibliyografyası Üstüne İnceleme*), sonra da ardıllarının (Poprujenko, Romanski, İvanka Petroviç vb.) çalışmalarını bir kez daha inceledim. Moşin'i ve onun değindiği Hazar sorunuyla ilgili bütün literatürü yeniden okudum. Hazar Söylevleri'nin herhangi birinin dikkatini çekmiş olduğunu belirten tek bir yer yok. Bütün bunların ortadan kaybolmuş olması nasıl mümkün olabilir? Herkesin bu sorunla ilgili olarak basmakalıp fikirleri var. Oysa Bizans kaynağı dışında, Slavca bir çeviri vardı ve bu da yapıtın

geniş bir yaygınlık kazanmış olduğunu kanıtlamaktadır. Ve bu durum yalnızca Hazar misyonu döneminde değil, daha sonrası için de geçerlidir. Kiril'in kanıtlamalarından, hiç kuşkusuz Selanikli kardeşlerin Slav misyonu ve hatta 'Üçdilciler'le olan polemik sırasında tekrar yararlanılmıştır. Aksi takdirde Hazar Söylevleri niçin Slavcaya çevrilsin ki? Kiril'in bu söylevlerinin izi, soruna karşılaştırmalı bir temel üzerinde yaklaşılarak bulunabilir mi acaba diye soruyorum kendi kendime. Hazar sorunu üstüne İslam ve İbrani kaynaklarını sistemli bir biçimde yenden gözden geçirerek, Kiril'in Hazar Söylevleri'nin bir yansıması bulunabilirdi burada hiç kuşkusuz. Ama böyle bir işe tek başına ne ben girişebilirdim, ne de başka bir Slavbilimci girişebilirdi, çünkü bir İbranibilimciyle bir doğubilimcinin yardımı gerekir. Dunlop'u tekrar okudum (*Yahudi Hazarlarının Tarihi*, 1954), ama burada da beni Filozof Konstantinos'un kayıp Hazar Söylevleri'ne doğru yönlendirebilecek bir şey bulamadım.

Görüyorsun ki Jagellon Üniversitesi'nde bilimle uğraşan tek insan sen değilsin, ben de varım bu işte. Sonuç olarak böylelikle işime ve okyanusta gemiyle taşınan bir meyve tadındaki gençliğime geri döndüm. Sepet biçiminde hasır bir şapkam var. Başımdan çıkarmadan pazardan kiraz taşıyabilirim onunla. Krakow roman çanının her gece yarısını vuruşunda ve Wavel'de her şafak söküşünde yaşıyorum. Sonsuz gençliğin yüzünden imreniyorum sana. Ebu Kebir Muaviye'n nasıl? Düşlerimdeki gibi dumanlı kulakları ve çok temiz bir burnu var mı? Sorumluluğunu yüklendiğin için teşekkür ederim sana. Şimdi onunla ilgili her şeyi biliyorsun büyük bir olasılıkla. Onun bizim yaptığımız işe çok benzeyen bir iş yaptığını düşün! Bir yerde bizim meslektaşımızdır o. Kahire Üniversitesi'nde karşılaştırmalı Yakın Doğu dinleri tarihi okutuyor ve İbrani tarihiyle ilgileniyor. Onunla ilgili olarak benim çektiğim sıkıntıların aynısını çekiyor musun sen de?

Senin Doktor Schultz'undan öpücükler

Kudüs, Ocak 1981

Sevgili Dorothea,

İnanılmaz bir şey oldu. Amerika'dan dönüşümde, posta-da Karadeniz kıyısı kültürleri kolokyumuna katılanların listesini buldum. Bu listede kimin adı vardı biliyor musun? Ya da saçlarını bir berberde kıvırtmaya ihtiyacı olmayan peygamber ruhunla benden önce biliyor muydun bunu? Beni kocamın yatağından atan yeşil gözlü Arap'ın ta kendisi. İstanbul'daki toplantıya gidiyor. Ama sana daha uzun süre yalan söylemek istemiyorum. Oraya beni görmek için gitmiyor. Onu görmeye İstanbul'a giden benim. Uzun bir süredir mesleklerimizin çakıştığını ve bilimsel toplantılara katılmaya başlamış olsaydım, yollarımızın da çakışacağını anlamış bulunuyorum. Çantamda, Kiril ve Metodiy'in Hazar misyonu üstüne raporu var ve bu raporun üstüne 36 model, 38 kalibrelik bir Smith & Wesson kaşesi basılmış. Doktor Ebu Kebir Muaviye'nin sorumluluğunu üstlenmek için harcadığın boş çabalar nedeniyle teşekkür ediyorum sana. Şimdi ben alıyorum onu sorumluluğumun altına. Beni İzak'tan nefret ettiğin kadar sev. Her zamankinden daha çok ihtiyacım var buna. Ortak babamız yardımcı olacaktır bana...

İstanbul, 'Kingston' Otel

1 Ekim 1982

Sevgili Dorothea,

Ortak babamız bana yardımcı olacaktır, diye yazmıştım son kez sana. Zavallı küçük çılğın! Bizim mutsuz babamız hakkından ne biliyorsun? Ben senin yaşındayken, senin şimdi bildiğin-

den daha fazlasını bilmiyordum bu konuda. Ama yeni yıllar düşünmek için zaman verdi bana. Gerçek babanın kim olduğunu biliyor musun benim küçük yüreğim? Ot gibi bir sakalı olan, sana Kwaśniewska adını veren ve annen Anna Şolem’le cesaretle evlenmiş olan o Polonyalı mı? Sanıyorum ki öyle değil. Bizim hatırlayamadığımız kişinin adını hatırlıyor musun sen? Aşkenazim Şolem adında birini hatırlıyor musun? Burnunun üstünde bir gözlüğü olan ve ayrıca yelek cebinde de bir gözlük taşıyan fotoğraftaki o genç adamı hatırlıyor musun? Tütün niyetine çay yaprağı içen ve fotoğrafta güzel saçları kulaklarını ısıran adamı? Bize anlatılmış olduğu gibi ‘Sahte kurbanımız tarafından kurtarılabaktık’ diyen adamı? Genç kızlık soyadı güya Zakeviç olan, Şolem’le evlenen, sonra yeniden Kwaśniewska’yla evlenen annemiz Anna Şolem’in kardeşini ve ilk kocasını hatırlıyor musun? Ve kızlarının babası, yani senin ve benim ilk babalarımız kimdir biliyor musun? Yıllar sonra anladın! Dayın, annemizin kardeşi babamız olabilir bizim değil mi? Zaten niçin annemizin kocası olmayacakmış değil mi? Ne düşünüyorsun bu konuda güzelim? Belki de Bayan Şolem evlenmeden önce hiç erkek tanımamıştı ve dolayısıyla yeniden evlenemezdi, çünkü hep bakire kalmıştı değil mi? Belki de bu nedenle, unutulmamak amacıyla anılarla bize alışılmamış yollardan dehşeti getiriyormuş gibi gözüküyor. Ne olursa olsun, yaşlılığı boşa harcanmadı ve annem, eğer böyle davranmışsa bin kez haklıdır. Ve eğer seçim yapabilseydim, annemin kardeşinin, herhangi birine göre bile rek ve isteyerek babam olmasını isterdim. Felaket, sevgili Dorothea, felaket, yaşamımızı tersine okumamızı öğretiyor bize...

Burada, İstanbul’da, epey insan tanıdım. Tuhaf biri olarak gözükmek istemiyorum ve yağmur altında ağzımı açıyormuşum gibi herkesle gevezelik ediyorum. Benim gibi bu kolokyum için gelmiş olan meslektaşlarımdan birinin adı İsaîlô Suk⁹. Ortaçağ uzmanı bir arkeolog, Arapçayı güzel konuşuyor, İngilizce ko-

nuşuyoruz ve Lehçe şakalaşıyoruz, çünkü Sırpça konuşuyor ve kendi giysilerinin güvesi olduğunu söylüyor. Ailesi yüz yıldır, seramik bir sobayı bir evden ötekine sürükleyip duruyor ve 21. yüzyılın bu yüzyıldan farklı olacağını düşünüyor, bunun nede-ninin de insanların kendilerini bugün kokuşmuş, durgun bir su gibi boğan sıkıntıya karşı birlikte başkaldırmaları olacağını söylüyor. Sıkıntı taşını Sisyphos gibi sırtımızda taşıyoruz ve çok yüksek bir dağa tırmanıyoruz, diyor Doktor Suk. Umalım ki gelecekte insanlar uyansınlar, bu vebaya, sıkıntılı okullara, sıkıntılı kitaplara, sıkıntılı müziğe, sıkıntılı bilime, sıkıntılı toplantılara karşı başkaldırsınlar ve ilk babamız Âdem'in gerekli gördüğü gibi yaşamlarının yorgunluğunu bir kenara atsınlar. Meslektaşım bütün bunları biraz şakayla söyledi, bardağının tamamen boşalmadan doldurulmasına izin vermeden şarap içiyor ve bir kadehin ikonun önündeki bir kandil olmadığını ve boşalmadan doldurulmaması gerektiğini belirtiyor. Kitapları bütün dünyada elkitapları olarak kullanılıyor, ama kendisinin bunlardan ders kitapları olarak yararlanmasına izin verilmiyor. Üniversitede başka şey öğretmek zorunda. Kendi uzmanlık alanında olağanüstü yetenekli, ama bilim çevrelerinde hiçbir saygınlığı yok. Kendisine bunu söylediğimde, gülümsedi ve şu açıklamayı yaptı:

“Sorun da burada işte. Büyük bir bilimadamı ya da büyük bir kemancı olabilmeniz (Paganini dışında bütün büyük kemancıların Yahudilerden çıktığını biliyor muydunuz?) sizin ve projelerinizin, zamanımızın uluslararası çapta ünlü bir kişisi tarafından desteklenmesiyle mümkündür ancak. Uluslararası çapta bir Yahudi, Müslüman ya da Katolik. Siz bu topluluklardan birine dâhilsiniz. Bense hiçbirine. Dolayısıyla hiçbir yerde değilim. Bütün balıklar uzun zaman önce parmaklarımın arasından kayıp gitti.”

“Siz neden söz ediyorsunuz?” diye sordum şaşkın bir halde.

“Aşağı yukarı bin yıl önceki bir Hazar metninin açıklama-

sıdır bu. Açıklamalarınızın konusunu doğru anlıyorsam Hazarlardan söz edildiğini işitmişsiniz herhalde? Niçin şaşırıyorsunuz o halde? Ya da Daubmannus'un kitabından hiç haberiniz olmamış öyleyse?"

Beni şaşırtmış olduğunu teslim etmeliyim. Özellikle de Daubmannus'un *Hazar Sözlüğü*'nden söz ederek. Böyle bir sözlüğün hiçbir zaman var olmadığı, bildiğim kadarıyla hiçbir nüshasının bulunmadığı kabul edilirse.

Sevgili küçük Dorothea, Polonya'da kar görüyorum, kar yumaklarının gözlerinde gözyaşlarına dönüştüğünü görüyorum. Bir sarımsak başıyla bir çiviye gömülmüş ekmeği ve evlerin üstündeki dumanda ısınan kuşları görüyorum. Doktor Suk zamanın güneyden geldiğini ve Trajanus Köprüsü'nde Tuna'yı geçtiğini söylüyor. Burada kar yok ve bulutlar balıkların kusan kesilmiş dalgalar gibi. Doktor Suk dikkatimi başka bir şeye daha çekti. Otelimizde Belçikalı bir aile var -Van der Spaak'lar. Güzel bir aile, hiçbir zaman sahip olmadığımız ve benim hiçbir zaman sahip olamayacağım gibi bir aile. Bir baba, bir anne ve oğulları. Doktor Suk 'Kutsal Aile' diye adlandırıyor onları. Her sabah kahvaltı yaparken seyrediyorum aileyi; sağlıkları yerinde ve Bay Suk şakayla, bitlerin yağlı bir kedinin üstünde dolaşmayacaklarını söylüyor. Adam beyaz bir kaplumbağanın kabuğundan yapılmış bir aleti çalışıyor şahane bir şekilde, karısıysa resim yapıyor. Sol eliyle gördüğü her şeyin üstüne çok ustalıkla resimler çiziyor: Örtüler, bardaklar, bıçaklar ve oğlunun eldivenleri. Küçük oğulları dört yaşında ancak. Saçları kısa kesilmiş, adı Manuel ve yeni yeni konuşmaya başlıyor. Çöreğini yer yemez masama yaklaşıyor ve âşık olmuş gibi gözünü kırpmadan beni seyrediyor. Gözlerinde yer yer renkli benekler var, benim çakıllı yolum gibi ve her seferinde soruyor: "Tanıdın mı beni?" Bir kuşu kandırır gibi saçlarını okşuyorum ve parmaklarımı öpüyor. Zaddike benzeyen

babasının piposunu getiriyor ve içmemi istiyor. Kırmızı, mavi ve sarı olan her şeyi seviyor. Ve bu renkten yiyecekleri yemeye bayılıyor. Bir kusuru yüzünden acı çektiğini öğrenince dehşete düştüm: Her elinde iki başparmak var. Hangisi sol hangisi sağ el bilmiyorum. Ama farkında değil durumun hâlâ ve ana babası eldiven taktırmasına rağmen benim yanımda ellerini gizlemiyor. Zaman zaman, inanmayacaksın bana, normal gözükmüyorlar bana ve rahatsız olmuyorum bundan.

Zaten, niçin rahatsız olacaktım ki, çünkü bu sabah kahvaltıda Doktor Ebu Kebir Muaviye'nin geldiğini öğrendim. 'Evet, yabancı kadının dudakları balı süzüyor ve ağzı yağdan daha yumuşak. Ama sonunda, absent gibi acı, iki ağzı keskin bir kılıç gibi dokunaklı. Ayakları ölüme doğru iniyor. Ayaklarının dokunduğu yer Dünya'dır -aşağı dünya.' Kutsal Kitapta yazılı olan budur işte.

11

İstanbul, 8 Ekim 1982

Bayan Dorothea Kwaśniewska'ya – Krakov

Bencilliğin ve beni acımasızca mahkûm etmen şaşırtıyor beni. Benim ve İzak'ın hayatını mahvettin. Felaket getireceğini hissederek her zaman korkmuşumdur senin biliminden. Olup bitenleri ve yaptıklarını bildiğini umut ediyorum. O sabah, otele yemek yediğimiz bahçesinde gözüktür gözükmeyen Muaviye'ye ateş etmeye karar vererek kahvaltı için aşağı inmiştim. Oturmıştım ve bekliyordum; otelin üstünde uçarak duvarlara saldıran kuşların gölgelerine bakıyordum. O sırada hiç kimsenin aklından geçiremeyeceği bir olay oldu. Bir adam gözüktü ve hemen o anda onun kim olduğunu anladım. Yüzü ekmek gibi esmerdi, saçları biber ve tuzdu ve bıyıklarında balık kılçıkları vardı adeta.

Şakaklarından birindeki yara izinde simsiyah olan ve beyazlamayan o yabani saçlardan bir başak bitiyordu. Doktor Muaviye doğru masama geldi ve oturmak için izin istedi benden. Belirgin biçimde topallıyordu ve bir gözü sıkılmış küçük bir ağız gibiydi. Gücümün azaldığını hissettim, çantamdaki tabancayı hazırladım ve çevreme baktım. Bahçede, bizden ve yanımızdaki masanın altında oynayan küçük Manuel'den başka kimse yoktu.

"Tabii," dedim ve adam masaya hayatımı ebediyen değiştirecek bir şey bıraktı. Basit bir kâğıt tomarıydı bu.

Konuşmamın konusunu biliyordu -otururken söyledi bunu- kendisi de uzmanlık alanımla ilgili bir soru sormak istiyordu bana. İngilizce konuşuyorduk ve dişleri birbirine vuruyordu biraz, çünkü benden daha çok üşüyordu, dişleri birbirine vuruyordu, ama bu titremeyi engellemek için hiçbir şey yapmıyordu. Parmaklarını piposunun üstünde ısıtıyordu ve piponun dumanını kollarına üflüyordu. Göz kırparak konuyu açıkladı bana. Kiril'in Hazar Söylevleri'ydi söz konusu olan.

"Konuyla ilgili bütün literatürü karıştırdım ve bu yazıların hâlâ var olduğuna ilişkin hiçbir açıklama bulamadım. Ama Kiril'in Hazar Söylevleri'nin özetlerinin muhafaza edilmiş olduğu ve hatta birkaç yüzyıl önce basıldığını nasıl kimse bilmiyor?"

Şaşırmıştım. Bu adamın söyledikleri benim alanımda -Slav-bilim- bu bilim dalı var olalı beri en büyük buluşu belirtiyordu. Doğruysa tabii bütün bunlar.

"Size bunları düşündürten nedir?" diye sordum şaşkın bir halde. Kendi görüşümü garip bir belirsizlik duygusuyla söylüyordum. "Uzmanlar, Kiril'in Hazar Söylevleri'ni, bize bunların yalnızca var olduğunu gösteren Kiril'in biyografisinde anıldığı kadarıyla biliyorlar. Ama bu söylevlerin muhafaza edilmiş bir elyazması ya da bir baskısı söz konusu değildir."

"Benim doğrulamak istediğim de budur," dedi Doktor Muaviye. "Gelecekte böyle bir baskının var olduğu anlaşılacaktır..."

Ve masaya konmuş fotokopilerden birkaçını uzattı bana. *Kâğıt tomarını bana verdiğinde, başparmağı başparmağıma sür-tündü ve bu temas ürpertti beni. Geçmişimizin ve geleceğimizin parmaklarımızda olduğunu ve karşılaştığını hissettim. Bu nedenle, metni okumaya başladığımda, bazı anlarda duygularımla karıştırarak okumanın ucunu kaybediyordum. Kendi kendimi unuttuğum bu kısa anlarda anlamadan ve gerçekten algılanmadan okunmuş bu satırların her biri için yüzyıllar geçiyordu. Kısa bir süre sonra, kendime geldiğimde ve metinle yeniden ilişki kurduğumda, biliyordum ki limana dönen okuyucu, kısa süre önce duygularının okyanusuna atılan kişi değildir. Bu sayfaları okumayarak okuduğumdan çok daha fazlasını algılamış ve öğrenmiştim artık ve Doktor Muaviye'ye bunları nereden öğrendiğini sorduğumda, verdiği yanıt beni daha da şaşırttı:*

“Bu sorunun muhatabı ben değilim. On ikinci yüzyılda dindaşlarınızdan biri, şair Yehuda Halevi tarafından keşfedildi bunlar ve Juda da bunları Hazarlarla ilgili kitabına dâhil etti. Ünlü tartışmaya değinerek Hıristiyan temsilcinin sözlerini aktardı ve onu Kiril'in aynı tartışmayı dile getiren biyografisinin yazarının nitelemiş olduğu gibi ‘filozof’ olarak niteledi. Sonuç olarak Yahudi kaynağı, ne Kiril'in adını ne de Arap temsilcinin adını anmaktadır. Burada Hıristiyan temsilci yalnızca unvanıyla gösteriliyor ve hiç kimsenin Yehuda Halevi'nin Hazar tarihinde hiçbir zaman Kiril'in metnini aramamış olmasının nedeni de budur.”

Doktor Muaviye'ye bakıyordum, biraz önce masama oturmuş olan yeşil gözlü sakat adamla hiçbir ilgisi yoktu sanki. Her şey çok açık ve çok basitti ve bilinen her şeye de son derece denk düşüyordu ve gerçekten de inanılmaz gibi gözüküyordu, o kadar ki hiç kimse bu metni bu biçimde araştırmayı düşünmedi.

“Bir güçlük var hâlâ,” dedim sonunda Doktor Muaviye'ye. “Halevi'nin metni 8. yüzyıla ait, oysa Kiril'in Hazar misyonu, 9. yüzyılda, 861'de gerçekleşti.”

“Doğru yolu bilen kendinde kestirme yola girme hakkını görebilir!” diye karşılık verdi Muaviye. “Tarihler bizi ilgilen-dirmiyor, önemli olan Kiril’den sonra yaşamış olan Halevi’nin, Hazarlarla ilgili kitabını yazarken elinin altında Kiril’in Hazar Söylevleri var mıydı, yok muydu, bunu bilmektir. Ve Hazar tartışmasındaki Hristiyan temsilcinin sözlerini aktardığında buna başvuruyor muydu? Halevi’nin anlattığı biçimiyle Hristiyan bilgenin söylevi ve öte yandan da bize ulaşmış olan Kiril’in kanıtlamaları arasında bazı benzerlikler olup olmadığını söyleyin bana. Kiril’in biyografisini İngilizceye çevirmiş olduğunuzu biliyorum, o zaman bu bölümleri kolayca tanıyacaksınız. Dinleyin ve sözgelimi insanın melek ve hayvan arasında yan yolda bulunduğunun iddia edildiği şu bölümün yazarının kim olduğunu söyleyin bana...”

Tabii bunun hangi metin olduğunu kolaylıkla anladım ve ezbere okudum:

“ ‘Var olan her şeyin yaratıcısı Tanrı, insanı melek ve hayvan arasında yarı yolda yaratmıştır –onu hayvanlardan, diliyle ve aklıyla, ve meleklerden de öfke ve açgözlülüğüyle ayırarak, birinden ya da öbüründen ayrılmasına göre, üstte ya da altta olanlara yaklaşır ya da uzaklaşır onlardan...’ Bu,” dedim, “Ağara misyonuna ilişkin Kiril’in, biyografisinden alınmış bir parçadır.”

“Doğru, ama aynı metin Halevi’nin Filozof’la tartışmaya girdiği kitabının beşinci bölümünde de ortaya çıkmaktadır. Başka çakışmalar da vardır. Bunların en önemlisi, Halevi tarafından Hristiyan bilgeye mal edilen söylevin, Kiril’in, biyografisinin yazarına göre, polemik sırasında ele aldığı konuların aynısını işlemesidir. Her iki metinde de Kutsal Teslis’den ve Musa’dan önceki dinlerden, bazı etlerin yenmesinin yasaklanmasından ve nihayet gereken şeklin tersine tedavi eden hekimlerden söz edilmektedir. Burada ayrıca şöyle bir kanıtlama da aktarılmaktadır: Bedenin en güçsüz olduğu dönemde (elli yaşlarına doğru) ruh en güçlü dönemindedir vd. Nihayet Hazar Kağanı, Arap ve Ya-

hudi temsilcilerini, Halevi'ye göre, kitapları (Kuran ve Torah), Hazarlar, Hintliler ve öbür halklar için hiçbir anlam ifade etmeyen dillerle yazılmış olduklarından dolayı eleştiriyor. Kiril'in biyografisinde de sergilenmiş Üçdilcilerle (yalnızca Yunanca, İbranice ve Latincenin litürji dili olabileceğini savunanlar) tartışmanın temel kanıtlamalarından biridir bu. Kağan'ın bu sırada Hristiyan temsilcinin etkisi altına girdiği açık ve kesindir, çünkü bizim öte yandan gerçekten Kiril'den geldiğini bildiğimiz açıklamaları yeniden ele almaktadır. Halevi aktarmaktan başka bir şey yapmamıştır.

“Başka iki etken daha dikkate alınmalıdır. Birincisi, Selenikli Konstantinos'un (Kiril) kayıp Hazar Söylevleri'nin tamamı yoktur elimizde ve Halevi'nin onları kitabına nereden aldığını da bilmiyoruz. Açıklamış olduklarımdan başka metinler olduğunu da varsaymamız mümkündür. İkincisi, Halevi'nin metninin, Hazar tartışması sırasında Hristiyan temsilciyle ilgili bölümleri eksiksiz değildir. Bu bölüm, Arapça orijinalinde korunmamış, bilindiği gibi ancak daha sonra Halevi'nin basılmış yapıtları (özellikle 16. yüzyıldakiler) Hristiyan sansürüne uğrarken İbranice bir çeviride yer almıştır.

“Kısacası, Halevi'nin kitabı Kiril'in Hazar Söylevleri'nin iyi bir röprodüksiyonu, ama sadece bir bölümüyle ve bizim bilmediğimiz bir oranda. Zaten burada, İstanbul'da, iyi Arapça bilen ve Hazar tartışmasının İslam kaynaklarını inceleyen Doktor Suk diye birisi kolokyumumuza katılacaktır,” dedi Doktor Muaviye. “Daubmannus diye biri tarafından yayınlanan ve Halevi'nin, Kiril'in Hazar Söylevlerinden yararlandığının açıkça görüldüğü bir 17. yüzyıl Hazar sözlüğünü ele geçirdiğini söyledi. Sizden Doktor Suk'la konuşmanızı istemeye geldim. Beni kabul etmek istemiyor. Yalnızca bin yıl ve daha ötesine giden Araplarla ilgilendiğini söylüyor. Ötekiler için vakti yokmuş. Doktor Suk'la ilişki kurup bu meseleyi açıklığa kavuşturmam için bana yardımcı olur musunuz?”

Doktor Ebu Kebir Muaviye konuşmasını böyle bitirdi ve birdenbire beynimdeki ipler düğümlendi. Zamanın hangi yöne doğru aktığını unutursan, sevgi kılavuz olacaktır sana. Çünkü zaman her zaman sevgiye ihanet eder. Aradan bu kadar yıl geçtikten sonra, yeniden bu lanetli bilme susuzluğu kemirdi beni ve İzak'a ihanet ettim. Muaviye'ye ateş edeceğim yerde, kâğıtları ve altına gizlenmiş tabancayı bırakarak Doktor Suk'u aramaya koştum. Otelin girişinde hiç kimse yoktu; mutfakta, birisi ekmek kızartıyor ve sonra yiyordu. Bir odadan çıkan Van der Spaak'ı fark ettim ve bu odanın Doktor Suk'un odası olduğunu fark ettim. Kapıya vurdum, ama kimse cevap vermedi. Sırtımda bir yerde hızlı hızlı adımlar damlıyordu ve bu adımların arasında bir kadın teninin sıcaklığı hissediliyordu. Tekrar kapıya vurdum ve itince açıldı kapı. Kapalı değildi. Önce küçük bir başucu masası gördüm ve masanın üstünde, bir yumurta ve bir tabağın içinde bir anahtar vardı. Kapıyı iyice ittim ve seslendim. Doktor Suk yatağa uzanmıştı, yastığıyla boğmuşlardı onu. Rüzgârda koşuyormuş gibi bıyığını ısırarak yatıyordu. Bağırarak dışarı koştuğumda, ansızın bahçeden gelen bir patlama sesi duydum. Tek bir patlama, ama bu patlamayı her iki kulağımla ayrı ayrı işittim. Tabancamın çıkardığı sesi tanıdım hemen. Bahçeye koştum ve kafası patlamış halde, çakılların üstünde yatan Doktor Muaviye'yi gördüm... Yan taraftaki masada, eldivenli küçük çocuk hiçbir şey olmamış gibi çikolatalı sütünü içiyordu... Bahçede başka kimse yoktu.

Derhal tutukladılar beni. Üstünde yalnız benim parmak izimin bulunduğu Smith & Wesson delil olarak gösterildi ve Doktor Ebu Kebir Muaviye'yi tasarlayarak öldürmekle suçlandım.

Sana bu mektubu hapishaneden yazıyorum, tutukluyum ve hâlâ bir şey anlamış değilim. Ağzımda bir sıcak su kaynağı ve iki ağzı keskin bir kılıç var... Doktor Muaviye'yi kim öldürdü? İddia makamının söylediğini düşün bir: 'Bir Yahudi intikam amacıyla bir Arap'ı öldürdü!' Bütün İslam dünyası, bütün Mısır ve Türk kamuoyu üstüme gelecek. 'Yüce Tanrın seni düşmanlarına terk edecek dövmeleri için; onlara doğru bir yoldan ulaşacaksın ve yedi başka yoldan onlardan kaçacaksın...' İşlemeye niyetlendiğin bir suçu işlemediğini nasıl kanıtlayacaksın? Gerçeği kanıtlamak için yağmurun babası gibi müthiş ve güçlü, sarsıcı bir yalan bulmak gerekiyor. Böyle bir yalan uydurmak isteyen gözlerinin yerinde boynuzlarının olması gerekir. Bulursam bu yalanı, yaşayacağım ve seni Krakov'dan İsrail'e getireceğim ve gençliğimizin bilimine döneceğim. 'Sahte kurbanımız tarafından kurtarılacağız' diyordu bizim iki babamızdan biri... Merhametine tahammül etmek zorsa, öfkesinden nasıl kurtulacağız?

Not: Ekte Filozof'un, Doktor Muaviye'nin, Filozof Konstantinos'un ya da Aziz Kiril'in kayıp Hazar Söylevleri'ne ait olduğunu iddia ettiği, Halevi'nin Hazarlarla ilgili kitabından (Liber Cosri*) yapılmış alıntılar bulacaksınız:

באמר ראשון

היהודים דילי כבוד טהור
נראה משפלותם ומיעוטם
וזהכל מואסם אלה וקרא
לחכם מחכמי אדם וסאל
אותו על חכמתו וכעשהו
ואמר לו אני מאמין בחדש
הנבראות ובקדמו הבוראית
ושהוא ברא העולם כלו
בשש ימים ושכל המדברים
צאצאי אדם האלו הם מ
כת' חכם כלם רשעים לבורא
השטנה על הברואים והדבקות
במדברים וקצף ורחמים
דובר ורואה והלוח לנביא
חסדיו והוא שונן בתוך
רצון מהמני בני אדם וכלו
של דבר אני מאמין בכל מיד
שנא בתורה ובספרי בני
ישראל אשר אין ספק ב
באמתם בעדו פרסום
והתקדמותם לוחם סבה צד
גדלים נ באחריתם ו
ובקבותם נגשמו האלהות
והזה עובר בחדם בתורה
בנשיאת בני ישראל ולתת
אותו אנשי הנראה אליו
הגסר נביא שלוח בנראה
אלוהי שלוח נגסר וזה
הסדר הנקרא בן אלקים
והוא האב והבן והיה רוח
הקדש האטמו מיחידים א
אמתו ואם נראה על לשוננו
השלוש נגמין בו והאחד ו
וסעמו

B

COSRI PARS I.

Ad Judæos quod attinet, satis mihi est cognita illorum humilitas, vilitas, paucitas; & quodd illos ab omnibus reprobari & contemni videmus (*ut non opus sit, illos audire*).

Accessit itaq; Sapientem ex Edomæis, (*h. e. & [i.] Christianis*) & quesivit ex eo de Sapientia & Operibus seu Actionibus ipsius. Qui ei dixit; Ego credo Innovationem Creaturatum (*i. e. omnia esse creata, non ab æterno*), & Æternitatem Creatoris Benedicti; quodd se ille Mundum totum creaverit spatio sex dierum; quodd omnes homines rationales sint progenies Adami, ab illa familia suam ducentes; quodd sit Providentia Dei super res creatas, quodd item adhaereat rationalibus (*h. e. se communicet cum hominibus*): credo etiam Dei iram, amorem, misericordiam, sermonem, visionem, revelationem Prophetis & viris sanctis factam; denique, quodd Deus habitet inter eos qui accepti ipsi sunt ex humano genere. Summa; Credo omnia quæ scripta sunt in Lege & libris Israëlitarum, de quorum veritate nullus est dubitandi locus, eò quodd illa publicata, vel, publicè gesta, continuè conservata & propagata, revelataque sint in maxima hominum turba & frequentia. [Et 2.] in extremo ac fine illorum (*Nei publica & Ecclesia Judæorum*) incorporata (*incarnata*) est Deitas, transiens in uterum virginis cuiusdam & p̄tiniariis inter Israëlitas, quæ genuit eum Hominem visibiliter, Deum latenter, Prophetam missum visibiliter, Deum missum occultè. Hicque fuit Messias, dictus Filius Dei, qui est Pater, Filius, & Spiritus Sanctus, cujus Essentiam unicam esse credimus & fatemur. Licet enim ex verbis nostris videatur, nos Trinitatem vel Tres Deos credere, credimus tamen unitatem. Habitatio au-

COSRI PARS I.

tem ejus fuit inter filios Israël, summo ipso-
rum cum honore, quandiu Res Divina ipsis
adhæsit (*durante Templo*), donec illi rebel-
larunt contra Mesiam istum, eumque cruci-
fixerunt. Tum conversâ fuit Ira Divina
continua super eos, gratia verò & Benevo-
lencia super paucos (*è Judæis*) qui sequuti
sunt Mesiam, & postea etiam super alios
populos, qui hos paucos sunt sequuti &
imitati, è quibus nos sumus. Et quamvis
non simus Israëlitas, longè potiori tamen
jure nobis nomen Israëlitarum debetur,
quia nos ambulamus secundum verba Mes-
sias, & Duodecim Sociorum (*h.e. Discipulo-
rum vel Apostolorum*) ejus è filius Israël, loco
Duodecim tribuum, prout etiam populus
magnus è filius Israëlitis sunt sequuti illos
Duodecim, qui fuerunt quâsi Pasta po-
puli Christiani. Unde nos digni facti
sumus Dignitate Israëlitarum, & penes
nos nunc est potentia & robur in terris,
omnesque populi vocantur ad fidem hanc,
& jubentur adhærere ei, atque magnificare
& exaltare Mesiam, ejusque Lignum (*h.e.
Crucem*) venerari, in quo crucifixus fuit, &
similia: Judiciaque & Statuta nostra sunt
partim Præcepta Simeonis socii (*h.e. Petri
Apostoli*), & partim Statuta Legis, quam
nos discimus, & de cujus veritate nullo mo-
do dubitari potest, quin à Deo sit profecta.
Nam in ipso Evangelio in verbis Messias
habetur; *Non veni ut destruiam præceptum ali-*
quod ex præceptis filiorum Israël, & Moysi, Pro-
pheta ipsorum, sed veni, ut id amplectam & confir-
mem, Matth. 5.]

N O T. E.

[1.] *Ubi prima editio habet* יִשְׂרָאֵל, *h.e. Christianum; pro eo in secunda*
substitutum

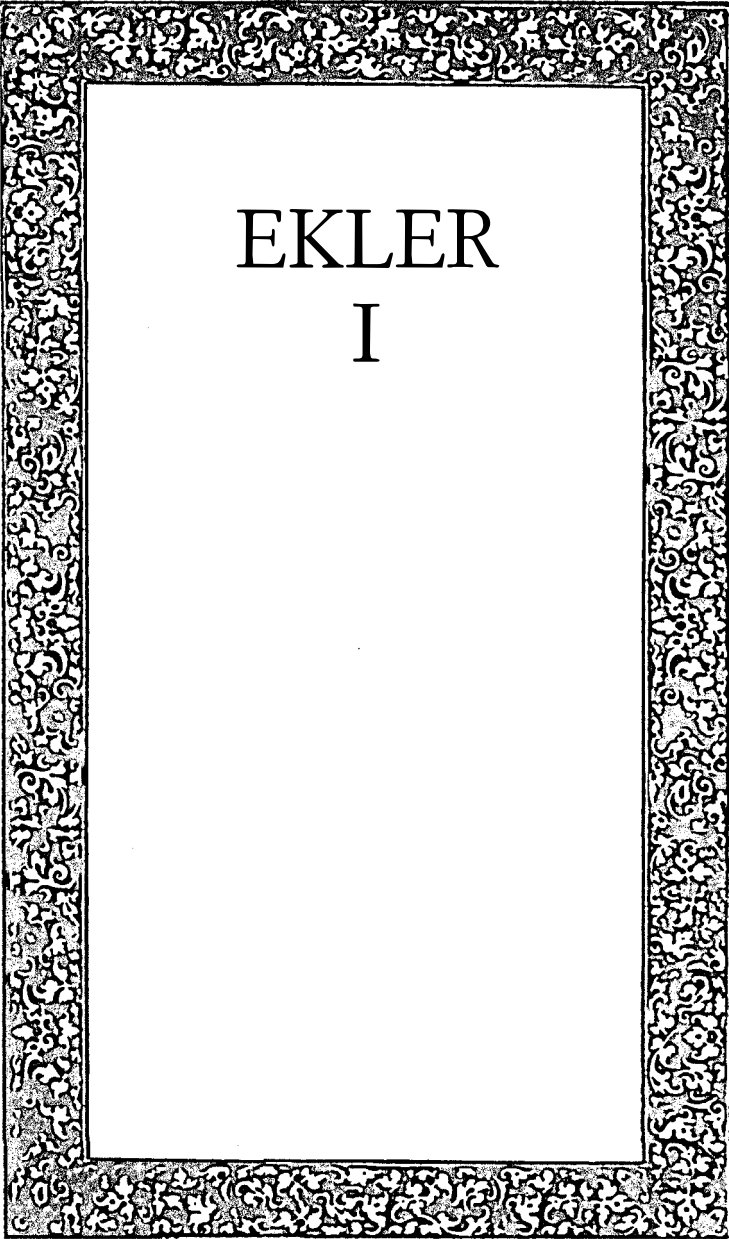
10 מאמר ראשון

ומשכנו בתוך בני ישראל ל
לכבוד להם כאשר היה
הענין האלקי נדבק בהם עד
כ' המניחם במשיח הורה
ותלוהו ושם הקאף מתמיד
עליו וכל המנהג והרצון
לחדשים ההלכים אחרי
המשיח ואחרי כן לאמורת
ההלכים אחרי החדשים
האלה ואנחנו מהם ואם
לא נהיה מבני ישראל אנחנו
יותיראיי שנקרא בני ישראל
מפני שאנחנו ההלכים אחרי
דברי המשיח וחביריו מבני
ישראל שנים עשר במקום
השכנים ואחר כן הלכו עם
רב מבני ישראל אחרי השנים
עשר ההם והיו כחמשה-
עשר לאומת הנצורים היינו אנו
ראויים למעלה בני ישראל
היתה לנו הגבורה והעצמות
בארצות וכל האומות נקראים
אל האמנות האמת ומצוים
להדבק בך ולגדל ולרומם
למשיח ולגדל את עצומת
עלתה עליו והדומה לזה
ודנינו וחזינו ממנו שמעון
החבר וחוקים סן התורה
אשר אע לומדים אותה ואין
ספק באמתה שהיא סתם
האלקים ו. וכבר בא באון
גליו בדבר המשיח לאמתי
לסתור בצורה מסערת בני
ישראל ומשיח נבאם אבל
באתי לחקם ולאמנם [1]

YAHUDA İBN TİBBON (12. yüzyıl) –Yehuda Halevi’nin *Hazarlar Üstüne Kitabı*’nı Arapçadan İbraniceye çeviren kişi. Çeviri 1167 yılında yapılmıştır ve mükemmel bir çeviridir ve bununla ilgili olarak iki açıklama yapılmaktadır: Birincisi, daha sonra yapılan baskılar Hıristiyan Engizisyonu tarafından sansür edilmiştir; ikincisi: Bunun sorumlusu Tibbon’dur, ama aynı zamanda da koşullardır.

Çeviri, Tibbon nişanlısını sabırsızlıkla beklediğinde sadık, hırçın olduğunda iyi, rüzgâr estiğinde şişirilmiş, kışın da derindir; yağmur yağdığında ise çeviriye yorumlarını karıştırıyordu ve özgün metni ıslatıyordu, mutlu olduğunda da anlam karışıklıkları çıkıyordu ortaya.

Tibbon bir bölümü bitirdiğinde, Kutsal Kitap’ın eski İskenderiyeli çevirmenleri gibi yapıyordu –yürüyerek uzaklaşan okuyucudan çeviriye kendisine okumalarını istiyordu, bu sırada Tibbon da hiç kımıldamadan dinliyordu. Okuyucu uzaklaştıkça metin rüzgârda ve köşelerde bazı bölümlerini kaybediyordu ve çalılardan ve ağaçlardan geri dönüyordu. Kapılardan ve çitlerden sızarak, isimlerinden ve ünlülerden hafifliyor, merdivenlerin basamaklarında kırılıyordu ve nihayet, bir erkek sesi gibi hareket ederek, yolunu bir kadın sesiyle bitiriyordu. Uzaktan artık yalnızca fiiller ve rakamlar duyuluyordu. Sonra okuyucu döndüğünde, tersi oluyordu ve Tibbon, bu yürünmüş okuma sırasındaki izlenimlerine dayanarak çeviriye düzeltiyordu.

EKLER

I

PEDER TEOKTİST NİKOLSKİ
HAZAR SÖZLÜĞÜ'NÜN
BİRİNCİ BASIMININ YAZARI

Peder Teoktist Nikolski, Polonya'da bir yerde karanlıklar içinde ölmekten önce Peç Patriki 111. Arşeni Çarnoyeviç'e son itirafını kaleme almıştı: Barut ve salya karışımı itirafname, işlek bir Kiril yazısıyla yazılmıştı ve bu arada da ev sahibesi sürgülü kapıdan devamlı tersleyip lanetliyordu onu.

"Hazretleri bilmektedir ki," diye yazıyordu Teoktist Patrik'e "beni, geleceğimi sürekli dolduran ama geçmişimi pek boşaltmayan iyi bir hafızaya sahip olmaya mahkûm ettiler. 1641'de Yovanye'de, Aziz Johannes Manastırı'na ait bir köyde, çömlekçilerin koruyucusu Aziz Spridon gününde, masasının üstünde her zaman iki saplı çanaklar ve çanakların içinde de ruh için ve beden için yiyecek bir şey bulunan bir ailede dünyaya geldim. Uyurken tahta kaşığını hiç elinden bırakmayan kardeşim gibi, var olduğumdan beri bana bakan bütün gözleri belleğimde taşıyım. Bulutların Ovçar Dağı üstünde her beş yılda bir aynı konuma geldiklerini fark eder etmez, beş sonbahar önce fark etmiş olduğum aynı bulutları tekrar görünce korkuya kapıldım ve kusurumu gizlemeye başladım, çünkü böyle bir bellek cezasıdır. Bu arada Konstantinopolis sikkelerinden Türkçe, Dubrovnik tüccarlarından İbranice ve ikonlardan da Sırpça okumayı öğrendim. Bu hatırlama çılgınlığı içinde bir çeşit susuzluk çekmişti beni, suya duyulan bir susuzluk değildi bu, çünkü su kesemez onu, yalnızca açlığın dindirebileceği farklı bir susuzluk. Bu açlık yiyeceğe duyulan bir açlık değildir, bu da farklıdır ve ben boşuna, bir tuz taşı peşindeki koyun gibi beni açlıktan kurtara-

bilecek bu açlığı keşfetmeye çalıştım. Çünkü belleğimden korkuyordum. Belleğimizin ve anılarımızın aysberg gibi olduğunu biliyordum. Biz bunların ancak gözlerimizin önünden geçen su üstündeki kısmını görürüz, oysa su yüzüne çıkmayan devasa parçalar gözükmeyen geçip giderler ve uzak kalırlar. Bunların müthiş ağırlıklarını hissetmeyiz, çünkü sudaki aysbergler gibi zamanın içine batmıştır. Ama biz kendimizi onların yolu üstünde bulursak, kendi geçmişimiz konusunda başarısızlığa uğrarız ve dibe batma kaçınılmaz olur. Bu yüzden Morava'daki kar gibi üstüme düşen bu beklenmedik yardıma hiç dokunmadım. Bir gün kısa bir an içinde ve büyük bir şaşkınlıkla, belleğimi kaybediverdim gerçekten de. O an mutluluktan deliye dönmüştüm, ama bunun beni nereye götürdüğünü görünce, acı bir pişmanlık duydum. Olay böyle oldu.

“On sekiz yaşıma geldiğimde, babam beni Yovanye'deki Aziz Johannes Manastırı rahiplerine emanet etti ve giderken de şunları söyledi: ‘Oruç tutarken ağzına tek kelime koyma; kulağın arınamayacağına göre ağzın arınır kelimelerden böylelikle hiç değilse. Çünkü kelimeler kafadan ve ruhtan gelmez, dünyadan, yapışkan dillerden ve kokan ağızlardan gelir; uzun zamandan beri kemirilmiş, tekrar tekrar tükürülmüşler ve sürekli çignene çignene yağ gibi yapışkan hale gelmişler. Uzun zamandan beri bir diştten ötekine sayısız ağızdan ağza geçtiklerinden bütün halinde değildirlir artık...’ Aziz Johannes rahipleri beni kabul ettiler ve dar bir ruhta çok fazla kemiğim olduğunu söylediler ve hattatlıkla görevlendirdiler ve kitaplarla dolu bir hücreye koydular beni; kitaplarda, rahiplerin, ölmeden önce okudukları son sayfaya koydukları siyah kurdeleler vardı. Ve çalışıyordum. O sırada komşu Aziz Nikola Manastırı'na yeni bir hattatın geldiği söylentisi yayıldı.

“Nikolye'ye doğru yol, Morava boyunca sarp kıyılar ve su arasında süzülüp gider. Bu manastıra ulaştıran tek yoldur bu. Öyle ki insan en azından çizmelerinden birini ya da atının iki

nalını, sol ya da sağ taraftakileri, ıslatmak zorundadır. Nikolye Manastırı rahipleri çamurla kaplı bu çizmeye bakarak yolcuların nereden geldiklerini arılıyorlardı: deniz kıyısından ya da Rudnik'ten, suya sağ ayaklarını sokarak batıdan Morava üzerinden ya da sol ayaklarını sokarak doğudan. 1661'de bir Pazar, Aziz Tomas günü, uzun boylu ve yakışıklı, yumurta gözlü, bütün bir gece yanabilecek bir sakalı olan ve saçları kafasında bir takke gibi gözlerine kadar inen bir adamın, sol ayağındaki çizmesi ıslak ve çamurlu olduğu halde Nikolye'ye geldiği öğrenildi. Adamın adı Nikon Sevast'tı ve kısa sürede Nikolye'nin en iyi hattatı oldu, çünkü zaten başka bir meslek dalında ustaydı. Silah ustasıydı, ama işi tehlikesizdi: Bayrakları, nişan tahtalarını ve kalkanları boyuyor, kurşunlarla, oklarla ya da kılıç darbeleriyle yok olmaya mahkûm resimler yaratıyordu. Konstantinopolis'e doğru yola çıkmış olduğunu ve Nikolye'den yalnızca geçmek zorunda olduğunu söylüyordu.

"Aziz Kiriak günü, üç sıcak sonbahar rüzgârı esti, her biri kendi kuşlarıyla doluydu bunların –biri sığırcıklarla, öbürü son kırlangıçlarla ve üçüncüsü de atmacalarla doluydu; soğuk ve sıcak kokular birbirlerine karıştı ve Yovanye'de Nikolye Manastırı'nın yeni hattatının süslediği bir ikonu tüm Ovçar Boğazı sakinlerinin seyretmeye koştuğu söylentisi yayıldı. Ben de manastır duvarındaki, kucağında küçük İsa'yı tutan Tanrı Sebastokrator resmine bakmaya gittim. Ötekilerle birlikte içeri girdim ve duvardaki resmi dikkatle inceledim. Sonra yemek sırasında, ilk kez Nikon Sevast'ı gördüm ve güzel yüzü bana çok iyi tanıdığım ama bir türlü çıkaramadığım bir yüzü hatırlattı. Ne bütün yüzleri önüme serilmiş kâğıtlar gibi gördüğüm bellegimden, ne de bunları birbiri peşi sıra çevrilmiş kâğıtlar gibi bulduğum düşlerimden çıkaramıyordum. Hiçbir yerde gözük-müyordu böyle bir yüz.

"Dağdan kayın ağacına vuran bir baltanın sesi geliyordu, çünkü baltanın sesi kayın ağacı ya da karaağaca çarpmasına

göre farklılık gösterir ve yılın bu ayında her iki ağaç da kesilirdi. On yıl önce, bir fırtınada, duyduğum ilk geceden beri çok iyi hatırlıyordum bu sesleri. Uzun bir süredir ölmüş olan ve bu fırtınanın sürüklediği, sonra da bütün ağırlıklarıyla eriyen karın içine düşen bu kuşları hatırlıyordum. Ama biraz önce Sevast'ın yüzünde görmüş olduklarımı hatırlayamıyordum bir türlü. Hiçbir çizgisini, hiçbir rengini bulamıyordum, sakalı olup olmadığını bile hatırlayamıyordum. Hayatımda ilk ve son kez hafızam bana ihanet ediyordu. Ama olay öylesine özel ve inanılmazdı ki nedenini hemen anladım. Tek bir olasılık vardı: Bu dünyaya ait olmayan hatırlanamaz ve tıpkı dışı ördeğin karnındaki balık kılıcı gibi bellekte kalmaz o da. Tekrar yola çıkmadan önce Nikon'u buldum ve dosdoğru ağzının içine baktım. O zaman gözlerimi ısıracakmış gibi korku bastı beni. Ve gerçekten de tam böyle yaptı, çünkü dişleri bir lokma yutmuş gibi birbirine vurdu. Böylece ısırılmış bakışla, Yovanye'ye döndüm.

“Önceki gibi, kitaplar yazmaya başladım, ama bir gün salyamda artık, kitabı yazmış olanın salyası kadar kelime olmadığı anladım. Ve yazdığım metne bir sözcük oradan, bir sözcük buradan, sonra da cümle cümle ek yapmaya başladım. Salı günüydü ve sözcüklerim, bu ilk akşam, dışın altında biraz dokunaklı ve sertti. Ama daha sonraki akşamlar fark ettim ki sonbahar geçtikçe, sözcükler günden güne tıpkı bir meyvenin daha sulu, daha etli ve daha şekerli olması, daha canlı ve hoş bir kabukla kaplanması gibi olgunlaşıyordu. Ve yedinci gün, meyvelerimin aşırı olgunlaşmasını, düşmesini ve çürümesini göreceğimden korkup sabırsızlanarak, Azize Paraskeva'nın biyografisine, yeniden kopya etmekte olduğum özetlerin hiçbirinde yer almayan tam bir sayfa ekledim. Yaptığım kötü iş anlaşılmadığı gibi, rahipler benden gitgide daha sık bir biçimde, eklerle doldurduğum kitaplar yazmamı istemeye başladılar; Ovçar Boğazı'nda sayıları çok fazla olan hattatlara tercih ediyorlardı

bunları. Cesaret bularak, sonuna kadar gitmeye karar verdim. Azizlerin biyografilerine anekdotlar eklemekle kalmıyor, yeni ermişler icat ediyor, yeni mucizeler hayal ediyordum ve yazdıklarım kopya ettiğim kitaplardan daha pahalıya satılmaya başladı. Yavaş yavaş yazı işindeki müthiş gücümün ve keyfime göre davranmanın bilincine vardım. O zaman şöyle bir sonuç çıkardım ortaya: her yazar, hiç yorulmadan, iki satırda kahramanını öldürebilir. Ama okuyucuyu, bizzat bir insanı öldürmek için, onu bir anda kitabın kahramanına, biyografinin kahramanına dönüştürmek gerekir. Gerisi kolay...

“O dönemde, Sretenye Manastırı’nda, Longin adında genç bir rahip yaşıyordu. Münzevi yaşamı sürüyordu ve kendisini suyun üstünde kaydıracak bir rüzgârı bekleyen, kanatlarını açmış bir kuğu gibi hissediyordu. Günlere adını veren Âdem’in onun kadar keskin bir iştme yetisi yoktu. Ve gözleri kutsal salgın hastalıklar yayan iki yabanarısını andırıyordu. Bir gözü erkek, bir gözü dişiydi ve her bir gözü iğneli bir sözle silahlıydı. Bir şahinin bir tavuğun üzerine atlaması gibi iyilik hedefliyordu Ve sık sık şöyle diyordu: ‘Her birimiz kendimizden daha iyi olanı kolayca örnek alabiliriz. Böylece ruhlarla, Yakub’unki gibi, yerden göğe kadar yükselen bir merdiven oluşturabiliriz ve her şey kolaylıkla ve neşe içinde birbirine bağlanıp düzenlenirdi, çünkü insanın kendisinden daha iyi olanı izlemesi ve dinlemesi zor değildir. Bütün kötülük, bizim bu dünyada, durmaksızın bizden daha kötü olanları dinlemeye ve onları örnek almaya çalışmamızdan gelmektedir..’ Benden, beş gün oruç tuttuktan sonra gençlik ışığını fark eden Aziz Petro Korişki’nin biyografisini yazmamı istediğinde, neredeyse gece bastırmıştı ve kuşlar kara şimşekler gibi dalların arasından yuvalarına düşüyordu. Düşüncelerim de hızla parladı ve içimde uyanan kör güce karşı koyabilecek kadar güç bulamadım kendimde. Aziz Korişki’nin biyografisini yazmaya başladım ve oruç günleri bölümüne gelir gelmez, beş

yerine elli yazdım ve yazımı genç rahibe bu haliyle teslim ettim. Şarkı söyleyerek aldı metni, hemen aynı akşam okudu ve ertesi gün bütün boğazda rahip Longin'in uzun bir oruca başladığı söylentisi yayıldı...

“Elli birinci gün, Longin Blagoveštenye Dağı eteklerine gömüldüğünde, artık elime kalem almamaya karar verdim. Ürkmüş bir halde gözlerimi mürekkep hokkasına dikey ve düşünüyordum: Dar bir ruhta çok fazla kemiğim var. Ve günahımdan dolayı pişman olmaya karar verdim. Ertesi sabah başrahibe gittim ve beni Başkâtip Nikon Sevast'ın yardımcısı olarak manastır kâtipliğine almasını istedim. Kabul etti ve Nikon, balkabağı tohumu ve rahiplerin dua etmesini bildiğini söyledikleri adaçayı çiçeği kokan kâtipliğe götürdü beni. Rahipler Nikolye'de bulamadıkları kitapları başka manastırlardan ve Ukraynalı tüccarlardan dört beş günlüğüne ödünç alıyorlar ve beni hızla bunları ezberlemekle görevlendiriyorlardı. Sonra kitapları sahiplerine iade ediyorlardı ve ben aylarca, her gün ezbere öğrendiğim kitapları başkâtip Nikon'a dikte ediyordum. O kalemlerini yontuyordu ve yeşil rengin bitkisel kökenli olmayan -demirden elde edilir- tek renk olduğunu, buna karşılık bütün öteki renklerin bitkilerden çıktığını ve bizim çok renkli harflerle yazdığımız kitapları süslediğini söylüyordu. Nikon'la arkadaşlığımız böyle başladı. Solaktı ve sol eliyle yaptığı her şeyi sağ eliyle gizliyordu. Bütün gün yazıyorduk ve iş olmadığında, manastırın duvarlarını boyuyordu. Ama kısa sürede ikonları bıraktı ve kendisini bütünüyle kitap yazma işine verdi. Böylelikle biz de yavaş yavaş, yıllar içinde geceler boyunca yaşamımızı aşağı doğru indik. “Bin altı yüz seksen üçte, Aziz Eustathios gününde, buz, dansını ekmeye başladı. Köpekler yataklara koyuverildi ve çizmeler soğuktan, gülümsemelerimizdeki dişler gibi çatlamaya başladı. Kuzgunlar soğukta, yeşil bir gökyüzü altında uçarken donuyorlar ve havada yalnızca çığlıklarını bı-

rakarak taş gibi yere düşüyorlardı. Dil, dudağın artık dili hissetmemesi için dudağı çok soğuk hissetti. Rüzgârlar donarak, duran Morava'nın öbür kıyısında uğuldamaya başladı. Ve kıyı boyunca, biçilmemiş çayırılar, üstlerinde gümüş renkli bir sakal bitiyormuş gibi duran kamışlar, filbaharlar ve kırağı kaplı sazlar dikiliyordu. Salkımsöğütler ırmakta donmuş dallarının kafesine kısılmıştı. Sisin içinden, şafakta, kanatlarını, nemin beyaz yelkeninden güçlkle çıkaran yalnız kalmış ekin kargaları çıktı, işte o sırada donla ayrılmış dağların üstünde benim ve Nikon'un düşünceleri, bu bölgeye elveda diyerek ve yazın aceleyle koştu-ran bulutlar gibi yukarıdaki, sonsuz gökyüzünü geçtiler. Sonra etkisini yavaş yavaş gösteren kış hastalıkları gibi anılarımız geçti oradan. Ve mart ayında, Karem'in ilk Pazar gününde, pişmekte olan beyaz fasulyelerin ortasına, içinde rakı ısıtmak için küçük bir tencere koyduk. Rakıyı içtik, fasulyeleri yedik ve Nikolye'yi ebediyen terk ettik. O yılın ilk ve son karıyla Belgrad'a vardık, kentin ilk kurbanlarının -Stratonik, Donot ve Hermil onuruna düzenlenen ayine katıldık ve yeni bir hayata başladık.

"Kalemlerimizi ve hokkalarımızı sulara ve krallıkların sınırlarında gezdiren gezici kâtipler olduk. Birçok dilde kitap yazdıkça manastırlar için gitgide daha az çalışıyorduk. Erkekler için kitap kopya etmeye alışmışken, kadınlar için de kopya etmeye başladık, çünkü erkek ve dişi hikâyelerinin sonları aynı olamaz. Çürümüş bakışlar, kulak küpeleri biçiminde anahtarlar, kuş gagalarıyla düğümlemiş samanla kaplı yollar, tüten ormanlar biçiminde kaşıklar ve kaşıklardan yapılmış çatallar, vadileri ve ırmakları (yalnızca adlarını götürdüğümüz) arkamızda bırakıyorduk. Ve 1684 yılının Kasım ayında bütün ermişler için yapılan yortunun Salı gününde imparatorluk kenti Viyana'ya geldik. Stepansdom Katedrali'nin büyük çanı bize saatleri çalmaya başladı, küçükleri çan kulesinin tepesinden bıçak atıyormuş gibi oldukça hızlı, büyükleriye kilisenin çevresinde gece-

leyin yumurtluyormuş gibi ağır ve görkemli bir biçimde. Yarı karanlıkta, çanın altına girdiğimizde, yakılan avizeler uzun ipler halinde sesli döşemeye kadar indiler, tıpkı katedralin içinde taş duvarlara kadar yayılan giysi içindeki beden gibi balmumu kokusuyla çevriliymişçesine. Orada hiçbir şey gözüküyordu, ama bakış yukarı doğru yükseldikçe, karanlık daha bir yoğunlaşıyordu, öyle ki en yukarılara sığınmış karanlıkların aşağıdaki ışığın bağlı olduğu ipi her an kesmesi bekleniyordu sanki... İşte orada yeni bir iş bulduk ve üstadımız, kalemiyle yöneten ve kılıcıyla kiliseler kuran soylu efendimiz Avram Brankoviç^{le} karşılaştık. Yalnızca onunla ilgili olarak birkaç kelime söylemek, niçin hem sevilen hem de nefret edilen birisi olduğunu anlatmak istiyorum.

“Halk arasında Bronkoviç^{le} ilgili olarak ‘Yalnız değil o’ deniyordu. Gençliğinde kırk gün yıkanmadığı, ayağını şeytanın tenceresine soktuğu ve kafasının bir büyücü kafası olduğuna inanılıyordu. Omuzlarının her birinde bir tutam saç vardı. Gözle görülmeyen şeyleri görüyordu, mart ayında uyuklardı ve eli uğurluydu. Ayakları uzaklara sıçramasını ve kafası da daha uzağa gitmesini sağlıyordu. Bedeni uyurken, dehası bir güvercin bulutu gibi uçuyordu, rüzgârlara yön veriyor, bulutları kovuyor, doluyu yağdırıyor ya da durduruyor ve ekini, sürüyü, sütü ya da buğdayı korumak için denizler ötesindeki doğaüstü yaratıklarla dövüşüyor, onların ülkesinin mahsulünü yağmalamasını engelliyordu. Halk Brankoviç’in meleklerle görüştüğüne de inanıyordu ve onunla ilgili olarak ‘Büyücülerin az bulunduğu yerde, değersiz insan da az bulunur!’ diyordu. İşkodra vezirleri ve Plav ve Gusinye beyleri gibi ikinci grup büyücüler arasında olduğu söyleniyordu. Trebenişte vezirleriyle bir çarpışmada üçüncü gruba dâhil olan Paşa Muştâ Bey Sabliak’ı püskürtmüştü. Silah olarak kum, tüy ve bir kova kullandığı saldırı sırasında Brankoviç ayağından yaralandı. Daha sonra yine bir siyah ata bindi -uyurken kışneyen bütün atların sultanı olan ve kendisi de bir deha olan at.

Topal olan Brankoviç yolda, göksel savaşlar için bir saman çöpüne dönüştürdüğü atının ruhuna biniyordu. Konstantinopolis'te büyüü olduğunu itiraf ederek günah çıkarttığı, daha sonra gücünü yitirdiği ve o çitler boyunca yürürken Transilvanya sürüsünün geriye doğru yürümediği de söyleniyor...

“Bu adamın uykusu o kadar derindi ki, bir daha uyanamayacağından başını ayaklarının yerine koymamak gerekiyordu, yüzü koyun gömülen ve öldükten sonra da sevişmekten hoşlanan insanlardan olan bu adam yazıcı olarak tuttu bizi ve amcası Kont Yorgi Brankoviç'in de kullandığı kütüphanesine yerleştirdi. Ve biz kitapların içinde, küçük çıkmaz sokaklarla ve minare merdivenleriyle çevrili bir sokağın içindeymişiz gibi kaybolduk. Viyana'nın küçük pazarlarından ve dûkkânlarından Kir Avram için Arapça, İbranice ve Yunanca elyazmaları satın alıyorduk ve evleri incelerken, bunların bir rafa dizilmiş gibi durduklarını, Brankoviç'in kütüphanesindeki kitaplara benzediklerini fark ettim. Evlerin her bakımdan kitaplara benzetilebilecekleri sonucuna vardım: Çevrende ancak bazılarına şöyle bir göz atabileceğin o kadar çok kitap var ki, biraz uzun bir süre ziyaret edebileceğin ya da içinde duracaklarının sayısı daha az. Bir ev, senin için çoğu zaman küçük bir kahvehane, kimi zaman bir han, bir geceliğine kiralanmış bir çadır ya da bir mahzen gibidir. Ama ender olarak, çok ender olarak, kötü hava nedeniyle son derece şaşkın bir durumda, tekrar eskiden yaşamış olduğun, girip, geceyi orada geçirdiğin, yattığın yeri anımsadığın, sana her şeyin hem aynı, hem farklı gibi geldiği, ilkbaharın hangi pencereden girdiği ve hangi pencereden sonbahara çıkıldığını anımsadığın olur...

“Bin altı yüz seksen beşte, Aziz Petrus ve Aziz Paulus günü arifesinde, kasım ayındaki bütün ermişler için yapılan yortudan sonraki dördüncü Pazar, efendimiz Avram Brankoviç diplomat olarak Türkiye'deki İngiltere konsolosunun hizmetine girdi ve Konstantinopolis'e gittik. Boğaza bakan bir kuleye taşındık ve

efendimiz ıslak, kum rengindeki her zaman zayıf gözleriyle bu raya kılıçlarını, deve eyerlerini, halılarını, kiliseler gibi yüksek gardıroplarını yerleştirdi. Paternoster'a uyararak bu kulede, amcası Kont Yorgi ve kendisi için dedesinin ninesinin atası Despot Azize Angelina'ya adanmış bir kilise inşa ettirdi. Saçlarını bir kırbaç gibi kullanan ve saç örgüsünün uçlarına iri saçmalar geçirmiş bir Anadolu insanını uşak olarak tuttu. Bu yeni uşağın adı Yusuf Mesudi'ydi☆, efendimize Arapça öğretiyordu ve düşlerini denetliyordu. Yanında, kelimelerle kaplı yapraklarla dolu bir yulaf torbası getirmişti ve onun düş okuyucusu ya da gölge avcısı olduğu söyleniyordu, tıpkı insan düşleriyle birbirlerini kırbaçlayanları adlandırdıkları gibi. Nikon ve ben, ilk yılı tümüyle efendimizin kitaplarını ve elyazmalarını raflara ve dolaplara yerleştirmekle geçirdik; kitaplar hâlâ Viyana'dan beri onları taşıymış olan develerin ve atların kokusunu salıyordu. Bir gün uşak Mesudi Kir Avram'ın yatak odasında nöbet tutarken yulaf torbasını ele geçirdim. Her mektubu ve elyazmasının her sözcüğünü okudum ve Arapça yazıldığı için tek bir sözcüğünü bile anlamaksızın aklımda tuttum. Bütün bildiğim bunun Arap alfabesine göre düzenlendiği, yani bir yengeç gibi ilerlediği ve geriye doğru uçan gürültücü bir ardıç kuşu gibi okunması gereken bir sözlüğü ya da eski ya da az bilinen sözcükler sözlüğünü andırıyordu...

"Kent ve köprüleri şaşırtmamıştı beni. Konstantipolis'e varır varmaz sokaklardaki yüzleri, nefretleri, kadınları ve bulutları, hayvanları, uzun zamandan beri kaçtığım aşkları ve vaktiyle karşılaştığım ve sonsuza kadar anımsadığım gözleri tanıdım. Zamanın akışında hiçbir şeyin değişmediği, dünyanın yıllara rağmen kımıltısız biçimde öyle durduğu kanısına vardım, ama bununla birlikte dünya kendi içinde ve mekanda sayısız biçimler yaratarak, bunları oyun kâğıtları gibi birbirine karıştırarak ve bir ders gibi, kimilerinin geçmişini başkalarına gelecek ya da şimdi zaman gibi dağıtarak değişiyordu.

Burada bir insanın tüm anımsayışları, tüm anıları ve bugünü, aynı anda farklı yerlerde ve farklı kişilerde somutlaşır. Sonuç olarak çevremizde yaşanmış bütün gecelerin tek bir gece gibi düşünülmemesi gerektiğini düşünüyordum, çünkü o başka bir şeydir: Binlerce, yüzbinlerce gece, zaman içinde kuşlar gibi, takvimlerde ve duvar saatlerinde peş peşe birbirlerini izleyecekleri yerde, aynı anda gerçekleşirler. Benim ve senin gecen takvimin aynı geceleri değildir. Bugün, Katolikler için, Roma'da ve burada, Meryem Ana'nın göklere çıkarıldığı günün kutlandığı bayramdır, oysa Ortodoks Doğu Hristiyanların ritleri için, Bizanslılar için ve özerk rit Hristiyanları için Başdiyakos Aziz Stephanos'un röliklerinin nakil günüdür. Kimilerine göre bu 1688 yılı on beş gün erken bitecektir, Yahudiler için gettolarında henüz 5446 yılı akmaktadır, Araplarsa 905 yılındadırlar. Bizim için, Kir Avram'ın yedi hizmetkârı için, bu andan şafağa kadar, tüm bir geceler haftası akıp gidecektir. Buradan Topkapı Sarayı'na kadar yürüyerek eylülün bütün gecelerini toplayacağız ama Ayasofya'dan Blakhernai'ye kadar bütün bir ekim ayı tüketilecektir. Kim bilir, belki de bizim Kir Brankoviç'imiz, Bab-ı Âli'deki İngiliz konsolosuna tercümanlık yapmak için değil, yaşamını düşlediği kişiyi, kendi düşlelerinde Kir Avram'ın yaşamını harcayan kişiyi karşılamak için buraya Konstantinopolis'e gelmiştir. Çünkü bugüne dek çevremizde, insan denizinde bir yerde, başka biri tarafından düşünülmemiş olan tek bir insan yaşamı olmamıştır ve bir başkasının yaşamının görünümü altında gerçekleşmeyen hiçbir insan düşü yoktur. Buradan boğaza kadar sokak sokak yürüyerek, bir yılın bütün mevsimleri gün gün tanınabilir, çünkü ilkbahar ve sonbahar ve bir insanın hayatının bütün mevsimleri bütün dünyada herkes için aynı anda gelmez ve hiç kimse aynı gün içinde genç ve yaşlı olmaz. Ve tüm bir yaşam, bir soluk, doğum ve ölüm arasında, onu söndürmek için üflese bile, bir araya

getirilmiş birçok mumla ateş yakar gibi yoğunlaştırılabilir. Nereye gideceğini tam olarak bilseydin, o gece bile, senin gelecek günlerini ve gecelerini yaşayan, senin yarınki ekmeğini yiyen birini, sekiz yıl önceki yaslarına ağlayan ya da senin müstakbel karını öpen bir başkasını ve neredeyse senin öleceğin aynı komadan acı çeken bir üçüncü kişiyi bulacaktın. İnsan daha hızlı yürüse ve daha geniş ve daha derin arayıp tarasaydı, sonsuzluğun bütün gecelerinin bu gece, bir defada, uçsuz bucaksız bir mekânda gerçekleştiğini görecekti. Bir kentte akıp gitmiş olan zaman, başka bir kentteki zamanı başlatır yalnızca, öyle ki insan bu iki kent arasında, zaman içinde, geleceğe ya da geçmişe doğru yolculuk edebilir. Erkek bir kentte, başka bir dişi kentte ölmüş olan canlı bir kadına rastlayabilirsiniz ya da tersi de olabilir bunun. Ve yalnızca tek tek bireysel yaşamlar değil, tüm gelecek ve geçmiş, burada hazır olan sonsuzluğun bütün kolları, küçük lokmalar halinde parçalanmış ve insanlarla düşleri arasında paylaştırılmıştır. İlk insan Âdem'in devasa bedeni, düşte hareket ediyor ve soluk alıyor. Burada insanlık, zamanını tek bir diş darbesiyle çıtırdatıyor ve ertesi günü beklemiyor. Dolayısıyla zaman yoktur burada. Öte dünyada bir yerden gelerek yaklaşıyor ve bu dünyaya hafifçe dokunuyor... “ ‘Nereden?’ diye sordu Nikon, düşüncelerimi işiterek, ama karşılık vermedim ona. Çünkü nereden geldiğini çok iyi biliyordum. Zaman, dünyadan doğmaz, yeraltı uçurumlarından fışkırır. Onu bir ip yumağı gibi cebinde taşıyan ve keyfine göre çözen Şeytan'a aittir. Onu koparmak gerekir kendisinden. Çünkü Tanrı'dan sonsuzluk istenebilir, ve elde edilebilirse, o zaman sonsuzluğun tersini –zamanı– ancak Şeytan'dan alabiliriz...

“Aziz Yahuda gününde, Tanrı’nın yakını Kir Avram bizi topladı ve Konstantinopolis’i terk edeceğimizi söyledi. Her şey ayarlanmıştı ve yolculuk için emir verilmişti ki Nikon ve Anadolu Mesudi arasında kısa ama sert bir tartışma çıktı, öyle ki Nikon alt gözkapaklarını kuş gibi kısmaya başladı. Hiddetle Mesudi’nin yolculuk için hazırladığı çantasını (içinde, okuduğum ve ezberlemiş olduğum Arapça eski deyimler ve sözcükler sözlüğü vardı) kaptı ve ateşe attı. Mesudi çok fazla hiddetlenmiş gözükmedi, Kir Avram’a doğru döndü ve şunları söyledi:

“ ‘Efendim, şuna bakın bir, erkeklik organı kuyruğu, dölleyeceği insanı sırtını dönerek, görmeden düzüyor. Ve tek burun deliği var.’

“Bu sırada bütün gözler Nikon’a çevrildi, Kir Avram duvardan bir ayna indirdi ve ölümlere yapıldığı gibi burnuna uzattı. Hepimiz yaklaştık ve gerçekten de Nikon’un iki burun deliğinin ayrılmamış olduğunu fark ettik. Böylece herkes benim uzun zamandır bildiğim şeyi öğrenmiş oldu –arkadaşım, başkâtip Nikon Sevast Şeytan’dı. Zaten şimdi inkâr etmiyordu bunu artık. Bana gelince, ben başkaları gibi burnunu incelememiştim onun. Yalnızca aynaya bakmıştım ve başkalarının uzun zamandan beri bilmesi gereken şeyi fark etmiştim. Nikon Sevast’ın, bana uzun zaman önce görülmüş bir yüzü çok fazla hatırlatan yüzü gerçekten de benim yüzümün tıpatıp aynısıydı. Tanrı’nın ekmeğini, Şeytan’ın gözyaşıyla yoğurarak ikizler gibi yürüyorduk dünyada.

“O gece şunları düşündüm kendi kendime: işte fırsat, ya şimdi ya hiçbir zaman! Bir kimse hayatını uyuklayarak geçirirse, çevresindeki hiç kimse onun bir gün uyanacağını düşünmez. Nikon ilgili olarak da böyleydi. Kolları yataktan kaydığında sıkıntı ve kaygı içinde uyananlardan olmadığımı söylemem gerekir, ama Sevast’tan korkuyordum. Çünkü dişleri kemiklerimin düzenlenişini tam olarak biliyordu. Her şeye rağmen

devam ettim. Şeytan'ın her zaman insanın bir adım arkasından yürüdüğünü bildiğimden, peşinden yürüyordum ve o beni fark etmiyordu. Sevast'ın, Kir Avram Brankoviç'in müthiş geniş kütüphanesindeki bütün kitaplar içinde *Hazar Sözlüğü*'ne özel bir önem verdiğini uzun zamandır fark etmiştim. Biz kâtipler bir tür abece kitabına çalışıyorduk ve kaybolmuş bir halkın kökeni ve yok olması, gelenekleri ve savaşları üstüne bütün verileri araştırıyor ve sınıflıyorduk. Avram Brankoviç bu halkla çok ilgileniyordu, bol bol eski belge satın alıyordu ve Hazarlar[▽] üstüne bir şey bilenleri, 'diller'i yakalamaları için adam çalıştırıyordu ya da bazılarını sanatları eski Hazar rahiplerinden kaynaklanan düşavcılarının peşine gönderiyordu. Bu abece kitabı dikkatimi çekti, çünkü Brankoviç'in kütüphanesindeki binlerce kâğıt tomarı arasında Nikon'u ilgilendiren buydu. Brankoviç'in *Hazar Sözlüğü*'nü ezberledim ve Nikon'u gözetlemeye başladım. O meşhur geceye kadar olağanüstü hiçbir şey olmadı. Araya giren ayna olayından sonra, kulenin üst katına çıktı, papağanı aldı, bir fenerin üstüne koydu ve onu dinlemek üzere oturdu. Çünkü Kir Avram'ın papağanı sık sık şiir okuyordu; Kir Avram bunların Prenses Ateh'den[▽] geldiğini düşünüyordu ve biz kâtiplerin görevi, Kir Avram'ın Hazar eski sözcükler ve deyimler sözlüğü için papağın bütün anlattıklarını yazmaktı. Ama o akşam Sevast hiçbir şey yazmadı. Dinliyordu ve kuş şunları söylüyordu:

Kimi zaman sıcaklık ve hoş kokularla dolu eski ilkbaharlar içimizde yeniden çiçek açar. Bunları göğüslerimizin altında saklayarak, hüküm süren kışa taşıırız. Sonra bir gün, pencerenin öbür tarafına, buzun yalnızca bir resim olmadığı yere geçtiğimizde, bu eski ilkbaharlar korumaya başlar göğüslerimizi. Dokuz kıştan beri böyle bir ilkbahar çiçek açtı bende ve hâlâ ısıtıyor beni. Şimdi bu kışta, hoş kokuları içinde iki çayır gibi birbirine kavuşan bu ilkbaharlardan ikisini düşün. İşte bu gerekli bize manto niyetine...

“Papağan susunca, ruhta gizlenmiş ve ilkbaharı olmayan müthiş bir yalnızlık duygusu hissettim. Yalnızca Nikon Sevast ve benim ortak gençliğimizin anısı parlıyordu belleğimde zayıf bir ışık gibi. Nikon kuşu alıp dilini ikiye böldüğünde güzel ışık diye düşündüm. Sonra Avram Brankoviç’in *Hazar Sözlüğü*’ne yaklaştı ve sözlüğün yapraklarını bir bir ateşe attı. Avram Brankoviç’in kendi eliyle yazmış olduğu son sayfayı bile:

İSA’NIN KARDEŞİ ÂDEM’İN ÖYKÜSÜ

Hazarlar, İsa’nın ağabeyi ve Şeytan’ın kardeşi ilk ve son insan Âdem’in yedi parçadan oluştuğuna inanıyorlardı. Şeytan tarafından yaratılmıştı: Eti topraktan, kemikleri taştan, uğursuz gözleri sudan, kanı çiyden, soluğu rüzgârlardan, düşüncesi bulutlardan ve aklı meleklerin çabukluğundan oluşmuştu. Bununla birlikte ikinci ve gerçek babası Tanrı bedenine bir ruh üfleyene dek hareket edemedi. Bu ruh onun içine girince Âdem, dişi sağ başparmağıyla, erkek sol başparmağına hafifçe dokundu ve canlı oldu. Her iki dünyada –Tanrı tarafından yaratılmış, görünmeyen, manevi dünyada ve sadakatsiz cimri Şeytan tarafından yaratılmış, görünür, maddi dünyada– yalnızca Âdem iki yaratıcının ortak eseridir ve her iki dünyaya aittir. Şeytan bedenine iki günahkâr meleği hapsetti ve bunlar öylesine bir açlıkla karşı karşıyaydılar ki, dünyanın sonu gelmeden açlıklarını ne geçiştirebilir ne de doyurabilirlerdi. Birinci meleğin adı Âdem, ikinci sininki Havva’ydı. Havva’nın göz yerine ağları, dil yerine bir ipi vardı. Havva Büyük Halka ya da zincirler biçimindeydi. Âdem hemen yaşlanmaya başladı, çünkü ruhu çoğalan ve başka zamanlarda uçan bir göçmen kuştı. Başlangıçta Âdem yalnızca iki tür zamandan oluşmuştu –erkek ve dişi. Sonra dörde çıktı bunların sayısı (Havva’ya ve oğulları Kabil, Habil ve Şit’e ait olan). Daha sonra insan bedenine girmiş zaman parçalarının sayısı durmadan arttı ve Âdem’in bedeni, doğa imparatorluğuna benzeyen,

ama farklı düzenlenmiş büyük bir imparatorluk oluncaya kadar şıstı. En son ölümlü tüm yaşamını, bir çıkış arayarak Âdem'in kafasının içinde geçirecek ama bulamayacaktır bu çıkışı, çünkü Âdem'in bedenine giriş ve çıkışı bulan tek kişi İsa'dır. Bu uçsuz bucaksız beden mekânda değil zamanda uzanır. Oysa insanın ayağına mucizeler giymesi de sözcüklerle bir kürek oluşturması da zordur. Bu nedenle, daha sonraki bütün kuşaklarda göçen tek ruh Âdem'in ruhu değildir (ruhların bu göçmeleri yalnızca tek bir ruhun, Âdem'in ruhunun göçmesidir zaten). Âdem'in soyundan bütün ölümler de göçerler ve Âdem'in ölümünü yeniden bütünlerler ve böylelikle tane tane, Âdem'in bedeni ve yaşamıyla orantılı devasa bir ölüm oluştururlar. Beyaz göçmen kuşların siyah kuşlara dönüşerek dönmeleri gibi. Soyundan son insan öldüğünde, Âdem de ölecektir, çünkü tüm çocukların ölümleri onda yineleniecektir. Ve o zaman tavus kuşu tüylerine bürünmüş alakarga fablındaki gibi Toprak, Taş, Su, Çiy, Rüzgârlar, Bulutlar ve Melekler gelip Âdem'e verdikleri parçalarıyla süslenecekler ve parçalayıp yok edeceklerdir onu. Âdem'in bedeninden, insanın ilk babasının bedeninden ayrılacak olanın vay haline, çünkü onlar onunla birlikte ve onun gibi ölçmeyeceklerdir. Başka bir şey olacaklardır, ama insan olmayacaklardır.

Düşavcıları işte bu nedenle ilk insanı, Âdem'i ararlar ve sözlüklerini, eski sözcükler ve deyimler sözlüğünü ya da abece kitabını oluştururlar. Bununla birlikte Hazarların düş adını, bizim bu sözcükten anladığımızın dışında bambaşka bir şeye verdiklerini de bilmek gerekir. Pencereden bakmadığımız sürece kendi düşlerimizi hatırlayabiliriz; baktığımızda, ebediyen uçup giderler. Hazarlarda böyle değildir durum.

İnsanların hayatlarının, anahtarlar gibi zamanın küçük parçaları olan düğüm anları olduğunu düşünüyorlardı. Dolayısıyla her Hazarın, yaşamı boyunca, üstüne bir arduvaza çiziktirir gibi, yaşamının açık seçik gördüğü ya da en dolu biçimde yaşadığı günlerini kazıdığı bir sopası vardı. Sopanın üstündeki çizgilerin

her biri bir hayvan ya da değerli bir taşın adını karşılıyordu. Ve 'düş' diyorlardı buna. Yani Hazarlar için düş yalnızca gecele-
rimizin gündüzü değil, gündüzlerimizin de yıldızlı ve gizemli
gecesiydi. Din adamı olan düş okuyucuları ya da düşavcılar bu
sopalardeki işaretleri yorumluyorlar ve bunlardan sözlükler ya
da biyografiler yaratıyorlardı, ama bu sözlüklerin eski anlamıyla,
Plutarkhos ya da Cornelius Nepos'un kullandığı anlamıyla
değildi. Bu daha çok insanın, Âdem'in bedeninin bir parçası
durumuna geldiği tanrısal esinlenme anlarından derlenmiş bir
anonim biyografiler dizisiydi. Çünkü her insan, hayatında en
az bir kez Âdem'in bir parçası olur. Ve bütün bu anları toplar-
sanız, Âdem'in bu dünyadaki bitmemiş ama zaman içinde ta-
mamlanan bedenini elde edersiniz. Çünkü zamanın yalnızca bir
bölümü aydınlanmış, girilebilir ve yararlanılabilir. Âdem'in
zamanından bir parça. Gerisi, bizim için karanlıktadır ve başka
birine yarar. Geleceğimiz salyangozun duyargaları gibidir; sert
bir şeye temas eder etmez geri çekilir ve ancak bütünüyle geli-
tikten sonra görebilir. Âdem'se her zaman görür. Çünkü bütün
insanların bütün ölümlerini önceden ve dünyanın sonuna ka-
dar anlamış olan, bu dünyanın geleceğini de anlar. Bu nedenle,
bizler Âdem'in bedeninde bir araya toplanarak, geleceğimizin
gönül gözüyle görenleri ve ortak sahipleri oluyoruz. Şeytan ve
Âdem arasındaki temel fark burada yatmaktadır: Şeytan gelece-
ği görmez. Hazarlar Âdem'in bedenini bu nedenle arıyorlardı ve
Hazar düşavcılarının dişi ve erkek kitaplarının, dişilerin, bed-
nini ve erkeklerin de kanını oluşturduğu Âdem'in ikonları gibi
olması bundandır. Hazarlar rahiplerinin kesinlikle tüm bedene
yaklaşamayacağını ve onu ikon-sözlüklerinde resmedemeye-
ceklerini biliyorlardı. Hatta zaman zaman yüzüz, ama iki baş-
pa-maklı ikonlar yapıyorlardı -sol ve sağ, her iki elde, Âdem'in
erkek ve dişi başparmağı. Çünkü sözcüklerde fethedilmiş her
bölüm, ancak erkek ve dişi iki başparmağı bitiştirerek canlandı-
rılabilirdi. Yani Hazarlar, Âdem'in bedeninin bu iki bölümünü

fethetmeye özellikle dikkat ediyorlardı. Bunu başardıkları, ama gerisi için yeterince vakitleri olmadığı kabul ediliyor. Âdem'inse vakti var ve bekliyor. Tıpkı ruhlarının çocuklarında dolaşması ve ölümleri anında bedenine dönmesi gibi uçsuz bucaksız kralık bedeninin bir bölümü, her birimizde yok olup yeniden doğabilir. Erkek ve dişi başparmaklara peygamberce bir dokunma yeterlidir. Bu parmakların arkasında Âdem'in bedeninin en az bir bölümünü oluşturmak koşuluyla. Ondan bir parça olarak...

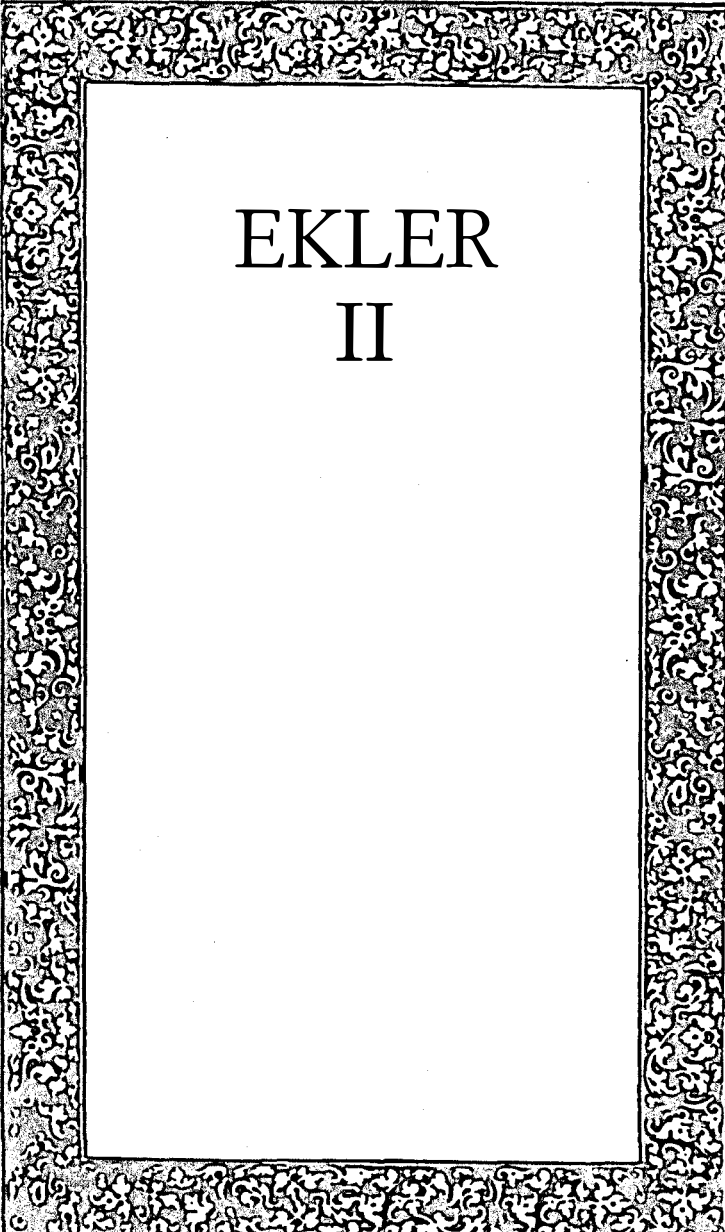

“Avram Brankoviç'in bu sözleri bütün yolculuk boyunca kulaklarımda çınladı. Öylesi bir kuraklık içinde yürüyorduk ki, Tuna, Karadeniz kıyısındaki deltasında, Regensburg'da her zamankinden daha geniş değildi. Oysa Regensburg'da Karaorman'daki kaynağındakinden daha fazla suyu yoktu. Bu sözcükler, rüzgârın, topların dumanını hızla ve Tuna üzerindeki sisi yavaşça kovduğu savaş alanına geldiğimizde bile terk etmedi beni. 1689'da Kasım'daki yortudan sonraki on üçüncü Pazar günü, kuraklık bitti ve hayatımızın en uzun süren yağmurları düştü. Tuna, üstündeki gökyüzü kadar derin akıyordu ve yağmur, ırmak içinde, yüksek bir parmaklık gibi, bizim ordugâhımızı Türklerinkinden ayırarak dikiliyordu. Ve orada, ordugâhta, savaş alanında, her birimizin Tuna'ya gelmek için kendisine ait bir nedeni olduğu duygusuna kapıldım ve her birimizin de ne için beklediğini söyleyebilirdim. Nikon, Mesudi'nin ve Brankoviç'in sözlüklerini yaktıktan sonra başka bir insan olmuştu. Artık hiçbir şeyle ilgilenmiyordu ve kendisi için intihar edenler için okunan 'beşinci mezmur'un okunmasına izin veriyordu. Kalemlerini peş peşe suya attı. Nikon ve Mesudi damalı bir atkının üzerinde zar atıyorlardı. Nikon hayattan vazgeçmiş biri gibi büyük para-

lar kaybediyordu. Ve ben onun, ölümün buraya, savaş alanına, her yerden daha çabuk geleceğini umarak yaşama veda etmekte olduğu izlenimine kapıldım. Kir Avram Brankoviç, uzun bir zamandan beri savaş sanatı egzersizleri yapmış olmasına ve bir kez de başarılı bir savaş vermiş olmasına rağmen Tuna'ya dövüşmek için gelmemişti. Burada bir randevusu olduğu açıkça belliydi. Mesudi zar atıyordu, ama buraya, Cerdap'a, Türk topraklarının çıkardığı patırtı had safhaya ulaşmışken, o Uğursuz Haçın Kaldırılması anında, dökülen kanı ve yağmurları görmeye katlanarak Avram'ın randevusuna kimin geleceğini merak ediyordu. Kir Avram'ın eskrim hocası, Averkiye Skila' adlı Kıptiye gelince o Tuna üstünde Türk saldırıları altında kalıyordu, çünkü bu, onun için, düşman askerleri ya da bizim askerlerimiz üzerinde (fark etmiyordu onun için) uzun zamandan beri çalıştığı, ama canlı kemik ya da et üzerinde denemediği yeni bir hasna doğru ilerleme oyununu denemek için bir fırsattı. Ben, onların yanında oturmuş duruyordum öylece, çünkü *Hazar Sözlüğü*'nün devamını bekliyordum. İlk iki bölümünü –Mesudi'nin İslami ve Kir Avram'ın Bizans– ezbere biliyordum, bu eski sözcükler ve deyimler sözlüğünün Yahudi bölümünü tamamlamak üzere bir üçüncü kişinin ortaya çıkıp çıkmayacağını görmek kalıyordu geriye benim için, çünkü ilk ikisini bir üçüncüsünün izlemesi gerekiyordu. Nikon ilk ikisini yakmıştı ve bir üçüncüsünün gelişinden korkmuyor gibiydi. Dolayısıyla yapacak bir şeyi yoktu artık. Ama ben, gerisini ezbere bilen biri, bu üçüncü bölümü görme umudu içindeydim ve bunun nasıl gerçekleşeceğini de bilmiyordum. Benim gibi aynı şeyi beklediğini sandığım Kir Avram'a güveniyordum. Ama şansı yaver gitmedi. Çünkü kısa süre sonra Türk askerleri Brankoviç ve Nikon'u öldürdüler ve Mesudi'yi yakaladılar. Türklerle birlikte kırmızı gözlü ve kanatlar gibi açılmış kaşları olan genç biri gelmişti. Bıyığının yarısı gümüş renginde yarısı kızıldı. Koşarak geldi, kaşları tozlu ve sakalı da sümük ve çamur içindeydi. Zamanı bir saati fazlasıyla

la hak ediyordu sanki diye düşündüm ona bakarken. Ama bunun benim beklediğim adam olduğunu biliyordum. Bu sırada o da devrildi ve torbasından, küçük harflerle yazılmış kararmış yapraklar döküldü. Savaştan sonra, herkes gittiğinde, sığınmış olduğum yerden çıktım ve kâğıtları topladım. Tuna'yı geçtim ve Eflak'ta, Del Manastırı'nda, hiçbir şey anlamamaya ve yazılı şeyleri yorumlamamaya gayret ederek okudum bu İbrani-ce yazıları. Daha sonra, Nikon Sevast'ın çok engellemek istediği şeyi gerçekleştirmek için Polonya'ya gittim. Bir matbaacı buldum ve üç Hazar sözlüğünü ona bıraktım: Savaş alanında bulunmuş olan Yahudi, Avram Brankoviç'in isteğiyle bir araya getirilmiş olan Bizans ve düşavcısı Mesudi'nin getirmiş olduğu Arap. Matbaacının adı Daubmannus'tu, ancak beşinci kuşakta ölümcül olan bir hastalığı vardı, uzatılmış bir kâğıt oyunu gibi. Bana iki aylığına bir oda tuttu, karnımı doyurdu ve gömleklerime düğme aldı ve ezbere öğrenmiş olduğum her şeyi aktardım ona. Böylece yeniden anlatıcılık işime dönmüştüm yıllar sonra ilk defa, Nikon Sevast'ın uzun zamandır bırakmış olduğu kâtiplik işini yapıyordum. Bin altı yüz doksanda, Beytlehem'in Onbin Masum Azizi gününde, bir kar fırtınasında ve tırnakları kıran bir soğukta amacımı gerçekleştirdim. Brankoviç'in abece kitabını, Mesudi'nin eski sözcükler ve deyimler sözlüğünü ve kızıl gözlü genç adamın torbasından çıkan Yahudi sözlüğünü bir araya getirerek, bir *Hazar Sözlüğü* oluşturdum ve matbaaya verdim bunu. Daubmannus üç defteri -kırmızı, yeşil ve sarı- aldı ve basacağını söyledi.

“Bastı mı, basmadı mı bilmiyorum ve hatta Papa hazretleri, böyle davranmakla doğru yapıp yapmadığımı bile bilmiyorum. Bildiğim yalnızca yazma açlığı içinde olduğum ve bu açlığın beni bellek açlığından kurtardığıdır. Sanki Başkâtip Nikon Sevast'a dönüşüyordum...”

EKLER II

**DOKTOR EBU KEBİR MUAVİYE’NİN
ÖLDÜRÜLMESİYLE İLGİLİ OLARAK
TANIKLARIN DİNLENMESİNE DAİR
MAHKEME TUTANAKLARINDAN PARÇALAR**

**İstanbul,
18 Ekim 1982**

Virginia Ateh, Kingston Otel’inde garson, Dorothea Schultz olayında tanık, mahkemeye çıkmış ve şunları söylemiştir:

“O gün (2 Ekim 1982), hava güneşliydi ve ben çok sıkıntıliydim. Boğazdan, küçük yılanlar gibi bitkinleşmiş düşünceler arasından süzülen hızlı düşüncelerimle birlikte tuzlu hava iplicikleri geliyordu. Güzel havalarda kahvaltı yapılan Kingston Otel’inin bahçesi kare biçimindedir. Bir köşe güneşli, öbürü çiçekli, üçüncü köşeyse rüzgârlıdır, dördüncü köşedeysen yanında bir direk bulunan bir kuyu vardır. Ben sürekli bu direğin arkasında dururum, çünkü müşteriler yemek yerken seyredilmekten hoşlanmazlar. Şaşırtıcı bir şey değil bu. Sözgelimi kahvaltı eden bir müşteriye bakarken bilirim ki karıştırılmış yumurta onu öğleden önce banyo yapmaya zorlayacaktır, balık akşam Topkapı Sarayı’na gitmesi için ve bir kadeh şarap da uyumadan önce bir gülümseme taslağı gücü verecektir, öyle bir gülümsemedir ki bu hiçbir zaman otel odasının miyop aynalarına ulaşamayacaktır. Buradan, aynanın yanından bahçeye çıkan merdiven ve dolayısıyla da gelen giden herkes görülür. Buranın başka bir avantajı daha vardır. Nasıl çevredeki oluklardan gelen bütün suların hepsi kuyuya dökülürse, bahçedeki bütün sesler de orada toplanır ve kuyunun üstünden biraz kulak kabartılırsa, bahçede telaffuz edilen her söz belirgin biçimde duyulur. Sinek yakala-

yan bir kuşun çıkardığı ses ya da kırılan bir yumurtanın sesi duyulur, çatalların hep aynı olan sesi ve bardakların her zaman farklı olan sesleri ayırt edilir. Müşteriler, garsonu çağırmadan önce, gevezelik ederken bu çağırmalarının nedenini her zaman belirttiklerinden, ben onların bu arzularını onlar dile getirmeden yerine getirmek durumundayımdır, çünkü kuyu aracılığıyla duymuşumdur isteği. Bir şeyi ötekilerden bir süre önce öğrenmek kimi zaman çok yararlıdır. O sabah, bahçeye ilk inenler 18 no'lu odanın müşterileri oldu; Belçika pasaportlu Van der Spak ailesi, baba, anne ve oğulları. Baba oldukça yaşlıdır, beyaz bir kaplumbağanın kabuğundan yapılmış bir aleti çok güzel çalıyordu, akşamları dinlemek mümkün oluyordu müziğini. Biraz tuhaf bir adam ve yemeklerini cebinde taşıdığı, kendisine ait iki dişli çatalla yedi hep. Anne genç ve güzeldi, onu da yakından incelemiştim. Bir kusuru olduğunu fark ettim –burnundaki delikleri ayrılmamıştı. Her gün Ayasofya'ya gidip, orada çok güzel ikon kopyaları yapıyordu. Bu resimlerin kocasının resimleri için partiyon işlevi görüp görmediğini sordum kendisine, ama sorumu anlamadı. Henüz dört yaşında olan küçük oğlu da bir kusur yüzünden acı çekmekteydi kesinlikle. Gerçekten de yemek yerken bile eldiven vardır elinde. Bu arada başka bir şey kafamı karıştırdı. O sabah ortalık güneşliydi ve bahçeye çıkmak için merdivenden inen Belçikalı aileyi izlerken babanın yüzünün öbür yüzlere benzemediğini fark ettim.

Hâkim: Ne demek istiyorsunuz?

Tanık: Bir yüzün iki sol kısmını yan yana koyun bir fotoğrafta, güzel bir insanı bir ucubeye çevirirsiniz. Bir ruhun yarısını ikiye katlasanız tam bir ruh elde edemezsiniz, iki ucube yarım ruh elde edersiniz. Ruhun da, yüz gibi bir sol, bir de sağ tarafı vardır. İki sol bacakla bir iki ayaklı oluşturamazsınız. Yaşlı bayın yüzü iki yarım soldan oluşmuştur.

Hâkim: O sabah sizi şaşırtan bu mu oldu?

Tanık: Evet.

Hâkim: Tanığa hatırlatmamız gerekir ki ifadelerinde gerçeği titizlikle yansıtmaması gerekir. Sonra ne oldu?

Tanık: Van der Spaak'lara servis yaptım ve bu arada tuzu ve biberi aynı elle almamaları gerektiğini söyledim ve kahvaltıdan sonra oynayan ve çikolatalı sütünü içen çocuklarını bahçede bırakarak gittiler. Sonra burada olan, Dr. Dorothea Schultz gelerek masasına oturdu. Servis yapmak için yanına gitmeden önce kurban Dr. Muaviye masasına gidip oturmuştu. Dr. Dorothea Scultz'un zamanının yağmur, Muaviye'nin zamanınsa kar gibi düştüğü görülüyordu açıkça. Boğazına kadar batmıştı. Kravatı olmadığını fark ettim ve Dorothea Schultz çantasından gizlice bir tabanca çıkarmıştı, ama kendisiyle birkaç kelime konuştuktan sonra Dr. Muaviye'nin ona uzattığı bir tomar kâğıdı almak için elini uzattı. Sonra kâğıtların altına gizlenmiş silahı bırakarak kalktı ve otele doğru koştu. Bütün bunlar şaşkınlığımı artırmaktan başka bir şeye yaramamıştı. Dr. Muaviye'nin kehribardaki bir güve gibi sakalına hapsolmuş ve hüzünlü gözlerinin yeşilinde yanmış çocuksu bir gülümsemesi vardı. Belçikalı ailenin küçük çocuğu bu gülümsemeyle büyülenmiş gibi yaklaştı. Çocuğun ancak dört yaşında olduğunu da hatırlatırım mahkemeye. Bahçede başka hiç kimse yoktu. Küçük çocuğun elinde eldivenleri vardı her zamanki gibi ve Dr. Muaviye eldivenlerini niçin çıkarmadığını sordu ona.

"Çünkü buradan iğreniyorum," diye karşılık verdi küçük çocuk.

"İğreniyor musun?" diye şaşırdı Dr. Muaviye. "Neden iğreniyorsun?"

"Demokrasinizden!" dedi küçük çocuk kelimesi kelimesine.

O zaman kuyunun üstüne doğru eğildim ve gitgide şaşırtıcı olmaya başlayan konuşmalarını dinledim.

"Hangi demokrasiden?"

“Sizin, sen ve senin gibilerin savunduğu demokrasiden. Sonuçlara bak. Bugüne kadar büyük halklar küçüklere baskı yapıyordu. Şimdi tersi. Demokrasi adına küçük halklar büyükleri korkutuyor. Çevremizdeki dünyaya bak, beyaz Amerika siyahlardan korkuyor, siyahlar Porto Rikolulardan, Yahudiler Filistinlilerden, Araplar Yahudilerden, Sırplar Arnavutlardan, Çinliler Vietnamlılardan korkuyor, İngilizler İrlandalılarından. Küçük balıklar büyük balıkların solungaç yarıklarını ısıyor. Demokrasiniz yeni bir moda çıkardı: Şimdi korku içinde yaşayanlar artık azınlıklar değil, bu dünya sakinlerinin büyük bölümüdür... Demokrasiniz bir enayi pisiği...”

Hâkim: Tanığa gerçeğe uygun olmayan ifadeler vermesi gerektiğini hatırlatırım. Mahkeme kendisini para cezasına mahkûm edebilir. Yemin ederek, bütün bunları dört yaşında bir çocuğun söylediğini mi belirtiyorsunuz?

Tanık: Evet, bunu söylüyorum, çünkü kendi kulaklarımla duydum. O zaman duyduklarımı doğrulamak istedim ve bahçeye bakabilmek amacıyla yerimden ayrıldım. Çocuk birdenbire Dr. Schultz’un tabancasını aldı, bacaklarını açtı, dizlerini hafifçe büktü ve iki eliyle bir profesyonel gibi nişan alarak Dr. Muaviye’ye şunları söyledi:

“Ağzını aç, dişlerini mahvetmeyeyim!”

Dr. Muaviye şaşkın bir halde ağzını açtı ve çocuk ateş etti. Önce tabancanın oyuncak olduğunu sandım, ama Dr. Muaviye kendisiyle birlikte iskemleyi de devirerek sırtüstü yuvarlandı. Kan fışkırdı ve o sırada pantolonunun bir paçasının çamurla kaplı olduğunu fark ettim –bir ayağı çukurdaydı zaten. Çocuk silahı attı, masasına döndü ve çikolatalı sütünü içmeye devam etti. Dr. Muaviye hiç hareket etmiyordu, bir kan sızıntısı çenesinin altında düğümleniyordu. Bu sırada, ‘İşte şimdi kravatlı...’ diye düşündüm. Biraz önce Bayan Schultz’un attığı çığlığı duydum. Daha sonra olup bitenleri herkes biliyor. Dr. Muaviye’nin

öldüğü anlaşıldı, ceset kaldırıldı ve Dr. Schultz otelimizin başka bir müşterisinin, Dr. Suk'un öldüğünü bildirdi...

Savcı: "Bu sırada, 'İşte şimdi kravatlı...' diye düşündüm." Mahkemenin huzurunda böyle bir ifade tarzını hiç onaylamadığımı söylemek isterim. Siz hangi millettensiniz Matmazel ya da Madam Ateh?

Tanık: Açıklamak zor bunu.

Savcı: Bu zahmete girmenizi rica ediyorum.

Tanık: Ben Hazarım.

Savcı: Ne diyorsunuz? Böyle bir halktan söz edildiğini hiç duymadım ben. Pasaportunuz hangi ülkeye ait? Hazar ülkesi-ne mi?

Tanık: Hayır, İsrail.

Savcı: Hah işte. Ben de bunu söylemenizi bekliyordum sizden. İsrail pasaportlu bir Hazar? Ülkenize ihanet ettiniz o halde, öyle mi?

Tanık (gülerek): Hayır, tersi geçerlidir daha çok. Hazarlar Yahudilere dönüştüler ve ötekiler gibi ben de Yahudi dinine döndüm ve İsrail pasaportu aldım, insan dünyada tek başına nasıl yaşayabilir? Bütün Araplar Yahudi olsaydı, siz Arap olarak kalabilir miydiniz?

Savcı: Bu açıklamalarınızdan bağışık tutun bizi. Ayrıca soruları soracak olan siz değilsiniz. Tanıklığınız açıkça, aynı pasaporta sahip olan sanığa yardımcı olma amacını güdüyor. Başka soru sormuyorum. Sanıyorum jüri üyelerinin de...

Daha sonra Belçikalı aile dinlendi. Bay ve Bayan Van der Spaak üç noktanın altını çizdiler. Birincisi, dört yaşında bir çocuğun böyle bir cinayet işleyebileceğine inanmak mantıksızlıktır. İkincisi: soruşturma Dr. Muaviye'nin, üstünde tek bir kişinin -Dr. Dorothea Schutz'un- parmak izlerinin bulunduğu bir silahla öldürülmüş olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ve soruşturma, Dr. Muaviye'nin öldürüldüğü bu silahın (Smith & Wesson mar-

ka, 36 model, 38 kalibre) Bayan Schultz'a ait olduğunu ortaya çıkarmıştır. Üçüncüsü, Madam Van der Spaak, iddianamenin başlıca tanığı olarak Dr. Schultz'un Dr. Muaviye'yi öldürmek için bir nedeni olduğunu, genç kadının İstanbul'a onu öldürmek niyetiyle geldiğini ve bunu da gerçekleştirdiğini söyledi. Ve gerçekten de, soruşturma Dr. Muaviye'nin İsrail-Mısır Savaşı sırasında Dr. Dorothea Schultz'un kocasını ağır şekilde yaralandığını ortaya çıkarmıştı. Cinayetin nedeni açıktır: intikam. Kingston Otel'i'nin kadın garsonunun tanıklığı dikkate alınamazdı. Hepsi bu kadardı.

Savcı anlatılanlara dayanarak Dr. Dorothea Schultz'un politik nedenler de dışlanmadan, tasarlayarak cinayet işlemekten mahkûm edilmesini istedi. Sonra sanığın öne çıkması istendi. Dr. Schultz kısa bir ifade verdi. Dr. Muaviye'nin öldürülmesinden suçlu değildi. Söylediklerine kanıt olarak suç işlendiği sırada başka bir yerde olduğunu söylüyordu. Hâkim nerede olduğunu sorunca, cevap verdi: "Dr. Muaviye öldürüldüğü sırada, ben başkasını –Dr. Isailo Suk'u– öldürüyordum. Onu odasında yastıkla boğdum."

Soruşturma sırasında, Bay Van der Spaak'ın, o sabah, öldüğü saatte Dr. Suk'un odasında görüldüğü ortaya çıkmıştı, ama Dr. Schultz'un itirafı Belçikalının bu olayda hiçbir sorumluluğu olmadığını tümüyle ortaya çıkardı.

Duruşma sonuçlandı ve karar açıklandı. Dr. Dorothea Schultz, Dr. Ebu Kebir Muaviye'yi intikam için tasarlayarak öldürme suçlamasından aklandı, ama Dr. Suk'u öldürme suçundan mahkûm edildi. Dr. Muaviye'nin öldürülmesinin nedeni

açığa çıkarılamazken, Van der Spaak ailesinin suçsuz olduğuna karar verildi. Kingston Otel'i'nin kadın garsonu Virginia Ateh soruşturmanın seyrini değiştirebilecek yalan ifadelerinden dolayı para cezasına çarptırıldı.

Dr. Dorothea Schultz altı yıllık ağır hapis cezasını çekmek üzere İstanbul hapishanelerinden birine gönderildi. Orada, Krakov'da kendisine gönderilmiş mektuplar yazdı. Mektupların hepsi kontrolden geçmiştir ve daima şu anlaşılmas cümleyle biter: 'Bizim sahte kurbanımız hayatımızı kurtarmıştır.'

Soruşturma sırasında Dr. Suk'un odasında ne kitap ne de belge bulundu. Yalnızca en yuvarlak tarafından kırılmış bir yumurta vardı. Kurbanın parmaklarında sarılıklar vardı ki bu da onun son hareketinin bu yumurtayı kırmak olduğu anlamına geliyordu. Aynı zamanda altın halkalı tuhaf bir anahtar da bulundu; bu anahtar ilginç bir biçimde Kingston Otel personeline ayrılmış odalardan birinin kilidine uyuyordu. Bu oda kadın garson Virginia Ateh'in odasıydı.

Van der Spaak ailesinin masasında, bir otel not defterinin arkasına çizilmiş bazı rakamlar vardı ve bu da soruşturmanın belgeleri arasında yer alıyordu. Bir toplamaydı bu:

$$\begin{array}{r} 1689 \\ + \underline{293} \\ = 1982 \end{array}$$

BU SÖZLÜĞÜN YARARLARI ÜSTÜNE SON AÇIKLAMA

Bir kitap yağmurla sulanmış bir bağ ya da şarapla sulanmış bir bağ olabilir. Bu da bütün sözlükler gibi ikinci kategoriye dâhildir. Bir sözlük her gün çok az zaman isteyen, ama yılların akışı içinde çok zaman alan bir kitaptır. Böyle bir kaybı küçümsememek gerekir. Özellikle okumanın genel olarak kuşuklu bir uğraş olduğu kabul edilirse. Bir kitap, okuma yoluyla iyileştirilebilir ya da öldürülür. Dönüştürülebilir, semirtilir ya da ırzına geçilir. İpucu yön değiştirebilir, her zaman sizden kaçan bir şey vardır, dizeler arasında harfleri, parmaklar arasında sayfaları kaybedersiniz, bu arada ötekiler gözlerinizin önünde lahana gibi biterler. Bir kenara atarsanız, onu ertesi gün üstünde artık hiçbir akşam yemeğinin sizi beklemediği sönmüş bir soba gibi bulma tehlikesiyle karşı karşıya kalırsınız. Üstüne üstlük bugün insan, kitapları ve hatta sözlükleri zarar görmekten okuyabileceği bir yalnızlığa sahip değildir. Ama her şeyin bir sonu vardır. Kitap terazi gibidir –önce sağa doğru eğilir, sonra ebediyen sola. Böylece ağırlığı sağ elden sol ele geçer ve düşüncelerde okuyucunun kafasında da buna benzer bir hareket oluşur, umudun dünyasından anıların dünyasına doğru yer değiştirir ve her şey bitmiştir. Kulağında belki de sözcüklerin rüzgârının dipten bir kum tanesiyle getirdiği yazarın bir parça salyası vardır hâlâ. Bir istiridyenin içindeki inci gibi bu tanenin çevresine sesler yerleşmiştir yıllar boyunca ve günün birinde bunlar inciye, karakeçi peynirine ya da kulaklar bir kabuk gibi kapandığında boş bir kabarcığa dönüşür. Ama bu kuma bağlı değildir!

Her halükârda, bu kadar kalın bir kitabı okumak uzun bir süre, hem de gereksinim duyduğunuz kişi yanınızda olmadan uzun bir süre yalnız kalmak demektir; çünkü dört elle okuma

yaygınlaşmamıştır henüz. Yazar pişmanlık duyar ve bunu affettirmeye çalışır. Bu sözlüğü okurken kendisini yalnız hissedecek olan ve korkusu içinde bir odada koşar gibi koşan, gözleri oynayan, saçları tembel güzel bir bayan şöyle yapsın: Sözlük yanında, ayın ilk Çarşamba günü, öğlende, kentin ana meydanındaki pastanenin önüne gitsin. Orada kendisini genç bir erkek bekleyecektir; tıpkı onun gibi, zamanını aynı kitabı okuyup boşuna harcayarak yalnızlığı hissetmiştir bu genç erkek de. Birlikte bir fincan kahvenin önüne otursunlar ve kitaplarının erkek ve dişi nüshalarını karşılaştırsınlar. Farklıdır bunlar. Dr. Dorothea Schultz'un son mektubunun italik harflerle basılmış bölümünü öteki nüshayla karşılaştırdıklarında, kitap onlar için bir bütün olacaktır domino oyunu gibi ve artık ona ihtiyaçları kalmayacaktır. O zaman sözlükçünün yapması gerektiği gibi, iyice küfretsinsinler, ama hemen uzaklaşsınlar, çünkü daha sonra başlarına gelecek olan şey yalnızca kendilerini ilgilendirir ve bütün okumalardan daha değerlidir.

Onları bir sokakta, akşam yemeklerini bir mektup kutusunun üstüne koymuş ve bisikletlerinin üzerinde birbirlerine sarılmış yerken görüyorum.

Belgrad, Regensburg, Belgrad
1978-1983